Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

VILH. LORENZEN

ROSKILDE DOMKIRKE

ROSKILDE
ERH. FLENSBORGS BOGHANDEL
1924

FOTOGRAFIER AF K. HUDE
MED UNDTAGELSE AF AFB. 11 (MONUMENTS HISTORIQUES DE FRANCE)
AFB. 24, 27, 107, 108 (JOHS. BRORSENS KUNSTFORLAG)
AFB. 33, 34, 47—49, 76—79 (NATIONALMUSÆET II)
REPRODUKTIONER FRA BERNH. MIDDELBOES REPRODUKTIONSANSTALT
TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE (AXEL SIMMELKIÆR)
KØBENHAVN

FORORD

FOR alle, der har Interesse for Roskilde Domkirke og dens Mindesmærker af alle Slags, er denne Bog skrevet. Den søger at give et samlet Billede af selve Bygningen, dens Udsmykning og Udstyr og af dens mangfoldige Gravmæler, samtidig med at den understreger den historiske Udvikling og Sammenhæng.

Kun saadanne monografiske Arbejder over Domkirkens Arkitektur og Mindesmærker, der har haft særlig Betydning, er omtalt i Teksten. Angaaende den omfattende Litteratur, der forøvrigt foreligger, henvises til Trap: Danmark IV Udg.

Naar denne Bog kan fremtræde med saamange Illustrationer, skyldes det velvillig Støtte fra Ny Carlsberg Fondet, som jeg herved bringer min ærbødigste Tak.

VILH. LORENZEN.

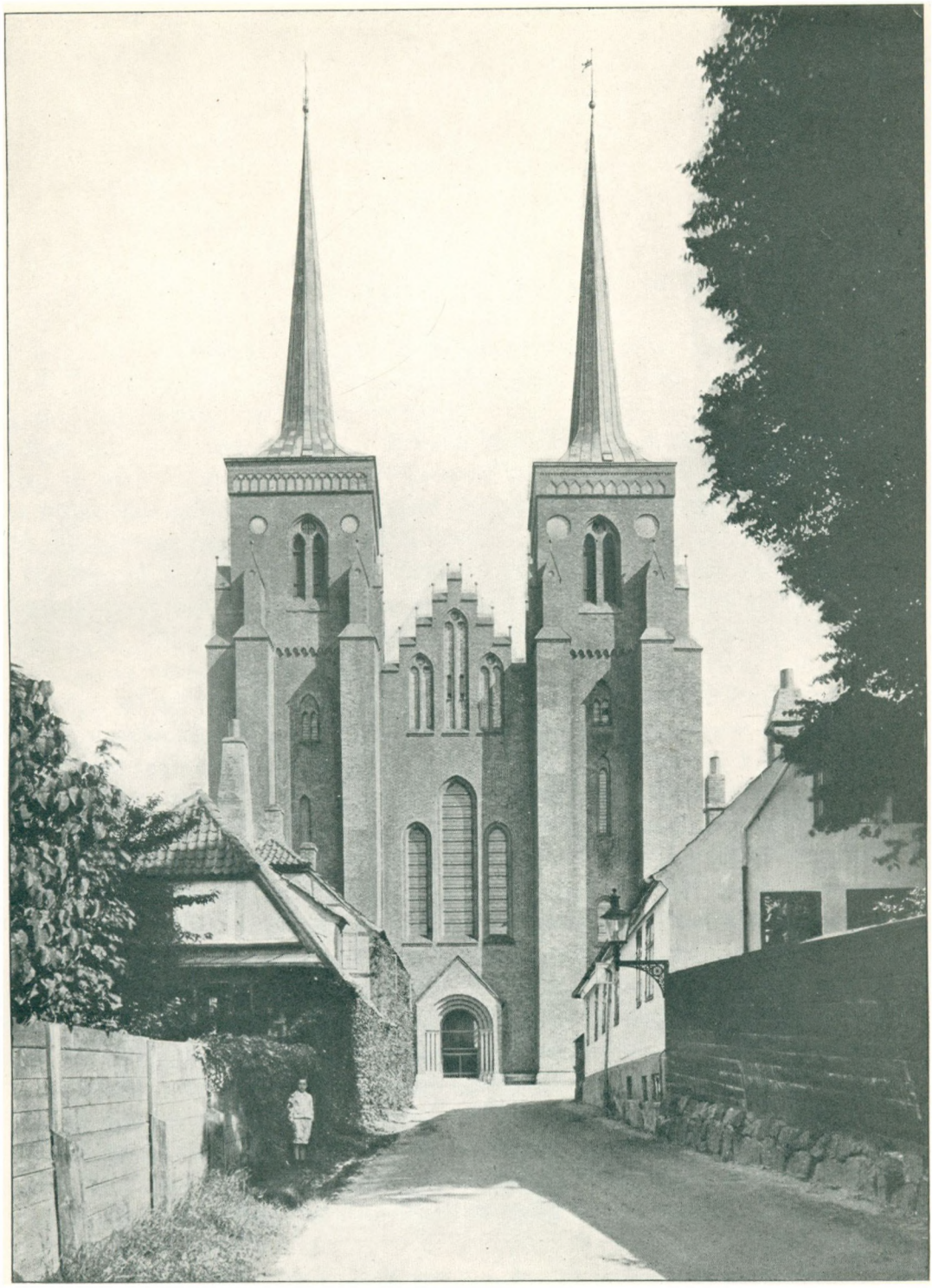

I. BYGNINGSHISTORIEN

OP over den gamle Konge- og Bispestad Roskilde løfter Domkirken sit høje Tag, knejsende mod Himlen med de slanke Taarnes spidse Spir. Rolig og myndig, og dog saa betagende festlig.

Men den Domkirke, der nu i 700 Aar har været som et Vartegn for By og Egn, er den tredje i Rækken af Roskilde Stifts Domkirker. Hvor Domkirken nu ligger, laa ogsaa dens Forgængere. Thi kun nødigt flyttede man i Middelalderen bort fra een Gang indviet Grund.

Da Harald Blaatand, der døde 985, et lille Stykke Øst for sin Kongsgaard byggede den *Trækirke,* som han lod indvie til Trefoldigheden, tænkte han næppe paa, hvilke store og vidtrækkende Følger denne Handling skulde faa. Lidet anede han dengang, at denne ret beskedne Kirke, hvor han selv og hans Søn Svend Tveskæg kom til at hvile, af hans Sønnesøn, Knud den Store, skulde forfremmes til Bispekirke. I Kong Knuds Dage og paa hans Initiativ blev Englænderen Gerbrand ca. 1020 Sjællands første Biskop. I al Fald hører man ikke om nogen Biskop i Roskilde før ham. Som Bispekirke stilledes der adskilligt større Fordringer til Trefoldighedskirken, og længe har det ikke varet, inden den maatte blive utilstrækkelig til sit nye Formaal. Dette Tidspunkt er utvivlsomt indtruffet, da Antallet af tjenende Gejstlige ved Domkirken efterhaanden var vokset og gjorde større Korplads nødvendig. Men Kirken var tillige, alt som Aarene gik, bleven velhavende. Den havde faaet store Gaver, og særlig navnkundig er den rige Gave, Estrid, Ulf Jarls Enke, skal have skænket til Sone for sin Mands Drab foran Kirkens Højalter. Roskildekrøniken, der stammer fra Kong Niels's Tid, har endog en Tradition om, at Estrid grundlagde en Stenkirke paa samme Sted, hvor Trækirken havde staaet. Saa meget er i al Fald vist, at en ny Kirke af Sten er blevet opført som Erstatning for den oprindelige af Træ, og Hensigten har øjensynlig været at faa en virkelig Bispekirke, med god og rigelig Plads til de tjenende Gejstlige, organiserede i et Domkapitel. Men tillige var aabenbart en vigtig Forudsætning til Stede i Form af fornødne Pengemidler.

Saa rejste sig da *den nye Stenkirke.*

Efter hvad Saxo fortæller, blev den paabegyndt af Englænderen Biskop Vilhelm (1048—74), og dette er sikkert rigtigere end Roskildekrønikens Beretning

om Estrid som Grundlægger. Derimod er der paalidelig historisk Hjemmel for, at Kirken fuldførtes og indviedes af Biskop Vilhelms Eftermand, Svend Normand († 1088) og meget taler tillige for, at Domkirken ved denne Lejlighed fik Pavehelgenen St. Lucius til sin særlige Skytshelgen, hvis Navn snart skulde blive Roskilde Stiftskirkes egentlige Kendingsnavn. At et Domkapitel maa være bleven organiseret i Svend Normands Tid og i Forbindelse med Fuldførelsen af den nye Kirke, fremgaar mindre af, at han øgede Antallet af de tjenstgørende Gejstlige til 15, end af den Kendsgerning, at han byggede et »Stenkloster« for dem. Dette sidste kan kun betyde, at han samlede Kirkens Gejstlige i et sluttet Samlag — et Domkapitel. At de lejlighedsvis kaldes »Brødre« og havde til Huse i et »Kloster« maa skyldes den Omstændighed, at Domkapitlets Medlemmer — Kannikerne — dengang endnu var Munke, sandsynligvis levende efter Augustins Regel — et Forhold, der vedvarede til ind i 13. Aarh.

Højst interessante Levninger af denne ældre Domkirke og det umiddelbart Nord derfor liggende Stenkloster kom for Dagen ved de i 1891—95, under Ledelse af H. B. Storck, foretagne Udgravninger. Saa lidt der er tilbage af denne Kirke, der var en af vore saare faa Stenkirker i 11. Aarh., oplyste de gamle over 1 Meter tykke Grundmure dog, at den ikke har hørt til de ringeste eller mindste. Den var opført af anselige Kvadre af Fraadsten — geologisk benævnt Kildekalk, der findes flere Steder i Landet og særlig i Egnen om Roskilde Fjord har været benyttet til de ældste Stenkirker. Den lille St. Ibs Kirke og de ældste Dele af Vor Frue Kirke i Roskilde er opførte af dette Materiale. Den sidste skyldes ogsaa Svend Normand, der tillige opførte Kirker i Ringsted og i Slagelse.

Stenbygningsteknikken var dengang ganske ung her til Lands, hvor man fra Arilds Tid kun havde kendt Træ som Bygningsmateriale. Kunsten at bygge i Sten var et overordentligt Kulturfremskridt, indkommet Syd fra i Kirkens Kølvand, som saa meget andet. Teknikken gik tilbage til den romerske Bygningskunst og det er denne oprindelig romerske Stenteknik, der er Grundlaget for den romanske Bygningskunst, der — efter en langsom Udvikling igennem Middelalderens ældre Aarhundreder — allerede udfoldede sig herligt i Datidens store Kirkebygninger ude i Europa. De største Kirker var treskibede med højt Midtskib løftet op over lavere Sideskibe efter det basilikale System; ofte havde de tillige Korsarme.

Af de fundne Fundamenter fremgik til fulde, at den ældre Domkirke i Roskilde har været en saadan treskibet Basilika, med Kor i Fortsættelse af Midtskibet, men næppe med Korsarme. Den synes at have haft et fremspringende Portalparti i Midtskibets Vestgavl. Kan man tro Domkapitlets ældste kendte Segl fra ca. 1130, maa Kirken have haft to Vesttaarne og da de seneste Undersøgelser af Biskop Svend's Kirke i Ringsted viser, at denne eenskibede Kirke har haft Taarn mod Vest, er det ikke urimeligt at antage, at ogsaa Domkirken var taarnprydet. Det var en stor, anselig Bygning, men har dog været noget kortere end den nuværende Domkirke, ej heller saa bred; Skibet alene var

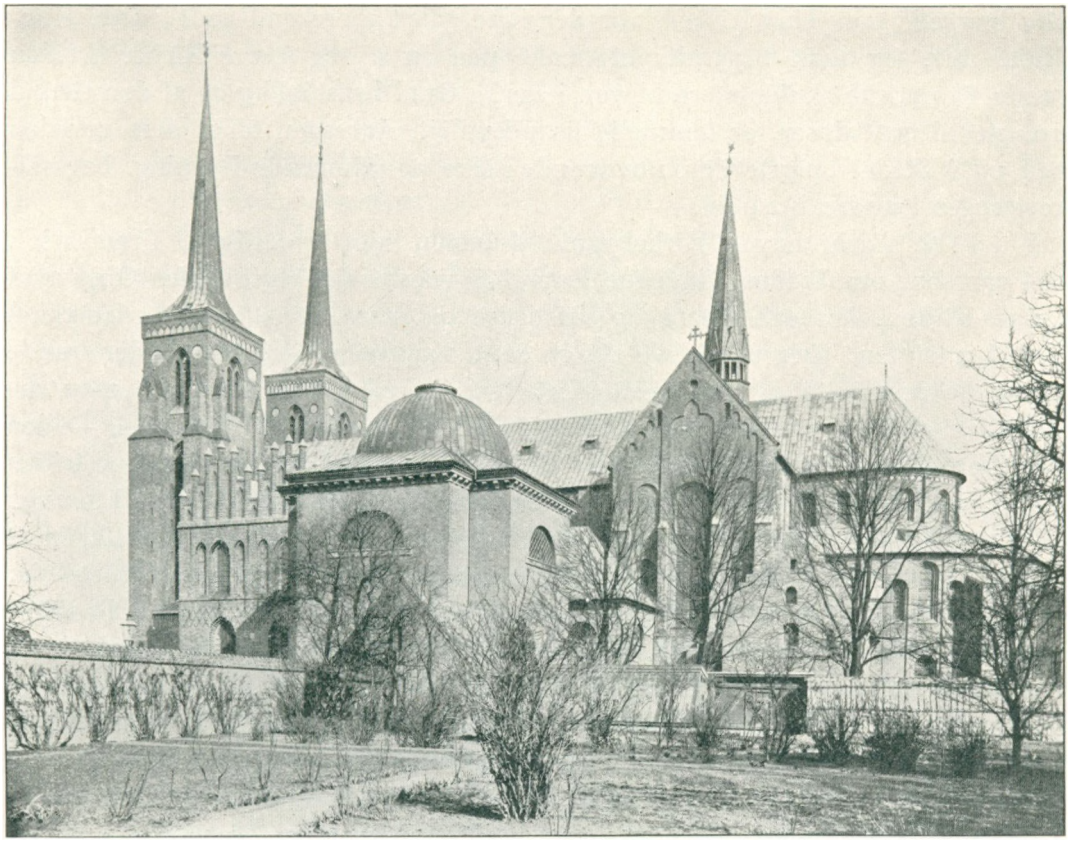

Afb. 2. Domkirken, set fra Syd.

mindst 30 m langt. Ogsaa af Stenklosteret fandtes utvetydige Spor Nord for Kirken og det viste sig, at det havde haft en Omgang (ambitus). Hvorledes denne Kirke forøvrigt har været i Enkeltheder, vides kun lidt; efter Beretning af en Mand, der har set den og kendt den godt, Forfatteren af den omtalte Roskildekrønike, har den været herlig prydet med skønne Ting, som Biskop Svend skænkede, blandt andet havde den »Marmorsøjler« og en kostelig »Krone«, vel en Malmlysekrone.

Højst interessant er det, at netop de seneste Aar har bragt os Kendskab til adskillige af vore ældste Domkirker. I Dalby i Skaane staar endnu væsentlige Partier af den Bispekirke, Svend Estridsøn rejste her efter 1060 og i Lunds Domkirkes Mure gemmer sig Rester af Knud den Helliges Domkirke fra 1080erne; Rester af den ældste Domkirke i Aarhus, mulig fra Begyndelsen af 12. Aarh. er kommen for Dagen i Vor Frue Kirke. Medens den sidstnævnte kun var lille og beskeden, var Lunds og Dalbys anselige treskibede Kirker — ligesom Roskildes.

Selv denne nye Kirke tilfredsstillede ikke i Længden. Uden at man hører noget om, at der er tilstødt den Ulykker i Form af de sædvanlige Brande, der saa

ofte hærgede den Tids Kirker, var der ikke gaaet mere end godt og vel Hundrede Aar, før man begyndte at tænke paa en ny og større Kirke. At den gamle Domkirke skulde være bleven i særlig Grad brøstfældig og af den Grund trængte til en Afløser, er temmelig usandsynligt. Aarsagen til at man rev den ned og i Stedet opførte den nuværende store og glimrende Bygning, bør sikkert søges i andre Forhold.

I det 12. Aarh. havde Kirkebygningskunsten gjort yderligere Fremskridt. Det var som om Tidens aandelige Energi havde samlet sig om den Opgave at bygge Kirker, den ene større og dristigere og mere kunstfærdigt udsmykket end den anden. Der udviklede sig en sand Kappestrid om, hvem der kunde skabe de anseligste og skønneste Kirkebygninger og ofte begyndte man saa storstilet, at Kirken aldrig blev færdig i den først planlagte Skikkelse — den nye Domkirke i Roskilde skulde selv blive et Eksempel derpaa. I Kappestriden deltog ikke mindst Bispesæderne, og naar man betænker, at Bisperne i Slesvig, Ribe og Viborg, for ikke at tale om Ærkebispen i Lund ved Slutningen af det 12. Aarh. havde store, mægtige Domkirker paa Højde med det bedste, der dengang kunde ydes af kirkelig Bygningskunst, forstaar man, at den Roskilde Bisp, der tilmed raadede over en af de allerede dengang rigeste Bispekirker i Danmark, nok kunde føle Trang til at faa en fuldt moderne Kirkebygning rejst.

Absalon, der 1157 under Blodnatten i Roskilde havde maattet ty over i Brødrenes Klostergang, var Aaret efter under almindelig Jubel vendt tilbage som Roskilde Stifts Biskop. Den Tanke har været fremsat, at han »Murstenens lykkelige Elsker« — som han er bleven kaldt — i sin lange Bispetid, fra 1158—91 skulde have paabegyndt Opførelsen af den nuværende Bispekirke. Det allerede gotiske System i den nuværende Domkirke, foruden almindelige Stiltræk gør det dog rimeligt at antage, at den først er paabegyndt af hans nære Frænde og Efterfølger, Peder Sunesøn, der styrede Bispedømmet til 1214.

Thi, hvor mærkeligt det end lyder, foreligger der ikke den mindste skriftlige Oplysning om, naar Roskilde Domkirke er bleven opført eller af hvem. Saxo, der er mærkelig tavs overfor Tidens store og energiske Kirkebyggeri, siger intet og ej heller Datidens Aarbøger mæler et Ord. Vi er da overfor dette store Monument, denne vidunderlige Bedrift i Sten og Kalk, udelukkende henviste til, hvad Bygningen selv kan fortælle. Den Mand, der først rigtig forstod Domkirken og stillede den paa Plads indenfor de Tiders kirkelige Bygningskunst, var N. L. Høyen, der tillige paaviste dens Afhængighed af Bygningskunsten i det nordøstlige Frankrig. Hans Afhandling om Roskilde Domkirkes Alder og Stil i kirkehistoriske Samlinger II Række 1864 overflødiggjorde alle tidligere Arbejder. Senere – 1877 – udkom den store Monografi over Domkirken i Danske Mindesmærker, af dens trofaste Beundrer og intime Kender, J. Kornerup. Men særlig med Henblik paa Domkirkens Slægtskabsforhold til fransk Arkitektur skrev Julius Lange 1890 i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed sin mesterlige Afhandling under den hævdvundne Titel: Roskilde Domkirkes Alder

og Stil, og hvori han særlig pegede paa Kathedralen i Tournai i Belgien som Forudsætning for den sjællandske Kirke. Ogsaa Datidens andre førende Mænd inden for vor kirkelige Arkæologi — J. Helms og I. B. Löffler — har udtalt sig om Domkirken, sidstnævnte ogsaa i Anledning af Jul. Langes Arbejde. Senere er Kirkens Bygningshistorie paa vigtige Punkter bleven nærmere oplyst ved de omtalte Undersøgelser, der fandt Sted 1891—95 under Ledelse af Storck og i Forbindelse med nøjagtige Opmaalinger af Kirken, udgivne 1909 med en kort, Opmaalingernes ledsagende Tekst af J. Kornerup. Lejlighedsvis er siden da gjort nye Iagttagelser og fremsat nye Synspunkter, men endnu rummer Kirken mange Gaader, endnu staar man uforstaaende overfor baade dette og hint og endnu maa en Skildring, som denne, af Domkirkens Bygningshistorie lade adskillige Tvivlsspørgsmaal staa aabne — saameget mere som der her kun tilstræbes en Oversigt over de vigtigste af de Forhold, der knytter sig til Bygningens Tilblivelse og Udformning.

Roskilde Domkirke er en Murstenskirke, som den omtrent samtidige Domkirke i Aarhus. Der anvendtes kun Granit i Sokkelpartiet og i visse Enkeltheder som Korrundingens fritbærende Søjler. Kirken er bleven til paa et Tidspunkt, da Murstenen var bleven det saa godt som eneste anvendte Materiale i vore større Kirkebygninger. Kendskabet til Murstenen havde vi — som det nu maa anses for bevist — faaet direkte fra Norditalien allerede i 1160erne og at Norditalienere kan have virket her oppe ved vore ældste store Murstenskirker, er det vel næppe helt urimeligt at antage. I 12. Aarh.s Slutning var den nye Teknik allerede overordentlig vel indarbejdet og en Skare af dygtige Teglbrændere og Bygningshaandværkere stod rede til at udnytte Murstenens mange praktiske og gode Egenskaber. At der ogsaa har været dygtige Bygmestre, der forstod at arbejde i det nye Byggeæmne, viser mangfoldige Kirkebygninger rundt om i Landet fra Aarene omkring Aarhundredskiftet.

Da man tog fat paa den nye Domkirke, har det ikke manglet paa duelige Mænd til at udføre det rent haandværksmæssige Arbejde og man veg ikke tilbage for at planlægge en Kirke af endog meget store Dimensioner. Dens indvendige Længde er ca. 84 m, Viborg Domkirkes ca. 68 m og Ribes kun 63 m, medens Aarhus Domkirke i sin ældste Skikkelse havde omtrentlig samme Længde som Roskildes. Roskildekirkens Midtskibshøjde — 23—25 m — er betydelig større end de romanske Domkirkers.

Roskilde Domkirke fik, som Sædvane var i Datidens Kathedralkirker, et tredelt Skib med Korsarme; til Tværskibet slutter sig et Kor med Apsis. Det ejendommelige og særegne for denne Kirke og ret enestaaende i vor hele kirkelige Bygningskunst er, at Sideskibene fortsættes Øst for Korsarmen, Kor og Apsis rundt som en Omgang; kun Cistercienserkirken i Vitskøl fik i sin endelige Skikkelse en lignende Ordning. Roskildekirken er komponeret efter det saakaldte »gennemgaaende System«, hvorefter der til hvert Midtskibsfag svarer eet Sideskibsfag mod Nord og Syd. Hele Kirken er hvælvet og Midtskib, Tværskib og Kor løfter sig basilikalt op over Sideskibe og Omgang. Som Kirken

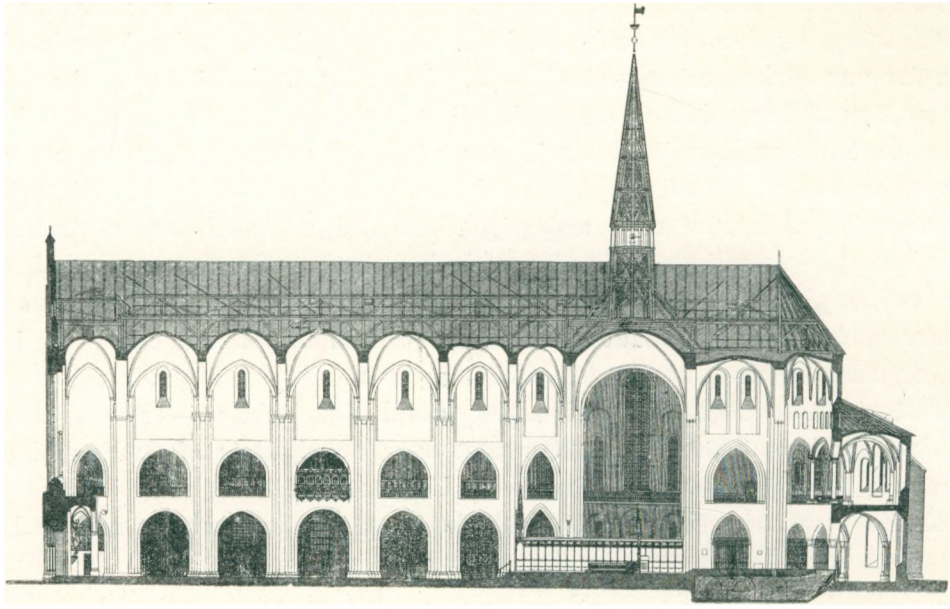

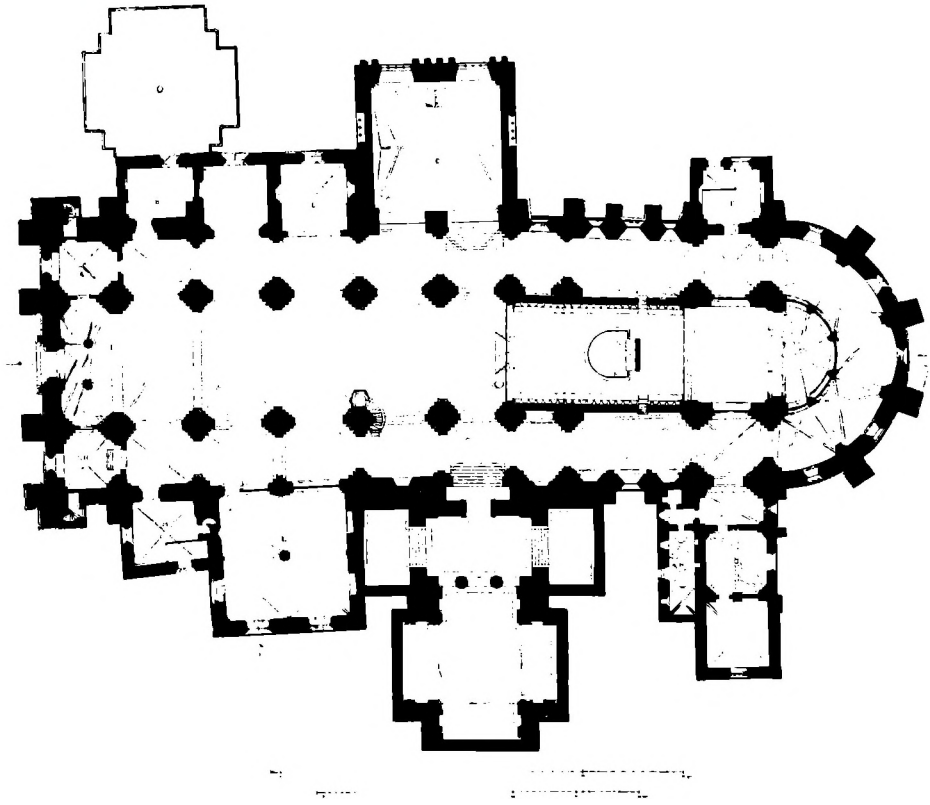

Afb. 3—4. Snit og Plan af Domkirken. Efter H. B. Storck.

A. St. Sigfreds, nu Trollernes Kapel. B. Vaabenhus. C. St. Birgilles Kapel. D. Laurentii Kapel. E. Kristian IV's Kapel. F. Vaabenhus. G. Kapitelhus. H. Sidegang. I. Skriftestuen. K. Frederik V's Kapel. L. Kristian I's Kapel. M. Vaabenhus. N. Bethlehems, nu Kragernes Kapel. O. Glyksborgernes Kapel.

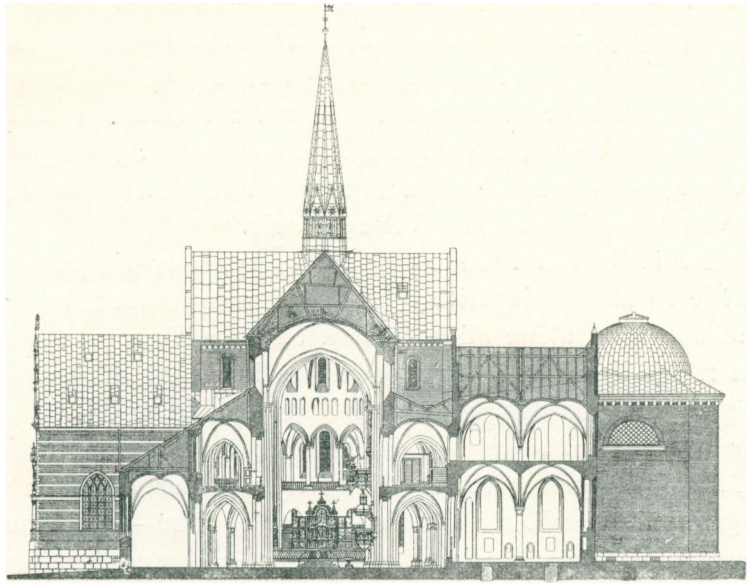

Afb. 5. Domkirken. Tværsnit gennem St. Birgittes og Kristian I's Kapeller.
Efter H. B. Storck.

nu staar, træder Korsarmene ikke frem foran Sideskibene. Sideskibene afsluttes mod Vest af Taarne og Korsskæringen krones af en Tagrytter. I Tidens Løb er talrige Tilbygninger komne til langs Kirkens Sider, baade mod Nord og Syd.

Hvad der først og fremmest har Interesse, er at faa klaret, hvorledes Domkirken var i sin ældste Skikkelse — i al Fald, hvorledes Bygmesteren havde tænkt, den skulde være.

Et Blik paa Grundplanen vil straks vise, at noget regelret gennemført Værk er Roskilde Domkirke ikke. Skævhederne i Planen er iøjnefaldende og hidrører bl. a. fra, at Domkirkens østlige Del, Koret, er noget smallere end vestligste Del. Men dertil kommer, at Domkirken ingenlunde er gennemført i samme Maal, forsaavidt Dimensionerne for de enkelte gennemgaaende Fag i Kor og Skib kan være ret afvigende indbyrdes. Ser man bort fra Skibets vestligste Fag med Taarnene, der ofte i Datidens Kirker følger sine egne Love, har andet Fag fra Vest nogenlunde samme Dimensioner som de tre følgende, hvorimod sjette og syvende Fag har deres egne og ovenikøbet indbyrdes forskellige Maal. Og Øst for Tværskibet er atter Korfaget noget ganske for sig. Tværskibet selv er ret uregelmæssigt i Form, med uklare Maal (Afb. 3, 4).

Brud paa Ensartetheden kommer i ikke mindre Grad frem ved en Betragtning af selve Kirkebygningen og ved en nærmere Undersøgelse af konstruktive og dekorative Enkeltheder. Her træder det tydeligt frem, at der maa være Spring i Kirkens Opførelsestid. Roskilde Domkirke kan ikke være opført i samme tidsmæssige Sammenhæng. Den maa være bleven til under Standsninger og Afbrydelser; af og til har man endog ændret Planerne for Byggearbejdet. Men saa stærkt var allerede det oprindelige Anslag og saa maalbevidst

var den første Begyndelse giort, at er end Bygmesterens Tanke i det lange Spand af Tid, der gik med, inden Domkirken stod færdig i sin første Skikkelse, baade her og der bleven forfusket — forraadt og sviglet er den aldrig bleven. En Mester har den Mand været, der først tænkte den Tanke, hvorover Roskilde Domkirke er bleven til. Derfor er denne Bygning — trods Brud paa Sammenhæng — alligevel bleven et af vor Arkitekturs Mesterværker.

Men tilbage til Domkirkens Tilblivelseshistorie.

Det uregelrette i Kirkens Plan og Opbygning skriver sig aabenbart fra, at man ikke havde en almindelig fri Byggeplads at arbejde paa, men maatte tage Hensyn til, at der ikke alene allerede stod en stor Kirke paa Stedet, men at denne — den ældre Domkirke — stadig skulde bruges, indtil man fik den nye saavidt færdig, at den kunde benyttes til Gudstjeneste.

Derfor har man vistnok begyndt Kirken fra to Sider — fra Vest og Øst. Imod Vest, foran den gamle Kirkes Vestgavl, var der fri Bane og ligeledes Øst for den gamle Kirkes Kor. Utænkeligt er det ikke — den ensartede Sokkel synes at vise det — at man har begyndt med at grave Grunden ud til hele den nye Kirkes Ydermur, idet man under dette Arbejde ikke har været hindret af den ældre Kirke. Men man har ikke arbejdet i samme Tempo overalt. I Overensstemmelse med de bedre Pladsforhold mod Øst og et almindeligt Forhold i Tidens Kirkebyggeri, at man helst saa Koret færdigt først, har man arbejdet ivrigst paa at faa Østpartiet af den nye Kirke færdigt. Det viser de arkitektoniske Former, der her gennemgaaende gør et ældre Indtryk og minder om Enkeltformer i vore ældre Murstenskirker, Ringsted, Kallundborg og Sorø; det viser ogsaa Materiale og Teknik og særlig den Maade, hvorpaa Hvælvingerne er konstruerede i Forhold til de bærende Pille- og Søjleled.

Den Del af den nye Domkirke, der først er sat Kraft ind paa at faa færdig, er *Kor med Apsis, nuværende Tværskib og nærmeste Fag af Skibet* (Afb. 2-12).

Hvad angaar selve Koret med Apsis springer det straks i Øjnene, at man her har den mest regulære Del af Domkirkens Østparti uden Skævheder i Planen. Koret er i denne Kirke meget kort, idet det kun bestaar af eet, nærmest rektangulært Midtfag, med kvadratiske Sideskibe; til Koret slutter sig den fem Fags Apsis af samme Højde. Her har det aabenbart ikke været nødvendigt at tage Hensyn til en eksisterende Bygning, og omvendt har den gamle Kirkes Kor, muligt ogsaa et Tværskib, tvungen de Uregelmæssigheder frem i Planen, der er saa iøjnefaldende i nuværende Tværskib og nærmest tilstødende Fag af Skibet, i Modsætning til Partierne baade mod Øst og Vest. Der foreligger imidlertid talrige og stærke Beviser for, at ikke alle Dele af Domkirkens Østparti er lige gamle; der er her foretaget store og afgørende Forandringer og øjensynlig allerede i meget gammel Tid.

Betragter man opmærksomt de Dele af Domkirkens Østparti, der tydeligt er taget op samtidig og hører til samme Byggeperiode, viser det sig, at der fra først af var tiltænkt Roskilde Domkirke et betydeligt mere omfattende og langt interessantere Anlæg, end den til Slut fik. Men forinden der nærmere gøres

Afb. 6. Det Indre, set mod Øst.

Rede for dette Forhold, vil det være rigtigt først at fæste Opmærksomheden ved Domkirkens Østparti, netop som det blev og som det forøvrigt er den Dag i Dag.

Tværskibet har nu eet Skib og dets Gavle flugter med Kirkens Sideskibe. Umiddelbart til Tværskibets Midtfag slutter sig Koret. Det er jo ejendommeligt for Roskilde Domkirke, at det basilikale System — højt Midtskib, med Plads til Vinduer, over lavere Sideskibe — her er gennemført ogsaa i den Del af Kirken, der ligger Øst for Tværskibet. Kor, Tværskib og Midtskib løfter deres Hvælvinger op til samme Højde, og denne Del af Domkirken danner det midtsamlende og faste i Opbygningen af Kirkens Indre; dette høje og slanke Korsrum maa Kirkens lavere Rumdele, Sideskibe og Apsisomgang, underordne sig. Særegnet for denne Kirke — og enestaaende i dansk Kirkearkitektur — er, at Sideskibene, ogsaa i deres Fortsættelse Kor og Apsis rundt, er i to Stokværk. Som en naturlig Følge heraf er baade Koret og Korsarmene og nærmeste Fag af Skibet bygget op i tre Stokværk — nederst Arkadestokværket ind til Sideskibenes underste Del, derover Tribunestokværket til deres øvre Del og endelig Vinduesstokværket. En Tredeling op efter er vel kendt fra vore store romanske Kirker, hvor den findes i Ribe og Viborg Domkirker, og synes at have været paatænkt i Præmonstratenserkirken i Børglum; men her førte Aabningerne i andet Stokværk kun ind til Tagrummet over Sideskibene, ikke som i Roskilde til et helt Stokværk ovenover de egentlige Sideskibe (Afb. 3, 7).

Den klare, ensartede Stokværksinddeling svarer imidlertid ikke helt harmonisk til Stokværksinddelingen i den i og for sig saa skønne femfags Apsis. Apsis og den bagved liggende Omgang i to Stokværk er Domkirkens allerejendommeligste og mærkeligste Parti, med de søjlebaarne Arkader baade forneden og foroven og — særlig naar man tænker paa de yderst slanke Søjler i andet Stokværk — saa overordentlig dristigt, for ikke at sige dumdristigt i Konstruktion. Kun i Klosterkirken i Vitskøl har det mod Øst afsluttede Kor haft søjlebaarne Arkader ind mod Omgangen, der her dog kun var i eet Stokværk. I Roskilde Domkirkes Apsis er imidlertid et Mellemstokværk — markeret ved en Række Blændinger samlede i Grupper paa to og tre — skubbet ind mellem Tribunestokværket og Vinduesstokværket, svarende til Mellemrummet mellem øvre Omgangs Hvælvinger og Taget. Dette medfører et Brud i Linieføring fra Kor til Apsis, der — uden forøvrigt at virke særlig forstyrrende — er ret paafaldende. Thi alt i alt er Opbygningen af Domkirkens Østparti klar og logisk nok, ikke til at tage Fejl af, fordi den ganske afspejler den Maade, hvorpaa Rumdele er føjet sammen ved Siden af hinanden og over hinanden (Afb. 5, 6, 8).

Til dette klare og overskuelige i indre Opbygning svarer ogsaa Klarhed og Overskuelighed i det Ydre. Særlig gør dette sig gældende ved Apsisomgangen, der er helt fri af senere Tilbygninger. For at tage mod Vægt og Tryk af Hvælvingerne her, bygger Stræbepiller sig op mellem Omgangens Fag, og svagere

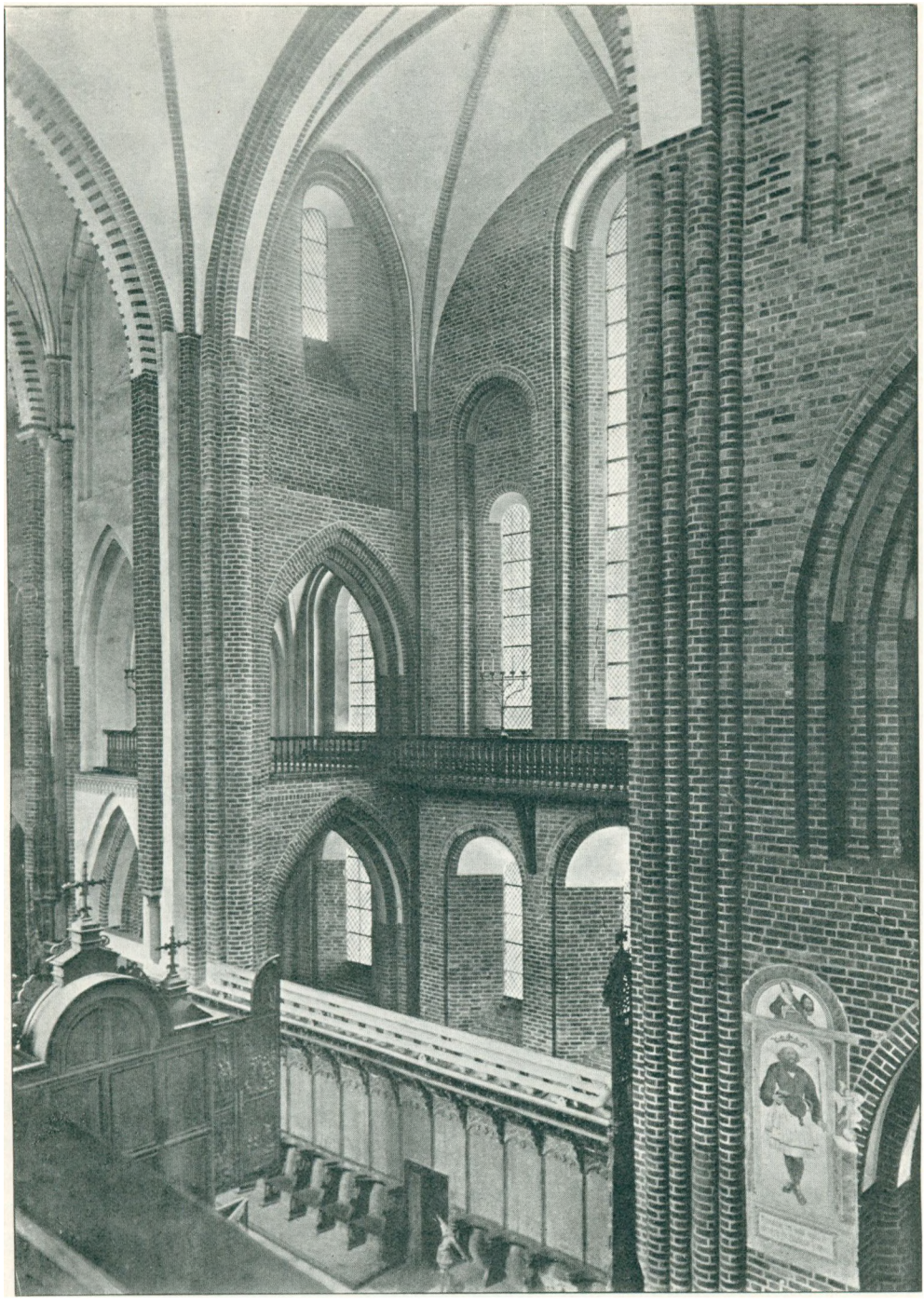

Afb. 7. Kor og nordre Korsarm, set fra søndre Galleri.

Piller, der ses paa Midtskibets Mur over Omgangens og Sideskibenes Tage, afbalancerer de store højtsiddende Hvælvinger. Omgangen har i nederste Fag eet Vindue, i øverste tre. Hvert Fag er tredelt af Halvsøjler, der foroven forenes af runde Bueslag; i denne Tredeling af Væggen passer de tre Vinduer i øvre Omgang overordentlig naturligt ind. Halvsøjlerne holder tillige godt sammen paa de to Stokværk og tydelige Spor viser, at de i hvert Fag i sin Tid løb op i en Spidsgavl. Disse fem Spidsgavle har dannet en højst virkningsfuld Krone over Apsisomgangen. I det livlige og skønne Motiv — Tredeling af det enkelte Fag og dette afsluttet opefter af en Spidsgavl — møder os et af denne Kirkes mærkeligste Træk. En lignende Anordning som paa Apsis er der Rester af ogsaa i øvre Stokværk af Korets søndre Sideskib. Op over Sideskibenes Tage løfter sig Korets Midtskib med Rundbuefrise under det stejle — over Apsis blødt rundende Tag (Afb. 2, 12).

Korsarmene beherskes i det Ydre af Inddelingen i to Vinduesstokværk, et lavere — svarende til Sideskibenes — og det høje øvre Stokværk med tre mægtige Vinduer. Men her som ved Apsisomgangen er det den lodrette Inddeling med Stræbepillernes energiske Linier, der gør sig stærkest gældende; af Gavlene har søndre Gavl øverst en tredelt Inddeling, nordre staar glat. Der er øjensynlig tilstræbt en vis Harmoni mellem disse Gavle og Omgangens Enkeltfag (Afb. 2).

Allerede er omtalt, at den Skikkelse, Roskilde Domkirkes Østparti til Slut fik, ikke var den fra første Færd planlagte, dengang Grunden blev gravet ud og de første Sokkelsten sat paa Plads.

Det var særligt de af Storck ledede Undersøgelser i 1890erne, der viste, at i al Fald de nedre Partier af den her behandlede Del af Domkirken, Østpartiet, er opført i Sammenhæng. Der blev ligeledes ført yderligere Beviser for Rigtigheden af den af tidligere Forskere ud fra visse tydelige Spor fremsatte Opfattelse, at Kirkens Korsarme fra først af var traadt længere frem baade mod Nord og Syd og at nuværende Korsarmsgavle er senere indbyggede.

Ikke blot Korets Sideskibe, som det kan ses mod Nord i Oluf Mortensens Vaabenhus og navnlig imod Syd i Forhallen til Sakristiet, har aabnet sig med en Arkadebue ind til paatænkte Rum, men ogsaa det Fag af Skibet, der følger næst efter nuværende Tværskib, har paa samme Maade aabnet sig henholdsvis mod Nord og Syd. Særlig mod Syd er der mange Forhold — som paabegyndte Buer, hvoraf een ses vestlig i Sakristiets Forhal ved den nylig opførte Trappe, en anden i det lille Rum mellem Kirken og Frederik V.s Kapel —, der viser, at de fremspringende Partier her har staaet opført i al Fald i nedre Stokværks Højde. Hvorlangt Fremspringet har været kan ikke siges, men Antydninger i fundne Fundamenter i Sakristibygningen lader formode, at Fremspringet kun har været paa eet Fag.

Forholdet har følgelig været det, at Roskilde Domkirkes planlagte, fremspringende Korsarme har haft Sidepartier; Spørgsmaalet er, om de har haft Form

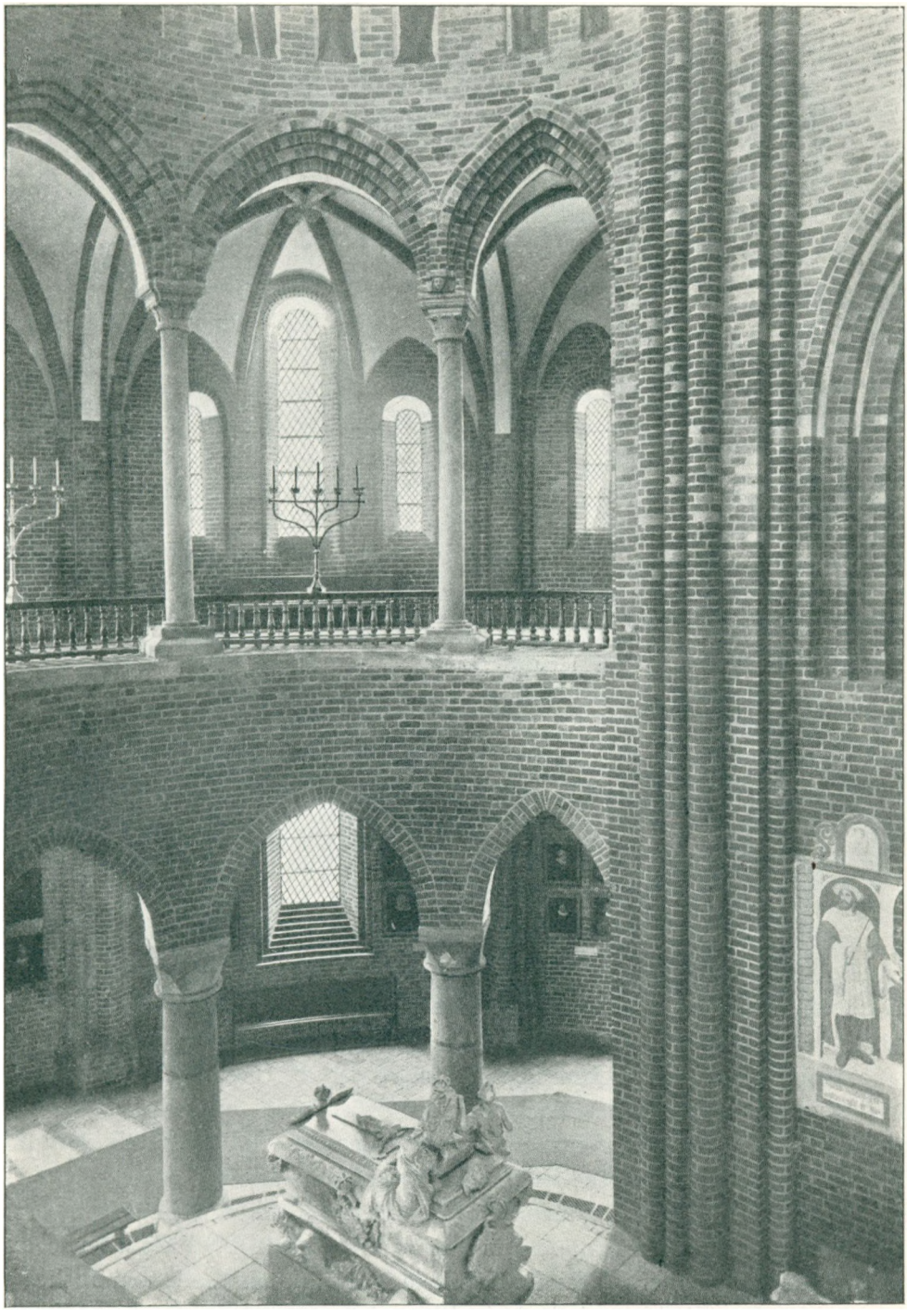

Afb. 8. Kor og Apsis, set fra nordre Galleri.

af Kapeller og været i eet Stokværk i Lighed med Løgumkloster Kirke, eller Ordningen har været en anden. Og her synes den Omstændighed, at der oprindelig har været en bred Arkadeaabning over Oluf Mortensens Vaabenhus ind mod Omgangen over nordre Sideskib, og at de tre Vinduer i tilsvarende Fag mod Syd er et senere Indskud, klart at vise, at Korsarmenes Sidepartier ikke har været tænkt som lave Kapeller, men som regulære *Sideskibe i to Stokværk,* ganske svarende til Forholdene i den nu staaende Del af Kirken. Øvre Stokværk af disse Sideskibe har følgelig ogsaa staaet i Forbindelse baade med øvre Apsisomgang og med Omgangen over Langhusets Sideskibe. Men skulde der være nogen ret Mening i hele dette Omgangssystem, maa man forudsætte, at *Omgangen har været fortsat ogsaa ud for Korsarmenes nordre og søndre Gavl,* baaret af Piller eller Søjler, vel nogenlunde i Lighed med Forholdene i Vestenden i Midtskibet, hvor Ordningen i sin nuværende Skikkelse dog først stammer fra Dronning Margrethes Tid.

De ældste Dele af Domkirkens Østparti danner en Helhed, baade hvad Konstruktioner og Formsproget angaar, selvom der hist og her spores en Vaklen i Valget af tekniske Fremgangsmaader. Til ældste Byggeperiode hører som de væsentligste Dele de fire Korpiller, nederste Stokværk af Sideskibe og Apsisomgang, nuværende Korsideskibes øvre Partier og Ydermuren af øvre Apsisomgang, der dog dengang kun var planlagt til eet Vindue og mulig en anden — en firedelt Hvælvingsform.

Hvormeget af hele dette Parti af Kirken — Kor og Tværskib — der er bleven fuldført efter den oprindelige Tanke og har staaet under Tag, lader sig i al Fald foreløbig næppe oplyse. Men hvad man ved om Roskildekirkens oprindelig planlagte Østparti — og det aabenbart samtidig planlagte Vestparti — turde være tilstrækkeligt til at vise Domkirkens Plads indenfor Samtidens Kirkebygningskunst og med tilnærmelsesvis Sikkerhed fastslaa dens Tilblivelsestid. Afgørende bliver dog i særlig Grad Østpartiet.

Roskilde Domkirke er i Kraft af det i hele Kirken benyttede, gennemgaaende Plansystem, Ribbehvælvingerne med tilhørende Stræbesystem og den hyppige Benyttelse af Spidsbuen, en overvejende gotisk Bygning, selv om visse Konstruktionsformer, og tillige den stadige Benyttelse af Rundbuer, tilkendegiver, at en levende romansk Tradition har været virksom. Særlig de tykke, eenstens Hvælvinger er, trods Anvendelse af Ribber, endnu paa Gotikkens tidligste Udviklingstrin. Nærmere karakteriseret er Domkirken tidlig gotisk. Den romanske Tradition gør sig gældende med megen Styrke i Enkeltformer, særlig i Sideskibspartierne. Formerne her er svære og tunge. Pillebaserne og de stærke, tykke Halvsøjlers Trapetz-Kapitæler er faktisk helt romanske; det samme gælder Profilleddene i de høje Pillesokler, foruden i Kirkens Ydersokkel, hvis øvre Del er i Mursten og nedre Del i Granit. Romansk Tradition viser sig som Helhed i Tilbøjeligheden til at behandle de hvælvings- og buebærende Dele korrekt efter Søjleordenernes Love, med tydelig Base og tydeligt Kapitæl.

Afb. 9. Nedre Apsisomgang, set mod Sydøst.

Det gotiske i Kirkens Konstruktion ligger følgelig i de almindelige Systemer, der er fulgt i Plan og Opbygning, mindre i de arkitektoniske Enkeltheder.

Det er næppe for meget sagt, at Roskilde Domkirke er det Bygningsværk, der *har indledet det gotiske Gennembrud i Danmark*. Omkring Aar 1200 blev Aarhus Domkirke paabegyndt som en næsten ren romansk Kirke, og i endnu højere Grad gælder dette den samtidige Kirke i Børglum. Selv langt op i 13. Aarh. er romanske Systemer og romanske Traditioner afgørende for den store Mængde af vore Klosterkirker og større Købstadkirker. Den stærke romanske Tradition i talrige af Roskildekirkens Enkeltheder viser paa den anden Side, at dette tidlig gotiske Anlæg er bleven til paa et Tidspunkt, der ligger den rene romanske Arkitektur saare nær, og at man med god Ret kan betragte Dom-

kirken som paabegyndt og planlagt i Peder Sunesøns Bispetid (1191—1914) — om før eller efter Aar 1200 er et Spørgsmaal for sig.

Gotikken var netop paa det Tidspunkt i rivende Udvikling i det Land, der har Æren for at have skabt dette stolte Udtryk for menneskelig Aands Stræben — Frankrig, særlig de nordøstlige Egne. Her havde man næsten hele 12. Aarh. igennem arbejdet paa at gøre Gotikkens Hovedelementer: Ribbehvælvinger, Spidsbue og Stræbesystem, til lydige Redskaber for Løsning af store Opgaver i en ny Aand, og hernede stod i Aarene omkring Aarhundredskiftet i snart sagt hver Bispestad en ny Kathedral under Stilladser. Det er i disse Egne, særlig i Kirkeprovinsen Rheims, hvis forskellige Bispedømmer kommercielt og kulturelt knyttedes sammen af Floden Schelde, Forbillederne til Roskilde Domkirke skal søges — i det vældige Kirkebyggeri, der udfoldede sig her, hvor Bispesæderne kappedes om at overgaa hverandre i store og imponerende Kathedraler, helst med treskibede Korsarme, Sideskibe i to Stokværk og hyppigt med Sideskibe fortsat Apsis rundt som en Omgang, netop som i Roskilde Domkirke.

Biskop Peder Sunesøn havde fra sin Ungdoms Studieophold i Paris gode og formaaende Forbindelser i Frankrig, særlig med Biskop Stefan i Tournai. Der har været henvist til Tværskibsafslutningerne af Domkirken i denne By som et muligt Forbillede for Roskilde Domkirkes Korparti; det paagældende Parti af den belgiske Kirke er imidlertid fuldkomment romansk i Anlæg og Gennemførelse. Rimeligst er det at antage, at en Kirke med gotisk Anslag og i gotisk Gennemførelse har været Forbillede for den danske Kirke, hvis man ikke vil slaa sig til Taals med den Betragtning, at det er fransk tidlig gotisk Kirkearkitektur i al Almindelighed, der ligger til Grund for Peder Sunesøns Kirke. Nu er der imidlertid en fransk Kathedralkirke, der uvilkaarlig henleder Tanken paa sig som medvirkende til, at Roskilde Domkirke har faaet den Skikkelse, der ikke blot var paatænkt, men ogsaa paa væsentlige Punkter er bleven bibeholdt. Det er den nu forsvundne Domkirke i Arras, hvis Korparti og Tværskib var opført ca. 1160—70 i tidlig Gotik; Langhuset er senere bleven ombygget. Den var planlagt efter det gennemgaaende System, havde Kor med Apsis, treskibet Tværskib og Sideskibe i to Stokværk, der fortsatte sig udenom Kor og Apsis som en Omgang. Sideskibenes øvre Stokværk var ud for Korsarmenes Gavle forbundne ved Tværgallerier. Mod Vest afsluttedes Sideskibene af Taarne. Ligheden mellem begge Kirker er iøjnefaldende. Dog var Midtskibet i Arraskirkens Østpartiet komponeret i 4 Stokværk og den danske Kirke savner den Elegance i Enkeltheder, der prægede den franske Kathedral. Mest paafaldende er den Lighed, der har været m. H. t. Kompositionen af Apsispartiernes Ydre. Omgangens Fag har ogsaa i Arraskirken haft tredelt Inddeling ved Halvsøjler forbundne ved Buer, der forløb op efter i en Spidsgavl. Endelig havde den franske Kirkes øvre Stokværk kun eet Vindue, som Tilfældet var i den danske Kirke fra først af, ligesom Rundbuefrisen under Højkirkens Gesims er et for begge Kirker fælles Træk (Afb. 11).

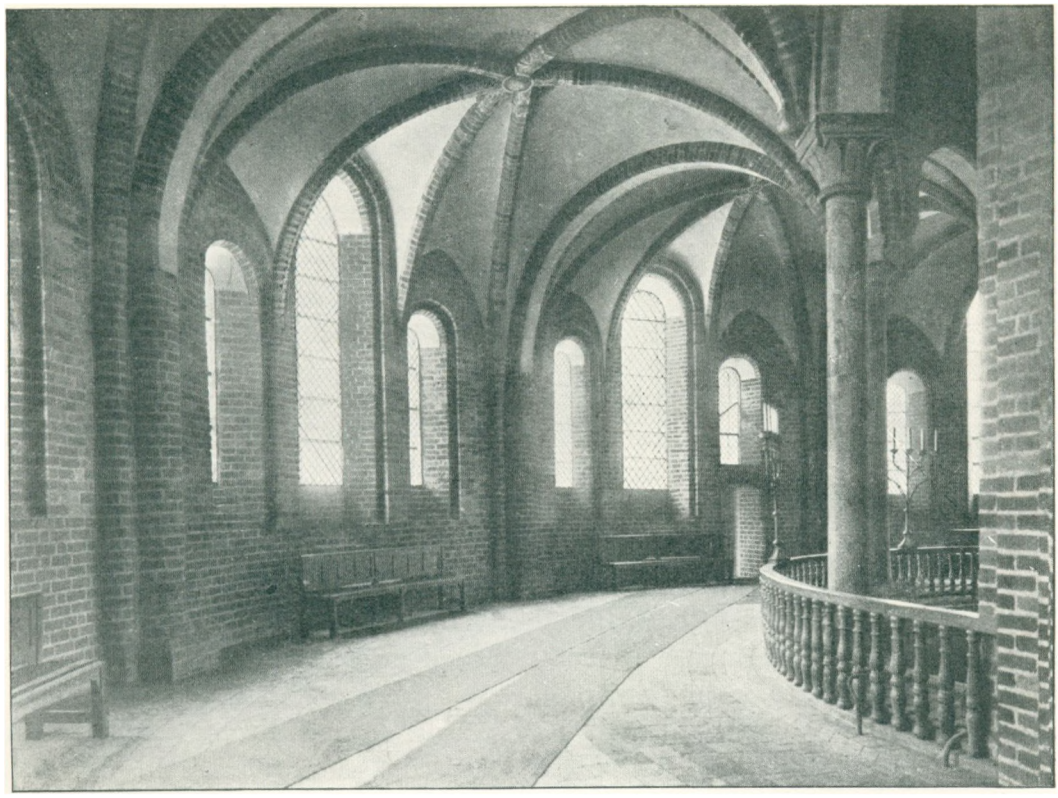

Afb. 10. Øvre Apsisomgang, set mod Sydøst.

Tredelingsmotivet og særlig Spidsgavlene, der ellers ikke synes at forekomme i samtidig fransk eller anden Arkitektur, gør det overordentlig sandsynligt, at det er Kathedralen i Arras, der er det nærmestliggende Forbillede for den sjællandske Domkirke. Naar der tilmed næppe mellem alle de mange dygtige Bygmestre, der dengang virkede i Danmark, var nogen, der forstod at bygge gotisk, er det næppe for dristigt at antage, at *Mesteren for Roskilde Domkirke* — den mest galliske af alle vore Kirker — *stammer fra den franske Kirkeprovins Rheims,* hvortil ogsaa Arras hørte. At han paa den anden Side har været henvist til at bruge danske Haandværkere, viser den danske romanske Tradition i alt, hvad der vedrører Enkelthederne.

Biskop Peder Sunesøn kan have faaet Forbindelse med en Arkitekt fra de paagældende Egne gennem sin Ven, Stefan († 1203); men det kan ogsaa tænkes, at han paa sin Rejse 1193 ad den sædvanlige Rute, Scheldedalen, som Ledsager for Prinsesse Ingeborg, da den ulykkelige danske Prinsesse blev viet til Kong Fillip II August i Amiens, selv personlig kan have knyttet Forbindelse med en fransk Bygmester. Man kommer ad begge Muligheder til den Antagelse, at *Domkirken snarere er grundlagt før end efter Aar 1200.* Skade at den gamle Frue Kirke i København, der ogsaa skyldes den energiske Roskildebisp, ikke er bevaret; den havde sikkert kunnet give nærmere Oplysninger om Roskilde Domkirkes Tilblivelsestid.

Det maa vel erindres, at et saa vældigt Byggeforetagende som det, Biskop Peder tog fat paa, krævede Tid — endog megen Tid, selvom man kun tænker paa Domkirkens Østparti. Teglværkerne var dengang smaa, de arbejdede langsomt, og de svære Mure krævede et uhyre Forbrug af Sten.

Paa eet eller andet Tidspunkt er Planerne for Kirkens Østparti bleven fuldstændig forandret, og blandt andet er det bleven stærkt indskrænket i Omfang. Det er muligt, at dette er sket allerede inden Østpartiet i den paatænkte Skikkelse er bleven helt færdig og kommen under Tag. Det er ogsaa muligt, at en Katastrofe — en Sammenstyrtning (saadanne var ikke helt ualmindelige i de Tider, da man eksperimenterede med det gotiske System) eller en Brand (og en saadan skal have hærget Kirken 1234) — kan have fundet Sted. Hvad den sidste Mulighed angaar, er Efterretningen om en Brand 1234 (el. 32) ikke helt paalidelig; mulig er det Lund Domkirkes Brand 1234, der udenvidere er overført til Roskildekirken. Men forøvrigt har man, udfra Kendskab til Virkningen af nutidige Brande i gamle, hvælvede Kirker, svært ved at tro, at Ild kan have haft saa ødelæggende Virkninger, som det her maatte forudsættes. Mursten modstaar tilmed bedre Brand end Brudsten. Sandsynligere er derfor en Nedstyrtning, men en saadan maatte have ødelagt det nedre, tilsyneladende ganske urørte Stokværk af Østpartiet. Den rimeligste Forklaring er sikkert den, at Byggeforetagendet har taget megen Tid. En ny ledende Bygmester kan være traadt til; Biskop Peder er død og der er kommen andre Bisper; Midlerne til Kirkens Fuldendelse kan have flydt mindre rigeligt, og man har maattet indskrænke sig.

De Ændringer fra den oprindelige Plan, der har fundet Sted, er dels *Inddragningen af Korsfløjene og Tværskibets Omdannelse til kun at omfatte eet Skib,* og dels *Forandringer i Østpartiets øvre Dele,* først og fremmest i øvre Apsisomgang og selve Apsis. Desværre har Tværskibets Hvælvinger været nede og er bleven ommurede. Man kender følgelig ikke de ældre Hvælvingskonstruktioner her.

I øvre Apsisomgang blev det ene Vindue erstattet med den tredelte Vinduesgruppe, der passede saa naturligt ind i den forhaandenværende tredelte Komposition af Ydermuren og til Spidsgavlmotivet. Samtidig med Gennembrydningen af de tre Vinduer fik Omgangen ind mod Apsis højere Søjler end oprindelig paatænkt og femdelte Hvælvinger. Dette synes at staa i Forbindelse med, at Overdelen af Apsis mulig først ved denne Lejlighed har faaet sin nuværende femdelte Hvælving i Højde med Korets. Har der ikke fundet en Nedstyrtning Sted, og dette er som ovenfor antydet rimeligst at antage, kan man dog have frygtet en saadan og er i Tide skredet til en Ændring af hele dette Parti; men den Mulighed er heller ikke udelukket, at det alene drejer sig om en Ændring i Byggearbejdets Plan — et nyt Initiativ, som saa ofte i Datidens langvarige Kirkebyggerier. Det i øvre Omgang anvendte Bæresystem for Hvælvingerne, idet Væggenes Halvsøjler her uden Afbrydelse fortsættes i Hvælvingsribberne, svarer til Systemet i Korets Hovedskibshvælving og kunde tyde paa Samtidig-

Afb. 11. Kathedralen i Arras. Efter Maleri fra 16de Aarh.

hed. Hvælvingerne i øvre Omgang og Kor er alle af ældre Type og staar de romanske ret nær. Apsisomgangens raffineret slanke Søjler med de sammentrykkede Baser og med Bladkapitæler, samt Apsishvælvingens Stenkonsoller, delvis med Hoveder og Blomsterknolde, er tidlig gotiske, og tyder paa en Tilblivelsestid, der maa falde et Stykke op i 13. Aarh., og ligeledes er den mere skødesløse Maade, hvorpaa Hvælvingerne i Kor og øvre Apsisomgang forløber i Halvsøjlerne, Tegn paa, at man i Tid har fjærnet sig adskilligt fra de nedre Partiers sobre konstruktive Korrekthed.

Domkirkens Østparti er *meget muligt først bleven helt færdig* — som det nu staar — *nogle Tiaar op i 13. Aarh.* Det nærmere Tidspunkt angives meget

muligt af en lokal kirkepolitisk Begivenhed. Tidligere er omtalt, at Indvielsen af Biskop Svend Normands Kirke stod i Forbindelse med Organisationen af et Domkapitel, foreløbig bestaaende af Munke. Kort før, eller dengang Niels Stigsøn 1225 blev Biskop, er Domkapitlet bleven omorganiseret og bleven et moderne Kannikekonvent, hvor hver Kannik havde sit Gods for sig. Dette kan meget vel tænkes at staa i Forbindelse med en Indvielse af Østpartiet af den nye Kirke i dets endelige Skikkelse, som vi nu kender det.

Regner man, at *Domkirkens Østparti er bleven indviet c. 1225*, har det vel staaet under Bygning i omtrentlig 30 Aar. Foruden Peder Sunesøn maa da ogsaa hans Eftermand, Biskop Peder Jacobsen den Yngre (1215—25) regnes med til Domkirkens ældste Bygherrer.

Som allerede tidligere omtalt gav man sig bedre Tid med *Domkirkens Vestparti*. Her har man heller ikke arbejdet saa gennemført korrekt, og de arkitektoniske Former i Baser og Kapitæler er ikke helt saa gennemarbejdede som i Domkirkens østligere Dele. I Sideskibene veksler Halvsøjler med retvinklede Fremspring, og medens Hvælvingskonstruktionerne i Sideskibene saa nogenlunde svarer til dem i Østpartiets Sideskibspartier, har Hovedskibets store eenstens Hvælvinger en stærkt kuplet Form, noget yngre end Korhvælvingens, og Ribberne, der dog heller ikke her er fuldt konstruktivt udnyttede, løber ned paa Dværgsøjler i Hjørnerne ved Gjordbuerne, der spænder tværs over Skibet. Af Skibets Fag er atter det tredie til sjette, regnet fra Vest, mærkelig ensartede i Maal og i Udformning af de svære Midtskibspiller. Det er øjensynligt, at disse tre skønne Fag er tagne op samlede og først gjort tjenlige til Indbygning af Hvælvinger. Da disse muredes ind, fik de en Konstruktion, der er velkendt fra andre Kirkebygninger fra Aarene omkring 1240. At de 8 korrekt og ensartet behandlede Midtskibspiller — 4 mod Nord og 4 mod Syd — staar indenfor den gamle Fraadstenskirkes Mure, viser, at dette Parti af den nye Kirke først er taget op efter Nedbrydelsen af den gamle Kirkes Skib og tillader den Formodning, at der først for Alvor er taget fat paa Opførelsen af Kirkens Vestparti, efter at den gamle Kirke er bleven helt overflødiggjort, da Østpartiet af den nye stod færdigt i 1220erne. Man har derefter ilet med at bringe disse tre Fag i Forbindelse med Østpartiet, hvor et tydeligt Knæk i Planen og Øgninger i Murværket viser, hvor Grænsen er mellem de to Bygningspartier. Endelig har man gjort Domkirkens to vestligste Fag med den statelige Totaarnsfacade færdigt; men dette er sket til allersidst — ja! Taarnene, hvis nederste Partier stammer fra Kirkeanlægets ældste Tid, blev først færdige i Begyndelsen af 14de Aarh. Paa Dronning Margrethes Tid — i Begyndelsen af 15. Aarh. blev Taarnenes nedre Stokværk overhvælvede; samtidig vistnok ogsaa øvre Stokværk; derimod fik tredie Stokværk aldrig sine paatænkte Hvælvinger indbyggede. Da Opførelsen trak i Langdrag, maatte Kirkens Klokker anbringes i et midlertidigt Taarn eller en Klokkestabel, der skal have staaet ved Kirkens Sydside, men være brændt 1282 (Afb. 3, 4, 13).

Afb. 12. Domkirken med Sakristibygning, set fra Sydøst.

At der ligger et længere Spring i Tid mellem Øst- og Vestpartiets Fuldendelse (her ses bort fra Taarnene) er lidet troligt. Den kantede Ribbesten fra Korets Midtfag, Apsis og øvre Apsisomgang gaar igen i Sideskibene baade foroven og forneden, fraregnet de to vestligste Fag. Af disse har øvre Stokværks Hvælvinger samme tredelte Ribbesten som Midtskibshvælvingerne. Det tyder paa en anden og lidt senere Tilblivelsestid for disse Hvælvingers Vedkommende, og dette i Forbindelse med den særlige Hvælvingskonstruktion i Midtskibet viser, at man for Dele af Skibets Vedkommende kan regne, at de har staaet under Stilladser op i *1230erne*, ja maaske længere endnu. Men under alle Omstændigheder har Biskop Niels Stigsøn (1225—49) haft væsentlig Andel i Byggearbejderne.

Anslaget i Domkirkens Østparti har man fulgt ogsaa mod Vest. Enheden i Kirkens indre og ydre Opbygning er overholdt. De samme Højder for Midt- og Sideskibe er gennemført fra Øst til Vest, og over de tredelte Sideskibsfag knejsede der kronende Spidsgavle. Den tredelte Vinduesgruppe blev ligeledes gentaget vestpaa i Sideskibenes øvre Stokværk — nu dækkede af senere Tilbygninger, men synlige indefra. Og Midtskibet fik Rundbuefrise under Gesimsen. Ogsaa Vestfacaden fik over det fremspringende Portalparti en tredelt

Vinduesgruppe af store Dimensioner. Partiet mellem Taarnene er fornyet i 1870erne efter fundne Spor.

Saa stod da Roskilde Domkirke, fraregnet Taarnenes øvre Partier, færdig henimod Midten af 13. Aarh. — et Storværk indenfor vor Bygningskunst, nymodens i sin smækre gotiske Rejsning, udpræget fransk i sit Korparti, helt igennem præget af almeneuropæiske Tanker, omend dansk i Udførelse. Efter vort nuværende Kendskab til Datidens danske Kirkebygningskunst, staar Roskilde Domkirke som det Bygningsværk, der indvarsler en ny Arkitekturopfattelse — den der nogle Slægtled senere skulde give sig fuldmoden til Kende i St. Knuds Kirke i Odense.

Medens det er tvivlsomt, om Domkirken er brændt 1234, er Vidnesbyrdene paa Kirkens Mure om en Brand 1282 overordentlig tydelige. I dette Aar »gik Domkirken i Roskilde op i Luer« siger Lundeaarbogen, der for disse Aars Vedkommende synes at være en Førstehaandskilde. Branden er gaaet ud over Tag og Tagstol. Men Kirkens Hvælvinger synes i det store og hele at have holdt; den Mening har dog været fremsat, at Midtskibets Hvælvinger først skulde være bleven indmurede efter denne Brand. Som ovenfor nævnt kan de dog efter deres Type meget vel være ældre.

Men nogen Tid har det taget, inden Domkirken igen stod hel paa Tag og Fag og inden Sporene af de uundgaaelige Forstyrrelser og Ødelæggelser ogsaa i Kirkens Indre har kunnet fjærnes. Efter et paveligt Afladsbrev, udstedt kort efter Branden, var Kirken endog meget medtaget indvendig. Ved Aarhundredskiftet maa det dog formodes, at Kirken igen har været helt i Orden. Den Mand, der har haft det store Arbejde med Istandsættelsen, var Biskop Johannes Krag (1290—1300); han kan betragtes som Domkirkens fjerde store Bygherre.

Imidlertid var man alt begyndt paa de — efterhaanden saa talrige — Tilbygninger til Domkirken.

Vistnok i Forbindelse med Inddragningen af Korsarmene havde man paa søndre Side ud for Koret opført en lav Bygning i eet Stokværk, *Kapitelhuset* — senere Sakristi, bestaaende af to Rum, begge hvælvede. Nærmest Kirken var en Forstue, der aabnede sig mod selve Kapitelstuen ved en Dobbeltarkade, baaret af en Søjle, hvis dybtliggende Fodstykke viser, at Gulvet her fra først af har ligget betydelig lavere end nu. Ovenover Søjlen, med det elegante senromanske Kapitæl er 1860 indmuret Mindestenen over Kong Niels's Kansler Helge; den har i sin Tid haft Plads i Svend Normands Kirke. Dele af den lave Bygnings Gavl er endnu bevaret og viser — sammen med andre Forhold, at Kapitelhuset meget vel kan stamme fra 13. Aarh. I sidste Halvdel af 15. Aarh. er det baade bleven forlænget og forhøjet og den vestre Sidegang tilbygget. Tilbygningen mod Syd var det nye Domhus, hvor den gejstlige Ret holdt sine Møder i den hvælvede Stue; senere kaldes denne Skriftestuen. Derover er et hvælvet Rum, der benyttedes til Brevkammer og hvor Domkirkens

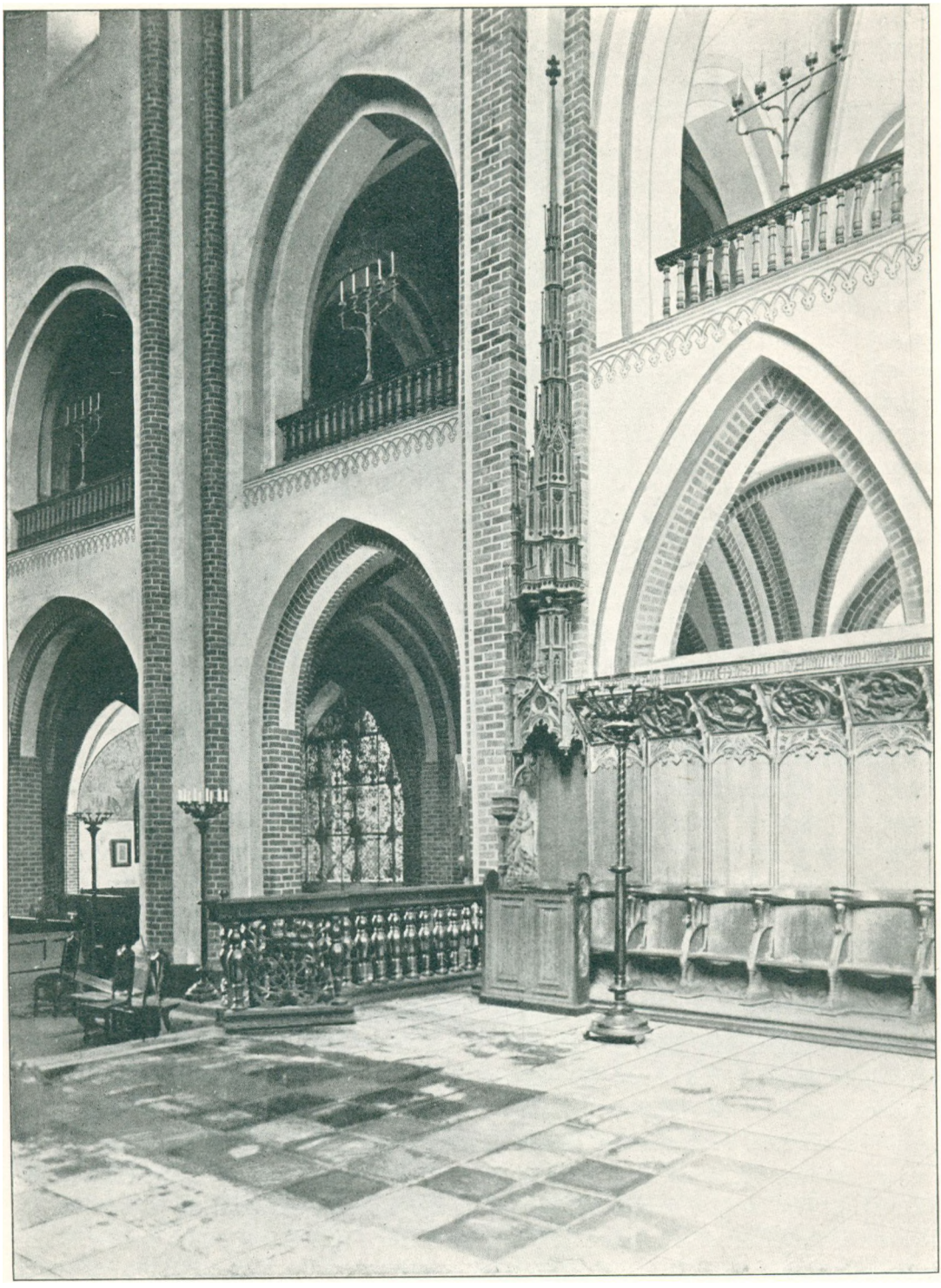

Afb. 13. Skibet, set fra Kannikekoret, mod Nordvest.

Adkomstbreve opbevaredes i det store Arkivskab, der nu staar i St. Birgittes Kapel (Afb. 4, 12).

I Begyndelsen af 14. Aarh. begyndte Tilbygningen af Kapeller med det *Vor Frue Kapel*, Biskop Oluf 1310 opførte paa Domkirkens Sydside.

Frue Kapel i Roskilde blev nedbrudt 1772 for at give Plads til Frederik V.s Kapel. I Slutningen af Aarhundredet fik Domkirken sin første Tilbygning paa Nordsiden, da Biskop Niels Jepsen Ulfeldt her 1384 opførte *St. Laurentii Kapel,* der endnu er bevaret med sin af Dværgsøjler baarne Krydsribbehvælving, men forøvrigt nu er indbygget mellem Christian IV.s Kapel og St. Birgittes Kapel, saa det nu kun har sit nordre Vindue i Behold, ligesom det har mistet sin høje Gavl; over Vinduet ses udvendig et Blændingsgalleri og yderst to skjoldformede Blændinger, mulig bestemt til malede Skjoldmærker. Indvendig fik Kapellet i Slutningen af Middelalderen forskellige malede Billeder og Dekorationer. Trods sin kummerlige Tilstand er denne lille Bygning dog et ganske interessant Minde om Byggemaaden i Roskilde paa et Tidsrum, der ellers ikke har efterladt sig Spor i den forhen paa middelalderlig Bygningskunst saa overvættes rige By.

Biskop Niels Jepsens Efterfølger, den navnkundige Peder Jensen Lodehat, Dronning Margrethes Raadgiver og som Bygherre særlig bekendt fra sin Opførelse af det højst interessante Gjorslev i Stevns, nøjedes med at indrette et *Kapel indviet til St. Siegfred* i nederste Stokværk af nordre Taarn. Det skete 1408. Senere indrettedes her Trollernes Gravkapel og senere igen blev Anna Sophie Reventlows og hendes Børns Sarkofager anbragt her. Ogsaa søndre Taarn fik sit Kapel, da Dronning Margrethe 1411 stiftede *Kapellet Bethlehem;* først ved denne Lejlighed synes Taarnets nedre Stokværk at være bleven hvælvet, idet det udtrykkelig siges i Stiftelsesbrevet, at der skulde bygges to Hvælvinger; nu er der dog kun een. Adskilligt kunde tyde paa, at ogsaa nordre Taarns nederste Stokværk, ved denne Lejlighed fik sin Hvælving. Begge Steder blev nye og store Vinduer anbragte. Bethlehems Kapel blev senere indrettet til Gravkapel for Familien Krag.

Samtidig med Indretningen af Taarnkapellerne og i Forbindelse med deres Indhvælving, har man vistnok ordnet Tværforbindelsen mellem Kirkens Sideskibe ad Taarnenes andet Stokværk over det pillebaarne Galleri; i al Fald har dette vistnok ved denne Lejlighed faaet sit nuværende Udseende.

Uden altfor store Indgreb i det oprindelige og med Vesttaarnene færdigbygte stod Domkirken i sit skønne ydre Skrud, da en virkelig Ulykke ramte den — en ny Brand og øjensynlig af langt frygteligere Virkning end nogen tidligere. »Den 14. Maj 1443«, berettes der, »brændte Roskilde Domkirke udvendig tillige med sine Taarne, Klokker, Vinduer og andre Prydelser.« Atter denne Brand vidner om, hvor modstandsdygtig Kirkens Murværk var overfor en saadan Ildprøve. Ja! det er endog tvivlsomt, om nogen af Hvælvingerne er styrtet ned; der kan i al Fald kun være Tale om Tværskibets og, naar de efter Branden blev fornyet, skyldes det snarere klog Imødegaaen af en Mulighed for Ned-

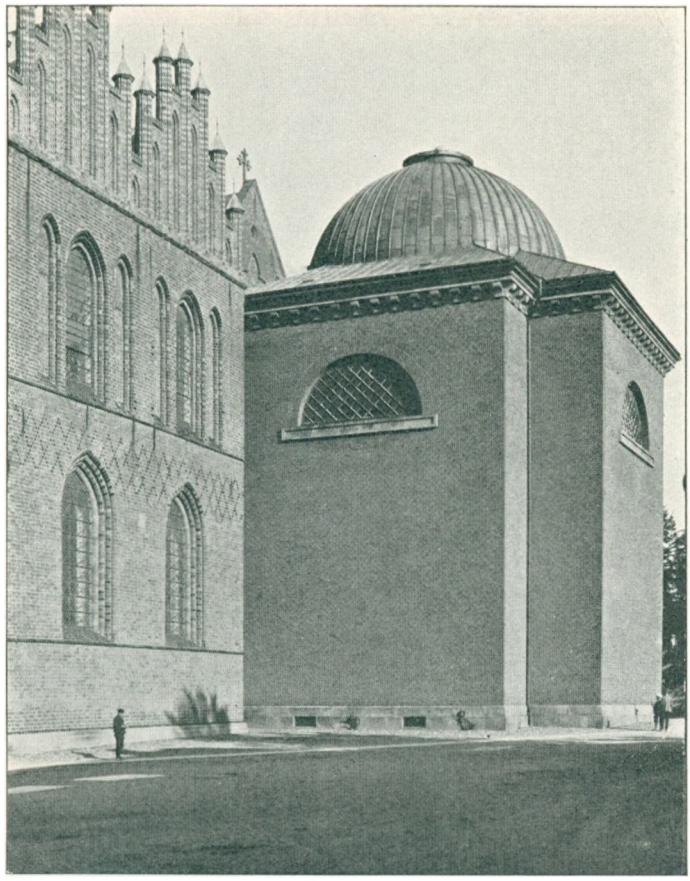

Afb. 14. Sydgavlen af Kristian I' Kapel. Frederik V' Kapel.

styrtning, idet de kan være bleven særlig medtagne af Branden. Thi det, der gik til Grunde ved denne Lejlighed, var som sædvanlig navnlig Tag og Tagværk. Og det bekræftes af et kort efter udstedt Afladsbrev, hvor der netop siges, at det, der brændte, »var Blytaget og Taarnenes Tage, der støder op til samme (?)«, og alle Kirkens »Trækonstruktioner«. At Vinduer sprang ved en saadan Ildsvaade undrer ikke. Et stort Istandsættelsesarbejde var nødvendigt og der blev aabenbart taget fat med Iver; men som sædvanlig tog disse store Byggeforetagender Tid. Biskop Jens Pedersen, (1431—48) fik kun lige begyndt, Oluf Daa (1449—61) fortsatte, men først *1464 kunde Domkirken paany indvies* af Biskop Oluf Mortensen Baden, en af Aarhundredets mest ansete og virkelystne sjællandske Bisper (1461—85).

Branden er gaaet stærkt ud over Domkirkens Vestparti og nordre Taarn; dette sidste fik sin nuværende Afslutning, med Frise af sortglacerede Sten; den gotiske Frise paa de vestligste Fag af Midtskibet mod Syd stammer ogsaa fra Istandsættelsen. De største Arbejder stod dog paa i Østpartiet, hvor Tværskibets Hvælvinger vistnok alle fornyedes.

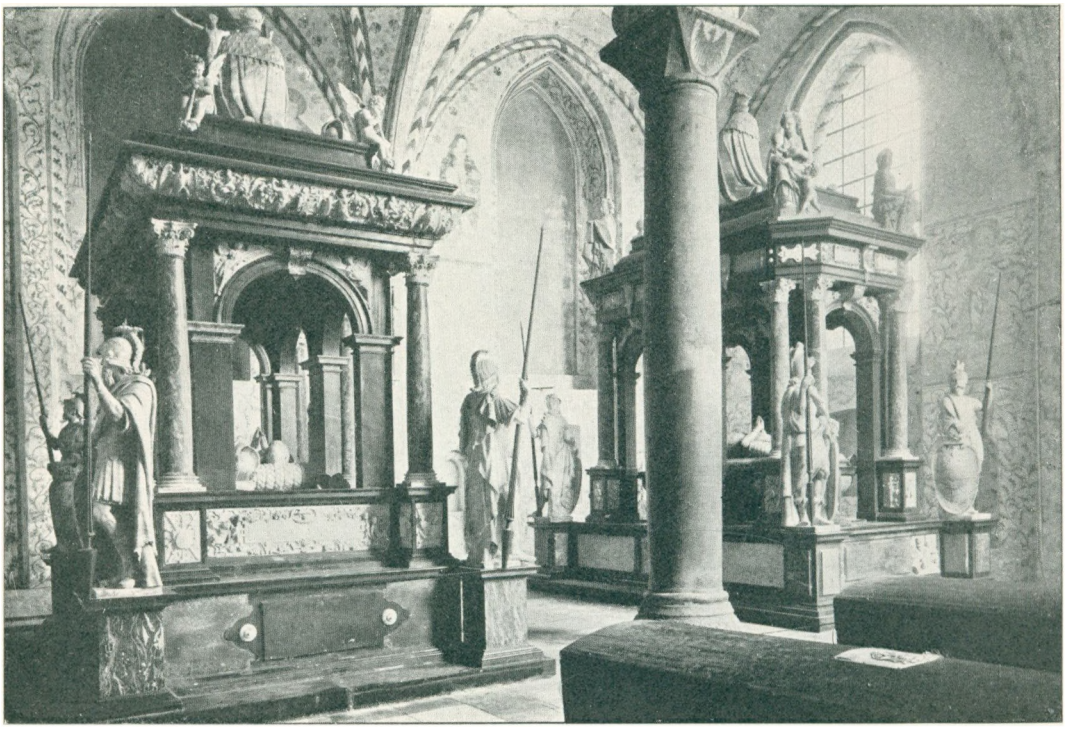

Afb. 15. Kristian I's Kapel. Nederste Stokværk.

Det er sikkert ogsaa ved denne Lejlighed, det lille Spir — en Tagrytter — blev opsat over Korsskæringen i Forbindelse med den nye Tagkonstruktion.

I Tilslutning til disse Istandsættelsesarbejder fandt nye Tilbygninger Sted. Den største og fornemste var det *Kapel*, Kong Christian I indstiftede ved Gavebrev af 1459 til Ære *for den hellige Trefoldighed* og flere Helgener og som ligeledes indviedes 1464. Det havde en dobbelt Bestemmelse; dels skulde det være Gravkapel for Kongen og hans Slægt, dels skulde det give Plads til Forsamlinger af det af Kongen oprettede Broderskab, i hvilket man har villet se en Oprindelse til den senere Elefantorden. Det store kvadratiske til to Sideskibsfag svarende Kapel, der tilbyggedes paa Sydsiden, et Stykke fra Vor Frue Kapel, fik følgelig to Stokværk — det egentlige Kapelrum forneden, og ovenover et ligeledes hvælvet Rum, den saakaldte Riddersal, nu Landemodesal. Det høje nederste Stokværk — et Centralrum — hvis fire kvadratiske Hvælvinger bæres af en Granitsøjle, er det stateligste og skønneste af Kirkens middelalderlige, bevarede Kapelrum — af en Rumtype, som særlig var anvendt og almindelig i vor senmiddelalderlige Bygningskunst og endnu forekommer i mindre Maal i Klosterbygninger og Herreborge og i anselig Form ogsaa som Tilbygninger ved Kirker, bl. a. i den noget yngre søndre Korsarm ved Karmelitterkirken i Sæby. Trefoldighedskapellet er et ægte sengotisk Stykke Rumkunst, højt og lyst, oprindelig med Vinduer ogsaa mod Øst og Vest, det har spidsbuede Krydsribbehvælvinger, hvis tynde, halvstens Kapper elastisk

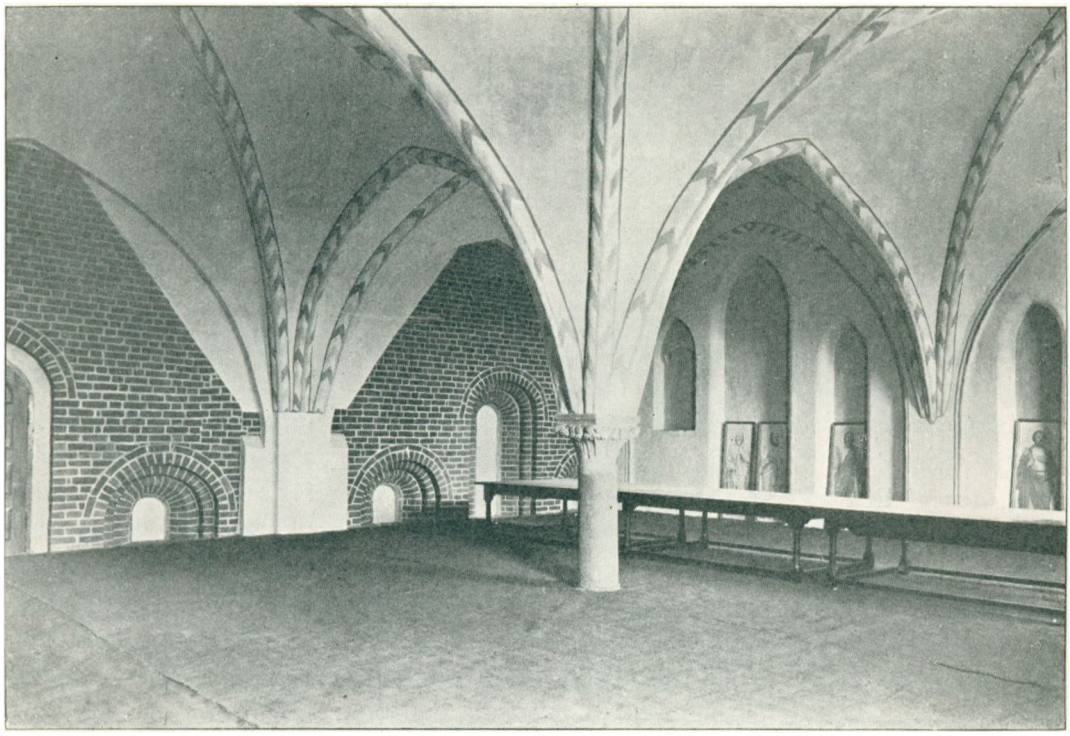

Afb. 16. Kristian I' Kapel. Andet Stokværk »Landemodesalen«.

spænder sig ud mellem de Ribber og Gjordbuer, der bærer dem med al den overlegne Elegance, der er saa karakteristisk for udviklet Gotik, hvor Ribbehvælvingens konstruktive Muligheder er fuldt udnyttede. Under Slutstenen er, hvad der nu er enestaaende i Danmark, men velkendt i Nordtyskland, anbragt vaabenprydede Rosetter, udskaarne i Træ, malede og forgyldte — en i og for sig upaakrævet Prydelse. Noget ude af Stilen er Midtsøjlen, sammensat af ældre Søjledele; Base og Kapitæl tilhører 12. eller 13. Aarh., begge Dele udmærket smukt Stenhuggerarbejde særlig Basen med sin skønne romanske Ornamentik (Afb. 4,5, 14-16).

Kapelrummet er helt og holdent malet med Billeder og Ornamenter i Kalkfarver.

Ogsaa i Rummet ovenover »Riddersalen« bæres de fire Hvælvinger af en Midtsøjle — atter af ældre Oprindelse med et smukt senromansk Bladkapitæl. Men den ringere Højde gør selvsagt dette Rum langt mindre anseligt, skønt Hvælvingerne ogsaa her er dygtigt konstruerede og smukt murede.

Det siger sig selv, at Todelingen af Kapelbygningen ogsaa maatte give sig Udtryk i det Ydre. Paa Grund af Tilbygningerne baade mod Vest og Øst gør den høje Bygning sig ikke mere saa frit og selvstændigt gældende som fordum og trykkes navnlig af Naboskabet til Frederik V.s Kapel. Udvendig giver det sig tydeligt til Kende som opført i to Stokværk med to Facadefag til alle tre Sider. Ejendommeligt nok og et Vidnesbyrd om dens sengotiske Karakter er, at Stræbepillerne er undgaaet og at Facaden er vandret delt. Interessant er den

Tostokværks Komposition, særlig Sydfacadens. Nedre Stokværk staar ganske enkelt, kun med Profilbaand under de store spidsbuede Vinduer, eet i hvert Fag. Øvre Stokværks Vinduer er i hvert Fag indføjet imellem Blændinger, saa der dannes en dekorativ tredelt Gruppe. Den kompositionelle Opbygning minder om den, der var raadende Kirkens Sideskibe rundt — det faste nedre Stokværk og det rigere og mere gennembrudte øvre Stokværk. Hvert Fag fik endelig, ligeledes svarende til Sideskibene, sin egen selvstændige Gavl — om end dette vel lige saa meget skyldes Ønsket om at undgaa en altfor mægtig Tagkonstruktion. Men under alle Omstændigheder blev Resultatet, at Kapellet set ude fra, trods sin udpræget sengotiske Stilkarakter, maa være gledet overordentlig naturligt sammen med Kirken som Helhed. Mest afvigende virkede de blændingsprydede, kamtakkede Pinakelgavle, der leder Tanken hen paa samtidig nordtysk Teglstensarkitektur. Nordtysk er ogsaa den koloristiske Virkning, der er tilstræbt ved Kontrasten mellem røde og sortglacerede Sten. Hvem der har været Mester for dette dygtigt planlagte og gennemførte Bygningsværk vides ikke; vor Middelalders Bygningskunst er jo desværre saa godt som helt anonym. Men det maa have været en Mand, der var fortrolig med Bygningskunsten i Egnene Syd for Østersøen, hvorfra Danmark i saa høj Grad hentede kunstnerisk Fornyelse i Middelalderens senere Aarhundreder. Tidligere var Paavirkningen kommen længere Syd fra, fra Rhinegnene og — som Roskilde Domkirke selv viser det — ogsaa fra Frankrig.

Det er ogsaa nordtysk Indflydelse, der giver sig til Kende i den ædleste og smukkeste af Domkirkens middelalderlige Tilbygninger og tillige den bedst bevarede — Biskop *Oluf Mortensens nordøstre Vaabenhus* ud for Korsideskibet. Det hvælvede Vaabenhusrum faar kun Lys fra Nord, hvor Vinduet er rykket noget til Siden for at give Plads til en Dør; et enkelt Kalkmaleri smykker Væggen ovenover Indgangen til Kirken. Tilbygningen skal dog først og fremmest ses ude fra i al sin sengotiske Sirlighed. Den aparte Mangel paa Symmetri i Norfacaden — et Træk, der ellers er ret ualmindeligt i gotisk kirkelig Bygningskunst, virker saa forfriskende, fordi det usymetriske her er gennemført med sikker Følelse for Harmoni. Skævheden i Anbringelse af Vindue og Dør har Bygmesteren modarbejdet ved at anbringe en Rundblænding ovenover Døren i det brede Murfeldt til højre for Vinduet. Derved har han opnaaet Ligevægtsvirkning og at Facaden er i Ro. Udeladelsen af Stræbepiller har — som paa Trefoldighedskapellet — givet lettere Mulighed for vandret Deling af Facaden ved Profilbaand i Højde med Vinduets Underkant, fortsat i Knæk op om Dørenes spidsbuede Blænding. Nordfacaden har yderligere i Gesimshøjde en sindrig Kløverbladsfrise i sortglacerede Sten og over den rejser sig den ovenud elegante Pinakelgavl, muret af røde og grønglacerede Sten. At Taget har været lagt med grønglacerede Sten har yderligere forhøjet den koloristiske Virkning af Bygningens Ydre. Vaabenhusets Trappegavl er et fremragende Stykke Murstenskunst og vidner, som hele den lille Bygning, om den Dygtighed, hvormed der kunde arbejdes i sengotisk Murstensarkitektur —

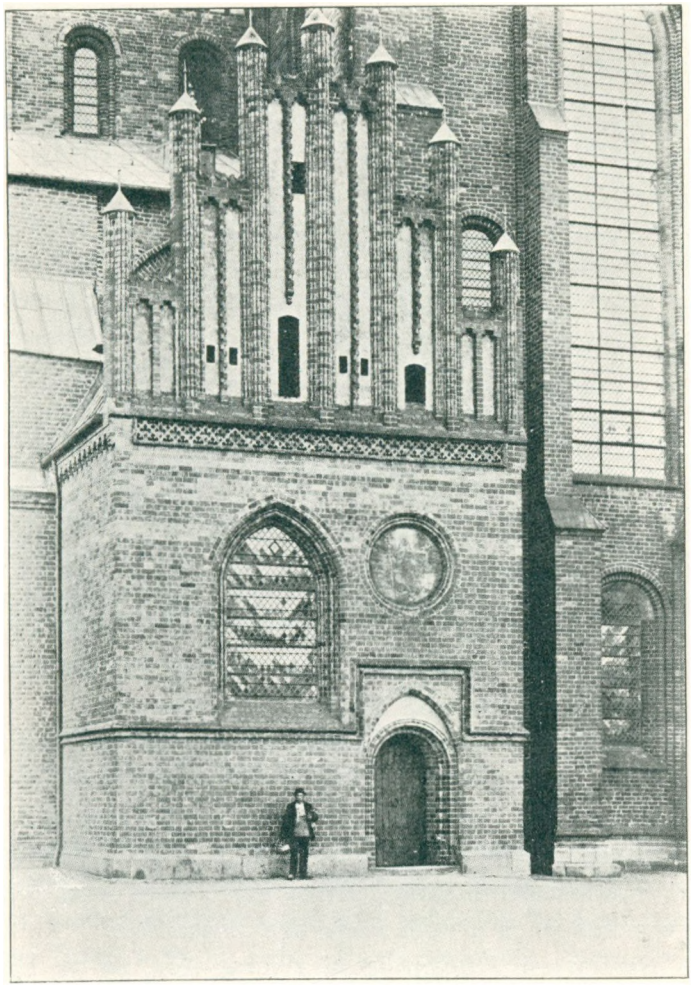

Afb. 17. Nordøstre Vaabenhus. Bygget af Biskop Oluf Mortensen.

ogsaa her i Danmark. Nær beslægtede og nogenlunde samtidige som Kongens Kapel og Bispens Vaabenhus er, er det ikke urimeligt at antage, at de begge skyldes samme Bygmester. Men under alle Omstændigheder har Mesteren for Vaabenhuset været ganske særlig heldig. Det er en lille Perle i Datidens danske Bygningskunst (Afb. 17).

I den runde Facadeblænding er indsat — men vistnok først af Oluf Mortensens Efterfølger Jens Jepsen Ravensberg (1500—12) en malet og forgyldt Kobberplade med Fremstilling af St. Lucius. Helgenen sidder i fuldt Paveskrud med tredobbelt Krone paa Hovedet, Patriarkalkorset i den ene og en Bog i den anden Haand. En saadan Prydelse udvendig paa en Bygning er i al Fald nu enestaaende; derimod kendte Middelalderen meget godt Billeder og Ornamenter i udvendige Nischer, malede paa Kalk.

Biskop Oluf Mortensen er paa en vis Maade at opfatte som Domkirkens femte store Bygherre. Han, der afsluttede Fornyelsen af Kirken efter Branden,

nøjedes ikke med en enkelt Tilbygning, det navnkundige nordøstre Vaabenhus. Ikke mindre end tre Tilbygninger desuden skyldes ham. Det er sydvestre og nordvestre Vaabenhus, begge udfor gamle, delvis bevarede Indgange i vestligste Sideskibsfag, samt et Kapel paa Nordsiden, Vest for St. Laurentius Kapel og indviet til Aarhundredets populære Helgeninde, den hellige Birgitte. Udfor hans nordvestre Vaabenhus er nylig det glyksborgske Kapel tilbygget.

St. Birgittes Kapel har et smukt hvælvet Rum, der senere hen — 1511 — blev prydet med Kalkmalerier. Det har mod Nord et stort, rigt profileret Vindue af vekslende røde og sortglacerede Sten. Det ligeledes hvælvede *nordvestre Vaabenhus*, der støder umiddelbart op til Kapellet, er bygget samtidig med dette og med lignende stilistiske Enkeltheder. Vaabenhuset havde Dør i Nordfacaden, anbragt skævt i Forhold til det store, spidsbuede Vindue. Begge Bygningers Gavle, tilligemed Gavlen over St. Laurentius Kapel blev nedbrudt i Frederik III.s Tid. Mest interessant var imidlertid *sydvestre Vaabenhus*, der fra først af var i to Stokværk, begge hvælvede; nu er kun nederste Stokværk tilbage og ogsaa denne Tilbygning har mistet sin Gavl. Den kummerlige Tilstand, hvori disse Biskoppens tre Tilbygninger er bevaret, og navnlig at Gavlene mangler, gør det vanskeligt at udtale sig om, i hvor høj Grad de i deres Ydre har været beslægtet med Biskoppens nordøstre Vaabenhus og om det kan være samme Bygmester, der har virket ved alle Bispens Tilbygninger.

Endnu mere uklart er Forholdet mellem den eller de Bygmestre, der opførte Tilbygningerne til Domkirken efter Branden 1443, og Lederen eller Lederne af Ombygningen og Istandsættelsen af selve Kirken. I videre Forstand staar dette Spørgsmaal atter i Forbindelse med, i hvilket Omfang Bispesæderne i Slutningen af Middelalderen havde deres egne, faste Arkitekter og i hvilket Omfang Kongerne havde og brugte kongelige Bygmestre.

Forøvrigt fik Kirken en Tilbygning til i disse Aar, da en Herremandsenke Kathrine Nielsdatter, lod et Kapel opføre paa den Plads, hvor nu Christian IV.s Kapel staar; det blev nedbrudt 1615.

Ved Branden 1443 blev ogsaa »Taarnenes Tage« fortærede af Ilden og nordre Taarns øverste Del maatte ombygges. Hvorledes disse »Taarntage« har været, vides ikke. Kun saa meget er klart, at Taarnenes stærkt vertikale Arkitektur forudsætter en stejl Spirafslutning opefter — som de ogsaa har faaet det, da Christian IV. rejste de to slanke Spir. Saa meget mærkeligere er det, at den Afslutning Taarnene fik efter Branden 1443 og som kendes fra en Tegning af Roskilde By i Münchens Nationalmuseum, antagelig fra Aarene omkring 1600, viser plumpe Saddeltage af ren landsbyagtig Karakter, med kamtakkede Blændingsgavle. Paa brede, svære Landsbykirketaarne virker saadanne Taarnafslutninger selvfølgeligt og smukt, men her kun forsimplende. Man har vanskeligt ved at tænke sig, at disse Taarntage skyldes de duelige Bygmestre, der har virket ved Domkirken i Aarene efter 1443. Snarere kan man formode, at Taarnene ved Indvielsen 1464 endnu ikke er bleven helt færdige, og at man har maattet opsætte Fuldendelsen til bedre Tider. Først senere i Middelalderen

Afb. 18. Roskilde Domkirke, set fra Syd. c. 1600. Tegning i München Nationalmuseum.

— maaske hen i 16. Aarh. — har man fuldført Taarnene og da ved at paabygge dem de højst uheldige Saddeltage (Afb. 18).

Uden at høre med til selve Domkirken, men dog saa imlimt forbunden med den, er den saakaldte »*Absalonsbue*«, der i sin Tid forbandt Kirkens øvre Koromgang med den katholske Bispegaard og — efter sin Forlængelse 1736 mod Øst — med det den Gang opførte Palæ. Buen bærer sit Navn med Urette; med Absalon har den intet at gøre. Men naar i Middelalderen, den er opført, er vanskeligt at fastslaa. Den er bygget af Fraadsten om en Kærne af Mursten; Forlængelsen er helt i Mursten. Hvorledes Gallerigangen foroven oprindelig har set ud, vides ikke, kun at den havde smaa, smalle Vinduesaabninger. Ved en Istandsættelse 1901—02 fik Buen sit nuværende Udseende.

Naar bortses fra Taarnenes Saddeltage gennemgik selve Kirkebygningen øjensynlig ikke større Forandringer i de senere katolske Bispers Tid. Dette betyder ikke, at disse Mænds Interesse for Bispekirken var ringe; det viste de ved at pryde den med forskellige skønne og nyttige Ting. Dog vides den sidste katolske Biskop, Joakim Rønnow (1529—36), ikke at have efterladt sig Minder i Domkirken. Mest skyldte Kirken den udmærkede Lage Urne (1512—29), der 1518 erstattede Kirkens Blytag med et af Kobber og i sit Testamente betænkte den rigeligt med Midler »til dens Bygning« (pro fabrica ejusdem ecclesiæ). Det skal ogsaa her nævnes, at han i sine Synodestatutter for Stiftets Gejstlige opfordrede Præster og Tiggermunke til »i deres Prædiken at mane Folk til paa

de særlige Festdage hvert Aar fromt at drage til Kathedralkirken, der er som en Moderkirke, og rigeligt give fromme Almisser og Kærlighedsgaver til samme Kirkes Bygning, som er stor og bekostelig«. En Forfatter fra Slutningen af Aarhundredet, Roskildekanniken Morten Pedersen, beretter om Brande, der havde hærget Kirken baade 1508 og 1524. Hvis Efterretningen er rigtig, kan de dog neppe have forvoldt store Ulykker; i al Fald synes de ikke at have efterladt sig Spor. Med særlig Iver tog denne Biskop sig af Kirkens indre Udsmykning og lod den bl. a. male.

Lage Urne saa Roskilde Domkirke i dens højeste Glans og Pragt i katholsk Tid — vel vedligeholdt og herligt prydet indvendig — Resultatet af Aarhundreders pietetsfulde Arbejde med at holde den store Arv fra Fortiden oppe, og af Slægtleds efter Slægtleds Ønske om at efterlade Fromheden synlige Mindesmærker. Men, siger Povl Helgesen i Skibbykrøniken, »ved denne ærværdige Faders Bortgang, begyndte straks Roskilde Kirkes Forfald«. Reformationsrøret begyndte for Alvor.

Kirkebruddet kom og stillede Roskilde Domkirke under ganske andre Vilkaar end tidligere. Men det var et Held for den, at den som Gravkirke for den Oldenborgske Slægts Stamfader, nød godt af Kongehusets særlige Bevaagenhed og beholdt en betydelig Del af sin Velstand, medens Rigets andre Domkirker blev mer eller mindre forarmede. Ogsaa selve Kirkebygningen blev der vaaget over. To Aar efter Reformationens Indførelse, da Kong Kristian III udstedte Privilegier for Roskilde Domkapitel, der saaledes blev ved at bestaa under andre Former, siges det højtideligt og med Vægt, at »paa det at fornævnte Roskilde Domkirke, som vore Forfædre, fremfarne Konger udi Danmark, med stor Flid og Besindelse bygt haver, ej skal med nogen uskikkelig Bygning forstyrres og forvandles — ville vi, at ingen skal fordriste sig til nogen Forvandling med Bygning at gøre i fornævnte Roskilde Domkirke i nogen Maade, uden aleneste de, som Kapitel det tilskikke og tilbetro, efter som de hertil (d. v. s. hidtil) gjort have«. Den Ordning, der — som ogsaa Ordene antyder — kan forfølges tilbage i Middelalderen, at det var det blivende Kapitel og ikke de skiftende Bisper, der havde det daglige Ansvar for Kirkebygningen, fik altsaa nu kongelig Bekræftelse.

Foreløbig skete der imidlertid intet af større Betydning. Domkirken beholdt sine Kapeller og andre Tilbygninger; længe fik den Lov at staa, som Katholikerne havde efterladt den.

Den første Ændring i det overleverede fandt Sted, da *Kong Kristian IV opførte et Gravkapel*, bestemt for ham og hans Efterslægt, og hvor han ogsaa tænkte sig et Monument over sig og sin Dronning opstillet. Faderen og Farfaderen hvilede i Kristian I.s Kapel, og her var Pladsen optaget af de to store Monumenter. Kongens Beslutning blev fremskyndet, omend næppe fremkaldt, ved Tabet af flere af hans Børn og især ved Dronningen, Anna Cathrines Død 1612. Aaret efter sluttede han Akkord med den kongelige Bygmester Lourens

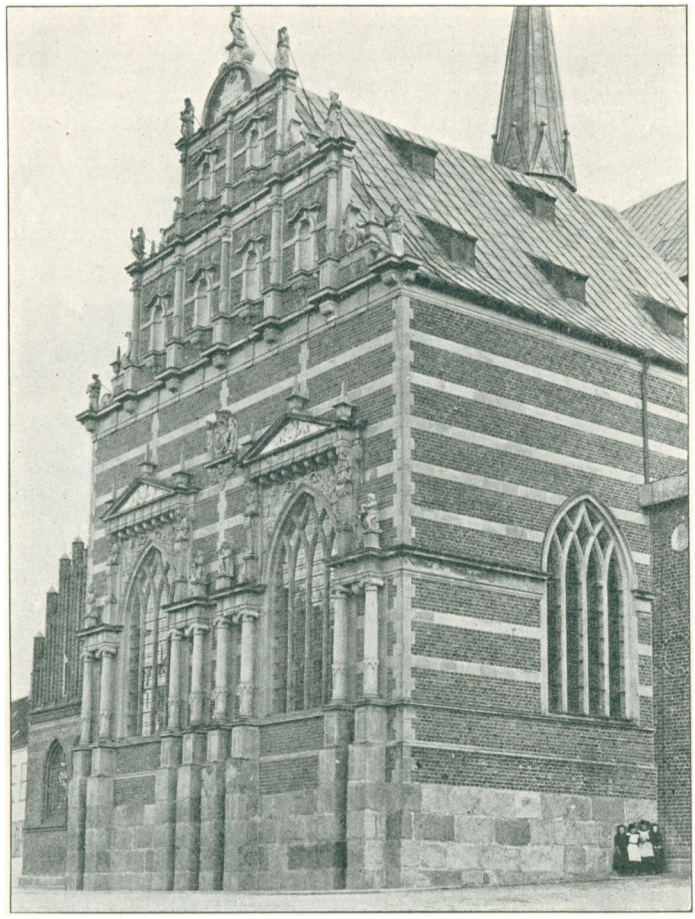

Afb. 19. Kristian IV' Kapel, set fra Nordøst.

Steenwinkel om at opføre et Kapel, efter et i Forvejen udarbejdet Projekt — »den Skabelon og Afrids, Hans Majestæt ham selv naadigst haver antvortet«, og som kun kan skyldes Steenwinkel selv. Forøvrigt vides, at Kongen »selv har skrevet paa Skabelonen« — altsaa er kommen med selvstændige Forslag! Bygmesteren har snarest taget fat paa Arbejdet, men helt færdigt indvendigt og udvendigt er Kapellet vistnok først blevet i Begyndelsen af 1620erne, og Ændringer i Kælderen omtales saa sent som 1633. Bygmesteren døde 1619; da har Kapellet dog sikkert i alt væsentligt staaet fuldendt (Afb. 19, 20).

Kristian IV.s Kapel kom til at ligge udfor nordre Sideskibs fjerde og femte Fag fra Vest, umiddelbart op til St. Laurentius Kapel, og dets Opførelse gav Anledning til, at Fru Kathrine Nielsdatters Kapel blev nedbrudt.

Kristian IV.s Kapel spænder over to Sideskibsfag. Over den lavtliggende Gravkælder bygger Kapellet sig op med eet højt Stokværk, der aabner sig ind mod selve Kirken med to brede spidsbuede Arkader og dækkes af en enkelt, dygtigt konstrueret Stjærnehvælving. Det store kvadratiske Rum, der i Omfang og Form nøje svarer til Kristian I.s Kapel, er ikke, som almindeligt i Middel-

alderen, firdelt med en Søjle i Midten, til at bære de fire Hvælvinger. I det yngre Kongekapels frie, enkle Rum — hvor dog Hvælvingen er ganske gotisk, ligesom de spidsbuede, stavværksdelte Vinduer — har man Lov til at se Vidnesbyrd om en ny Tid med mere Følelse for hele, sluttede Rumformer. Det er et af den italienske Renaissances Idealer, der møder os i dette Værk af Lourens Steenwinkel.

Gør Kapellet sig allerede ved sin Størrelse bemærket, set inde fra selve Kirken, virker det dog set ude fra langt mere iøjnefaldende; ikke saa meget paa Grund af sin Størrelse som paa Grund af sin ydre Opbygning og særlige dekorative Behandling. Medens det jævnstore Kristian I.s Kapel var holdt i to Stokværk, som Sideskibene, og respekterede Kirkens Inddeling efter Fag ved at give hvert af sine egne Fag særligt Tag og Gavl, har Lourens Steenwinkels Bygning med det udelte tofags Kapelrum kun eet Tag og følgelig en mægtig Gavltrekant, hvorved hele Kapellet unægtelig kom ud af Maal med Kirkens øvrige Tilbygninger.

Til Gengæld gav Kapellets Nordfacade Bygmesteren rig Lejlighed til Udfoldelse af den dekorative Stil, han havde tilegnet sig i sine Fædres Land, Nederlandene, hvorfra man i de Tider herhjemme hentede baade Arkitekter og Arkitektur. Her møder man Renaissancen paa langt mere overbevisende Maade end inde i Kapellet. Nordfacaden er et Pragtstykke i sin Art, først og fremmest i sin rige Komposition. Denne tager ganske vist for lidt Hensyn til det nederste granitklædte Parti, der virker som en altfor høj Sokkel; Kunstneren har tillige vanskeligt ved at indarbejde de spidsbuede, gotiske Vinduer i et dekorativt System, hvis ledende Tanker og Motiver er Renaissancens og i deres Oprindelse gaar tilbage til Antikken. Gavlen som Helhed er komponeret over vandrette Delinger i Modsætning til Gotikkens vertikale, der allerede i saa høj Grad havde været bestemmende for Domkirkens Ydre. Særlig lægger man Mærke til Gavltrekantens klare og faste Inddeling i Modsætning til det mere flimrende og skiftende i Vinduespartiet. Men forøvrigt er den Maade, hvorpaa et regulært Størrelseforhold er bragt tilveje imellem de forskellige Breddeinddelinger forneden og foroven og samtidig den vertikale Forbindelse betonet, af ikke ringe Interesse og afslører de drevne Kompositionsmaader, man dengang raadede over indenfor førende Arkitektkredse. Naar denne Kapelfacade virker saa overordentlig rig og frodig, skyldes det dog nok saa meget, at alle de kompositionelle Delinger, vandrette som vertikale, er markerede i Sandsten, ligesom Nischer, Vinduesindfatninger og utallige dekorative Enkeltheder er i samme Materiale og alt — paa ægte nederlandsk Maner — gør sig saa kraftigt gældende paa Baggrund af en neutral, rød Murflade. Den koloristiske Virkning her er langt voldsommere end dansk Sengotik nogensinde — selv i et Værk som Oluf Mortensens Vaabenhus — drømte om at kunne opnaa. Særlig bemærkelsesværdigt, og aldrig før set her i Danmark i saa energisk Gennemførelse, er, at der — i Modsætning til Gotikkens Blændingssystem, der opnaar maleriske Virkninger ved Tilbagespring fra Fladen — her er tilstræbt en langt

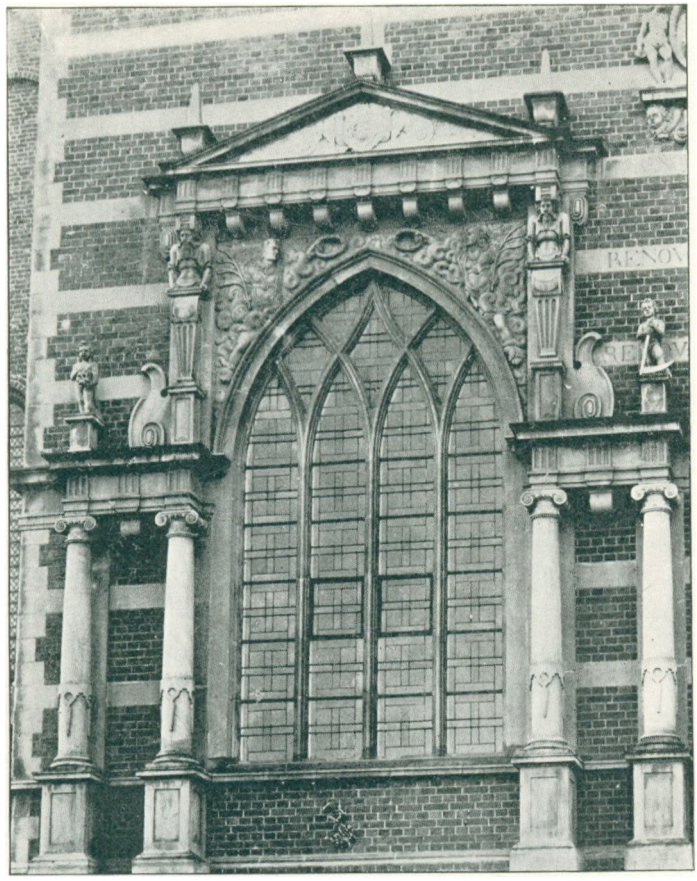

Afb. 20. Enkelthed fra Kristian IV' Kapel. Vindue med Indfatning.

stærkere malerisk Effekt, idet Bygmesteren, der ikke for intet tillige var Billedhugger, lader de dekorative Hovedlinier og Hovedmotiver springe stærkt frem foran Murflader, saa Lys og Skygge ret faar Raaderum. Trods mange Istandsættelser og Fornyelser faar man tillige Indtryk af dygtigt Stenhuggerarbejde, men navnlig af den Fantasi og Formfylde, der præger alt det ornamentale i denne Facade. Benyttelsen af de antike Søjleordener er paa Tidens Vis ret vilkaarlig.

Kristian IV.s Kapel er da et mærkeligt Værk! I det Indre møder man Renaissancens Rumsans omend under en gotisk Hvælving, og baade inde og ude føler man stærkt det gotiske i Vinduernes Form og Delinger; men i det Ydre er Kapellet ellers fuldblods Renaissance. Kapellet tilhører en Overgangstid i vor Bygningskunst; det er gotisk Renaissance. Set ude fra virker det mærkeligt fremmedartet og egent mellem de omgivende middelalderlige, nordiske Bygninger, der er mere stilfærdige og mørkladne af Væsen og det staar som et højttalende Vidnesbyrd om et Temperament og en Udtryksform, der har Italiens i Antiken skolede Kunst til Forudsætning.

Kristian IV nøjedes ikke med dette Bygningsværk; han — der som Bygherre har gjort en Indsats i vor Bygningskultur som næppe nogen anden Konge —

Valdemar den Store og Kristian VI maaske ene undtagne — har ikke i Længden villet finde sig i, at hans Fædres Kirke skulde nøjes med Taarntage som en Landsbykirkes, og 1635 paabegyndte han Opførelsen af *Spirene paa de 2 Taarne*. Allerede Frederik II havde 1585 tænkt paa at rejse Spir over Taarnene, men havde opgivet det, da »ingen Penge haves«, og nøjedes med en lille Tagrytter over søndre Taarn. Nu rejste sig de indsvungne, spidst tilløbende ottekantede Spir godt 33 m høje. Selve Spirformen er nærmest gotisk og har ogsaa middelalderlige Slægtninge i Nordtyskland. Hvem der har været Mester for Domkirkens Spir vides ikke; mulig har man fulgt et Projekt fra Frederik II.s Tid (Afb. 1).

Samme Aar, Spirene paabegyndtes, lod Kongen anbringe en Pragtportal i Vestgavlen udfor den ældre fra Domkirkens ældste Tid. Da den nuværende Portal blev bygget 1872, blev »Kongeporten« flyttet til Holmens Kirke i København. Den er et Værk af Gert Barckmann.

Som den gamle Münchenertegning af Domkirken viste, synes Domkirken endnu i Aarene omkring 17. Aarh.s Begyndelse at have bevaret sin Gavlkrans om Koret. Men i Løbet af dette Aarhundrede er den sikkert forsvunden, mulig dog først i Frederik III.s Tid, da Gavlene paa Nordsidens Tilbygninger vides at være bleven nedtagne. Korets Ydre mistede derved sit ejendommeligste Karaktertræk. Bortset herfra fik Domkirken Lov til at staa ret uforandret, hvad selve Bygningen angaar, helt op i 18. Aarh.s Slutning, da man 1772 nedrev Vor Frues Kapel paa Kirkens Sydside for her to Aar efter at nedlægge Grundstenen til en ny og unægtelig langt mere imponerende Tilbygning — Kongerne Kristian VI.s og Frederik V.s Kapel — almindeligvis dog benævnt efter den sidste.

Enevældens første selvskrevne Monark, Kristian V, ansaa ikke Kristian IV.s Kapel for skikket til at huse hans og hans Efterslægts Pragtsarkofager, og paa den anden Side turde man ikke belaste Statskassen med Udgifterne til et nyt Kapel. Man nøjedes derfor med at omdanne Kirkens gamle Inderkor — Højkoret — til Gravkapel for Enevældens Konger. Men i Kristian VII.s Dage besluttede man sig til at opføre det prægtige Gravkapel, der, paabegyndt 1774, i det Ydre stod færdigt 1779.

Den, hvem Opførelsen af *Frederik V.s Kapel* blev betroet, var Datidens betydeligste Bygmester C. F. Harsdorff. Oprindelig var det hans Tanke at lægge selve Kapellet i direkte Tilslutning til Kirken; men det blev opgivet, og der blev derfor indføjet et Mellemparti — en Forhal, hvorfra Trin fører op til Sidekapeller — Kristian VI.s og Sofie Magdalenes. Fra Forhallen træder man igennem en af to mægtige Søjler tredelt Aabning ind i selve det store Gravkapel, der er formet som et Centralrum, hvis Midtkvadrat dækkes af en Kuppel, medens de fire, korte Korsarme, velegnede til Opstilling af Sarkofager, har Tøndehvælvinger. Her skulde Kristian VII.s Faders, Frederik V.s Pragtsarkofag opstilles monumentalt ud for Sydvæggen, i Anlægets Hovedakse (Afb. 2, 4, 14, 21-23).

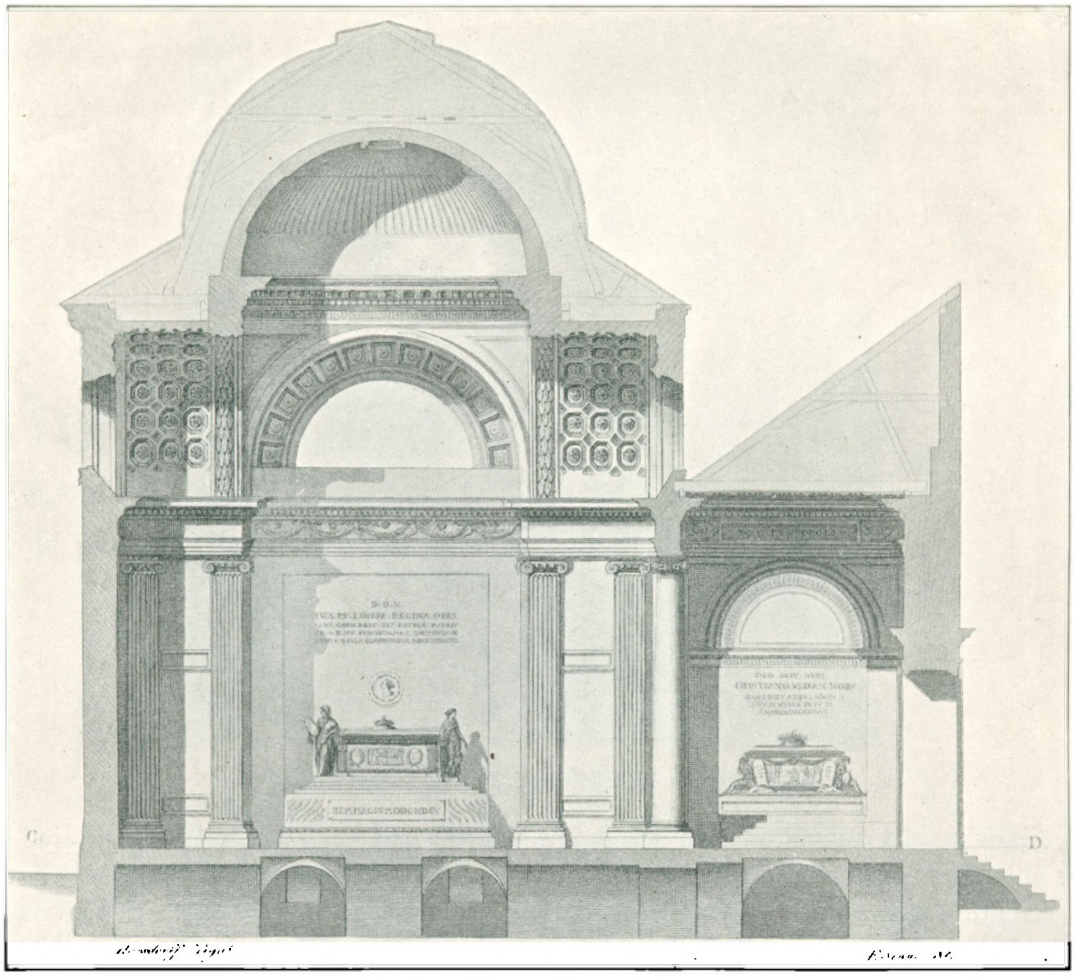

Afb. 21. Frederik V' Kapel. Snit Syd-Nord, set mod Vest.
Efter N. L. Høyen: Harsdorffs Værker.

Set indefra Kirken gør denne mægtige Bygning sig forsaavidt mindre bemærket, som den kun ved een Aabning, af Sideskibsbredde, staar i Forbindelse med Kapellets Forhal. Men set udefra sprænger den ved sine Dimensioner fuldstændig Kirkens Enhed, i langt højere Grad end Kristian IV.s Kapel paa Nordsiden. Medens det korsformede Hovedkapel i Flademaal svarer nogenlunde til de ældre kongelige Gravkapeller, spænder den brede Forhal over hele tre Sideskibsfag tilligemed nærmeste Vinduesfag af Tværskibet og dækker næsten hele Kirkeydret fra Kristian I.s Kapel mod Vest til Sakristiet mod Øst. Den hele Kapelbygning springer tillige overordentlig stærkt frem foran Kirken. Naar dertil kommer Bygningens egenartede Form, særlig i Hovedkapellet — en Korsbygning med Kuppel over Midtpartiet — kan det ikke være andet, end at Frederik V.s Kapel maa gøre sig gældende som et fuldkommen selvstændigt virkende Bygningsværk, der følger sine egne Forudsætninger, ubekymret om det historisk givne. Men dette var for Harsdorff og hans Samtid noget endnu mere selvfølgelig end for Lourens Steenwinkel og hans Slægtled.

Afb. 22. Frederik V' Kapel. Forhal, set mod Øst.

Ganske vist mangler man ikke Vidnesbyrd om, at Harsdorff respekterede ældre Tiders danske Arkitektur, og han har da ogsaa, ved at lade sit Kapel udvendig staa i røde — men ganske vist smaa — Mursten, vist, at han ønskede, at det, forsaavidt fælles Materiale kunde gøre det, skulde glide sammen med den øvrige Kirke — i det Ydre.

Men Kapelbygningens Rumform og den dekorative Behandling staar Kirkens — og ogsaa Kristian IV.s Kapel — saa fjærnt som muligt. Ganske vist blev det ikke Harsdorff forundt at se Kapellets Indre færdigt. Af Pengemangel gik Arbejdet i Staa og blev først taget op igen 1821 under Ledelse af C. F. Hansen og fuldført fire Aar efter. Det Indre er derfor ikke i alle Enkeltheder blevet, som Harsdorff selv havde ønsket og villet. Men Ændringerne gælder kun Materialer og Enkeltformer, ikke Rummet — eller Rummene — som Helhed.

Kristian I.s Kapel havde været et Mindekapel, men, som de mange Altre viste, tillige bestemt til Andagt. Kristian IV.s Kapel var — i Overensstemmelse med Protestantismens Opfattelse — udelukkende et Minde- og Æreskapel, og det er den samme Tanke, der ligger til Grunde for Frederik V.s. Men Tiden var en anden, og de kunstneriske Idealer andre. De enevældige Kongers Hvilested krævede det storartede Rum af mægtige Dimensioner. At Klassicismen dengang var herskende Smagsretning, og at Harsdorff var Retningens ypperste Fortolker, gjorde det naturligt, at han gav Kapelrummene og særlig Hovedrummet den klassisk sluttede Form og storladne Holdning, som Tøndehvæl-

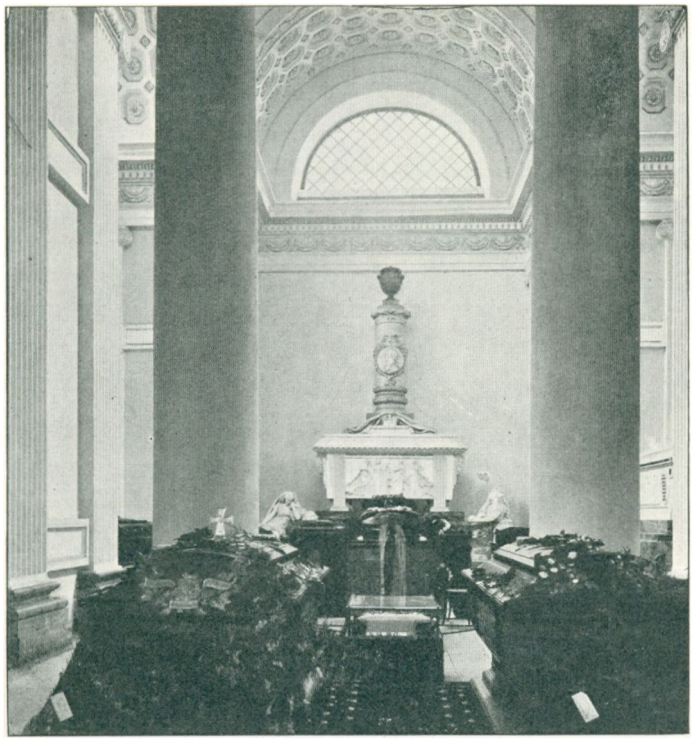

Afb. 23. Frederik V' Kapel. Hovedkapellet, set fra Forhallen.

vinger og Kuppel betinger, samtidig med at han anvendte Antikkens strenge og rolige Motiver i alle Enkeltheder.

Hvorvidt nogen bestemt Bygning har ligget til Grund for Harsdorffs Værk, er det vanskeligt at udtale sig om. Det blev, som nævnt, til i to Tempi, idet Forhallen først er kommen til paa et senere Stadium. Det korsformede Hovedrum, hvis Kuppel over det kvadratiske Midtparti er en Pendentivkuppel, hvilende paa de fire stærke Buer ind mod Korsarmene, repræsenterer en Rumform, ægte senantik i Art og Væsen og velkendt i den ældre Middelalders Bygningskunst, i Middelhavslandene. Hvor meget Kendskab til disse Tiders Monumenter af denne Art Harsdorff har haft, ved man dog ikke. Kuppelkapeller, kan han ogsaa — som N. L. Höyen har ment — have kendt fra romerske Kirker, og hvad den særlige Form — Pendentivkuplen — angaar, har Jul. Lange gjort opmærksom paa, at Harsdorffs Lærer, N. H. Jardin, i Forhallerne i Marmorkirken havde anvendt Pendentivkupler. Under alle Omstændigheder har Harsdorff gjort et lykkeligt Greb, da han komponerede sit Kapels Hovedrum. Dets Plan og Opbygning, med Hovedvirkningen samlet i Midtpartiet med den let svævende Kuppel, er saa selvstændigt et Kunstværk som noget, og i Udfoldelsen af hele det antikke Formsprog, hvor den ioniske Stil, som Harsdorff især elskede, er et af de væsentligste Elementer, har han end mere præget denne Bygning med sin Aand. Til det bedste ved den hører Lysforhol-

dene. Vinduerne er store og mange og højtsiddende. Rummet er helt fyldt af Lys, der virker roligt, næsten som Ovenlys.

Nu staar Kapellet indvendig enstonet hvidt. Men Bygmesteren havde tænkt sig det noget mindre abstrakt i Farve. Hele Fodstykket, de to store Søjler i Forhallen, og de ioniske Pilastre, der bærer Gjordbuerne, skulde have været af graaligt norsk Marmor. Ligeledes Gulvet og Trinene op til Sidekapellerne. Arkitraver, Friser og Loftprydelser skulde staa i hvidt Marmorstuk, men de mægtige Vægflader holdes noget mørkere, ogsaa for at det lyse karrariske Marmor i Sarkofagerne kunde have en virkningsfuld Baggrund. Men Søjler og Pilastre er kun muret op i Mursten, beklædt med almindeligt Kalkpuds og hvidtet.

At Kapellet med de af Harsdorff paatænkte stærkere Farvemodsætninger havde virket mere nuanceret og temperamentsfuldt, kan ikke nægtes. Men ingen, der staar i Frederik V.s Kapel, vil undgaa den overvældende Følelse af, at ogsaa her har en stor Kunstner talt. Hans Forudsætninger har været ganske andre end den Arkitekts, der omkring Aar 1200 skabte det store Domkirkerum. Fra den lidt mørkladne, gotisk bestemte Kirke, med de mange Opdelinger af Rummet, ad den brede Trappe at træde ind i Frederik V.s Kapel, er som at træde ind i en helt anden Verden. Alt er her saa fuldkommen anderledes. Men, som Domkirken selv er et fuldgyldigt Udtryk for det bedste i sin Tids Stræben, gælder det samme om Harsdorffs Kapelbygning; ogsaa den er, i sin lyse Idealisme, Udtryk for en Tidsalders bedste Tanker.

At Roskilde Domkirke — gammel af Aar og ikke altid helt forstaaet og værdsat gennem ældre Tider — efterhaanden var kommen til at lide af mange Brøst paa Tag og Fag og ikke altid var bleven behandlet saa nænsomt og omhyggeligt, som dens ædle Arkitektur krævede, begyndte man allerede tidligt i 19. Aarh. at faa Følelsen af. Men det var dog først i Midten af Aarhundredet, man gik til en almindelig og omfattende Istandsættelse af den hele Kirke, og den Mand, der fra første Færd var den drivende Kraft og med aldrig svigtende Energi arbejdede for Domkirkens Istandsættelse var Stiftsskriver Steen Friis, hvis Navn bør nævnes med Hæder. Danmark raadede vel ogsaa først da over kunsterfarne Mænd, der maatte siges at være den store Opgave voksen — Arkitekterne Chr. Hansen og D. Herholdt. Planen for Istandsættelsesarbejdet gik ud paa »saa vidt muligt at bringe de oprindelige arkitektoniske Former frem i Kirken, samt opfriske dens ældste maleriske Udsmykning«. I Aaret 1859 tog man fat, og til 1873 arbejdedes der ufortrødent efter Planen. Ser man hen til, hvorledes der dengang ude i Europa »restaureredes«, er Resultatet for Roskilde Domkirkes Vedkommende, selv med vor Tids strænge Fordringer til Behandling af gammel Bygningskunst, overraskende godt og tjener til Ære for de Mænd, der havde Ansvaret; i denne Forbindelse skal ogsaa nævnes Domkirkens intime Kender, Jacob Kornerup, Grundlægger af Studiet af vore Kalkmalerier. Foruden ham har ogsaa mange af Tidens Kendere af gammel Kunst bistaaet med Raad og Daad, Mænd som N. L. Höyen og Worsaae — for blot at nævne nogle.

Afb. 24. Det Glyksborgske Kapel. Indre, set fra Vaabenhuset.

At gaa i Enkelthederne med de mangfoldige Arbejder i og paa den gamle Kirke vilde her føre for vidt; at de væsentligste Ændringer fandt Sted inde i Kirken er forklarligt og efterhaanden nærmede Domkirken sig baade ind- og udvendig sin nuværende Skikkelse. Siden da er Interessen for den skønne Bygning mægtig øget — som det i det hele kan siges, at Kærligheden til, og dermed Forstaaelsen af vor gamle Bygningskunst har været i en stadig og frodig Vækst gennem de sidste Slægtled. Betydelige og vigtige Undersøgelser af Domkirkens Murværk er foretagne, Gravninger har fundet Sted, og Studiet af dens mærkelige Historie er stadig bleven fortsat. Af Mænd, der særlig har haft Betydning for Domkirken, har indlagt sig Fortjeneste af dens Historie og haft Indflydelse paa de stadige Istandsættelsesarbejder og den fortsatte Frem-

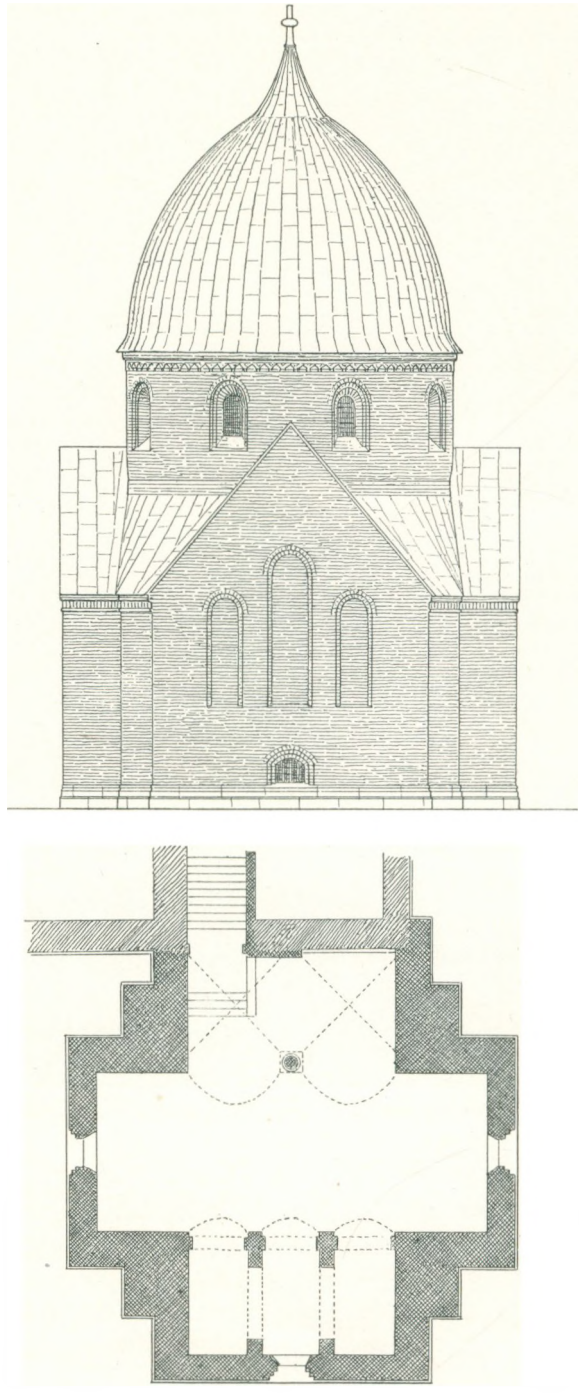

Afb. 25. Det Glyksborgske Kapel. Plan af Gravkælder. Nordfacade.

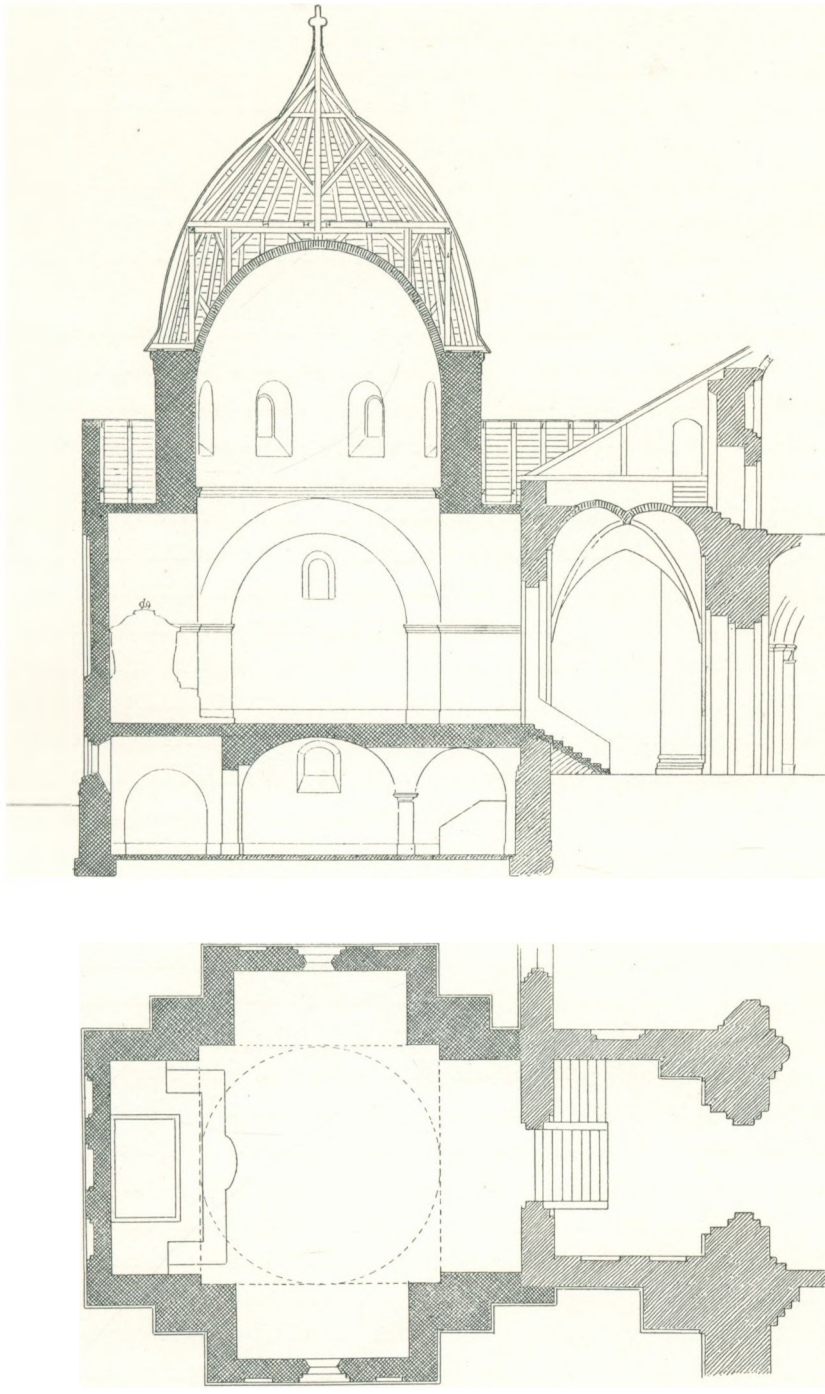

Afb. 26. Det Glyksborgske Kapel. Plan og Snit Nord-Syd.

dragning af Træk i dens oprindelige Arkitektur, bør nævnes Arkitekterne H. G. Holm, H. B. Storck og A. Clemmensen. Af særlig virkningsfulde Forandringer i det Indre skal fremhæves Fjernelsen af Gitteret mellem Apsispillerne, saa de nu staar frit, og Fjernelsen af Hvidtningen paa Korets og Tværskibets Mure.

Da det -- i Aarene efter Kong Kristian IX.s Død — var bleven bestemt, at der skulde opføres et *Kapel for den Glyksborgske Slægt,* blev Arbejdet overdraget Arkitekt A. Clemmensen, og den sidste af Domkirkens mange Tilbygninger opførtes 1917—1923 (Afb. 24, 27).

Det eneste Sted, der kunde være Tale om at tilbygge et nyt protestantisk Minde- og Æreskapel, maatte være paa Nordsiden, ud for Oluf Mortensens nordvestre Vaabenhus, der blev bibeholdt, og diskret — som en Art Forhal — skiller det gamle Kirkerum fra det nye Kapel. Fra det nu saa mørke Vaabenhus fører en Trappe op til det lyse Kapelrum, der bygger sig op over Gravkælderen. Bygningen minder i sin Form om Hovedpartiet af Harsdorffs Kapel, idet den ligesom dette er et Kuppelrum af klar og sluttet Rumvirkning, med fire korte Korsarme til Opstilling af Sarkofager. Men Dimensionerne er mindre; Korsarmene virker snarest som Nischer, og over en svær Gesims løfter en Tambur med mange Vinduer Kuplen højt. Men ogsaa dette Kapel har den klare Ligevægt og rolige Harmoni i det Indre, der er i Slægt med Evigheden. Har end denne Kapelbygning sine Ahner i ældre Arkitekturværker af prøvet Virkning, er Kunstneren ogsaa her gaaet sine egne Veje. Han har skabt et Kapelrum med saa ganske andre Forudsætninger end den gamle Kirkes, men med sin egen selvstændige Værdi. Det overordentlig enkle og prunkløse Rum ligger badet i Lys — og er helt holdt i lyse Farver.

Ogsaa i det Ydre maatte denne Kapelbygning gøre sig gældende paa egen Maade med sit høje, dominerende Kuppelparti. Opgaven maatte her være at passe dette Bygningslegeme saa godt som muligt ind i det historisk givne. Det staar derfor udvendig i store, røde Mursten og glider stofligt godt sammen med den øvrige Kirke. Ogsaa i Enkelthederne — Spidsgavle over Korsarmene, tredelte Blændinger og Kuppelhattens spidst tilløbende Form — er der Samklang med Kirkens almindelige medfødte Karakter og med Taarnenes Spir. At Kapellet, trods sine rimelige Dimensioner, vanskeligt forliges med den forøvrigt meget forkludrede Nordside og med et Værk som Steenwinkels Kongekapel, kan ikke undgaas. Det er i Forbindelse med Kirkens Vestparti, dette Kapel skal ses og Bygningen set ude fra skal staa sin Prøve. Her er det afgørende, at Glyksborgernes Kapel i sin letfattelige ydre Opbygning med de mange fremspringende og tilbagevigende Flader harmonerer smukt og naturligt med de af svære Stræbepiller saa stærkt opdelte Taarnsider. Men selvfølgelig opfører Kapellet sig ogsaa i det Ydre som et Bygningsværk, der har sit eget særlige Formaal indenfor Helheden og paa selvstændig Vis giver dette til Kende.

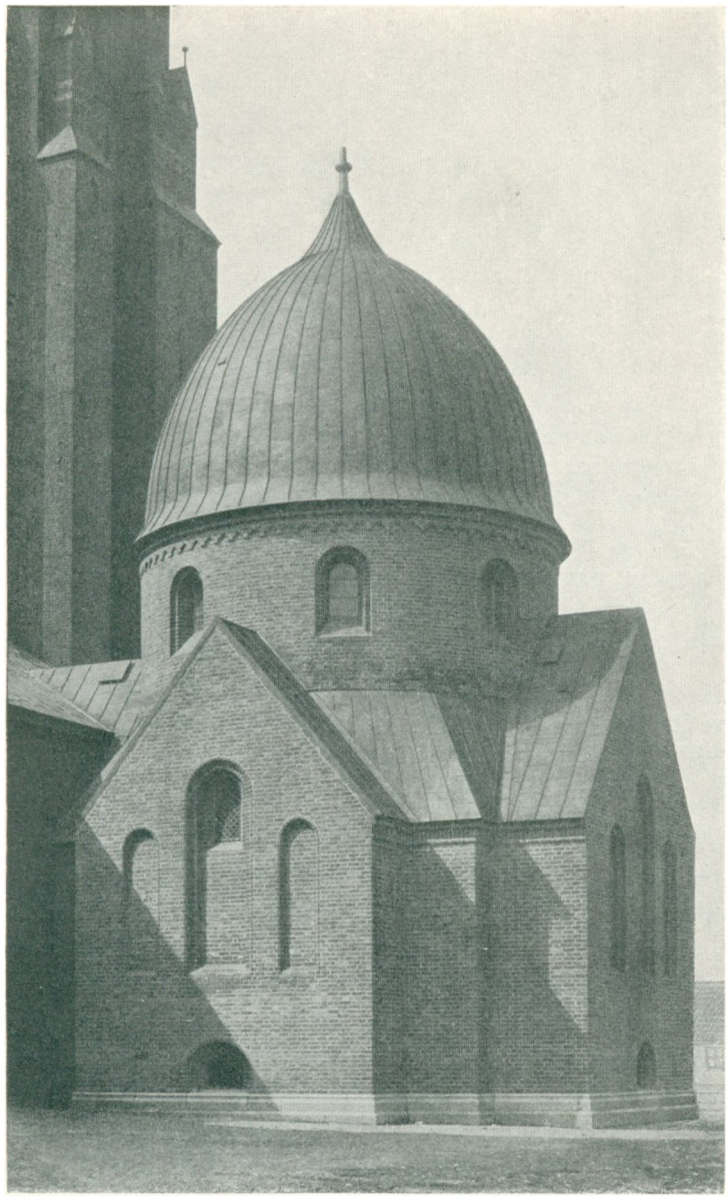

Afb. 27. Det Glyksborgske Kapel. Ydre, set fra Nordvest.

Roskilde Domkirke har levet med i det danske Folks Skæbne i 700 Aar. Den blev til i en stor og straalende Tid — i Valdemarernes tillidsfulde og handlekraftige Dage, da alt, hvad Nationen foretog sig, syntes at skulle krones med Held, og mangt et Storværk blev øvet. Den har senere set mørke Tider skifte med lyse, og selv har den været Undergangen nær. Men som det Land, til hvis Storværker den hører, er blevet holdt oppe gennem Tiderne, er ogsaa denne Domkirke bleven det; den staar nu saa skøn, levende og livskraftig som nogensinde.

II. KIRKENS INDRE C. 1300

LANGT om længe — op i 13. Aarh. — stod Roskilde Domkirke færdig, efter mange Afbrydelser og Ændringer i den oprindelige Plan. Da de Skader, Branden 1282 havde foraarsaget, var bødede, har den store Kirke, med sin Krans af Spidsgavle over Sideskibene hele Kirken rundt — kun afbrudt af Vestfacadens og Korsarmenes høje, stejle Flader — set ude fra været af hel og sluttet Virkning. Stigningen fra lavt til højt over Sideskibene op mod Højkirken var dengang klart og tydeligt udtrykt. Kirkens Indre var i sin Rumvirkning langt mere helstøbt end nu. Atter her byggede Kirken sig op med Stigning fra de lavere Sideskibe mod det høje Midtskib og Korrundingen afsluttede harmonisk blødt Rummet mod Øst. Fuldt saa stærkt som udenfor følte man inde i Kirken den rolige Ligevægt i den mægtige Bygnings Komposition. Man fik tillige et stærkt Indtryk af Højdevirkningen i denne Kirke, hvor Midtskibet, inddelt i tre Stokværk, løftede sig højere end i nogen anden Kirke i Datidens Danmark. I Anslag og Gennemførelse er Roskilde Domkirke, som allerede tidligere fremhævet, helt og holdent gotisk! Lysforholdene var dengang normale for en Kirkebygning af Domkirkens Størrelse og Type, og Sideskibenes Vinduer har givet alt det Sidelys, man kunde forlange. Meget er ændret siden dengang. Som de mange Tilbygninger udvendig i høj Grad tilslører den monumentale Hovedform af Kirkens Skib, er ogsaa den sluttede Virkning af Kirkens Indre brudt ved de mange Kapeller, og Kirkens Skib føles nu bredere end før. Sidelyset er borte eller har faaet en helt anden Karakter.

Ændringerne er dog ikke større, end at man med lidt Fantasi uden Vanskelighed kan genopleve Kirkerummet, som det var ved Kirkens Fuldførelse, og tydeligt føle Klarheden og Konsekvensen i dets Komposition. Vægge, Piller og Hvælvinger staar endnu som dengang. Men Virkningen af Kirkens Indre var ikke alene bestemt af Kirkerummets arkitektoniske Opbygning. De fremherskende Farver og Lysets Mængde og Art har betydet overordentlig meget.

Der er næppe Tvivl om, at Domkirken til at begynde med indvendig har staaet med Materialets Farve — med Murstenens varme, røde Tone i Vægge og Piller. Fugerne var omhyggelig afpudsede og glittede og denne tekniske Fremgangsmaade har stærkt fremhævet de rent flademæssige Virkninger, idet

den lader de enkelte Sten ret umærkeligt gaa op i Helheden. Kun Undersiden af Bueslag og Hvælvingskapper har staaet pudsede i Kalkmørtel, lysende hvidligt frem i alt det mørkladne. Forholdene har været som i Tværskib og Kor, hvor man i de senere Aar har fjærnet Hvidtningen. Men det stærke klare Dagslys her faar nu Vægfladerne til at skinne stærkere, end Tilfældet var i Kirkens ældste Dage — alle Enkeltheder i Arkitekturen, alle konstruktive Linier, træder nu haardere og skarpere frem. Thi skønt vi intet ved derom, maa Kirkens Vinduer antages at have haft Ruder, malede og brændte i det 13. Aarhundredes stærke, dybe Farver; de har i overordentlig Grad dæmpet Lyset, selv fra kæmpestore Vinduer som Korsarmenes og Vestgavlens, og i denne dæmpede, farvemættede Belysning er de mørke Vægflader bleven endnu mørkere; Arkitekturens Enkeltformer og Rummets Linier er bleven udviskede og har fortonet sig i et Halvlys, hvor selve Kirkerummets Grænser opfattedes usikkert.

Afb. 28. Kalkmaleri i Skibet: Den tronende Kristus.

Naar man fra det klare Dagslys udenfor kom ind i Kirken, har Virkningen været betagende. Man er bleven lukket ind i en Verden af egen og sælsom Art, begrænset og dog ubegrænset, hvor Vinduerne snarere syntes at hæmme Lyset end give det Adgang. Uvilkaarligt søgte Blikket de glødende, transparente Farveflader i Vinduerne; de brændte sig ind i Bevidstheden som den stærkeste — i første Øjeblik — næsten eneste Synsfornemmelse. Først efterhaanden har Øjet kunnet vænne sig til at se og skælne Arkitekturen i Rummet, Vægges og Pillers røde Farve og de svagt lysende Hvælvingskapper, og lidt efter lidt er sparsomme og spredte malede Dekorationer dukket frem af Dunkelheden, underlig matte i Farvevirkning sammenlignet med Vinduernes og knap nok til at skælne. Rester af disse Kalkdekorationer er endnu tilbage, højst interessante og ofte tillige meget skønne i Tegning og Farver — nok værd at lægge Mærke til, ikke mindst fordi de snart er det eneste i den gamle Kirke, der i Tidens eget kunstneriske Sprog kan minde os om, hvorledes Domkirkerummet var prydet ved Overgangen til 14. Aarhundrede.

KALKMALERIER. De Kalkmalerier, der nu er tilbage i Kirken fra 13. Aarh., enten i Original eller Gengivelse efter Originalen, er i og for sig ikke mange. Sammenholdes de med andre Kalkmalerier fra samme Aarhundrede, der Tid efter anden er fremkomne i Domkirken ved Istandsættelsesarbejder

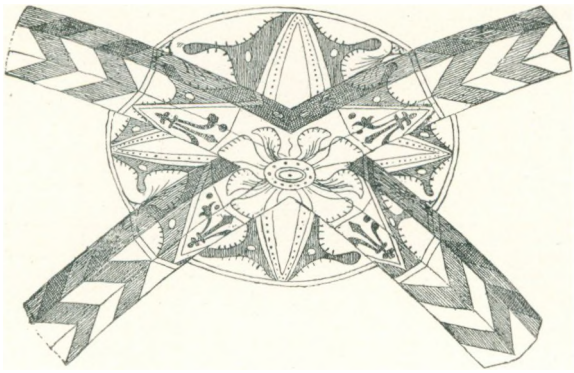

Afb. 29. Hvælvingsdekoration i søndre Sideskib.

eller ved systematiske Undersøgelser, er vor Viden om Domkirkens indre Udsmykning med malede Dekorationer og Billeder dog saa betydelig, at man kan danne sig en ret klar Forestilling om Arten og Karakteren af denne Udsmykning. Det vil tillige vise sig, at der kan skælnes mellem flere Sæt malede Udsmykninger. Roskilde Domkirke har forøvrigt den store Interesse at være den første, større Kirke i Norden, hvis gamle Kalkmalerier fremdroges. Det skete i Midten af forrige Aarhundrede i Forbindelse med den haardt tiltrængte Istandsættelse af Kirken, der da fandt Sted.

Ved nævnte Lejlighed viste det sig, at Hvælvingerne paa øvre Apsisomgang havde *Dekorationer* fra meget gammel Tid. De omfatter kun den Del af Hvælvingen, hvor Ribberne løber sammen — Ribbekrydset — og bestaar i et rosetagtigt Motiv, der fra Hvælvingens Slutsten breder sig et Stykke ud til Siderne over Ribberne og det inderste af Hvælvingskapperne imellem dem. Et lignende Motiv fandtes ogsaa i den nedre Apsisomgang, samt i Sideskibene, fraregnet disses to vestligste Fag. I Sideskibene var ogsaa selve Ribberne prydede med malede Dekorationer. Højkorets Hvælvinger havde ligeledes rosetlignende Udsmykninger af Ribbekrydset og tillige malede Dekorationer paa Pillekapitælerne. Alle de her nævnte Hvælvinger er af den ældste i Domkirken forekommende Type. Paa Tværskibets Hvælvinger, der i deres nuværende Skikkelse stammer fra en senere Del af Middelalderen, kan man selvsagt ikke vente at finde maleriske Udsmykninger fra de ældste Tider; men saadanne forekommer paa Hvælvinger af næstældste Type — Midtskibets, de to vestligste Hvælvinger i Sideskibene — samt paa Hvælvingerne i nordre Sideskibsgalleri; paa det tilsvarende Galleri mod Syd er ingen malede Dekorationer fundne.

Overalt er der malet med Kalkfarver i vaad Kalk paa den omhyggeligt glittede Puds.

De rosetlignende Motiver i Ribbekrydsene er indbyrdes højst forskellige, selv hvor de maa stamme fra samme Tid og synes at skyldes samme Mand. Det er et af de vigtigste Vidnesbyrd om, hvor lidt skablonmæssigt man dengang

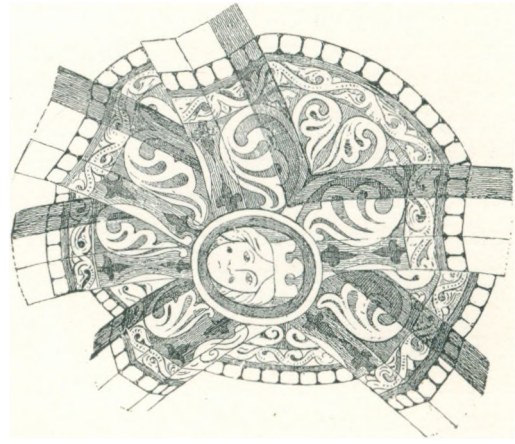

Afb. 30. Hvælvingsdekoration i øvre Apsisomgang.

arbejdede, hvor frisk og frihaandsagtigt man udnyttede sine Motiver, skønt man endnu i 13. Aarh., da alle disse Dekorationer blev til, følte sig adskilligt mere bunden til bestemte Traditioner end senere i Middelalderen.

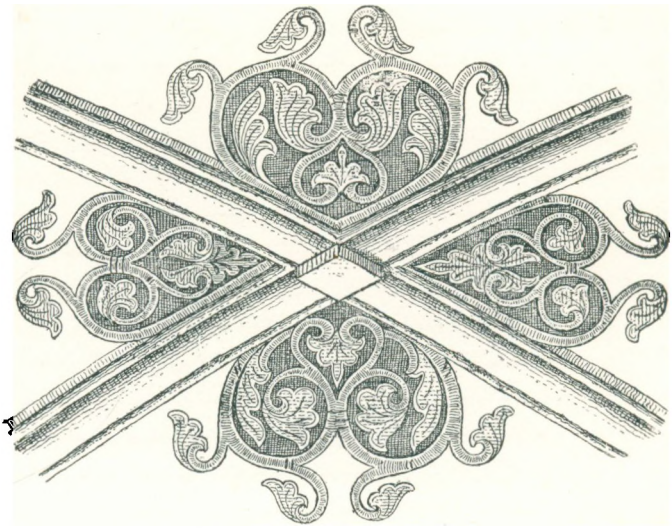

Afb. 31. Hvælvingsdekoration i Midtskibet.

I øvre Apsisomgang er paa Slutstenene malet Hoveder, med eller uden Krone, i cirkelrunde Rammer. Selve Rosetmotivet er udadtil afgrænset af en tredelt Bort og er udfyldt med stiliserede Bladornamenter, der, ligesom Inderbortens Rankeslyngning, har den antikke Akanthus til Forudsætning. Denne Dekoration er af afgjort romansk Stilkarakter. Som alle Dekorationer fra Kirkens ældste Tid er de holdt i klare Farver, hvor Blaat, Rødt og Gult gør sig stærkest gældende (Afb. 29).

I nedre Apsisomgang og Sideskibene er Grundmotivet ligeledes nogenlunde det samme overalt. I Midten — paa Slutstenene — en Rosetblomst, ud derfra Spidsvinkler paa Ribber og mellemliggende Hvælvingskapper, saa Hovedmotivet danner en tydelig Stjerneform. Afgrænsningen udadtil er ofte kun en tynd Streg, og indenfor denne er malet Planteornamenter, der fylder Fladerne mellem Hjørnespidserne. Blomsten i Midten og Planteornamenterne er nærmest senromanske af Karakter; Motivet som Helhed er overvejende lineært behandlet (Afb. 30).

Disse Dekorationer har nok romansk Tradition i sig, men staar allerede gotisk ornamental Opfattelse nær. Og tilmed optræder de i Forbindelse med et saa gotisk Motiv som Sparrebemaling af Ribberne. Ikke destomindre er de i deres almindelige Karakter saa beslægtede med Dekorationerne i øvre Koromgang, at de ikke kan staa dem meget fjærnt i Tid. At de skyldes en anden Malers Haand synes dog givet.

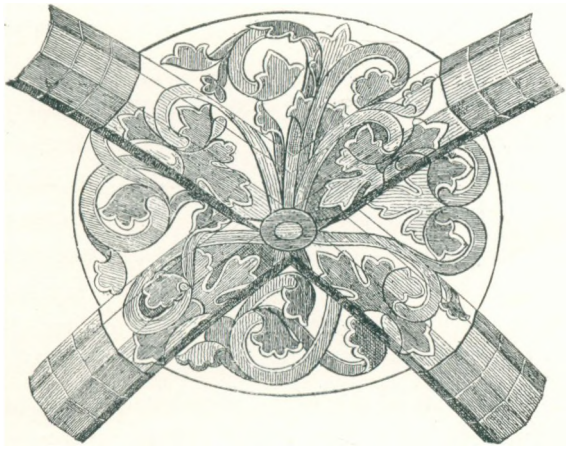

Afb. 32. Hvælvingsdekoration i Koret.

Nogenlunde fra samme Tid er ogsaa *Højkorets* Hvælvingsdekoration. Motivet er her behandlet paa en ret opløst Maade; men i Grundmotivets

Tilknytning til antik Planteornamentik ligger dog romansk Tradition gemt. Fra Slutstenen udgaar Bladranker mod den fuldkommen bortløse Afgrænsning (Afb. 32).

Rosetmotivets Komposition og ogsaa selve Farvevalget — bl. a. de røde, stærkt markerede Linier langs Ribberne — er noget særegent for Dekorationerne paa Hvælvingerne *i Midtskib, Sideskibenes Vestfag og nordre Sideskibsgalleri* (Afb. 31). Her er det i Ribbekrydset kun de 4 Hvælvings-Kapper, der er dekorerede og staar med fine Bladrankeslyng ud over Fladen uden nogensomhelst Afgrænsning, medens selve Ribberne staar hvidpudsede. Rosetmotivet er her behandlet meget rationelt og Virkningen er ganske effektfuld. Trods de antikke Motiver i romansk Behandling er disse Dekorationer, med deres om Gotikken mindende Tendens til frie Rankeslyngninger udover Fladen, mere senromanske end noget af de tidligere omtalte Rosetmotiver og det samme gælder de Dekorationer, der fandtes paa de inderste Pudslag paa Gjordbuer, Piller og Dværgsøjler; deres Bemaling med Kvadre, Striber og Prikker peger i Principet frem mod Gotikken; men ogsaa her — i de akanthuslignende Bladmotiver paa Dværgsøjlekapitælerne — føler man, at Forbindelsen med den rent romanske Smagsperiode ikke er helt afbrudt.

Afb. 33. Bispestav. Nationalmusæet.

Alle disse Dekorationer gør Indtryk af, hvad i og for sig ogsaa er rimeligt at antage, at de i Tid følger Tidsfølgen for de forskellige Hvælvinger, de smykker. Men alle er de sikkert blevne til indenfor det 13. Aarh. Om nogle af dem først er malede efter Branden 1282 faar foreløbig staa hen.

Det er da tilladt at slutte, at *Roskilde Domkirke i sin færdige Skikkelse efter Branden har haft en dekorativ Udsmykning med Kalkfarver — en Udsmykning, der maa have været med i Bygherrens og Bygmesterens Plan.* Den har holdt sig til de Partier af Kirkens Indre, der stod pudsede og rede til at modtage en Udsmykning med Farver — først og fremmest Hvælvingerne. Som Roskilde Domkirke stod ved Overgangen til 14. Aarh., var den maleriske Udsmykning væsentligt indskrænket til Kirkens Lofter; den er som Helhed — fraregnet Ribbekrydsene i Midtskibet — lidet rationel, forsaavidt den snarere tilslører end klargør Sammenspillet mellem Hvælvingernes to Elementer — Ribber og Kapper. Sideskibsribbernes sparreprydede Bemaling understøttede dog stringent nok Arkitekturen i Rummet ved at fremhæve Ribbeskelettet. At der har været anden malet Udsmykning af rent dekorativ Art, som man blot ikke mere ved Besked om, viser et Fund fra de senere Aar. I *søndre Sideskibs fjerde Fag* fra Vest er fremdraget det øverste af en rundbuet Aabning, hvor Buens Underside viser Rester af en smuk romansk Frise.

Foruden disse ret sparsomt fordelte malede Dekorationer, har der dog ogsaa været andre af billedmæssig Art, hvoraf nogle indgik naturligt i Kirkerummets Arkitektur, andre ikke.

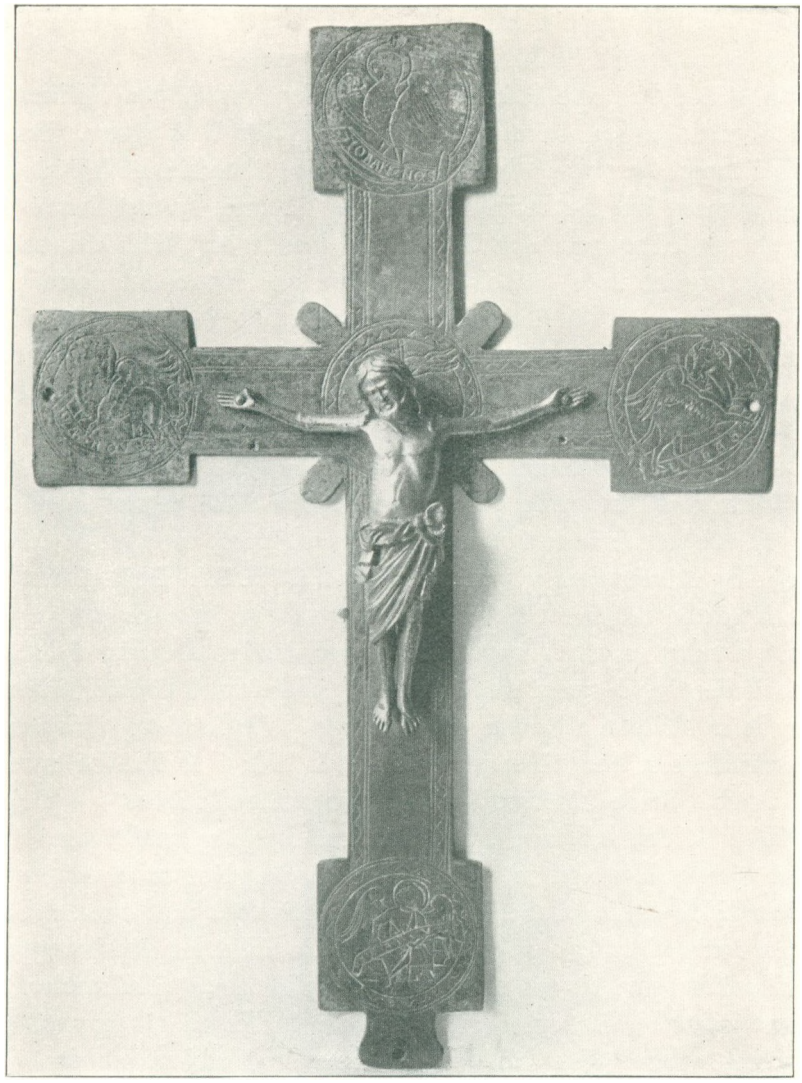

Afb. 34. Processionskors. Nationalmusæet.

Til de første hører de *Billeder,* der — senere ofte overmalede og fornyede — smykkede de 13 Nicher i Apsisvæggen mellem Omgangens Arkader og Vinduerne. Paa det inderste Pudslag, der var tørt og omhyggeligt afglattet med Spor af Kridering, fandtes malet Figurer, staaende i søjlebaarne Portaler paa en klar grøn Grund; Figurerne var iført hvide Dragter, hvis Foldekast var trukne op med tynde Linier af rød Okker. Hist og her fandtes Bræmmer paa Klædedragten i Guld og de tre midterste Figurer havde endda forgyldte Glorier med en Kres af ægformede Fordybninger i Pudsen. Efter Stilen i Figurerne, Portalerne og i Gloriemotivet og ikke mindst efter Farvevalget var disse Nischebilleder af udpræget romansk Karakter og synes at have repræsenteret Datidens Billedkunst paa en saare smuk Maade. At de ikke kunde bevares maa meget

beklages, men de var saa stærkt medtagne, at det end ikke lod sig afgøre med Bestemthed, hvem de 13 Skikkelser skulde forestille.

Men ogsaa Billeder, mere tilfældigt og planløst malet paa Kirkens Vægge og Piller er Tid efter anden fremdragne under Hvidtekalklagene. Desværre har kun enkelte kunnet bevares. Saaledes i nordre Sideskib et Billede malet paa Kalkpuds af samme fine Art som i Nischerne i Apsis, fremstillende *den hellige Laurentius* staaende paa en Art Søjlebord, under en Baldakin, med sin Rist i Haanden og prydet med cirkelrund Glorie om Hovedet. Teknik og Stil er senromansk og Billedets Bestemmelse har været at tjene til Alterbillede for et mindre Sidealter, hvis Fundamenter fandtes umiddelbart under det; billedprydede Altertavler, stillede paa selve Alteret, blev først senere almindelige. Af Alterbilleder, malede paa et inderste og følgelig ældste Pudslag, fandtes desuden i sin Tid paa Østsiden af en af de nordre Midtskibspiller et smukt Billede af *Maria med Barnet* og paa anden søndre Pille, regnet fra Øst, et meget interessant Billede af *Christus tronende under en Portal,* med højre Haand velsignende oprakt og Livets Bog i venstre Haand (Afb. 28). Dette Billede er malet paa Pillens bredeste vestlige Flade; paa de smallere tilbageliggende Flader har der til venstre været et nu forsvunden Figurbillede, til højre først en Kongeskikkelse med Glorie, dernæst en Kvinde, ligeledes med Glorie. Skønne Borter indrammer dette Billede foroven og forneden. Figurstil og Ornamenter viser for Christusskikkelsen hen til senere romansk Tid; i al Fald tilhører Maleriet sikkert 13. Aarh. Selve Motivet — den tronende Christus — plejer ellers i den ældre Middelalder, at anvendes i Kirkers Apsider, malet paa Halvkuplen, idet Billedet tjente Hovedaltret som Alterbillede. Det maa undre, at man i Roskilde Domkirke finder dette højtidelige Motiv benyttet over et Sidealter og Grunden kan formodentlig kun være den, at Formen for Apsisvæggens Opbygning i Domkirken gav ringe, eller ingen Plads for et Kalkmaleri af monumentale Dimensioner i Tilknytning til Højalteret. En nu stærk medtaget Fremstilling i Korets nordre Sideskib af *den tronende Christus, omgivet af Evangelistsymbolerne,* hører ligeledes til Domkirkens ældste Billeder.

Af endnu mere tilfældig Art er de Dekorationer med *malede adelige Vaabenskjolde,* der blev fundne paa Underpudsen en Del Steder og hvoraf enkelte mulig gaa tilbage til Kirkens ældre Aarhundreder.

UDSTYR. Vil man danne sig en Forestilling om, hvorledes Roskilde Domkirke tog sig ud indvendig i sin ældste Tid, Aarene omkring 1300, da Johannes Krag svang Krumstaven over Kirkefolket, maa man erindre, at Kirkens Udstyr med Inventar af alle Slags har været af væsentlig Betydning for Indtrykket. Inventar — ligefra Altre med deres Prydelser til Gravstenene i Kirkens Gulv — har paa en vis Maade gjort det dunkle farvemættede Kirkerums høje verdensfjærne Alvor mere menneskelig — har i al Fald givet Kirken Karakter af at være benyttet af Mennesker. En meget iøjnefaldende Forskel fra senere Tiders Skik var Manglen paa faste Stolestader, der nu fylder op paa Kirke-

gulvet og altid i nogen Grad hindrer et Kirkerum i at fungere med fuld Virkning.

Saa man dengang op igennem Kirkens Skib fangedes Øjet først og fremmest af *Højalteret*. Det stod fra første Færd betydeligt længere tilbage end nu og var opstillet i selve Apsis helt hen imod Koromgangens Piller, men der vides intet om det. Muligvis har det allerede i 13. Aarh. baaret det Skrin, hvori St. Lucius' Hovedskal opbevaredes. Hist og her ved Vægge og Piller begyndte *Sidealtre* at bygge sig ud paa Kirkegulvet, med malede Billeder over. Om *Kannikekoret*, dets Indretning og Udstyr vides intet. Det strakte sig foran Højalteret nedefter i Kirken, men har i 13. Aarh., da Korherrernes Antal endnu var ret beskedent, næppe omfattet mere end det egentlige Kor — Højkoret.

Tilfældet har villet, at to, hver for sig mærkelige Stykker fra Domkirkens ældste Udstyr er bleven bevarede til Nutiden. De findes paa Nationalmusæet og giver begge en Antydning af Arten og Karakteren af Domkirkens daværende Udstyr. Det ene Stykke er en Bispestav fra 12—13. Aarh., udarbejdet i Narhvaltand og i sit Slags meget sjælden, ihvorvel den er meget enkel og prunkløs (Afb. 33). Det andet er et overordentlig smukt kobberforgyldt Processionskors fra Tiden 1225—30, med de fire Evangelistsymboler (Afb. 34). Det er i sin Tid funden paa et Kistelaag, men maa formodes at have hørt til i Domkirken.

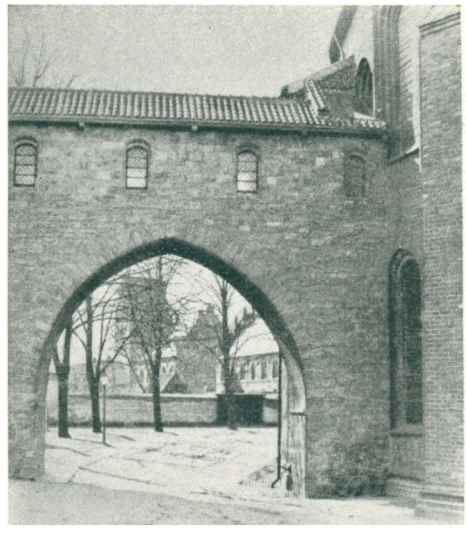

III. KIRKENS INDRE KORT FØR REFORMATIONEN

MEDENS vi kun kan ane, hvorledes Roskilde Domkirkes store og skønne Rum har været præget af alskens kunstfærdigt Virke, da den stod helt istandsat efter Branden 1282, er vi adskilligt heldigere stillet, naar vi vil søge at samle Indtrykket af Kirkens Indre, som det var i al sin rige og brogede Fylde i Lage Urnes Bispetid (1512—1529), kort før Reformationen kom og ændrede væsentlige Forudsætninger for Kirkens Anvendelse.

I de henimod halvtredie Hundrede Aar efter Branden, den endnu tjente de katholske Roskildebisper og et talrigt Præsteskab, der i Kirkens Velmagtstid maa have udgjort op mod 100 Personer, var meget bleven forandret. Kun selve Kirkerummet var og blev det samme. Lige festligt og klart byggede det sig op over Slægt efter Slægt; de mange Kapeller langs Sideskibene bragte ganske vist nogen Forstyrrelse ind i den sluttede Rumvirkning, men gav til Gengæld Erstatning ved nye Skønhedsvirkninger gennem Udvidelsen af Kirkerummet i Bredden.

En meget væsentlig Ændring undergik Kirkens Indre efter alt at dømme senere hen i Middelalderen. Man kalkede Piller og Vægge. Dette hænger sammen med, at man i Gotikkens senere Tid begyndte at foretrække *lysere Rum*, og det er betegnende, at Dronning Margrethe, da hun indstiftede Bethlehemskapellet forlangte, at det skulde være »lyst og fagert«. I andre Henseender var Forandringerne mindre betydningsfulde. Roskilde Domkirke vedblev — bortset fra de nytilbyggede Kapeller — at være ret sparsomt forsynet med Kalkmalerier — baade rent dekorative og Billedfremstillinger. Stadig maa man sikkert ogsaa regne med, at Vinduernes malede og brændte Glasruder har givet Kirken en særegen farvemættet Stemning. Helt op i 18. Aarh. fandtes endnu i nordre Korsfløj et Glasmaleri af St. Lucius; men forøvrigt ved man kun saare lidt om Kirkens Udsmykning med Glasmalerier i 14.—16. Aarh.; ej heller i hvilket Omfang man her, som andetsteds, i Slutningen af Middelalderen er gaaet over til Glasmalerier med lysere og lettere Farver. Ved Branden 1443 skal det være gaaet stærkt ud over Kirkens Vinduer og mange maa i saa Fald være bleven fornyede. Alt hvad man ved fra tilfældige Fund af Glasstykker, viser, at Kirken har haft Ruder af yngre Slags. Dette hænger atter sammen med den Trang til Lys og Klarhed, der afløste den ældre Middelalders Forkærlighed for det Dunkle.

Som Domkirken nu staar, knytter Hovedinteressen sig til det prægtige Udstyr af alle Slags, der Tid efter anden kom til, og i Aarhundredernes Løb blev Kirker og Kapeller fyldt af skønne Ting — i Metal, i Træ, i Sten — i skønne Farver og med en Rigdom af billedlige Fremstillinger. Efter alt at dømme har Roskilde Domkirke ikke været den ringest udstyrede af vore Domkirker med alle de Ting, pompøs katholsk Gudstjeneste krævede, og en rig Kirke og et rigt Præsteskab kunde tillade sig. Dertil kom Gravminderne, hvis Tal stadig øgedes.

KALKMALERIER. Det er betegnende for ældre Tiders Fremgangsmaade, at man — hellere end at restaurere — lavede noget helt Nyt efter sin egen Tids Forestillinger om, hvad der var smukt og rigtigt. Dette forklarer maaske i nogen Grad, at de Dekorationer paa Hvælvinger og Vægge, Kirken har faaet i 13. Aarh. og som man nu atter har givet den tilbage, i Løbet af Middelalderen vistnok for en stor Del har maattet vige for at give Plads til andre, der Tid efter anden er komne til, særlig efter Branden 1443.

Ved denne Lejlighed blev ogsaa Billederne i Korrundingens Nischer erstattede af andre. Senere — vistnok 1521 — lod Biskop Lage Urne hele Kirken male og ogsaa af denne Udsmykning fandtes i sin Tid Rester. Bl. a. lod den energiske Biskop atter Nischebillederne i Koret overmale med nye Figurer. Af hans Udsmykning af *Højkoret* staar endnu tilbage de *fire store Billeder af Kirkens Velgørere malede paa Pillerne,* hvor deres Ben er indmurede, — nu saa stærkt restaurerede, at deres oprindelige sengotiske Karakter næsten helt er gaaet tabt. At de efter senmiddelalderlig Skik er fremstillede i Dragter fra Lage Urnes Tid er dog endnu kendeligt. Under Harald Blaatands Billede staar: Haraldus rex Danie, Anglie et Norvegie primus fundator hujus ecclesiæ. (Harald, Danmarks, Englands og Norges Konge, denne Kirkes første Grundlægger). Under Estrids Billede — hun var Moder til Kong Svend og Søster til Knud den Store — staar Margaretha alias Estrid, dicta regina Daniæ (Margrethe ogsaa kaldet Estrid, kaldet Danmarks Dronning). To andre Billeder forestiller Kong Svend Estridsen og Biskop Vilhelm. Under den sidstes Billede staar: Vilhelmus episcopus Roskildensis (V. Biskop i Roskilde).

Forøvrigt fristede en saa gotisk præget Kirke som Roskilde Domkirke ikke stærkt til større sammenhængende, billedlig Udsmykning; de store ubrudte Vægflader manglede, kun Hvælvingskapperne frembød Muligheder; men Midtskibets og Højkorets Hvælvinger sad højt; det krævede mægtige Stilladser for at faa dem bemalede, og man har i det Store og Hele slaaet sig til Taals med en rent ornamental Udsmykning.

Dog træffes hist og her i Kirkens lavere Partier, hvor det var lettere for Malere at komme til, endnu den Dag i Dag Kalkmalerier af forskellig Art — og det er jo muligt, at der tidligere har været en hel Del flere, som Tiden har tilintetgjort. Paa *østligste søndre Midtskibspille* findes Billeder malet paa de vestlige Pilleflader; de danner — ganske som de tilsvarende senromanske Billeder paa en vestligere Pille — en samlet Gruppe, aabenbart en Art flerfløjet Alter-

tavle over et tidligere Sidealter. De er uden større kunstnerisk Værd, men som saa meget af Tidens Billedkunst ingenlunde uden en vis dekorativ Holdning. Paa den bredeste Flade er — under en Fremstilling af Treenigheden — fremstillet en Biskop i fuldt Skrud, med Kalk og Disk i sin højre Haand. Til Venstre staar Domkirkens Værnehelgen *St. Lucius* (med Underskriften Stus lucius), til Højre er malet først *St. Olaf* (Stus olavus), der træder en Drage under Fod, dernæst en Fremstilling af *St. Veronika* (Sta veronica), nu næsten helt udvisket og nok en Helgenskikkelse, der er helt forsvunden; under denne Billedgruppe ses Rester af en Fremstilling af Christus omgivet af Pinselens Symboler — alt i gotisk Stil og sikkert fra 15. Aarh. tidligere Del. De murede Korskrankers Ydervægge har været udmalet paa forskellig Vis allerede i Kirkens ældre Tid; kun Rester af Billeder er tilbage — et enkelt Figurbillede, en Konge under en Portal, og Vaabenskjolde. Ogsaa i Kirkens Skib er fundet Vaabenskjolde fra forskellig Tid. Hvor saadanne malede Vaaben forekommer i Kirker, plejer det altid at betyde, Bærerne har givet Gaver til Kirken, ofte ogsaa at de er begravede der.

Og saa forefindes ogsaa i Roskilde Domkirke et enkelt Sted den maliciøse Karrikatur, som særlig den senere Middelalder næsten havde gjort til sit Speciale. En eller anden har i søndre Galleri, ved nuværende Trappe til Landemodesalen, i de groveste Træk malet en *Djævel i en Biskops Lignelse.* At dette Skræmmebillede tilhører Reformationstiden er dog ikke udelukket.

En Tilbøjelighed, ejendommelig for den senere Middelalder, til at male *Indskrifter* paa Væggene har ogsaa Roskilde Domkirke bevaret Vidnesbyrd om. Hensigten kunde være forskellig. Mindeindskrifter som de, der er anbragte under Kirkens fire Velgørere, er allerede omtalt. Andre — nu forsvundne — berettede om forskellige Bygherrers Foretagender. Af opbyggelig Art er den groft malede, nu næsten helt udslettede Paakaldelse i søndre Galleri ved Koret, hvor der forekom Ordene: . . . . . deus nobis omnipotens pater et filius et spiritus sanctus (Gud Fader Almægtigste, Søn og Helligaand) . . . . . Amen og til Slut Christi Monogram. Ihs.

Hvad malerisk Udsmykning angaar, er det unægtelig Domkirkens Kapeller, der bærer Prisen. Meget — blandt andet i de to Taarnkapeller — er sikkert forsvundet, men saavel Hellig Tre Kongers Kapel som Nabokapellerne for St. Birgitte og St. Laurentius har endnu deres saa nogenlunde i Behold. Ældst er Malerierne i Hellig Tre Kongers Kapel, der maa antages at have staaet i alt væsentligt færdige ved Indvielsen 1464 og forøvrigt var blandt de allerførste middelalderlige Kalkmalinger i Danmark, der er bleven fremdragne under Hvidtekalken; det skete allerede 1826. Adskilligt yngre er de to Nordkapellers Malerier, der begge Steder bærer Aarstallet 1511. Endelig er der et enkelt Maleri i Oluf Mortensens nordøstre Vaabenhus.

Fælles for alle Kirkens Kalkmalerier fra Middelalderens senere Aarhundreder er, at de er udført i en helt anden Teknik end i romansk Tid; de er ikke

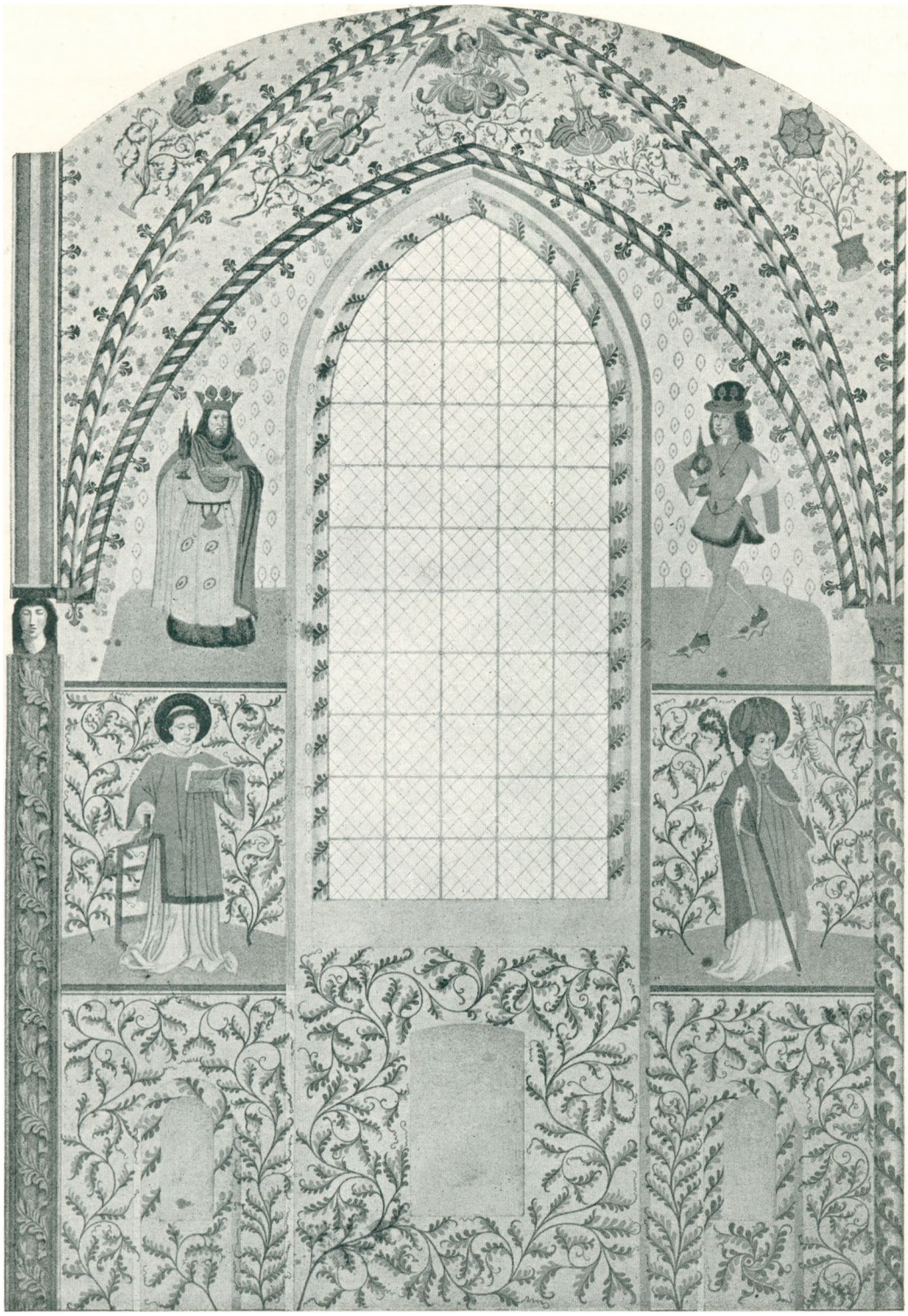

Afb. 35. Fra Kristian I' Kapel. Søndre Vægs vestlige Fag.

som den ældre Middelalders Billeder malede paa et tykt, ypperlig glittet fint Pudslag, og Billedfeltet er aldrig mere helt farvelagt, saa de enkelte Figurer fik en bestemt Bundfarve til Baggrund. Gotikkens Kalkmalerier er malede paa et grovere Pudslag, til Tider nøjes man endda med et tyndt Hvidtekalklag og Billeder og Ornamenter staar næsten altid paa hvid Grund. Tegnemaaden er ligeledes en anden end i de romanske Perioder. Gotikkens Figurer og Ornamenter er trukket grovere op med Linier, og Paalægning af Farver i Dragter og nøgne Partier er mindre nænsom og omhyggelig. Teknisk set er de langt ringere end Forgængerne. Og hvad Stilen — særlig Figurstilen — angaar, udtrykker den en ganske anden Opfattelse end den ældre Middelalders. De klassiske Traditioner fra Antikkens rolige beherskede Kompositionsmaade og værdige og strenge Figurbehandling havde, omend med aftagende Styrke, behersket romansk Kalkmaleri. Men disse Traditioner føles stadig svagere i gotisk Billedkunst. Selvom Motiverne for Billedfremstillingerne i det Store og Hele er de samme som før, er Kompositionen af det enkelte Billedmotiv løsere — og Figurfremstillingen bliver stadig mere realistisk. Man maler mere og mere Menneskeskikkelser, som man ser dem og daglig har dem for Øje, og de hellige Scener gengives næsten altid i Tidens Omgivelser og med Tidens Dragter. Særlig fra det 15. Aarhundredes Begyndelse gør en energisk Stræben efter Virkelighedstroskab sig tydeligt gældende. Man vil Liv og Bevægelse. Men det sker paa Bekostning af det dekorativt-monumentale, der var romansk Malerkunsts Styrke. Det er nordisk Frigørelse fra klasisk Bundenhed, der finder Sted, endnu paa en temmelig ubehersket og løssluppen Maade og naiv i sine Virkemidler. Ogsaa Farverne bliver i den senere Middelalder andre og de bliver færre. I Stedet for de mange nuancerede, men altid klare, rene Farver i romanske Kalkmalerier, træffer man nu i Regelen kun Rødt, Rødbrunt, Gult, Grønt, Graat og Sort. Ogsaa i Ornamentikken betegner Gotikken en stadig Fjernelse fra antik-romansk Tradition og Tilnærmelse til Naturalismen. I Roskilde Domkirke kan man forfølge Hovedtrækkene i denne Udvikling, der forøvrigt er almen nordeuropæisk. Man sammenligne blot Domkirkens Figurbilleder og Ornamentik i romansk og senromansk Stil med de følgende Aarhundreders gotiske og sengotiske Arbejder. At den samme Udvikling gør sig gældende ogsaa indenfor Skulpturen, er kun naturligt.

Det store *Hellig Tre Kongers Kapel* er overordentlig typisk for Tidens Anvendelse af malerisk Udsmykning af et hvælvet Rum. Til Trods for, at de arkitektoniske Inddelinger er klare og regelrette efter Inddelingen af Rummet i fire ens, kvadratiske Hvælvingsfag, er den Maade, hvorpaa Maleren — eller Malerne — har udnyttet Hvælvingers og Vægges Flader, ingenlunde altid klar og overskuelig. I hvilket Omfang man her som andetsteds har efterlignet de kostbare, vævede Vægtæpper, der brugtes ved festlige Lejligheder, faar staa hen. En Kendsgerning er, at det af Væggene egentlig kun er søndre Væg, der i nogen Grad følger Arkitekturens Anvisning; men intetsteds overholdes dens

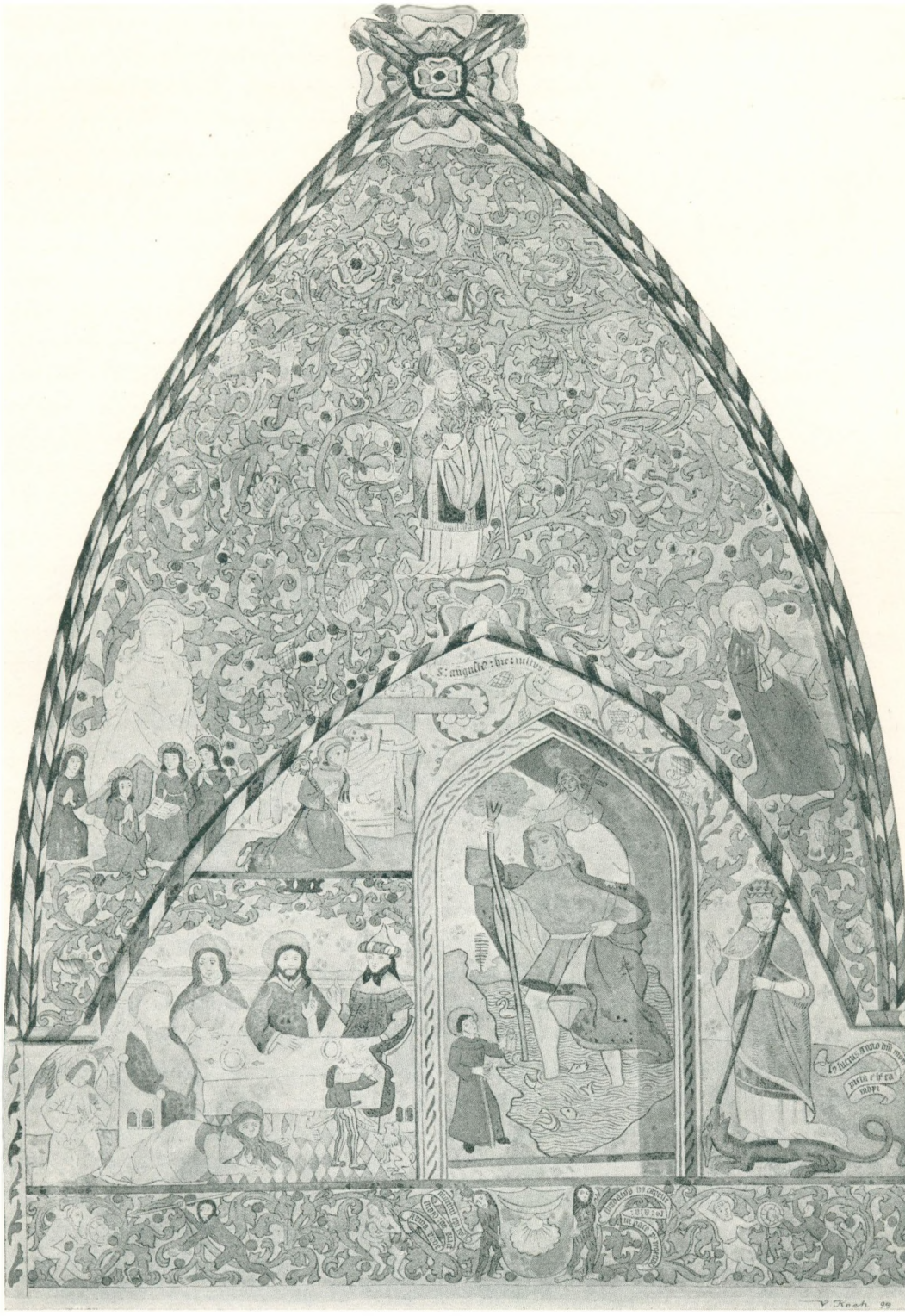

Afb. 36. Fra St. Birgittes Kapel. Vestre Væg.

Afb. 37. Fra Kristian I' Kapel. En af de hellige tre Konger.

Højdedelinger og end ikke Billedernes Underkant falder altid sammen med Vinduernes, hvilket havde været saare let at gennemføre. Disse Billeder tilhører en Tid, hvor den monumentale Malerkunsts Samspil med Arkitekturen er saa godt som helt løsnet. Den strenge romanske Stil havde, sit antikke Udspring tro, stræbt saavidt gørligt at lade Maleriet følge Arkitekturen; men siden da var — som allerede Roskilde Domkirkes senromanske Kalkdekorationer viser det — Samvirkningen af de to bleven stadig løsere. Et andet for Tiden karakteristisk Træk er, at saavidt muligt ikke en Plet paa Vægge eller Loft er uden Dekoration af en eller anden Art. Der er heri en primitiv »horror vacui« — en Rædsel for det tomme Rum, der i sig selv er et Vidnesbyrd om Mangel paa kunstnerisk Beherskelse. Hvor der ikke er Billedfremstillinger, maler man derfor som i dette Kapel Plantemotiver eller rent lineære Motiver eller en Mellemting mellem begge — de forøvrigt tit helt elegante Rankeslyngninger. Den malede Udsmykning af Kapellet virker lidt barbarisk-urolig i al sin planløse Ubeherskethed. Men den fortæller en Mængde! Maleren — eller er det selve Kristian I. og Dronning Dorothea — har meget paa Hjerte og fortæller snaksomt, men ganske vist uden rigtig Orden. I al Fald er en fornuftig sammenhængende Tankegang i Billedsproget vanskelig at faa fat paa.

Selve Hvælvingerne har Ribber med Sparrebemaling; Kapperne er væsentligst smykkede af Planteslyngninger med Blomster — et Par Kæmpeblomster bærer i deres Kalk musicerende Engle; en tredje bærer en Nar, der spiller paa Sækkepibe — som for at overdøve de himmelske Toner — et af Tidens mange bizarre Indfald. De to Kapper over de nu tilmurede Østvinduer har Billedfremstillinger af den yderste Dag og Golgatha.

Østre Væg maa sikkert opfattes som Hovedvæggen, hvor et eller flere Altre havde Plads. Dens mest iøjnefaldende Udsmykning er Kongens og Dronningens Vaaben midt for, imellem Vinduerne. Resten af Væggen er forbeholdt Helgener. Over Dronningens Vaaben hendes Navnehelgen St. Dorothea; til Venstre for Vinduet, øverst i den smalle derværende Blænding, den hellige Kejserinde Kunigunde; over Kongens Vaaben St. Johannes Evangelist; til Højre for Vinduet er øverst fremstillet St. Paulus og nederst St. Mauritius.

Sydvæggen har i østre Fag øverst til Venstre for Vinduet en Fremstilling af Jomfru Maria med Barnet. Derunder Billeder af St. Jørgen og Johannes Døberen. I vestre Fag øverst til Venstre og Højre for Vinduet: Hellige tre Konger. Nedenunder henholdsvis St. Laurentius og St. Erasmus (Afb. 35, 37).

Vestvæggen har kun Helgenfremstillinger. Fra Venstre til Højre er forneden malet: St. Antonius, St. Clemens, St. Cornelius og St. Kristoffer; øverst: St. Olaf, St. Knud Konge, og en hellig Biskop. Endelig har nordre Væg over de to store Arkadebuer ind mod Kirken Fremstillinger af Gangen til Golgatha og St. Anna med Jomfru Maria og Christusbarnet paa sit Skød.

Afb. 38. Kalkmaleri i St. Birgittes Kapel.

De to nordre Kapeller — St. Birgittas og St. Laurentius' har Kalkmalerier, der er et halvt Aarh. yngre end Hellig Tre Kongers. Men Malernes Opfattelse af monumental Malerkunst er den samme her som i den ældre Udsmykning. I Inddeling af Væggene raader samme Vilkaarlighed og svigtende Ordenssans; Kompositionen af Billedfremstillingerne er løs og Figurstilen ubehjælpsom og naiv, men dog er der hist og her i enkelte af Billederne, som St. Christoffer, der bærer det lille Christusbarn over Floden, noget smukt og følsomt i Figurernes Holdning og Bevægelse, der røber et virkeligt Kunstnersind, og i endnu højere Grad kommer dette frem i Billedet af Jomfru Maria i Solglansen. Særlig i disse to Kapellers Malerier har man udmærkede Eksempler paa den energiskrealistiske Fortællemaade, der er en saa væsentlig Side — og ikke den daarligste — i hine Tiders Billedkunst. Meget ejendommelig er den rige og frodige Løvværksornamentik i St. Birgittas Kapel.

Ogsaa i *St. Birgittas Kapel* var østre Væg sikkert Hovedvæggen, hvor Alteret for St. Birgitta maa antages at have haft sin Plads. Hensynet til Altertavlen har øjensynlig været Skyld i, at der her kun er lille Plads til et enkelt, nu utydeligt Billede højt oppe over en Bort med Rankeslyngning.

Mest gennemført er Udsmykningen af Vestvæggen. Under en spidsbuet, skævt anbragt Nische, løber, meget korrekt og vel anbragt, en bred Løvværksfrise. Omtrent i Midten er, som Udgangsmotiv for Løvværkets Rankeslyng, malet Stifterens Vaaben, holdt af to Vildmænd. Skriftbaand fortæller, at dette er: Arma reverendi patris Domini Olavi Martini episcopi roskildenses, fundatoris hujus capelle, cujus anima in pace Christi requiescat (den ærværdige Fader og Herre Olaf Mortensens Vaaben, han som var Biskop i Roskilde og Stifter af dette Kapel; hans Sjæl hvile i Christi Fred). Vildmænd og andre Fabelvæsener tumler kæmpende rundt imellem Rankeværkets Forgreninger. I disse Fabelvæsener møder man et af de Eventyrmotiver, der dyrkes med saa stor Lidenskab i gotisk Billedkunst. Over Frisen er i Nischen malet Væggens Hovedbillede, Legenden om St. Christoffer. Til Højre er fremstillet St. Lucius træ-

dende paa Søuhyret, der spiller en vigtig Rolle i en af Legenderne om ham; et Skriftbaand meddeler, at det er St. Lucius og giver den vigtige Oplysning at: Anno Dni. MDXI picta est hec capella MDXI (i det Herrens Aar 1511 er dette Kapel malet, 1511) (Afb. 36).

Til venstre for Nischen ses nederst Gæstebudet hos Lazarus, hvor Synderinden tvætter Christi Fødder. Dette Billede er sikkert malet til Ære for St. Marie Magdalene. En Engel synes at nedskrive, hvad der foregaar, men Indskriftbaandets Bogstaver er nu ulæselige. Foroven knæler en Munk — vistnok St. Franciskus af Assisi — for den Korsfæstede, der bøjer sig ned mod ham.

Det er betegnende for Mangel paa gennemført dekorativ Holdning i Kapellets Udsmykning, at Vestvæggens Frise kun fortsættes et lille Stykke ind paa Nordvæggen hen til Vinduet, hvor den brat slutter med to Vaaben, hvoraf det ene er Oluf Mortensen Badens, det andet har en Okse som Vaabenmærke. Over denne Frise er til Venstre for Vinduet malet Jomfru Maria i Solglansen, til Højre St. Johannes Evangelist. Ovenover er malet St. Lucas Løve og under den et Baand med Indskrift: Sanctus Lucas.

Søndre Væg med den brede Arkadebue ind til Kirken følger et nyt System. Her begynder Dekorationerne helt nede ved Gulvet — til Venstre for Arkaden en ornamental Løvværksdekoration, hvori ses et Indvielseskors; nederst til Højre en Palmebærerskikkelse (en Martyr?). Derover i grel Modsætning dertil og som et Udslag af Tidens groteske Fantasi en Djævel, vel egentlig selve Fanden med Hestefod, flittig skrivende paa Kalveskind; paa et Skriftbaand staar: Scribo tardantes et vana loqvendo vagantes (Jeg opskriver de sendrægtige og dem, der løber rundt og taler taabelige Ting) (Afb. 38).

Under Billederne paa samtlige Vægge — undtagen den Søndre — er i nogenlunde samme Højde malet en Række isolerede Indvielseskors.

Størst kunstnerisk Værd har Udsmykningen af Hvælvingen. Med Sengotikkens sædvanlige Mangel paa Maadehold bemaler man ogsaa her baade Ribber og Kapper; Ornamenter af alle Slags, især Løvværksmønstre, er afgjort herskende i Hvælvingens Udsmykning. I Modsætning til, hvad der var Tilfældet med Væggene, er det her Figurbillederne, der ganske underordner sig det ornamentale. Det grønne Løvværk breder sig, omrammende og omslyngende, næsten kvælende alt andet.

I de 4 Kapper er malet de hellige Kirkefædre: St. Augustin (nedenunder staar: Augustinus hic justus, d. v. s. den retfærdige), St. Gregorius, St. Hieronymus og St. Ambrosius (St. Ambrosius hic misticus, d. v. s. Mystikeren). Til Venstre for St. Augustin i vestre Kappe er malet den hellige Ursula og fire smaa Kvinder — en Hentydning til Legenden om de 11000 Jomfruer. Til Højre en Nonne med en Bog, vel nok Kapellets særlige Patronesse, St. Birgitte.

I nordre Hvælvingskappe ses til Venstre for St. Hieronymus en Helgen, St. Margrethe, til Højre St. Laurentius. I østre Hvælvingskappe er Figuren til Venstre for St. Gregorius forsvunden; til Højre er malet St. Peder.

I søndre Hvælvingskappe ses nederst til Venstre Evangelisten Marcus' Tegn,

Løven (Indskrift: sanctus marcus) og nederst til Højre Evangelisten Johannes' Tegn, Ørnen (sanctus Iohannes). Over Løven er malet St. Paulus og over Ørnen en Mængde nøgne Martyrer, spiddede paa et Træs Grene. Det er midt i denne Hvælvingskappe St. Ambrosius skrider frem med Bog og Stav i Haand.

At finde logisk Sammenhæng mellem Væggenes forskellige Billedfremstillinger og mellem Væggenes og Hvælvingernes er mer end vanskeligt. Men meget muligt har en saadan heller ikke været tilsigtet, saalidt som vistnok i Hellig Tre Kongers Kapel. Begge Steder forherliges Stifteren og begge Steder mindes hellige Mænd og Kvinder i Flæng.

Men det er unægtelig en anselig Helgenskare, man har befolket dette lille Kapelrum med — ikke mindre end 3 Apostle (hvoraf to Evangelister), 4 Kirkefædre, og en Række mere almindelige Helgener. At St. Birgittes ærværdige Skikkelse kun lader sig paavise med relativ Sikkerhed og paa en ganske underordnet Plads, lader sig forklare af, at Altertavlen sikkert har været en Birgittetavle. Her har hun kunnet faa al den Hæder, hun med Rette kunde gøre Fordring paa i dette, hendes eget Kapel.

Samtidig med, at St. Birgittes Kapel smykkedes med Kalkdekorationer, fik ogsaa *St. Laurentius' Kapel* sin — rigtignok kun delvise — Udsmykning. Thi nordre og vestre Væg gjorde man vistnok intet ved og selv den fornemme Østvæg maatte nøjes med et Par Indvielseskors og en Fremstilling af St. Andreas yderst til Venstre for et lille højtsiddende Vindue. Væggens Midtparti har sikkert været skjult af Altertavlen, der maa have været St. Laurentius til særlig Ihukommelse.

Vestvæggen er rigere udsmykket. I en Nische, næppe et oprindeligt Vindue, er malet Jomfru Maria i Solgislen (Solglansen); det bærer Aarstallet 1511; til Venstre er fremstillet Johannes Døberens Henrettelse og til Højre Herodias med Døberens Hoved.

Hvælvingen her har kun Dekorationer paa Ribber og Hjørnesøjler.

At ogsaa de andre Kapeller i Kirken har haft Kalkmalerier, er allerede antydet. De hørte nu engang med i Tidens Interiører. Man ved da ogsaa om det af Dronning Margrethe stiftede *Bethlehems Kapel* under søndre Taarn, at det efter Stifterindens Ønske skulde opføres »med Malning« (pictura) og dermed har vel ogsaa været ment noget andet og mere end den ornamentale Bemaling af Hvælvingernes Ribber, der i sin Tid kom for Dagen. Af Billedfremstillinger, der endnu er tilbage, er der endelig i *Oluf Mortensens nordøstre Vaabenhus* paa Væggen mod Kirken en Fremstilling af den Korsfæstede mellem Maria og Johannes — et hele Middelalderen igennem meget yndet Motiv. Naar dette Billede er bleven til, er vanskeligt at afgøre, da det er stærkt restaureret, men antagelig stammer det fra Kapellets Opførelsestid. Den Mulighed er ikke udelukket, at der kan have været flere Malerier i dette Rum og at ogsaa Oluf Mortensens to andre Vaabenhuse kan have været prydet med Kalkmalerier. Men efter Erfaringer andetsteds fra har Vaabenhuse i Almindelighed

staaet hvidtede indvendig, undertiden dog med Udsmykning af ornamental Art. Vaabenhuse hørte jo ogsaa kun uegentlig med til Kirken.

UDSTYR. Tyngdepunktet i enhver Kirkes Udstyr ligger mod Øst, i Koret, og navnlig gælder dette Domkirker. Her stod Hovedalteret; her opholdt Domkirkens Korherrer sig under Gudstjenesten. Om dette Parti af Roskildekirken har fra dens ældste Dage Smykketrangen samlet sig og hele Middelalderen igennem var det Koret, man satte mest Kraft og Snille ind paa at pryde skønt og herligt. Mod dette søgte Blikket uvilkaarligt, naar man traadte ind ad Vestportalen, og hvor man færdedes nede i Kirken, gjorde Koret sig gældende som det, det var, Domkirkens »Allerhelligste«.

Om Ordning og Udstyrelse af Højkoret i Roskilde Domkirke indtil 1420, da det nuværende Kannikekor blev opstillet, ved vi saare lidt. *Højalteret* stod stadig mod Øst, i Apsis. I Begyndelsen af 14. Aarh. havde Biskop Oluf ladet anbringe et »Ciborium«, vel en baldakinagtig Overbygning over det, i Lighed med, hvad der havde fundet Sted i romansk Tid i saa mange store Kirker. Og vistnok allerede i samme Aarhundrede — om ikke før — havde man, som andetsteds, naar Antallet af Domkirkens Gejstlige voksede, udvidet Koret mod Vest, idet man indtog Midtpartiet af Tværskibet og afskildrede det fra Korsarmene ved to lave Mure, der kom til at danne Sidevægge for det nye Kannikekor — Yderkoret. Men i Begyndelsen af det 15. Aarh. skulde Kannikekoret blive skudt endnu længere frem mod Vest, helt ned i Midtskibet og lægge Beslag ogsaa paa dettes østligste Fag. Denne Omordning stod i Forbindelse med Planerne om Opstilling af Dronning Margrethes Monument paa den Plads, hvor det endnu staar; det var Dronningens Gravmæle, der nødvendiggjorde, at Kannikekoret flyttedes længere mod Vest; thi Kannikerne maatte have frit Rum foran deres Stole.

Kannikekoret var afskildret fra Hovedskibet og fra Korsarmene ved svære og høje Mure; i Vestmuren mod Hovedskibet var en Døraabning, der forbandt Kannikekoret med Lægmandspartiet af Kirken. Der var saaledes — trods alt — taget et rimeligt Hensyn til Lægfolket, der kunde færdes frit — foruden i selve Skibet og i Korsarmene, ogsaa i Omgangen hele Koret rundt. Netop af Lægfolk maatte Roskilde Domkirkes franske Type med Apsisomgang være overordentlig paaskønnet!

Lænet op mod Indfatningsmuren stod de endnu næsten helt bevarede Kannikestole, ikke blot mod Nord og Syd, som nu, men altsaa ogsaa mod Vest. Af Brud og Spring i Billedrækken kan det skønnes, at Stolene fra først af har været anbragt i Vinkel, saaledes at nuværende nordre Række har fortsat sig langs Vestmuren hen til den derværende Dør, og nuværende søndre Række paa samme Maade hen til Døren. Her sluttede begge Rækker af med de høje elegante Gavle og Spir, der dengang gjorde sig langt mere virkningsfuldt gældende end nu. Kannikekoret har vistnok 1694 faaet sin nuværende Skikkelse og

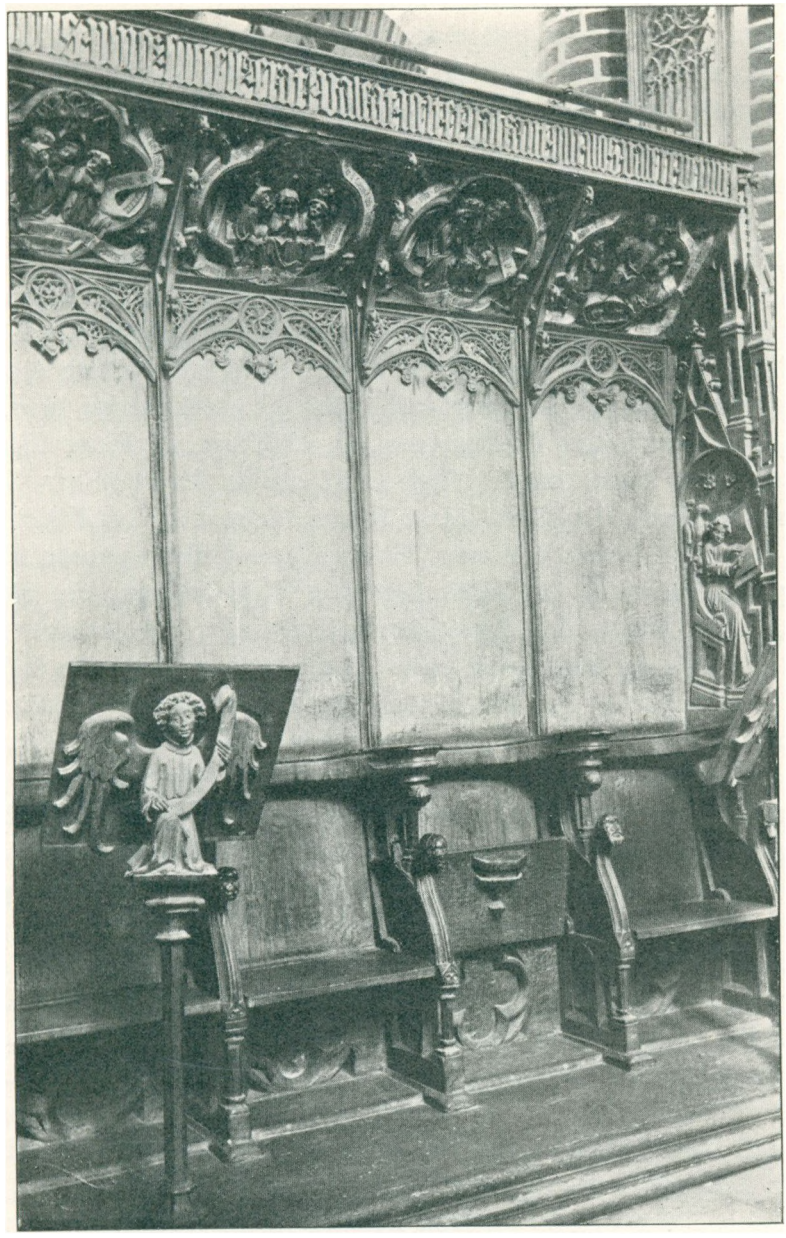

Afb. 39. Parti af Kannikestolene. Nordre Række, med en af Læsepultene.

Gavle og Spir blev da anbragt op ad Pillerne, samtidig med at Vestmuren nedreves.

Som den Dag i Dag, kun langt mere suverænt, gjorde Kannikekoret sig i Middelalderens sidste Hundrede Aar gældende som en Kirke i Kirken. Men selve Korstolene saa man langt mindre til end nu; de gemte sig bag de høje Mure. Og hvad Højalteret angaar, har man nede fra Kirken nærmest kun kunnet skimte det.

Det var Roskildekirkens daværende Biskop, Jens (Johannes) Andersen Jærnskæg, der 1420 foretog Nyordningen af Koret og lod det nye Kannikekor med Korstolene indrette. De er tilligemed Aarhus Domkirkes de eneste, der er tilbage i hele det nuværende Danmark og det gør dem ikke mindre interessante.

Ogsaa i Lunds og Slesvigs Domkirker har man de gamle Kannikestole saa nogenlunde i Behold, de første noget ældre, de sidste ligesom Aarhuskirkens noget yngre end Roskilde Domkirkes. Ogsaa Klosterkirkerne havde Korstole, beregnede paa Konventets Medlemmer og adskillige af disse Klosterkorstole staar endnu paa deres gamle Plads. Af særlig Interesse er Korstolene i Benediktiner-Kirken i Ringsted, der i Stil og Teknik og i Billedernes Æmnevalg staar Roskilde Domkirkes nær. Biskop Jens Andersen fortæller selv i den lange forgyldte Indskrift, der løber hen over Reliefrækken, om sin store Bedrift og beretter tillige om dens ideelle Anledning: in honorem sancte et indevidue trinitatis ac beati lucii pape et martiris sacrosancte hujus ecclesie patroni de ordinacione pariter et expensis venerabilis in christo patris ac domini domini iohannis dni gracia episcopi roskildensis completus est chorus iste anno ab incarnacione dni millesimo quadrigentesimo vicesimo pontificatus sui anno quarto ob remedium animarum sue illustrissime regine domini margarete tocius cleri fautricis hic sepulte et karissimi patrui sui domini petri episcopi predecessoris sui recolende memorie hac quippe regina regnante felix regnorum incolis ubiq successus erat valeat igit. et valeant qui nos valere velint. (Til Ære for den hellige og udelelige Treenighed og den salige Pave og Martyr Lucius, denne højhellige Kirkes Beskærmer, og paa Foranledning og Omkostning af den ærværdige Fader i Christus og Herre, Hr. Johannes, af Guds Naade Biskop af Roskilde, er dette Kor bleven udstyret Aar 1420 fra Herrens Menneskeblivelse, det fjerde Aar af hans Pontificat, til Bod og Frelse for Sjælene af hans højt berømmelige Dronning, Fru Margrethe, hele den gejstlige Stands Velynderinde, som her ligger begravet, samt af hans højtelskede Farbroder, Hr. Biskop Peder (Jensen Lodehat) hans Forgænger, ærværdig Ihukommelse; thi medens denne Dronning regerede, var der overalt Held og Lykke for Rigernes Indbyggere. Held altsaa for hende og Held for enhver, som ønsker os Held!)

Kannikekoret er, selv i sin nuværende omdannede Skikkelse og med den nuværende Opstilling af Stolene, et imponerende Arbejde — et Stykke Møbelkunst, der aftvinger Respekt for den Dygtighed, middelalderligt Haandværk og middelalderlig Kunst kunde raade over, naar det gjaldt at løse en Opgave som

den, der her var stillet. Den bestod i at møblere et ret betydeligt Rums tre Vægge — den fjerde, østre, var jo fri ind mod Inderkoret — med Siddepladser for de fornemste tjenstgørende Gejstlige. Ialt skulde der være Plads til 46; heraf er dog 2 Pladser gaaet ud ved den nuværende Opstilling. Efter ældre Tradition — som det endnu kan ses i Korstolene i Lunds Domkirke fra ca. 1370, der tjente som Forbilledet for Roskilde Domkirkes — blev Siddepladserne anbragte tæt ved hinanden, Side om Side, Kannikekorets tre Sider rundt. De enkelte Siddepladser havde Armlæner og Ryg og selve Sædet var som sædvanlig indrettet til at slaa op; Sæderne har paa Undersiden smaa Hjælpesæder (»Misericordier«), her Konsoller, til Hvile for Kannikerne, naar de, som det uafladelig skete under Kortjenesten, maatte staa op. De meget høje Armlæner har gjort lignende Tjeneste. Desuden har der ligget Hynder paa Sæderne og Fodtæppe foran dem; Kirken var jo ikke dengang opvarmet om Vinteren! Kannikestolene er heltigennem i Egetræ, dette fortrinlige Materiale, som Middelalderens Haandværkere og Kunstnere efterhaanden fik en saa udmærket Forstaaelse af, og som ogsaa i dette Tilfælde er behandlet med stor Overlegenhed. Ved Farver, hvoraf der endnu er Spor, har man givet i al Fald Dele af Træværket en livligere koloristisk Virkning (Afb. 13, 39).

Man nøjedes imidlertid ikke med alene at lave selve Siddepladserne, men byggede op over dem den høje Panelvæg, kronet af et baldakinagtigt Fremspring, hvis afsluttende lodrette Liste atter bærer den lange Indskrift. I Vestvæggens Døraabning afsluttedes Stolerækkerne, som allerede nævnt, af de høje Endestykker.

De ligebrede Siddepladser, hvortil svarer ligesaa brede Felter i Panelvæggen og i det tilhørende Baldakinparti, deler Kannikekorets Vægge i ligestore Fag. Det giver en rolig Takt som i en gotisk Kirkevæg. Der er Arkitektur i dette Stykke Møbelkunst, der bygger sig op Stokværk over Stokværk, med klare vandrette og lodrette Delinger, men ikke for intet er det den gotiske Arkitekturs stærke Fremhæven af de lodrette Delinger, der gør sig stærkest gældende i dette Snedkerarbejde. Som en gotisk Bygning er ogsaa disse Kannikestole konsekvente i Konstruktion. Armlænepartierne fortsættes opefter i Panelvæggens Fyldingsrammer, der atter bærer det udhældende Baldakinparti. Det konstruktive Skelet er udfyldt med Plankefyldinger.

Til det arkitektoniske i Kannikestolenes Opbygning svarer, at Behandlingen af de forskellige Hoveddele og af Ornamentikken nøje stemmer overens med gotisk Stenarkitektur — vel at mærke ikke den tunge danske Murstensgotik, men de elegante Former i Sandstensgotikken, som denne praktiseredes i de førende Kunstlande. Allerede i Korstolenes Profileringer sporer man Arkitekturens svungne, sammenhobede Profilled. Men mere lægger man Mærke til Arkitekturmotiverne i Siddepladsernes — de egentlige Stoles — Underdel. Stolebenene er formede som Smaasøjler, ligesom Armlænerne bæres af lignende korte Søjler. I Sidestykkers og Bagklædnings ornamentale Udsmykning er anvendt geometriske Blændingsmønstre, oftest i Firkløverform — de saakaldte »Firpas«,

skaarne efter mange og flotte Passersving. Derimod har Panelfyldingernes Rammer mere Karakter af ren Snedkerteknik; til Gengæld er selve Fyldingerne forovenprydede med en — for Tidens Modestil overordentlig betegnende — rig geometrisk Blændingsornamentik, mindende om gotisk Vinduesstavværk i dets senere Udviklingsform, med en Rigdom af Circel- og S-Sving. I alle Fyldinger er fulgt samme elegante, meget sammensatte Motiv; men ingen er helt ens — et af mange Vidnesbyrd om den Opfindsomhed og Lyst til personlig Udfoldelse indenfor det traditionsbestemte, der gør middelalderligt Kunsthaandværk saa fornøjelig. Allerstærkest kommer Arkitekturmotiverne til Orde i Stolenes Endestykker, der er komponerede som høje, gotiske Kirkefacader, med Gavle og Smaaspir. I alle disse fra Bygningskunsten laante Motiver, der uden Betænkning er overført i Træ, er der ofte noget af samme henrivende Elegance, den store gotiske Stil raader over og som for Korstolenes Vedkommende kulminerer i de høje slanke Etagespir, der mod Vest løfter sig op over de yderste Siddepladsers rige Baldakiner — rene Mesterværker af Træskærerkunst, men muligvis først komne til noget senere. Nu staar de ligesom i Skammekrog, og anderledes glimrende var deres Virkning, da de markerede Indgangen til Koret, synlige fra alle Sider. Netop ved Arkitekturmotivernes Overvægt i Roskilde Domkirkes Korstole, giver disse sig til Kende som hørende til den udviklede og, paa en vis Maade, allerede fuldfærdige gotiske Kunst, som den giver sig til Kende i kirkelige Brugsting, i Tiden efter ca. 1400.

Plantemotiver spiller i Korstolene kun en ganske underordnet Rolle — i Søjlernes Kapitæler, eller som buttede Blomster, »Krabber«, der følger de slanke Spir- og Gavlsider og de baldakinbærende Stivere, eller som de »Korsblomster«, der afslutter Gavl- og Spirtoppe og ses hist og her andre Steder. Noget mere gør Figurornamentikken sig gældende i Armlænernes Hoveder af Mennesker og Fabelvæsener; imellem de sidste er der, trods Tidens Slid, mange velbevarede, højst snurrige og groteske Hoveder; som tilsvarende Æmner i Kalkmalerierne afslører de noget af den mærkelige Æventyrfantasi, der boede i og beherskede middelalderlige Sind.

Men Prisen bærer dog de Reliefarbejder, der danner Baldakinfriserne og pryder Endestykkerne. Da Interessen for Danmarks gotiske Billedkunst i Midten af forrige Aarhundrede blev vakt, var den i første Linie kommen vore Kalkmalerier til gode og Roskilde Domkirkes har heri haft deres store Andel. Men efterhaanden som gotisk Træskærerkunst begyndte at vurderes efter Fortjeneste, fængsledes man ogsaa af Billederne paa Domkirkens Korstole, saamegetmere som de tilhører en Tid — Begyndelsen af 15. Aarh. — der her i Danmark ikke er altfor rig paa større, sammenhængende billedlige Fremstillinger i Skulptur, og I. B. Løffler udgav 1879 sit Billedværk: Reliefferne over Korstolene i Roskilde Domkirke, med Tekst af Julius Lange. I dette Værk er der gjort Rede for, hvad Reliefferne forestiller og her er de stillet paa Plads i Tidens kunstneriske Udvikling.

Afb. 40. Fra søndre Reliefrække: Evas Skabelse. Kain dræber Abel og Herren forbander Kain.

Reliefferne i søndre Række — nu ialt 22 — gengiver Optrin af det gamle Testamente, idet efter middelalderlig Skik ofte flere Scener er fremstillet paa samme Reliefflade.

De forestiller, fra Venstre til Højre: 1. Verdens Skabelse. 2. Kvindens Skabelse. 3. Kain dræber Abel og Herren forbander Kain. 4. Noa i Arken. 5. Abrahams og Isaks Vandring og Isaks Offring. 6. Jakob kæmper med Englen og Jakobs Drømmesyn. 7. Josef kastes af sine Brødre i den tomme Brønd, og hans blodige Kjortel bringes til Faderen. 8. Moses slaar Vand af Klippen og modtager Lovens Tavler. 9. Israelitterne tager Guldstykker af deres Øren og giver Aron dem; de tilbeder Kalven, som Aron har dannet af Guldet. 10. Kobberslangen i Ørkenen. 11. Samson sønderriver Løven og bærer Gazas Porte bort. 12. Sauls Død og David, der modtager Kronen. 13. Adonia gør sig til Konge og David, der lader Kongedømmet gaa over til Salomon. 14. Salomons Dom. 15. Elias farer til Himmels og Elisa, der opvækker den sunanitiske Kvindes Søn. 16. Holofernes og Judith, og Judith, der afhugger Holofernes Hoved. 17. Esther og Ahasverus. 18. Job, der plages af Bylder, faar Bud om, at hans Førstefødtes Hus er væltet af Stormen. 19. Dette Relief er sammensat af to Brudstykker, da Korstolene fik deres nuværende Opstilling. Venstre Brudstykke viser: Daniel i Løvehulen, hvor han faar Besøg af Profeten Habakuk, ført af en Engel. Til Højre for Brudlinien: Brudstykke af et Relief, der viser Profeten Jonas. 20. Kamp mellem Jøderne og Syrerne under

Afb. 41. Fra nordre Reliefrække. Kvinden salver Christi Fødder. Lazarus' Opvækkelse.

Juda Makkabæus. 21. Johannes den Døbers Fødsel. 22. Johannes den Døber peger paa det Guds Lam.

Reliefferne i nordre Række gengiver Optrin af det nye Testamente. Disse Billeder former sig ikke lidt forskelligt fra Billederne af det gamle. Det egentlige nytestamentelige Æmne er fremstillet indenfor en firkløverformet Ramme, men i hvert af Relieffets Hjørner udenfor denne Ramme er anbragt en af de gammeltestamentelige Forfattere med et Skriftbaand, der ofte slynger sig ind over Firkløverrammen og udfylder tomme Steder paa Fladen indenfor den. Skriftbaandene indeholder Steder af det gamle Testamente, hvori man har set en Antydning af, hvad der er fuldkommengjort i det fremstillede Optrin af det ny Testamente. Indskrifterne er alle paa Latin efter den autoriserede Oversættelse — Vulgata.

Det er paa denne Reliefrække, der er bevaret Spor af Farver: Den udhulede Grund indenfor Firkløverrammen er afvekslende blaa eller rød; Rammens ophøjede Rand afvekslende blaa eller rød. Grunden udenfor Rammen er violet; Skriftbaandene hvide med paamalede sorte Bogstaver. Desværre er latinske Paaskrifter paa den nederste fortløbende Rand nu næsten helt udslettede. Figurerne selv har ingen Farver, og har næppe nogensinde haft dem.

Paa Grund af den ringe Plads, der blev tilbage til selve Billederne, har der i hvert Relief kun kunnet gengives een Fortælling. Billederne, der danner en

Afb. 42. Fra nordre Reliefrække. Christus spottes. Gangen til Golgata.

naturlig Fortsættelse af det sidste Billede af det gamle Testamente, er i Rækkefølge fra Venstre til Højre:

1. Christi Fødsel. 2. Kongernes Tilbedelse. 3. Fremstillingen i Templet. 4. Barnemordet i Bethlehem. 5. Christi Fødder salves. 6. Lazarus' Opvækkelse. 7. Indtoget i Jerusalem. 8. Jesus uddriver Kjøbmændene af Templet. 9. Nadverens Indstiftelse. 10. Christus i Gethsemane. 11. Bespottelsen. 12. Gangen til Golgatha. 13. Christus paa Korset. 14. Gravlægning. 15. Nedfarten til Helvede. 16. Opstandelsen. 17. Christus i Urtegaarden. 18. Christus aabenbarer sig for Thomas. 19. Himmelfarten. 20. Pintsefesten. 21. Marias Kroning i Himlen. 22. Dommedag.

Reliefferne paa Stolestadernes Endestykker har baade mod Nord og Syd en vis Tilknytning til Reliefrækkernes Indhold.

I søndre Stolerække er paa Endestykket mod Øst indvendig fremstillet Moses som den hellige Skribent, fortællende om Skabelsen, der er gengivet i de nærmeste Reliefbilleder. Udvendig er som en Udvidelse af Æmnekresen i de første gammeltestamentlige Billeder gengivet Adam og Eva, der udjages af Paradis; ovenfor ses Syndefaldet. Paa Endestykket mod Vest er indvendig fremstillet Christi Daab (Afb. 44), der slutter sig til det sidste Billede i søndre Reliefrække. Udvendig ses Pavehelgenen St. Lucius. Ovenover er i smaa firkantede Rammer gengivet Profetfigurer og derover et Skjold med det pavelige Vaaben.

Afb. 43. Fra Kannikestolene. Nordre Stolerække. St. Michael og Dragen.

I nordre Række er paa Endestykket mod Øst indvendig et Billede af Evangelisten Johannes skrivende om de sidste Ting (Afb. 39) og udvendig St. Kristoffer. Paa Endestykket mod Vest ses indvendig St. Michael og Dragen (Afb. 43) og udvendig den hellige Knud Konge; foroven det danske Vaaben med de tre kronede Løver.

Der var følgelig paa Endestykkerne ind mod Døren fra Kirkens Skib til Kannikekoret ved en smuk Symbolik gjort opmærksom paa, at denne Kirke ikke blot var Pavemagten underlagt, men at den tillige var en dansk Kirke, og at der i den var baade Hjærterum og Husrum ikke blot for Kirkens særlige Skytspatron, St. Lucius, men ogsaa for vor egen Nationalhelgen. Kirkepolitik og Folkelighed havde her hver faaet sit!

Mere theologiske var Reliefbillederne paa de mod Øst, ind mod Inderkoret vendende Endestykker at forstaa. Her var Fremstillinger af Syndefaldet med dets første umiddelbare Følge og af den hellige Kristoffer anbragt overfor hinanden, den sidste vistnok Modstykke til de første, idet St. Kristoffer opfattedes som Symbolet paa Menneskeslægtens Forhold til Christus.

I Kannikestolenes Billedfremstillinger er der en Sammenhæng. Dette er allerede antydet ved Gennemgang af de enkelte Relieffer og deres Indhold, og det er klart, at Tankegangen, der knytter det Hele sammen, skyldes et nært Samarbejde mellem Mesteren, der har gjort Udkastet til disse Korstole og har haft Ansvaret for dem, og Biskop Jens Andersen selv eller Medlemmer af Domkapitlet, indenfor hvilket der sikkert har været adskillige lærde Mænd. Disse Stolerelieffer er som Helhed betragtet et højst interessant Udtryk for en vis Retning indenfor middelalderlig theologisk Forskning; var denne Retning ikke særlig aandrig, var den i al Fald skarpsindig og lærd, og den har haft sin store Betydning ved at bestemme mangfoldige af den middelalderlige Kunsts Opgaver. Mest Interesse frembyder Reliefrækkerne med deres Æmner fra det gamle og ny Testamente. Ikke blot skal de, som allerede berørt, ses i Fort-

sættelse af hinanden, men som Billederne i det nye Testamente ved talrige Skriftsteder er sat i Forbindelse med Udtalelser af det gamle Testamentes Forfattere, er ogsaa Æmnevalget i begge Rækker bestemt af Ønsket om at lade Æmnerne løbe parallelle. — Billeder af Begivenheder indenfor det gl. Testamente, der anses for at have et vist betydningsfuldt Forhold til tilsvarende indenfor det nye, har man anbragt lige overfor hinanden paa tilsvarende Pladser. Her skal blot gøres opmærksom paa enkelte af saadanne Parallelliseringer: Kvindens Skabelse og Marias Himmelkroning, der opfattedes som Kvindens højeste Forherligelse; Kobberslangen i Ørkenen og Christus paa Korset; Davids Kroning og Christi Tornekroning. Det er sikkert rigtigt, som Jul. Lange mener, at i denne mærkelige kristelig-theologiske Billedbog, som Korstolenes Relieffer taget som Helhed er, har man villet give intet mindre end Middelalderens religiøst bestemte Verdensbillede. Vi stilles her overfor Verdensløbet fra dets første Begyndelse og Syndens Optræden i Verden og føres gennem Loven og Forsoningen til Altings Ende.

Afb. 44. Fra Kannikestolene. Søndre Stolerække. Christi Daab.

Det maa dog ikke glemmes, at Roskilde Domkirke, bortset fra spredte Tilløb i Kalkmaleriernes Billeder, i Reliefferne paa Dronning Margrethes Sarkofag har, eller rettere har haft, et konsekvent gennemført kristeligt-theologisk Billedindhold.

Kannikestolenes Reliefbilleder af alle Slags er overordentlig underholdende; men ihvorvel den dekorativ-ornamentale Ramme, hvori flere af Reliefferne er indpassede, kan være ypperlig, staar selve Billederne, som Kunstværker betragtet, under det arkitektoniske og ornamentale. Hvad ovenfor er sagt om Komposition og Figurstil i Gotikkens Kalkmalerier gælder i alt væsentligt ogsaa disse Reliefbilleder. Er der end nogen Forskel paa de forskellige Relieffer, maa det dog i Almindelighed siges, at Kompositionen af det enkelte Billede mangler Fasthed og Holdning. Placeringen af de enkelte Figurer er temmelig tilfældig og deres misforstaaede Proportioner, kluntede og kejtede Bevægelser

kan nok virke stødende. Det er let nok at kritisere. Men anden samtidig Træskulptur i Nordeuropa er ikke altid saa meget bedre og det ubehjælpsomme og ufærdige laa i nogen Grad i Tiden; det 15. Aarh.'s Begyndelse var en Overgangstid, hvor man søgte nye Udtryksformer i Billedkunsten og fandt dem i det realistiske, idet enkelte store Aander — Nord for Alperne særlig Brødrene van Eyck i Nederlandene — gik foran og viste Vejen. Det er som banebrydende for en mere virkelighedstro og natursand Livs- og Kunstanskuelse ogsaa disse Billedværker skal ses, og saaledes opfattet vil man bedre forstaa dem. Thi som realistisk Kunst har de ikke ringe Værdi. De vil skildre Verden som den er. Fraregnet Skikkelser som Profeterne, Christus, Jomfru Marie og Apostlene, gengiver Reliefferne saa godt som altid de optrædende Personer — ogsaa det gamle Testamentes — i Datidens middelalderlige Dragter. De indtager derfor ogsaa som Kostumebilleder en høj Plads. Reliefferne vil ogsaa skildre Menneskene, som de er — venlige eller brutale, pudsige eller rørende, fromme eller frække — ganske som senere Slægtleds Kalkmalerier i samme Kirke. Og den energiske Fortællemaade er den samme.

Reliefbilledernes Mester eller Mestre har — i højere Grad end nogen af de Malere, der har prydet Kirkers og Kapellers Vægge — haft Temperament. De har levet sig ind i deres Personers Skæbne og trods al famlende Naivitet og Uformuenhed i Ævne til at udtrykke sig, kommer det dog frem, hvorledes de føler med de Personer, de skildrer; de græder og ler med dem, hader og tilbeder med dem! Disse jævne Billedskærerarbejder er ingenlunde uden psykologisk og dramatisk Indhold, ja de kan undertiden forbløffe ved en følelsesfuld Menneskeskildring, der løfter dem op i højt Plan.

Interessant i sin djærve Menneskeskildring er, af det gamle Testamentes Billedrække, en Fremstilling, som den af Kain og Abel (Afb. 40).

Mærkelig sanddru er ofte Skildringerne af Christus som den uendeligt taalmodigt lidende, som i de her gengivne Relieffer, hvor han bespottes og forhaanes af sine Bødler, eller hvor han bærer Korset. Hvilken Umage har Billedskæreren ikke gjort sig for at gøre Bøddelknægtene saa frække og saa raa som muligt og hvor lyser Simon af Kyrenes Træk af Velvilje i det fuldskæggede Bondeansigt (Afb. 42). Ikke helt saa vellykkede er Billederne af Synderinden og Lazarus' Opvækkelse (Fig. 41). Og dog er der atter her, i den Maade, hvorpaa Christus velsignende strækker Haanden ind over Synderindens altfor lille Skikkelse, noget fint og alvorligt, der gør Indtryk. Ogsaa i det indvendigt siddende Reliefbillede paa sydvestre Endestykke (Fig. 44) er der i Fremstillingen af Christi Daab et smukt og hengivent Udtryk i de to Skikkelsers Holdning. Af en helt anden Art er det indvendige Relief paa nordvestre Endestykke (Fig. 43), hvor Ærkeenglen St. Mikael, ungdommelig glad og smilende, uden at se paa sit Offer, støder sit drabelige Sværd igennem Dragens Hals. Utyskets Mandehoved ser helt forundret til! Dette er Æventyrfortælling, men ganske vist uden Æventyrets sædvanlige Spænding.

Til Kannikekoret hørte ogsaa de 4 Læsepulte, baarne af Evangelist-Symbo-

Afb. 45. Biskop Niels Skaves Stol.

lerne: Johannes' Ørn, Marcus' Løve, Lucas' Oxe (Afb. S. 94) og Mathæus' Engel (Afb. 39). De var fordelte to og to til hver Side af Koret. Og her har vel ogsaa den 1450 omtalte »Lysestage« haft Plads. Man tænker sig uvilkaarligt en syvarmet Malmstage, som Domkirkernes i Lund og Viborg. Og endnu en Mærkværdighed har Kannikekoret sikkert rummet — et Billede af Domkirkens Skytspatron St. Lucius, aabenbart svarende til Laurentiusfiguren i Lunds Domkirkes Kannikekor. Man aner i det hele taget en vis Rivalisering mellem de to Domkirker.

Hvem der har været Mester for Roskilde Domkirkes Kannikestole vides ikke. Som den meste middelalderlige Kunst er ogsaa dette store Arbejde anonymt. Man har i den forskellige Behandling af Reliefferne fra Nord- og Sydsiden villet se to forskellige Kunstnerhænder, og det er maaske endda muligt, at

heller ikke selve Nordsidens Relieffer skyldes samme Mand. At der har været flere Træskærerarbejdere i Gang med dette store Forehavende, er paa Forhaand sandsynligt, selvom man bag den Helhed, der alligevel er over Kannikestolene som Kunstværk, aner en enkelt Kunstner, der har været ledende ved Arbejdet. At det er bleven til som Værkstedsarbejde og er fleres, ja maaske manges Værk, vilde stemme med middelalderlige Arbejdsforhold. Hvor dette Værksted skal søges og om dets ledende Kraft har været Dansk eller Udlænding, faar foreløbig staa hen. Men naar Korstolene i Ringsted Klosterkirke aabenbart stammer fra samme Værksted, kunde dette tyde paa, at Værkstedet har været i selve den rige Bispestad Roskilde.

Bag Kannikekoret — i Inderkoret — beholdt Højalteret vistnok sin gamle Plads; dets Ciborium er paa et eller andet Tidspunkt bleven afløst af en Skabsaltertavle af sengotisk Type.

Ogsaa i Inderkoret har der været stateligt og højtideligt.

Midt imellem de to Kor, der var adskilte af et Gitterværk med Dør, og foran Højalteret, rejste sig Dronning Margrethes prægtige og skønne Gravmæle — som et herligt Alter over en stor Kvindes Grav. Lidt til Siden derfor var hendes Broders, Junker Christoffers, mere beskedne Gravmæle, og tæt derved stod det Alter, der var viet Faderen, Sønnen og Helligaanden, altsaa et Trefoldighedsalter, som Dronningen selv havde ladet stifte — eller forny — 1396. Det havde sin Plads til Venstre for Højalteret, og til Højre for dette stod Marie Magdalenes Alter.

Men Inderkoret fik i Tidens Løb i det mindste et Par Prydelser til.

I St. Birgittes Kapel staar nu en i Egetræ smukt udskaaret lukket Kirkestol med Pult, hvis Endestykker bl. a. er prydede med Domkirkens og Skavernes Skjoldemærker. Det maa være Biskop *Niels Skaves (1485—1500) særlige Stol*, hvori han som Biskop overværede Gudstjenesten i Koret (Afb. 45). En saadan Bispestol kaldes Kathedra, hvoraf Benævnelsen Kathedralkirke for en Bispekirke. Dens tidligere Plads var følgelig i Inderkoret.

Den store Stol, der er et rationelt Stykke Snedkermøbel, har Plads til tre paa eet Sæde, der er til at vippe op. Foran er en Pult, hvorunder der er Skabe helt ned til Foden. Det midterste Skab er til at aabne indefra; dets Bagklædning kan derfor paa Stolens Forside prange med et smukt Fyldingsmønster, hvorimod alle de andre Pultskabe har Døre paa Ydersiden, hvis eneste Prydelse er det smukke Jærnbeslag og Laasetøj, forøvrigt karakteristisk for sengotisk Møbelkunst. Prydeligt virker de høje Endestykker for Pult og Bænk. Pultens bærer de nævnte Vaabenskjolde i ornamental Indfatning. Bænkens har kun ornamental Udsmykning, men ligeledes i udmærket Træskærerarbejde. Ejendommelig for denne Bispestols ornamentale Stil i Modsætning til Kannikestolenes, er at Stavværksmotivernes arkitektoniske og geometriske Element her maa forliges med et saa udpræget Plantemotiv, som det der ligger til Grund for Pultgavlenes Topparti.

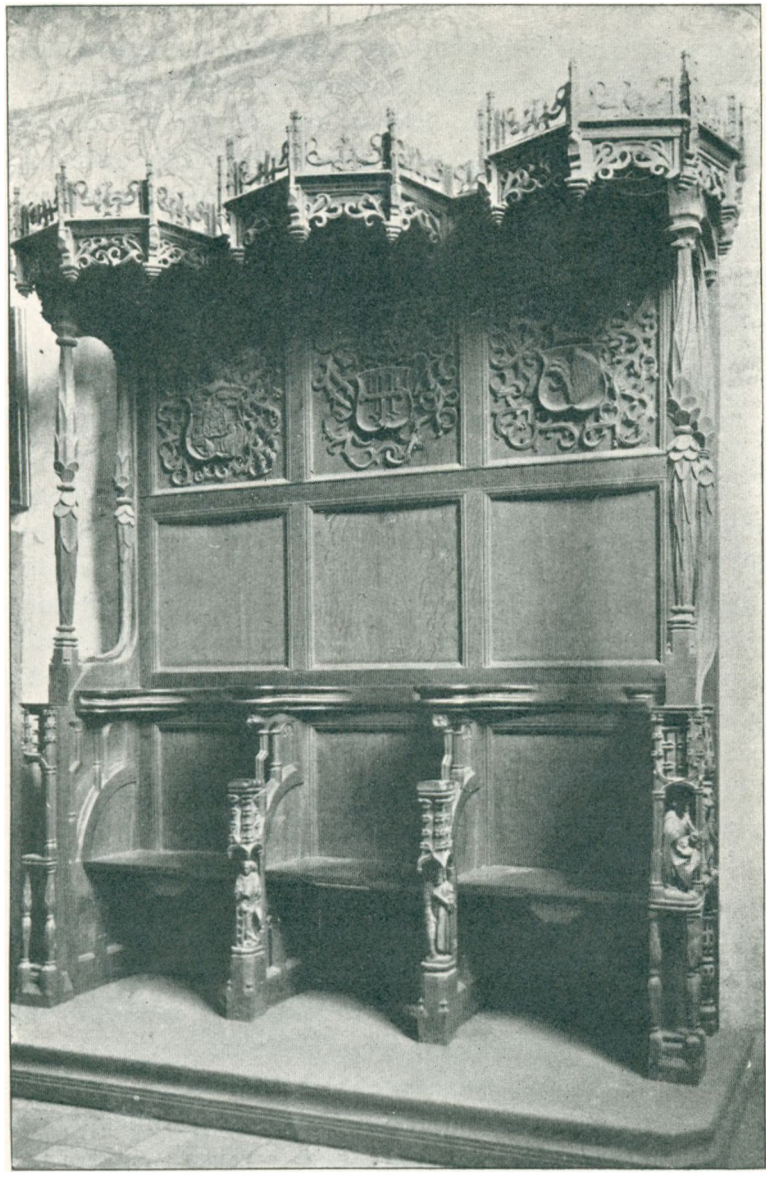

Afb. 46. Lage Urnes Prælatstol.

I samme Kapel findes ogsaa et andet mærkeligt sengotisk Stykke Møbelkunst. Det er den skønne tresædede Stol med Bagvæg og Baldakiner, et Side- og Modstykke til Kannikestolene (Afb. 16).

Den kaldes Lage Urnes Stol og bærer ogsaa denne Biskops Vaaben (Ørnekloen) foruden Domkirkens Nøgler og det danske Rigsvaaben, og at den stammer fra hans Bispetid er givet. Som de fuldt udskaarne Endestykker viser, har den været bestemt til at staa frit og vel nok lænet op mod en Væg. Men hvor den har været anbragt og til hvilket Brug er ikke helt klart. I Kannikekoret kan den ikke have staaet; thi her var der ikke Plads til den, og at den

ikke har været bestemt til at gemmes hen i et eller andet Kapel, siger sig selv. At den har tjent et højtideligt og repræsentativt Formaal er en Selvfølge, og Spørgsmaalet er først og fremmest, hvilke tre Mænd den har været bestemt til. Og her taler meget for, at den, ligesom en tilsvarende i Lunds Domkirke, er at regne for en *Prælatstol,* hvor de tre af Domkirkens 4 Prælater tog Plads under Gudstjenesten: Dekanen, Provsten og Ærkedegnen; den fjerde Cantoren, havde sin særlige Plads i Kannikekorets Vestende. Er denne Forklaring rigtig, maa Stolens oprindelige Plads have været i Kirkens Inderkor paa Nord- eller Sydsiden, og ligeoverfor maa, som i Lunds Domkirke, Bispernes Katheder have haft Plads.

Lage Urnes Stol er ca. 100 Aar yngre end Kannikestolene; den stammer fra Begyndelsen af 16. Aarh. og er et karakteristisk sengotisk Arbejde. I Opbygning svarer den ganske til disse, men Arkitekturmotiverne spiller her en mindre Rolle, ogsaa i Ornamentikken, og Bagvæggen er et reelt Stykke Snedkerarbejde, som den mellemliggende Tid havde ført det med sig. Arkitekturmotiverne forekommer mest udprægede i Endestykkernes Nischer og i de mange smaa og store Baldakiner med blomsterprydede Smaaspir. Men Søjlerne, der bærer Baldakinpartiet, er Balustersøjler, velegnede for Træmateriale; Skafterne er prydet med Bladværk, ligeledes overensstemmende med Træets Muligheder. Her gør Sengotikkens Smag sig gældende. Og endnu tydeligere kommer Sengotikken til Orde i den ejendommelige gennembrudte Ornamentik, der omrammer Bagvæggens Vaabenfelter og udfylder Mellemrummene mellem de tre kronende Baldakiners konstruktive Hoveddele. Plantemotiver — nærmest den antikke Akanthus — har her, som i saa mangfoldige sengotiske Arbejder indgaaet en mærkelig Forbindelse med tidligere Tiders arkitektoniske Stavværksmotiver og har dannet en i Virkeligheden helt ny Ornamentik af højst fantastisk og dog mærkelig lovbunden Væremaade, fordi det er Bølgeranken, der bestemmer Ornamentikkens Linieføring. Den samme Fornyelse af Gotikkens Ornamentmotiver ved Paavirkning af Antikkens Akanthusværk og Bølgeranker gjorde sig ogsaa gældende i Domkirkens sengotiske Kalkmalerier — særlig i Christian I's og St. Birgittes Kapeller. Men Gotikkens Glæde over Billeder, dens Trang til at se dem anbragt overalt, hvor en Mulighed frembrød sig, fornægter sig heller ikke i Lage Urnes Prælatstol. Stolepartiets Forside havde — efter Forbilleder fra Arkitekturen — Statuetter anbragte under Baldakiner, og Endestykkerne havde Reliefbilleder. Nu er kun tilbage Statuer af St. Laurentius, to kronebærende Helgener (Knud Konge og Knud Hertug?) og af Relieffer kun Marie og Josef med Christusbarnet, vel nok det bedste og mest følte af alle Domkirkens sengotiske Billeder.

Som i saa mange Domkirker har der ogsaa i Roskildes været en Art Korskranke med Pulpitur — et Lektorium, der var anbragt mellem Kannikekor og Skib. Denne Korskranke, der forsvandt 1694, har sikkert været et saare interessant Stykke kirkelig Møbelkunst. Det maa paa en eller anden Maade have været op-

stillet i Tilslutning til Kannikekorets murede Vestvæg, saaledes at det skjulte denne. Der maa have været Trappe eller Trapper op til Pulpituret, hvor efter Reformationen Domkirkens Disciple stod og sang, men hvorfra i Katholicismens Dage Evangelium og Epistel blev læst og hvorfra der blev prædiket af de dertil bestemte Korherrer. Vi ved nu kun lidt om denne Korskranke, men saameget fremgaar dog af Overleveringen, at den har været rigt prydet med udskaarne Billeder af Apostle og Helgener, med selve St. Lucius i Midten. At dette store Arbejde er bleven til samtidig med Nyordningen af Kannikekoret er det rimeligt at antage og Biskop Jens Andersens Indsats bliver i saa Fald endnu større.

Afb. 47. Hoved af Christusfigur. Træ. Solgt 1806. Nationalmusæet.

Bortset fra Højkorets mange storartede og skønne Ting var det mest iøjnefaldende af det Kirkeudstyr, Roskilde Domkirke efterhaanden berigedes med, knyttet til Altrene; de bredte sig i stadig voksende Antal rundtom i selve Kirken, men særlig i de mange Kapeller, der efterhaanden indrettedes og byggedes. Da Reformationen kom, maa Altrenes Antal have været en Del over de Halvthundrede. De blev ofte forsynede med prægtige »Ornamenter« — som Messerede og Alterudstyr dengang kaldtes — og Kirken berigedes unægtelig derved med mange glimrende og farvestraalende Ting.

Hvad der krævedes af *Alterudstyr og Messerede* — men aabenbart kun det allernødtørftigste — faar man en Forestilling om, da Ridderen Benedikt Bing 1382 indrettede St. Nikolaj Alter og forsynede det med »Ornamenter«. Det var Missalet (Messebog), Kalk og Patene (Disk) af Sølv, en hvid Casula (Messehagel) samt de øvrige Ornamenter saavel for Præsten som til Alterets Pryd. Her tænkes bl. a. paa Alterklæde og Messeklæder i al Almindelighed, og det turde være velbekendt, hvor pragtfulde Stoffer, der ofte anvendtes ved katholsk Altertjeneste, især i Messehageler. I Aaret 1413 modtog — efter den nylig afdøde Dronning Margrethes Bestemmelse — hvert af Domkirkens 50 Altere bl. a. kostbare Silketøjer fra Damascus. Særlig Bekostning anvendtes naturligvis paa Tjenesten foran selve Højalteret. Til denne var det, Ridder Anders Nielsen i Aaret 1447 testamenterede sin røde Fløjelskaabe »at gøre en Hagel af til Højalteret«. Det var sikkert noget lignende, Kristoffer af Bayern tænkte paa, da han 1448 testamenterede Domkirken sin bedste Kaabe af gyldent Fløjl, og de Perler, han samtidig skænkede, kan vel særlig tænkes anvendt paa Messeklæder. Af Domkirkens overdaadige Beholdning af gejstlige Pragtklæder fra Katholicismens Dage er nu intet tilbage udover det lidet, der er funden i Grave, helt tilbage til 13. Aarh.

Ved Alteret maa ofte en Kiste have haft Plads, hvor Alterklæderne gemtes.

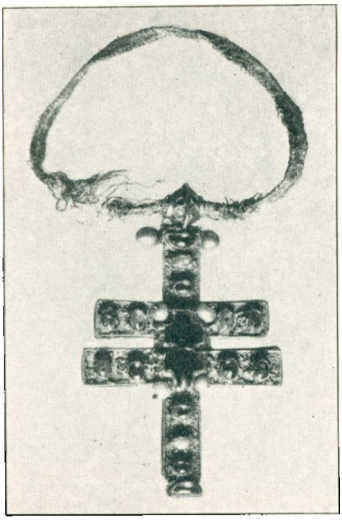

Afb. 48. Patriarkalkors, fundet 1806. Forside. Nationalmusæet.

Det var en saadan Kiste -- den bedste han havde — Dekanen Lars Nielsen 1437 testamenterede St. Katrine Alter.

Til Altrene hørte ogsaa visse Bøger, ikke alene den uundværlige Messebog, men helst ogsaa andre, ja ved Hellig Tre Kongers Kapel var der aabenbart et helt lille Bibliotek. Blandt Testamentgaver omtales af og til Bøger, skænkede Domkirkens særlige Bibliothek — Librariet. Men det Psalterium, en fornem Dame, Hr. Skjalm Bangs Datter, Gyde 1292, overlod Kirken og som var vurderet til 10 Mrk. — en dengang meget betydelig Sum — skulde ikke anbringes i Bibliotheket, men lægges i Koret i en Jærnlænke. Man passede godt paa Bøgerne dengang! Kostbare, som de var, viste man ofte, hvor stor Pris man satte paa dem ved at give dem en kostbar Indbinding og ikke mindst de med ædelt Metal og ædle Stene prydede Bogbind regnedes for en Kirkes bedste Klenodier. Men Roskilde Domkirke har intet tilbage af sligt.

Kostbarest af Alterudstyr var i Almindelighed alt, hvad der var i Metal — Messing og Kobber, Sølv og Guld — foruden Reliquiegemmer især Kalke og Diske, Monstranser og Røgelseskar. Men saagodt som intet er tilbage af alt dette; Værdien af de »Klenodier«, Roskilde Domkirke har mistet i Tidens Løb, maa have udgjort endog meget betydelige Kapitaler, alene beregnet efter Tingenes materielle Værdi. Men af de usigeligt faa Kostbarheder, der endnu er i Behold og af det lidet man ellers kan faa at vide om, hvad der har været af »Skatte«, faar man Indtryk af den overvættes Rigdom, der her var til Huse i Aarene forud for Reformationen.

Det har næppe kunnet undgaas, at Domkirken Tid efter anden mistede en Del Kostbarheder. Ogsaa Tiderne før Reformationsaarhundredet kunde være urolige nok. Længe gik der Frasagn om, at Erik af Pommern havde berøvet Kirken store Skatte, men han har selv forsvaret sig kraftigt mod denne Beskyldning. Det er først fra Begyndelsen af 16. Aarhundrede, der for Alvor begyndte at gaa Svind i Domkirkens Klenodieskat. 1520 forlangtes Udleveringer i Anledning af Christian II's Tog til Sverige; i de følgende Aar kom andre Krav, og allerede i Reformationstidens første Aar tilegnede baade Adelige og Borgerlige sig Klenodier, der af deres Forfædre var skænkede Kirken. Ja selv Tyverier fandt Sted. Under Grevens Fejde gik det atter ud over Domkirkens Beholdning af Kostbarheder, først til Grev Kristoffer, da Domkirken ganske vist kun afleverede 16 Kalke og nogle Sølvsager, med mange, som det senere skulde vise sig, løgnagtige Undskyldninger, fordi Kirken allerede da skulde have været berøvet alt; senere afleveredes adskilligt vistnok alligevel til Kristian III. Og dog var en Del i Behold til op i Frederik II's Tid. Med alle

Tegn paa Tilfredshed fortalte den lærde Erasmus Lætus, at paa Frederik II's Foranstaltning »blev alt, hvad der gennem 3-400 Aar var samlet i Roskilde Domkirke, i Løbet af kun 3-4 Timer splittet for alle Vinde«. I Aaret 1563, da Krigen med Sverrig stod for Døren, mistede Roskilde Domkirke i al Fald Resten af sine Skatte i ædelt Metal. Da forlangte en kongelig Kommissarius udleveret, hvad der »af hemmeligen liggende Fæ« endnu var i Domkirkens og Kapitlets Gemmer. De residerende Kanniker erklærede højlydt, at de ikke vidste Besked om Sligt, men Sakristanen røbede, at der i en gammel Skorstenspibe ved Indgangen til Sakristiet var indmuret en hel Del Klenodier, og her fandt man da virkelig kostelige Skatte i Guld, Sølv og ædle Stene. Ogsaa i et andet Gemmested fandtes mange Ting. Alligevel var det lykkedes at skjule en Del Genstande, men de kom Tid efter anden for Dagen og maatte afleveres til Kongerne. Den sidste systematiske Plyndring foretog den store Kunstsamler Frederik III — men den skete, karakteristisk nok, af antikvariske Grunde. Adskillige Ting fra Domkirken, der nu findes i Nationalmusæet, stammer antagelig fra Frederik III's Kunstkammer.

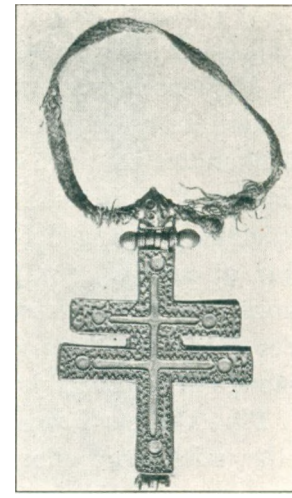

Afb. 49. Patriarkalkors, fundet 1806. Bagside. Nationalmusæet.

Til det mest værdifulde af, hvad der hørte Altre til, maa vel nok regnes de ofte skønne og kostbare *Reliquiegemmer*. Fornemst af alle Kirkens Helgenlevninger var selve St. Lucius's Hovedskal eller rettere Overdelen af den; den hellige Mands Kranie var anbragt i et Skrin, belagt med tynde Sølvplader (Testa argentea, sed tenui quidem bractea, verumtamen inaurata circumdata) og regnedes alle Dage for Kirkens dyrebareste Helligdom. Kraniet er nu bleven overladt til den katholske St. Laurentiikirke i Roskilde, men Kalotten af italiensk Silke fra 14. Aarh. opbevares i Nationalmusæet; det kostelige Skrin er desværre forsvunden. Lejlighedsvis omtales ogsaa andre Reliquiegemmer af rent Guld eller sølvforgyldte. At Domkirkens Altre har været særdeles velforsynede med Reliquier vides bl. a. fra Hellig Tre Kongers Kapel, hvor Kong Christian I og Dronning Dorthea »paa det at Gudstjenesten maa desydermere forøges, og at der maa vorde desydermere Søgning af gode Mennesker« havde hidført til Kapellet det højst værdifulde Kæbeben af St. Annas Hoved, men desuden ogsaa andre »Helligdomme« — et kosteligt Stykke af det hellige Kors og Christi Blod i en Kalk »under Krystal«. Kongens Romerrejse berigede yderligere Kapellets Altre med Helligdomme, og efter Kongens Død gav Dronning Dorthea to Hoveder af de 11000 Jomfruer! I et sølvforgyldt Kors, der vejede 21 Mk lødigt Sølv, gemte man paa Reformationstiden, foruden andre Reliquier, ogsaa en Del af Christi Kors, maaske netop de Splinter af Korset, Christian I havde skænket sit Kapel. Ved Lejlighed omtales ogsaa et Stykke af Christi Dragt og Marie Magdalenes Haand.

Af kostbart Alterudstyr er der særlig Grund til at mindes de forgyldte Sølvkalke, der 1413, efter Dronning Margrethes Bestemmelse skænkedes til hvert af Kirkens daværende 50 Altre. Det er muligt, at en forgyldt Sølvkalk i Nationalmusæet med det danske Vaaben og en Indskrift, hvoraf fremgaar, at Kalken er en Gave fra Dronning Margrethe, hører til dette Gavesæt. Mangfoldige Monstranser, ofte Pragtstykker af middelalderlig Kunst, er gaaet i Smeltediglen, og det samme gælder vel — foruden mange Lamper og Røgelsekar af mer eller mindre ædelt Metal — ogsaa kostbare Processions- og Alterkors, svarende til det nu i Nationalmusæet opbevarede fra 13. Aarh., som det forgyldte Kors af Guld, med sølvforgyldt Fod og med mange dyrebare Sten, der vejede ikke mindre end 82 Lod.

Til »Alterets Pryd« maa ikke mindst regnes Altertavlen. *Altertavler*, malede eller udskaarne eller begge Dele, blev op igennem Middelalderen stedse større og mere anselige, med en Vrimmel af Situationsbilleder og Enkeltfigurer, med Fløje og med Topstykker i elegante Former — alt straalende i stærke, naive Farver og af megen Forgyldning. I Gotikkens Altertavler har man i visse Henseender det højeste, Tidens Billedkunst og Ornamentik kunde yde. Og i ligesaa høj Grad som i Kalkmaleriernes Billeder var der her skabt en »Lægmandsbibel« og ikke mindst en letfattelig Helgenlære for den jævne Mand.

Men ingen af de mangfoldige Altertavler, der dengang i Snesevis har prydet Roskilde Domkirke, er bevarede. Højt regnet Stumper og Stykker, vanskelige at tyde. Og dog fandtes helt til 1689 den gamle Fløjaltertavle paa Højkorets Hovedalter. Naar denne Højaltertavle er bleven stillet paa Plads, vides som allerede omtalt, ikke, men hvad man ved om den, tyder paa, at den har været et sengotisk Arbejde. At den har været et Pragtstykke kan man gaa ud fra. Den har paa Fløjene haft Fremstillinger af den hellige Lucius og hans store Gerninger og tillige hædret de to danske Helgener, Knud Konge og Knud Hertug. Forsvunden er ogsaa Dronning Dortheas »Guldtavle« fra Hellig Tre Kongers Kapel, der vel maa opfattes som en Altertavle, og andre Alterbilleder, som et Billede af Jomfru Maria med Christusbarnet, malet paa Guldgrund; ved den hellige Jomfrus Fødder knælede to kongelige Personer, der skal have forestillet Kristian II og Dronning Elisabeth.

Hvorhen man i Slutningen af den katholske Tid vendte sit Blik, fangedes det af Kirkens mange Altre, med deres Prydelser og Kostbarheder, med deres billedrige, farveprangende Tavler — alt funklende i Glansen fra Alterlysene. — Helt mod Øst i Højkoret skimtede man Højalteret, der sikkert var større, og var herligere prydet end noget andet Alter i Kirken.

Stederne for Forvaltningen af Alterets Sakramente var mange; Stedet for Daaben kun eet. »Midt i Kirken«, et Udtryk, der vistnok kun betyder »i Midtskibet« vides Døbefonden at have haft Plads i 14. Aarh. Hvorledes den var og hvor gammel den var, kendes ikke. Ej heller ved man noget om, hvorvidt Døbefonten har haft sin Plads her allerede fra Kirkens Opførelsestid. Den nuværende Font er fra Tiden efter Reformationen.

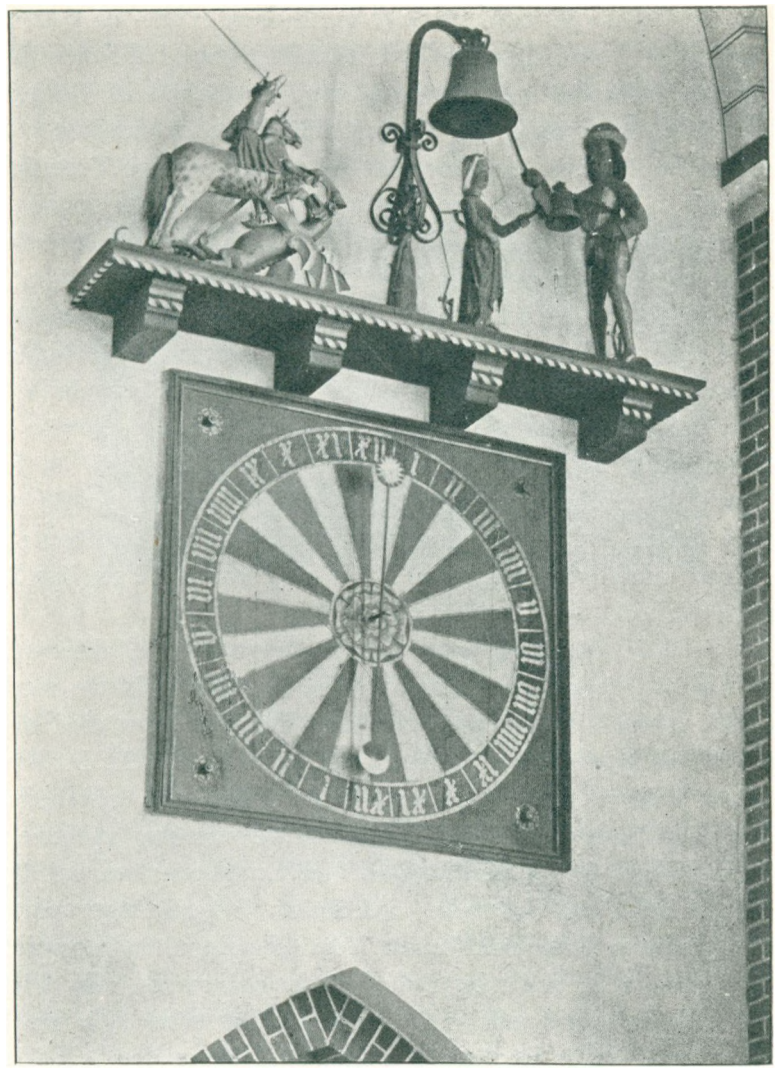

Afb. 50. Sengotisk Uhrskive. Derover St. Jørgen og Dragen, Kirsten Kimer og Per Døver.

Medens Domkirkens Kostbarheder i ædelt Metal sikkert var saa godt som helt forsvundne op i 17. Aarh., var der aabenbart endnu en hel Del af de gamle Træskulpturer tilbage, hvoraf saagodtsom alt blev solgt som gammelt Skrammel ved den skandaløse Auktion 1806. Ved denne Lejlighed bortsolgtes ogsaa en Christusfigur, hvis Hoved nu opbevares paa Nationalmusæet tilligemed det deri fundne Klenodie. Da Figuren kløvedes til Brænde, viste det sig, at der i dens Hoved (Afb. 47) fandtes et overmaade smukt Patriarkalkors fra 12. Aarh. af Guld med Ædelstene og Perler og indeholdende en Træsplint af Christi Kors (Afb. 48, 49). Dette Fund skræmmede Datidens historisk Interesserede op og var i ikke ringe Grad medvirkende til, at Oldnordisk Museum, nu Nationalmusæet, blev stiftet, idet Regeringen 22. Maj 1807 oprettede Kommissionen til Oldsagers Bevaring, af hvis Virksomhed Musæet udviklede sig.

Et stort Crucifix havde Plads over Gitteret mellem Inder- og Yderkor, men en Kirke som Roskilde Domkirke har haft adskilligt flere. Forsvunden er ogsaa mange Figurer og Billeder udskaarne i Træ, straalende af Forgyldning eller belagt med Plader. Af mærkelige Andagtsbilleder, der fandtes i Domkirken, var der allerede i 14. Aarh. en Fremstilling af den hellige Treenighed og Billeder af to Engle, Cherubim og Seraphim; muligvis tjente de dog som Alterbilleder, det første paa Dronning Margrethes Trefoldighedsalter, de sidste paa Højalteret. I Aaret 1411 gav Dronning Margrethe 120 Mrk. til at købe Guld for og forgylde dem bedre med og holde Lys oppe med »for disse Billeder, Gud og hans Engle til Hæder«. Forsvunden er det omtalte Billede af St. Lucius, og en Træstatue af St. Magnus, belagt med tynde Sølvplader.

At udskaarne Helgenfigurer og især Mariabilleder havde kostbare Metalkroner var ikke ualmindeligt og den Guldkrone, der 1571 fandtes i et Hul i Kirkemuren, kan meget vel have smykket en hellig Mands eller Kvindes Hoved. Maaske er det denne Krone, der omtales paa Reformationstiden; den vejede 33 Lod, var besat med mange dyrebare Stene og havde 12 særlige Stykker, der alene vejede 22½ Lod.

Ogsaa ved Roskilde Domkirke var der et Rum, der vel ikke var en Del af Kirken, men dog — i højere Grad end Vaabenhusene — hørte med til den og havde en særlig, ogsaa kirkelig Bestemmelse. Det var Sakristiet, der havde sin Plads i den lille Tilbygning fra 13. Aarh. Syd for Koret. At det havde kirkelig Karakter fik sit Udtryk i, at der her var et Alter, det lejlighedsvis omtalte »Sakristialter«. Sakristiets egentlige Bestemmelse var dog at tjene til Opbevaringssted for saadanne Ting, der brugtes ved Gudstjenesten, særlig Altertjenesten, som Messeklæder og lignende. Sakristiets Beholdninger var vel navnlig beregnet paa Tjenesten i Kannikekoret. Men tillige gemtes her solide Kister og Skrin, hvori Deposita af Guld og Sølv kunde opbevares. En Kirkes Sakristi opfattedes i Middelalderens usikre Tider som det mest tillidvækkende Sted for Private at gemme deres Kontanter i. Her stod ogsaa den Afladskiste, hvoraf Christian I. 1455 »laante« 535½ Mrk. Lybsk, der egentlig var indsamlede til Krig mod Tyrkerne og ikke mod Svenskerne! At »Laanet« blev tilbagebetalt er vistnok mere end usandsynligt!

I »Skriftestuen« stod det store *Arkivskab,* der nu er anbragt i St. Birgittes Kapel og hvorpaa malede Sognenavne endnu viser, hvor de paagældende Adkomstbreve paa Gods og Indtægter havde deres Plads. Dette dygtige Stykke Snedkerarbejde, i Egetræ, med Spor af de oprindelige stærke Farver og med skønt Jærnbeslag (Afb. S. 93), er et godt sengotisk Arbejde.

Til en større Kirke hørte altid to, for Kirkens Gejstlige og for By og Egn lige vigtige Ting: et Uhr og Kirkeklokker.

I Skibets Vestende, ved det søndre Taarn, findes den gamle sengotiske *Uhrskive,* der stod i Forbindelse med de snurrige, malede Træskulpturer af St. Jørgen og Dragen og en Kvinde- og Mandsskikkelse, kaldte »Kirsten Kimer og Per

Døver«. Ved Klokkeslet fungerer alle Figurerne med megen Larm og Lyd. Manden slaar med sin Hammer Timeslag paa en større Klokke og Konen slaar Kvarterslag paa en mindre. Hver Gang den store Klokke slaar, tramper St. Jørgens Graaskimmel paa Dragen, der skriger højt og lydeligt (Afb. 50).

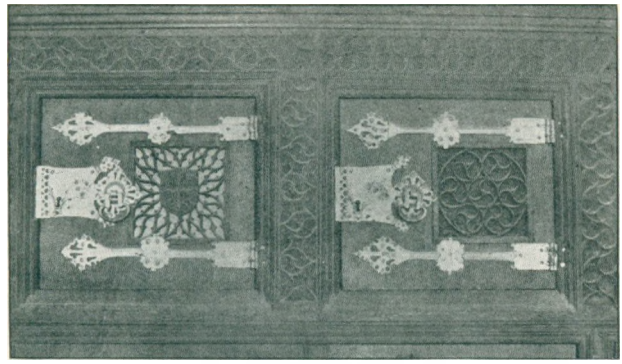

Fra Arkivskabet.

Højt oppe i Taarnene og i Tagrytterspiret hang Domkirkens *Klokker*, der med deres Malmrøst forkyndte, hvad der skete i Kirken eller skulde ske. Endnu hænger i Vesttaarnene tre senmiddelalderlige Kirkeklokker, de to største støbt 1511 af en af Datidens mest kendte Klokkestøbere, Johannes Fastenowe, efter Navnet en Udlænding. Paa den største Klokke ses Biskop Jens Jepsen Ravensbergs Vaabenskjold — endda 2 Gange; den er et Mesterværk af Støbekunst, af overordentlig smuk Form med skønne sengotiske Friser. Den tredje og mindste Klokke fra 1508 har et Par Støbermærker, men hvad de hentyder til, vides ikke. Alle tre Klokkers Typer er paa en fra 14. Aarh. anvendt Maade, dannede af Voks i Forme. Hellig og Søgn har Klokkerne ringet ud over By og Egn, saa det kunde høres vidt og bredt. Naar den store Klokke gik — det er den største middelalderlige Klokke i Danmark, 1,73 × 1,61 cm — klang dens Røst med Ordene: »Jeg priser den sande Gud, og kalder Folket, jeg samler Kleresiet, jeg klager over de Døde, jeg dyrker Helgenerne, jeg pryder Festdagene. Min Røst er en Skræk for alle onde Aander«. Og den føjer til: »Johannes de Fastenowe støbte mig i Herrens Aar 1511« (laudo deum verum, plebem voco, colligo clerum, defunctos ploro, sanctos colo, festa decoro, est mea cuncttorum vox terror demoniorum, iohannes de fastenoive me fecit. Anno domini millesimo quingentesimo undecimo).

Den mindre, men dog meget anselige Klokke taler om sig selv og hvad den formaar: »Denne Klokke mildner alle Folks Sind«. Ogsaa den nævner Støber og Aar (hec tuba cunctorum mollit sensus populorum iohannes de fastenoiue me fecit millesimo quingentesimo undesimo).

Den mindste Klokke beretter først: »I Herrens Aar 1508 er denne Klokke støbt til Guds Ære«, og fortsætter: »Den ophøjede Treenighed, een Gud og Sct.

Lucius beskytte os«. (Anno dni mdviii fusa e h capana in laudem di summa trinitas unus deus nos protegat et sts. lucius. — Indskriften er fejlfuld).

I Rytterspiret over Korsskæringen hang tidligere en nu ubenyttet lille Klokke, der hører til de ikke altfor mange Klokker, Danmark endnu har tilbage fra anden Halvdel af 12. Aarh. Har den altid hørt Domkirken til, har den følgelig ogsaa ringet fra Svend Nordmands ærværdige Kirke. Den har ingen Indskrift af nogen Art.

IV. KIRKENS INDRE EFTER REFORMATIONEN

VED alle vore Domkirker var Stemningen indenfor Domkapitlet forstaaeligt nok meget bitter overfor Kirkeforandringen, og naar, som i Roskilde, Domkapitlet foreløbig vedblev at bestaa, kan det ikke undre, at Katholicismen i Danmark længe havde varme Tilhængere indenfor Kannikekonventet. At Domkapitlet, som Kristian III havde ladet beholde Tilsynet med Domkirkebygningen, forholdt sig yderst konservativt overfor Forandringer med eller i Kirken, var derfor kun at vente, og dette forklarer, at Domkirkens Højkor og Kannikekor endnu i Menneskealdre efter Lutherdommens Sejr bevarede næsten hele sin Indretning fra Katholicismens Dage. Ikke alene fik Højkorets Helgenaltre Lov at bestaa og som Kannikerne vides at have holdt Haand over flere af Kirkens kostbare Klenodier, har de ogsaa skærmet mangt et gammelt Billede og kun højst modstræbende gik de med til at udlevere det ærværdige Billede af St. Lucius i Kannikekoret. Men efterhaanden som de gamle, der var vokset op i Ærbødighed for katholsk Kultus, døde bort, og Mænd, der var Børn af den ny Tid — af »Evangelii klare og lyse Dag« — kom til, blev Forholdet selvsagt et andet. Pieteten overfor det, der var overleveret af den gamle Kirketro og præget af dens Aand og Mening, maatte forsvinde — i bedste Tilfælde blive til Ligegyldighed, i værste til Had. I Midten af 17. Aarh. opstod til Gengæld en værnende antikvarisk Interesse; men det var kun hos saare faa. Og uden at man tænkte over det, tømtes Domkirken efterhaanden for flere og flere af sine Prydelser fra katholsk Tid, indtil det tilsidst kulminerede i Auktionen 1806.

En væsentlig Forandring i Kirkens Indre maa det have været, da — uvist naar — de brogede Billeder og Ornamenter paa Vægge og Hvælvinger forsvandt under Hvidtekosten; de passede jo ikke mere for lutherske Sind. Den store Kirke og de katholske Kapeller kom indvendig til at staa helt hvide. At de malede Ruder i Vinduerne, efterhaanden som Tiden gik, forsvandt og erstattedes af almindeligt Vinduesglas, er tillige en Kendsgerning. I Midten af 18. Aarh. var kun eet Glasmaleri tilbage. Denne Ændring i Lysforholdene i Retning af at lade det klare, men nøgterne Dagslys faa mere og mere Overhaand, for tilsidst helt at sejre, maatte i høj Grad ændre Kirkeinteriørets almindelige Karakter. Med tidligere Tiders interessante Lysvirkninger var det forbi for stedse. Kalk-

ning og almindelige Glasruder gjorde Kirken helt hvid og lys. Det har til Gengæld givet den meget af den fine Lethed, vi ofte kan glæde os over i de helt overhvidtede Kirker. Ogsaa Roskilde Domkirke havde da i Aarhundredernes Løb gennemgaaet Udviklingen fra ældre Tiders Forkærlighed for det Dunkle, over den yngre Middelalders voksende Trang til klarere Belysningsforhold, indtil Protestantismen til Slut drog de sidste Konsekvenser af Udviklingen.

Til Gengæld for det, der straks eller lidt efter lidt forsvandt og maatte forsvinde, fordi Domkirken jo nu skulde tjene andre Kultusformaal, kom imidlertid andre Ting, som de ændrede Forhold førte med sig. Domkirken fik efterhaanden en Slags Erstatning for, hvad den havde mistet. Og saa kom da Kirken til at rumme meget nyt og skønt Udstyr — ikke at tale om de mange og storartede Gravminder, blandt hvilke Epitafierne paa en vis Maade traadte i Stedet for Katholicismens mange Alterbilleder. At en ny Tid med andre kunstneriske Idealer og nye Mennesker med andre Forudsætninger taler til os gennem alle disse efterreformatoriske Ting svækker vel Enhedspræget i Interiøret. Men Domkirken er ikke bleven fattigere derved. Et *stort* Rum kan taale Ting af forskelligt Stilpræg indenfor sine Mure.

UDSTYR. Den største Forandring i selve Reformationsaarene var, da de mange Sidealtre i Sideskibe og andetsteds blev nedbrudte. Det gav Plads og frigjorde Gulvet. Men hvad der saaledes var givet Kirkerummet med den ene Haand, tog man øjeblikkelig med den anden, da man paany fyldte op paa Kirkens Gulv og paa en langt mere afgørende Maade, idet *Kirkestole* blev indbyggede. Mens de katholske eller halvkatholske Kanniker forskandsede sig oppe i det gamle Domkirkekor, rykkede den protestantiske Menighed ind og satte sig mageligt til Rette i Kirkehuset. De ældste Kirkestole er dog nu alle forsvundne saavelsom den Prædikestol, der samtidig blev stillet op nede i Skibet.

Som Kristian IV havde interesseret sig stærkt for selve Kirkebygningen og endog givet den en af dens Tilbygninger, forsømte han heller ikke dens Indre. Paa hans Initiativ opstilledes en ny Altertavle i Kirken. Det skete i de første Aar af 17. Aarhundrede, og omtrent samtidig sørgede Kongen for, at Domkirken fik en ny Prædikestol; kort efter skænkede en af Kirkens Gejstlige den til Prædikestolen hørende Lysarm. Kongen glemte heller ikke sig selv og lod en Kongestol anbringe ligeoverfor Prædikestolen udfor Galleriet over nordre Sideskib. Ved samme Tid fik Kirken ogsaa en af to Herremænd skænket ny Døbefont. De tre Hovedelementer i protestantisk Kultus — Alter, Døbefont og Prædikestol — havde dermed faaet utvetydigt luthersk-evangelisk Udtryk.

Allerede er antydet, at de Kunstværker af alle Slags, Kirken prydedes med, havde andre stilistiske Forudsætninger end Gotikkens, og at Menneskene var anderledes af Opdragelse og Tankesæt end i Katholicismens Dage. At dette i høj Grad maatte indvirke paa Tidens kunstneriske Arbejder er givet. Den Tankeverden, det nu gjaldt om at give Udtryk for, var den evangeliske —

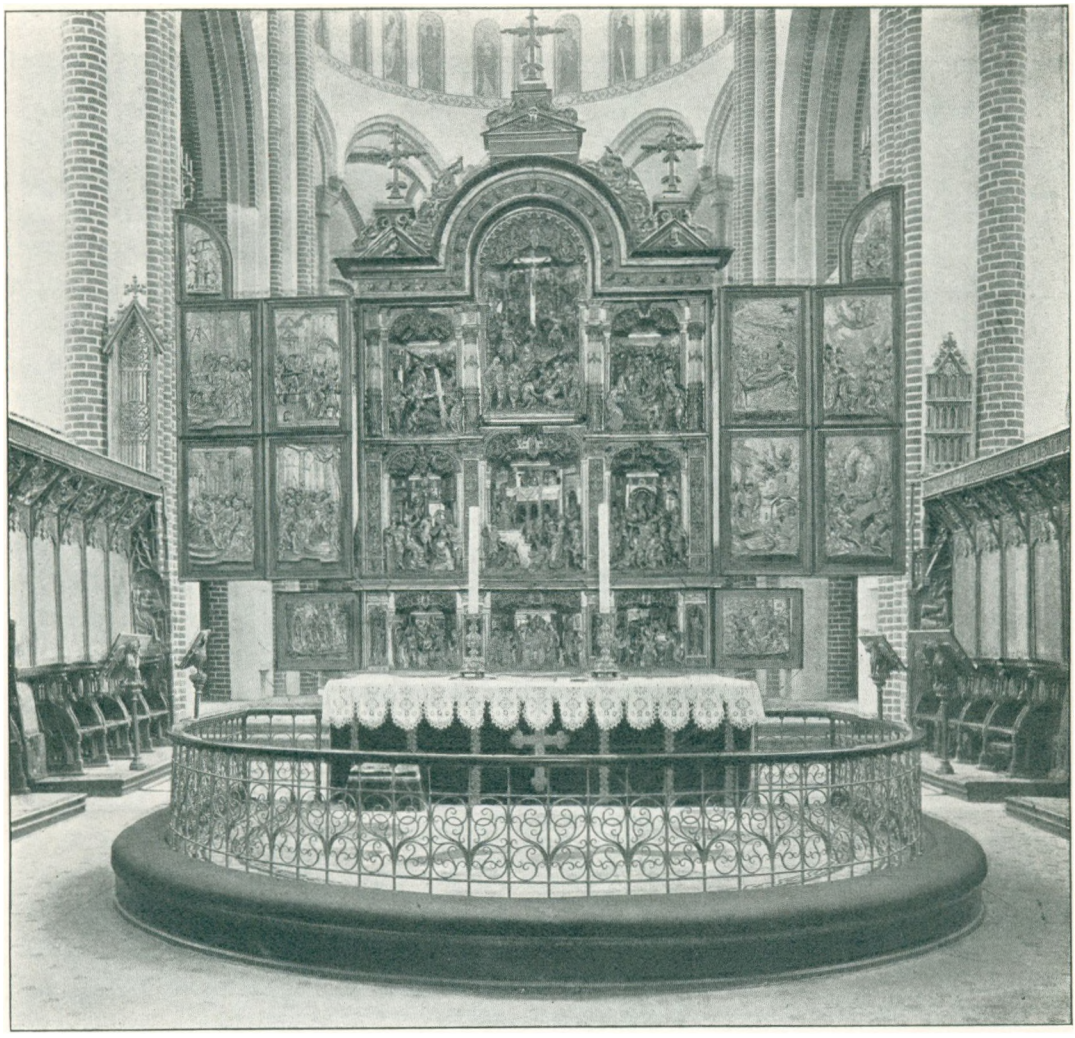

Afb. 51. Altertavlen.

uden alskens Tillæg af Papismens Legender og Helgentro. Ogsaa det gamle Testamente træder noget i Baggrunden i den kirkelige Kunst. Men den Tids Mennesker havde tillige et andet Træk i deres Aandsform. De var ikke blot kristeligt set prægede af det nye evangeliske Livssyn. Med dette blandede sig et andet, egentlig af antikt hedensk Udspring. Det var Humanismens. Det skubbede det rent menneskelige i Forgrunden; indenfor Kunstens Verden opdyrkede Humanismen Menneskeskikkelsen; i Tankens Verden og under Paavirkning af Antikken hæftede den sig stærkt ved de menneskelige Egenskaber og Dyder og forlangte, at Kunsten skulde give dem ydre Form og Skikkelse — hvad den ogsaa var meget villig til. Paa den Maade skabtes der i de mange nye allegoriske Billeder en Art Erstatning for Helgenbillederne.

Men bag de synlige og aabenbare Virkninger af Reformation og Humanisme skimter man unægtelig af og til med stor Tydelighed ikke just det katholske

Menneske, men det middelalderlige — og det helt op i 17. Aarh. Middelalderens groteske Fantasi stikker stadig Hovedet frem, selv i kirkelig Kunst. Det sker ikke i den egentlig officielle Billedverden, hvor Mænd og Kvinder optræder med tydelig udtalt kristelig eller humanistisk Mening og Betydning. Men det sker, tilsyneladende diskret, men ikke mindre virkningsfuldt indenfor Rammerne af det dekorative og ornamentale. Direkte i Figurer og Hoveder (Vrænge-Masker), der maaske nok kan have en formel Tilknytning til Antikken, men afgjort ikke til Lutherdommen og i al deres Særhed og Æventyrlighed er den direkte Fortsættelse af lignende Foreteelser indenfor middelalderlig Kunst. Og i meget af den rene Ornamentik kommer det paa samme Maade frem i Behandling af Enkeltmotiver, at Sindene kræver anderledes Uro, Voldsomhed og Fantasi, end Tidens officielle europæiske Kunstsprog egentlig tillader.

Tidens kunstneriske Udtryksform var Renaissancens. Den havde — som bl. a. Kristian IV's Kapel viser det — Vanskelighed ved at trænge igennem indenfor Arkitekturen. Det tog Tid, helt til Midten af 17. Aarh., inden den italienske Renaissances Arkitekturtanker sejrede helt herhjemme. Anderledes indenfor Billedkunsten og det ornamentale; her var Renaissancen tidligere paa Færde. Men som den nye Arkitektur nærmest kom til os over Nederlandene, gælder det samme ogsaa Billedkunst og al dekorativ Kunst — et Værk som Roskilde Domkirkes Altertavle er ovenikøbet direkte importeret herfra. I Slutningen af 16. Aarh. havde Kunsten allerede ude i Europa gennemløbet en Udvikling bort fra den tidlige Renaissances forsigtige Prøven sig frem. Man komponerede mere overlegent og med langt flere Effektmidler baade i Billedkunst og indenfor de dekorative Opgaver. Sansen for det maleriske — den stærke Udnyttelse af Lys- og Skyggevirkninger — var taget mægtigt til, og hertil kom i de nordeuropæiske Lande en stærk Trang — atter som en Arv fra Middelalderen — til at se stærke Farver, til at ødsle med Forgyldning og Metalglans — »staffere« Ting — baade af Træ, Sten og Metal. Selve Figurstilen var bleven stadig mere frigjort fra den tidlige Renaissances bundne Form, men var i den mindre duelige Kunstners Haand ved at stivne i en vis voldsom Bevægelsesmanér.

Mer eller mindre tydeligt bærer ogsaa de bevarede Arbejder i Roskilde Domkirke fra 16. og 17. Aarhundrede Præg af den Udvikling, der efter Katholicisme og Gotik havde fundet Sted baade indenfor det kristelige, menneskelige og kunstneriske.

Altertavlen, der er skaaret i Træ og næsten helt forgyldt, er et belgisk Arbejde fra c. 1570. Den er vel nok den yngste af de mange belgiske Altertavler, der fra Middelalderens Slutning eksporteredes til Danmark. Et Sagn beretter, at en Skipper, der kom fra Danzig, havde villet føre Altertavlen ubemærket igennem Øresund. Han blev imidlertid anholdt, men da han skulde betale Tolden, angav han Tavlens Værdi saa lavt, at Kong Frederik II, der fik hele Sagen at vide, købte Tavlen til Frederiksborg Slotskirke. Om den virkelig har staaet

Afb. 52. Fra Altertavlens Underdel. De hellige tre Konger.

her, er dog et Spørgsmaal. I Roskilde Domkirke blev den opstillet nedenfor Kannikekoret foran Tværmuren (Afb. 51—54).

Det er et ejendommeligt Vidnesbyrd om middelalderlig Traditions Styrke saa langt op i 16. Aarh., at denne Tavle er helt gotisk i sin Form og Konstruktion. Som Katholicismens store Altertavler er ogsaa denne bygget op over en Underdel — Prædella — med Hovedtavlen af Skabsform, til begge Sider med Fløje til at lukke for; Bagsidernes Billeder kom da tilsyne foran paa det lukkede Alterskab; ogsaa Underdelen har Sidefløje til at lukke for, dog uden Billeder paa Bagsiden. Selv en Art Topstykke savnes ikke. Men Opbygningen med skillende Pilastre og Søjler og den overdaadigt rige Ornamentik er den nye Tids. Det rent ornamentale er i sit Slags ypperlig Renaissance i dennes tidlige Form. Foruden de elegante Rankeslyng foroven i Buefelterne, med Barneskikkelser, Fantasivæsener og alskens Hoveder, beundrer man især de korinthiske Pilastrers Grotesker i al deres henrivende Afveksling og Rigdom (Afb. 53). Forøvrigt lever Middelalderens Interesse for de stadig skiftende Motiver videre i dette Altertavleværks Ornamentik. Aldrig er et Motiv gentaget, aldrig er en Linie ført to Gange paa samme Maade!

Denne Altertavle har ikke mindre end 33 Billedfelter. Paa Underdelens venstre Sidefløj begynder Billedrækken med 1. Marie Bebudelse, 2. Marie og Elisabeth og fortsættes paa selve Underdelen med 3. Christi Fødsel, 4. Om-

Afb. 53. Fra Altertavlen. Tornekroningen.

skærelsen, 5. De hellige tre Konger — og paa Sidefløjen til højre med 6. Barnemordet i Bethlehem og 7. Flugten til Ægypten. Selve Christi Virksomhed indtil hans sidste Dage springes foreløbig over og paa Hovedtavlen følger Billeder af 8. Jesus hudstryges, 9. Jesus fremstilles for Folket, 10. Tornekroningen, 11. Jesus bærer sit Kors, 12. Korsfæstelsen, 13. Nedtagelsen af Korset. Men i nøje Forbindelse med disse Billeder staar Billederne paa Sidefløjene, der dels tilhører samme Begivenhedskreds og dels fortsætter den. Paa Fløjen til Venstre ses 14. Jesus aabenbarer sig for Maria Magdalene, 15. Jesus for Caiphas, 16. Pilatus vasker sine Hænder, 17. Jesus for Pilatus, 18. Jesus for Herodes — og paa Fløjen til Højre: 19. Fodvaskningen, 20. Gravlægningen, 21. Opstandelsen, 22. Nedfarten til Helvede, 23. Himmelfarten. Stod Altertavlen aaben, havde man i de nedre Partier for Øje de Fortællinger, der knytter sig til Christi underfulde Fødsel og til hans Barndom. Selve Hovedtavlen med Sidefløje bliver ikke træt af at fortælle om alle de betydningsfulde Optrin, der staar i Forbindelse med hans Lidelse og Død, Opstandelse og Himmelfart. Allerede her var evangelisk Tankegang klart og veltalende udtrykt. Men naar Tavlens Fløje var lukkede for, skulde man fordybe sig i Mindet om Christi Gerning, indtil han drog til Jerusalem for at lide Døden. Paa Ydersiden af Fløjen til Venstre ses 24. Lazarus Opvækkelse, 25. Jesus og de Skriftkloge, 26. Jesus helbreder en Blind, 27. Lignelsen om Bygningsfolkene og Hovedhjørnestenen og 28. de kloge Jomfruer og Brudgommen. Fløjen til Højre har Billeder af 29. Jesus prædiker for Folket (?), 30. Skattens Mønt, 31. Jesus og Høvedsmanden i Capernaum, 32. Indtoget i Jerusalem og 33. Jesus driver Kræmmerne ud af Templet.

Alene ved sin Billedrigdom betegner denne Altertavle en mægtig Bedrift. Den er et protestantisk Sidestykke til Korstolene og overgaar selv store og

billedrige gotiske Altertavler. Men den er ogsaa som Billedkunst noget ud over det almindelige — vel at mærke for Underdelens og Hovedtavlens Vedkommende.

Paa mange sengotiske Altertavlers Vis er ogsaa denne Altertavle stærkt opdelt — Underdelen i 3, Hovedtavlen i 6 Felter. Dertil kommer saa Sidefløjene med henholdsvis 2 og 5. Men kun Underdel og Midttavle har middelalderlig Skabsform. Felterne her er i Virkeligheden at opfatte som Smaaskabe med meget stor Dybde, saa Figurerne kan opstilles i flere Planer — oftest tre. Den Dybdevirkning, der opnaas, er overordentlig effektfuld. Hvad enten Handlingen foregaar i fri Luft eller i Rum, er Sceneriet meget omhyggeligt gengivet, saavel Arkitektur som Landskaber. Dette er ikke egentlig Relief, men en Blanding af Relief og frit udarbejdede Figurer, en Fremstillingsform, der er gammelkendt, og her gennemført med stor Dygtighed. Her ser man virkelig Billeder! Og den kunstneriske Dygtighed er ofte beundringsværdig. Det farlige i denne Blanding af fri Skulptur og Relief, idet en uklar Komposition let kunde blive Følgen, er som oftest undgaaet. Vrimlen af Figurer samler sig paa tit ypperlig Maade til bevægede og voldsomme Masseoptrin. I flere af Billedfelterne føler man Renaissancens faste symmetriske Kompositionsmaade med ligevægtig Afvejelse af Billedets Masser, idet Enkeltfigurer og Grupper indordner sig under samme klassiske Tvang, saa Resultatet, trods al Tummel og Larm, bliver monumentalt roligt (Afb. 53, 54). I andre Billedfelter er Kompositionen langt mere fri og nordisk utvungen (Afb. 52). Men overalt er der en Fart og et Liv over Optrin og Scener, der virker inciterende.

Afb. 54. Fra Altertavlen. Nedtagelsen af Korset.

Det stærke og hidsige Temperament, der har formet disse Billeder, fornægter sig heller ikke i de enkelte Figurer. Ogsaa de har en Livfuldhed over sig, der gør det til en Nydelse at følge dem een for een. Det er slanke, velproportionerede Mennesker, med skarpe, markerede Ansigter; Blidhed ser man

ikke meget til, end ikke hos Jomfru Marie. Det er Virkelighedsskildring. Og det er Mennesker med Lidenskab; hvad de gør, gør de som i Ekstase, og helt og holdent optagne af det, der foregaar. Figurstilen er endnu i alt væsentlig middelalderlig, og den betegner paa en Maade Afslutningen paa den Udvikling, der indledtes i Begyndelsen af 15. Aarhundrede og allerede traadte saa tydeligt frem i Reliefferne paa Domkirkens Korstole.

Fløjbillederne er rene Relieffer med stærk Fremhævelse af Sceneriet. Men de kan ikke paa langt nær maale sig med de tidligere omtalte, hverken i Komposition eller hvad de enkelte Figurer angaar. Menneskетypen er kluntet, med tamme Ansigter og uden synderlig Interesse.

Det er afgjort en anden Haand, Fløjbillederne skyldes, og dette antyder, at det store Altertavleværk er et Værkstedsarbejde, i hvilket vel adskillige kan have haft Andel. Men at det er Værkstedets Mester, der har gjort Underdelenes og Midttavlens højst udtryksfulde Billede, er vel ikke utænkeligt.

Afb. 55. Lysestage.

Om selve Alterudstyret i den første Tid efter Reformationen vides kun lidt. Paa Alteret ligger nu en *Bibel* fra 1580'erne i Pergamentsbind og med sølvforgyldt Beslag — et solidt Guldsmedearbejde. Bogbindet er et Pragtværk i sin Art. Midt paa Forsiden bærer det Frederik II's Navnetræk: FS sammenslyngede (Fredericus Secundus). Hvornaar denne Bibel er kommen til Domkirken vides ikke, men at det er sket paa Frederik II's Initiativ er vel det sandsynligste. En dansk Bibel hørte naturligt hjemme paa Alteret i en dansk, protestantisk Kirke. En Alterkande af Sølv skænkedes 1592 af Fru Anna Elisabeth Sehested, Sal. Niels Parsbergs Enke; den blev »omgjort« 1692 og 1810.

Fra 17. Aarh.'s senere Del stammer de to mindste af Alterets nuværende *Lysestager*, de to store er fra 1910, støbte i Malm. Det er gedigne, men prunkløse Arbejder (Afb. 55). De smaa Stager med Kuglefødder er anbragt paa et Fodstykke som et omvendt Fad. Midtknoppen og Leddene foroven og forneden har den ældre Baroks svære Konturer for at kunne give Plads til Bukler. Hvem der har skænket dem til Domkirken vides ikke. Mulig hidrører den ene af Domkirkens to Kalke fra 17. Aarh.; den anden er moderne. Oblatæsken er fra 1745.

Af en noget anden Karakter end den belgiske Altertavle er et her i Landet udført Arbejde — *Prædikestolen* med Trappe og Lydhimmel, skønt den næppe er et Slægtled yngre. Ogsaa den er paa sin Vis et Pragtstykke. Materialet er overordentlig rigt og kostbart: Sandsten, Marmor og Alabast. Men den er

ogsaa et virkeligt Kunstværk, smukt og klart i Opbygning og rigt prydet med Figurer og Ornamenter (Afb. 56—58).

Fra søndre Sideskib fører et Par Trin op til en med Hermepilastre og Topstykke prydet Dør — selve Døren er Træ med udskaarne Ornamenter. Fra Døren fører Trappen i strakt Sving udenom Pillen op til selve Prædikestolen. Denne er komponeret over en Sekskant ligesom Lydhimlen ovenover, og de to Hoveddele af Værket staar saaledes paa Forhaand godt til hinanden. Prædikestolen hviler ind mod Pillen paa en mægtig Konsol, og Lydhimlen paa to mindre Konsoller, mellem hvilke Danmarks Vaaben er anbragt, kronet af et Topstykke — begge Dele i Alabast. I denne Prædikestols Form for Opbygning er der intet usædvanligt. Utallige af Tidens Prædikestole har en lignende, og den er heller ikke uden middelalderlig Tradition; dog er Dimensionerne her større end sædvanlig og Trappepartiet har faaet en særlig rig Udstyrelse. Hvad Materialets Fornemhed angaar har den dog kun faa Slægtninge i Datidens Danmark bl. a. den noget yngre Prædikestol i Lunds Domkirke fra 1592, der skyldes Billedhuggeren Joh. Ganssog.

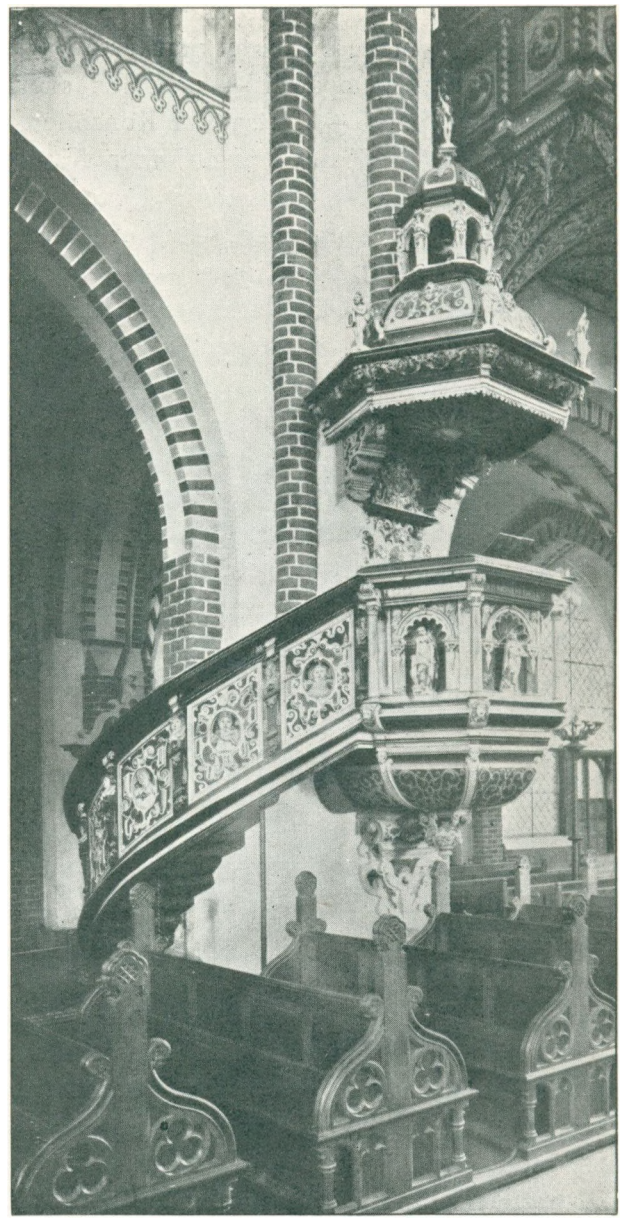

Afb. 56. Prædikestolen.

Som Gotikkens kirkelige Møbelkunst ofte byggede sine Værker arkitektonisk op og udstyrede dem dekorativt med mange arkitektoniske Motiver, er dette ogsaa i høj Grad Tilfældet med Renaissancens Kirkemøbler. Det arkitektoniske er endda ofte udnyttet paa en nok saa bevidst Maade. Ogsaa denne Prædikestol er et Vidnesbyrd derom. Forkærligheden for Figurbilleder er tillige usvækket i Slægtleddene efter Middelalder og Gotik, og man holder stadig af at understøtte Billedtalen med Inskriptioner.

Sekskantformen er betonet meget stærkt ved dekorative Midler. Paa Prædikestolens skaalformede Underdel markeres Hjørnerne af Baand, forneden samlede i en Hængetap og opadtil — paa den stærkt leddelte Overgang til Prædikestolens Hovedparti — fortsatte i Konsoller, hvoraf den øverste volutsvungne og hovedprydede Konsol igen bærer fritstaaende, korinthiske Marmorsøjler, der paa prægnant Maade betoner Hovedpartiets Hjørner. Den vertikale Betoning fortsættes i Lydhimlen, der, over et stærkt udladende Gesimsparti, har Form af en sekskantet Kuppel — svarende til Prædikestolens skaalformede Underdel. Kuplen bærer atter en kuplet Lanterne med seks Arkadebuer og foroven afsluttet af en staaende Figur. Kuplens Hjørner markeres klart af staaende Figurer.

Prædikestolens Hovedparti — selve »Stolen« gør sig, som naturligt er, stærkest dekorativt gældende. Hvert af de fire frie Fag har mellem Søjlerne en Nische, dækket af en Muslingskal; i — eller rettere foran — Nischen staar en Figur. Fligene ved Siden af Nischen er udfyldt med Englehoveder. Trappegelænderet, hvorpaa der er ofret meget Arbejde, er delt i fem Fag — i Bredde svarende til Prædikestolens, men her delt ved Hermepilastre og med Felterne udfyldt af Fladeornamentik med Medaljoner. Med rigtig Forstaaelse er Gesimsbaandene foroven og forneden ført igennem fra Prædikestol og ned til Døren. Derimod er Stigningen aldeles ikke klaret for Hermepilastrenes Vedkommende; de trækkes skævt af efter Trappens Bevægelsesretning — en saare irrationel Løsning!

Trappe, Prædikestol og Lydhimmel har overvejende ornamental Udsmykning; den er saa rig og frodig, at den bogstavelig talt dækker alle Flader. Men i de fire Evangelistfigurer foran Prædikestolens Nischer — et meget selvfølgeligt Motiv paa dette Sted — i Lydhimlens fem Smaabørn, Putti, med Golgatasymbolerne og endelig i den sejrende Christus med Korsfanen øverst paa Lanternekuplen er der anslaaet en let forstaaelig evangelisk Tankegang, og Englehoveder baade her og der støtter den. Alle Figurer — især Evangelisterne — bærer allerede Præget af den manierert voldsomme Gestus og de vredne Stillinger, der forkynder Barokkens Nærhed. I Ornamentik er der overordentlig skønne Ting, smukke i »Invention« og dygtige i Gennemførelse. Der er Friser som den rent italienske Rankefrise paa Lydhimlens Gesims, og en Enkeltdekoration som Danmarksvaabenets Topstykke er et lille Mesterværk i Opfindsomhed og Elegance. Men denne Prædikestol vilde ikke være sin Tids Barn, om den ikke i sin Ornamentik ogsaa fik Plads til allehaande Motiver, der har lidet med Renaissancens Aand og intet med Protestantismens at skaffe, men netop er Udtryk for den særegen nordiske Forkærlighed for det usædvanlige og absurde. Det giver sig til Kende i den store Konsols fantastiske Mandehoved — men især i de mærkelig karikerede og overdrevne Menneskebilleder i Trappegelænderets Medaljoner — Mands- og Kvindefigurer — der, hvis de ikke var gjort med saa ærlig Oprigtighed, vilde virke stødende paa moderne Sind.

Prædikestolen med Tilbehør er et Udtryk for sin Tid. Den synes, efter Aarstallet 1609 i nederste Trappefelt, hugget dette Aar. Men først fem Aar efter

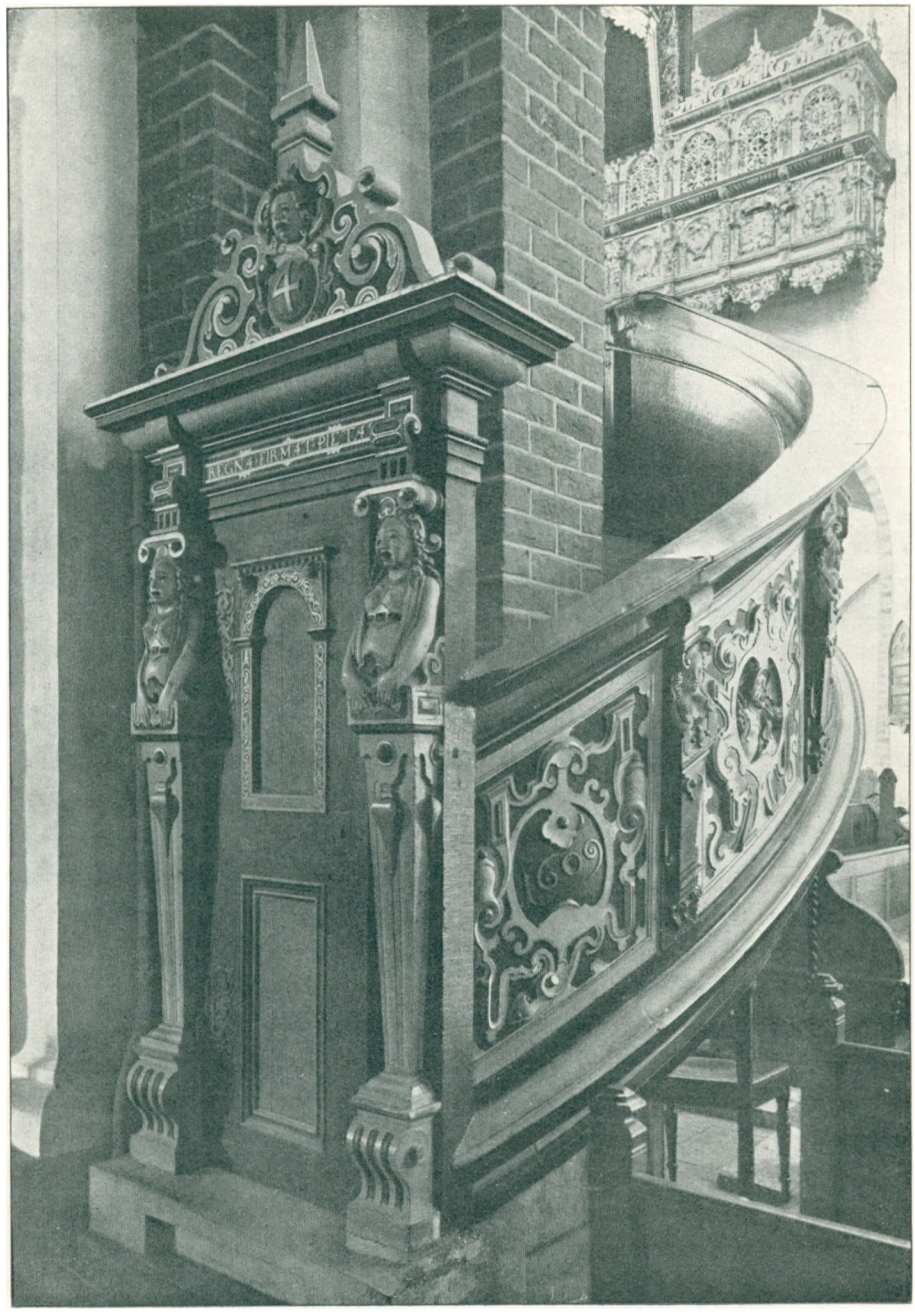

Afb. 57. Fra Prædikestolen. Opgangen.

blev den »med Kongens Billigelse . . . og for Kirkens Midler«, som der staar malet paa Dørens Inderside, herligt stafferet med Maling og Forgylding af Maleren Peter de Meyer (den yngre). Hovedfarven er mørkeblaa; alle Ornamenter er holdt i lysere Farve og stærkt forgyldte. Først dermed faldt Prædikestolen helt og holdent indenfor Tidens Smag, ogsaa fordi den nu talte

tydeligt i Ord. Over Indgangsdøren staar — ogsaa beregnet paa Præsten — Kongens Valgsprog »Regna firmat pietas« (Fromhed styrker Rigerne), og paa Prædikestolens Friseparti det ofte citerede Ord af Lucas, henvendt til Menigheden: Beati, qui adeunt sermonem dei et custodiunt eum (Salige er de, som hører Guds Ord og bevarer det).

Tæt op til Prædikestolen er den 1612 af Domprovst Gagge skænkede *Lysearm* anbragt — for med sine 4 Lys at kunne lyse for Præsten. Den er et af Tidens gode Malmarbejder. Fra et Mandehoveds Mund udgaar den lange Lysarm, bøjelig i tre Sæt i smukke Rankeslyngninger, der ender i Mands- eller Dragehoveder. Yderst er anbragt Holdere til de 4 Lys, inderst staar to Putti — Renaissancens Kælebørn — den ene slæbende paa et Sværd, den anden med Hellebard.

Kongestolen er Domkirkens skønneste indenlandske Snitværks- og Snedkerarbejde fra Renaissancen. Den hænger som et lukket Pulpitur ud over Midtskibet, er delt indvendig i to Rum til Kongen og Dronningen, hvert med sit Loft hævet paa Smaasøjler — for Luftfornyelsens Skyld. Indgangssiden mod nordre Galleri er helt lukket; den er ved ioniske Søjler delt i 6 Fag — Yderfagene med Døre lidt bredere end Midtfagene. I Frisepartiet staar: Non est hic aliud nisi domus dei et porta coeli. Gen. 24. (Dette er i Sandhed Guds Hus og Himlens Port) — en Indskrift, der snarere leder Tanken hen paa en Bedestol. Medens Indersiden er holdt i eet Stokværk, er Ydersiden — den egentlige Pragtfacade — meget naturligt komponeret i to ligehøje Stokværk, hvert med ligebrede Fag med Buefelter, delte af Hermepilastre; Fagene foroven har Topstykke, de forneden Hængestykke (Afb. 59).

Nedre Stokværk er helt lukket; Fyldingerne har rig Udskæring. I Midten er Kongens og Dronningens, Anne Cathrines, Navnetræk og til begge Sider deres Vaaben, medens de yderste Fag har symbolske Figurer. I Pilasterhermerne møder man Humanismens Trang til at se Abstraktioner forherligede. Yderst til Venstre Kong David med Harpen som Repræsentant for den religiøse Digtekunst, og derefter Kvindeskikkelser, der betegner: Tro, Haab, Kærlighed, Retfærdighed, Sandhed, Standhaftighed og Barmhjærtighed. Nedenunder staar: Rege me domine spiritu sancto tuo (Led mig, Herre, ved din Helligaand) og Regna firmat pietas. I øverste Stokværk er Fyldingerne gennembrudt — herfra skulde der baade kunne ses og høres, uden at Herskaberne selv blev set. Atter her er Motiverne sindrige og skønne. Kongestolens høje Stade gør det desværre vanskeligt rigtigt at nyde Enkelthederne i dette ypperlige Arbejde, der er rigt malet og forgyldt. Den maa være opsat inden Dronningens Død 1612.

Døbefonten, der er støbt af Malm, har Bægerform og er stærkt leddelt, skænkedes til Kirken 1602 af Frederik Goske til Lidemark og Jakob Vind til Grundet. Den bærer Domkirkens Vaaben paa Kummen, og et Indskriftbaand under

Afb. 58. Fra Prædikestolen. Trappeløbet.

dens øverste Rand forkynder: Quicunque crederit et baptizatus fuerit saluus erit, qui vero non crediderit, condemnabatur (Hvo, som tror og bliver døbt, skal blive salig; hvo, som ikke tror, skal fordømmes). Anno 1602. Fonten bæres forneden af fire siddende Figurer forestillende de fire Evangelister, der ligesom slaar Kres om Daaben (Afb. S. 119). Daabsfadet bærer Aarstallet 1815.

Til Domkirkens mest iøjnefaldende Udstyr hører *Orgelet*, anbragt i Kirkens Midtskib paa søndre Side ud for et Gallerifag og umiddelbart Vest for Prædikestolen.

Det bærer Aarstallet 1654 og øverst Frederik III.s kronede Navnetræk. Men Vaabenskjolde med Underskrifter, malet paa Orgelets Underdel, viser, at det er bekostet af den rige og mægtige Hr. Niels Trolle til Trolholm (Holsteinborg) og Fru Helle Rosenkrantz. Det har afløst et ældre Orgel fra Kristian III.s Tid.

Orgelet er et mægtigt Stykke Snedker- og Træskærerarbejde (Afb. 60). En Træhvælving, der spænder over nedre Arkadebue og løber ned paa to grimme

Mandslinge, bærer Orgelpulpituret med det ægte Rückpositiv springende frem midtfor, kronet af musicerende Engle; til begge Sider for dette er Brystværnet ved snoede Søjler delt i Fag med Medaljonhoveder i firkantede Felter og forneden prydede med Hængestykker. Pulpiturpartiet er ubetinget den smukkest komponerede Del af Orgelet og har det dygtigste Snitværk.

Bag Pulpituret løfter sig det store Hovedorgels Facade — et Pragtstykke i Opbygning og Ornamentik — ikke ulig en mægtig Altertavle med »Vinger« og »Topstykke«. Tre Bundter af Orgelpiber rejser sig fra halvrunde Skaale og bærer Hætter med fantastiske Spir; de deler Orgelfacaden i to Felter eller Fag, hvor mindre Piber danner Flade. Blaaligt lyser Orgelpiberne frem mellem det af alskens Farver og megen Forgyldning lysbrogede Snitværk, hvor groft udskaarne Engle spiller paa Harpe eller Luth og blæser i Basuner, medens Moses og Paulus, hver i sit firkantet indrammede Felt, lytter til. Ornamentikken er ovenud frodig og fantasifuld; Rankeslyng boltrer sig som Orme; underlige Fabelvæsener, Skikkelser af ubestemmelig Art, der glider over i Ornamenter, dukkede frem baade her og der, mellem krampagtigt smilende Englehoveder. Der er ingen Ende paa Opfindsomheden — men alt er haandfast sat paa Plads indenfor Kompositionens Linier, bundet af Symmetriens Love. De egentlige Arkitekturmotiver er derimod trængt tilbage; de er saa godt som helt indskrænkede til de snoede Søjler i Pulpitur og Orgelunderdel.

Dette Orgel er i Dekoration og Ornamentik meget karakteristisk for Midten af 17. Aarh. og viser paa alle Punkter den Ændring af Smagen, der havde fundet Sted, siden Domkirkens Prædikestol og Kongestol blev til. Fantasien har her helt taget Overhaand, sprængt gamle Motiver og skabt nye. Ornamentstilen er den saakaldte Bruskbarok — en videre Udvikling af Renaissancens, men Motivernes strængere Former og Linier er i fuld Opløsning.

Humanismen gør et svagt Forsøg paa at gøre sig gældende bl. a. i flere af de musicerende meget verdsligt udseende Gestalter; det særlig kristelige indskrænker sig til de to Repræsentanter for det gamle og ny Testamente og et Skriftsted fra Davids Salmer. Derimod er det gammelnordiske Fantasi- og Æventyrsind lyslevende til Stede i den Fabelverden, der er tryllet frem under Billedsnidernes Kniv. I den voldsomt slyngede Ornamentik er man ligeledes ude for en Følemaade, der er langt mere beslægtet med Folkevandringstidens Vildskab end med den italienske Renaissances klare Beherskethed; denne har dog ikke ladet sig helt uden Vidnesbyrd i Pulpiturpartiet.

Orgelet, der 1833 blev udvidet og forbedret og senere gentagne Gange er bleven istandsat, regnes for et af de bedste i Danmark.

Rundt om i Kirkens Tilbygninger findes adskillige Prøver paa Renaissancens dygtige Snedker- og Billedsniderarbejde af forskellig Slags, især Skabe. Mest lægger man Mærke til det store smukke *Skab*, der staar i Sakristiets forreste Stue og som muligvis har været brugt til Alterklæder, men forøvrigt ikke skiller sig ud fra profane Skabe.

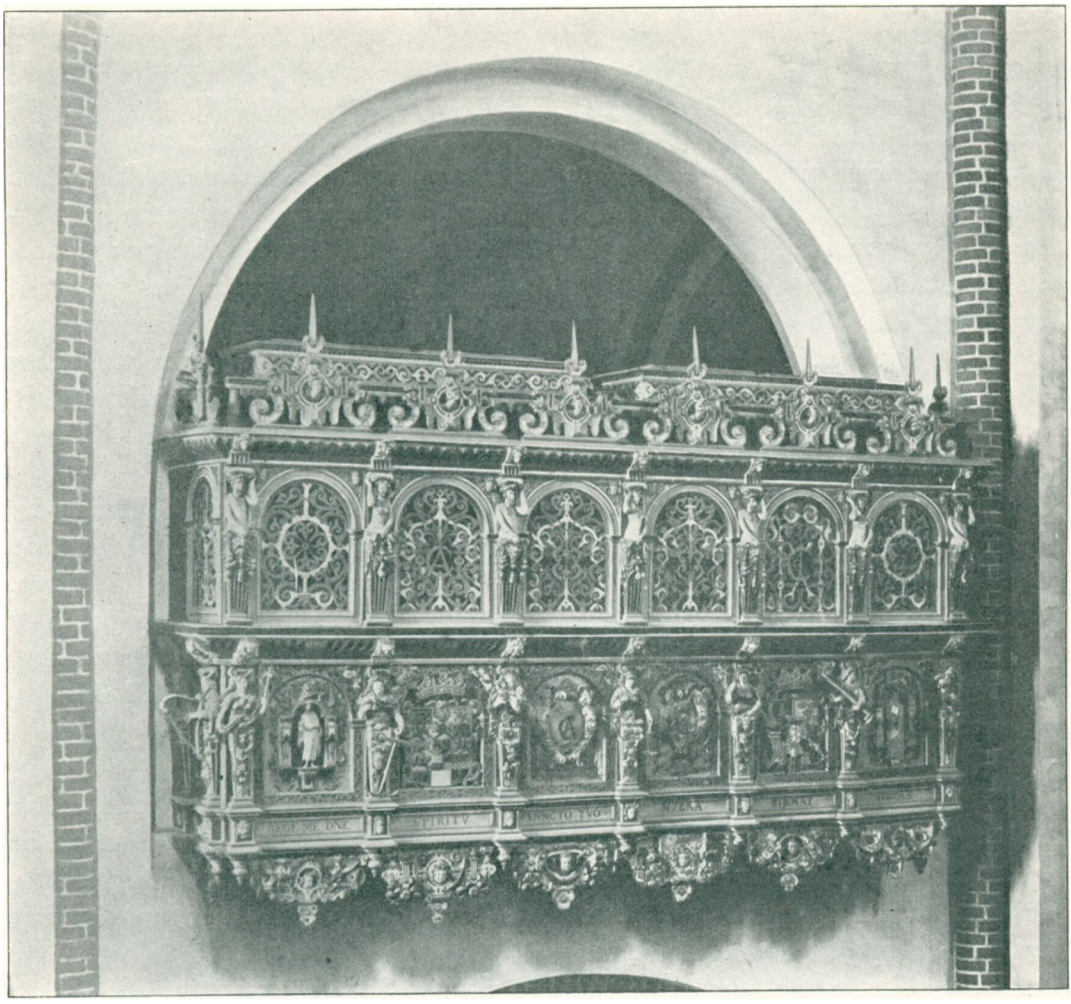

Afb. 59. Kongestolen.

I Løbet af 17. Aarh. var Roskilde Domkirkes Indre ændret betydeligt ved Anbringelse af saa iøjnefaldende nye Prydelser som Altertavle, Prædikestol, Font, Kongestol og sidst det store Orgel. Men Kirkeindret skulde undergaa andre store Ændringer i dette Aarhundrede. Allerede Tilbygningen af Kristian IV.s store Kapelbygning var en betydelig Forandring i det overleverede, men op i 17. Aarhundrede stod de fleste katholske Kapeller dog endnu i deres gamle Udstyrelse; efterhaanden gaves der forskellige Adelsmænd Tilladelse til at indrette sig Gravsteder der, med Gravkældre under Gulvene. Saaledes fik Niels Trolle 1644 overladt St. Sigfreds Kapel i nordre Taarn, og Otto Krag til Voldbjærg, Adelens Talsmand under Regeringsforandringen 1660, fik 1649 Kapellet Bethlehem i søndre Taarn. Trollernes Kapel blev imidlertid 1743 købt af Kristian VI, der her indrettede et Kapel for Dronning Anna Sofie Reventlow og tre af hendes Børn.

Den største Forandring i 17. Aarh. fandt Sted, da Kong Kristian V beslut-

tede at indrette Kirkens Højkor til Gravkapel for sig og sin Efterslægt. Indtil da — 1689 — havde Højkoret beholdt det væsentligste af sit gamle Udstyr fra Katholicismens Dage. Nu blev alt ryddet og flyttet bort, for i senere Tider helt at forsvinde. Gulvet blev udgravet og en stor Gravkælder anlagt, hvorved selve Gulvet hævedes og Foden paa de store Granitpiller i Apsis blev halvt dækket. Allerede ved Højnelsen af Korets Gulv blev Karakteren af denne Del af Kirken en helt anden end den oprindelige. Ind mod Omgangen anbragtes et smedet Gitter; dette er i de sidste Aar fjernet, og Granitsøjlernes Fod frilagt. I Aaret 1694 blev Kannikekorets Tværmur ind mod Midtskibet nedbrudt og Alteret med den nye Altertavle flyttet til sin nuværende Plads. I Frederik IV.s Tid fuldendtes Nyindretningen af Koret med Opstillingen af *Messinggitteret,* der bærer Kongens Navnetræk og Valgsprog: Dominus mihi adjutor — Herren er min Hjælper!

I Kristian V.s Tid fik hans Yndling, Overjægermester Vincens Joakim Hahn († 1680) desuden Tilladelse til at indrette et Gravkapel nederst i Midtskibet op til Kragernes Kapel. Og under Frederik IV indrettedes paa samme Maade et Gravkapel for Stiftamtmand Otto Krabbe († 1719). Begge disse Kapeller blev nedbrudt 1868. Men endnu findes i Midtskibets Vestende en *Paraderustning,* der blev baaret ved Hahns Ligbegængelse, samt Epitafiet over Otto Krabbe tillige med et Gitter fra hans Kapel.

Alle disse nye Gravkapeller lukkedes — betegnende nok for protestantisk Tankegang — ud mod Kirken af Gitterværk. De var jo Minde- og Æreskapeller — ikke bestemte til Andagt. Og saaledes skabtes da de skønne *Smedejærnsgittre,* der den Dag i Dag er en Pryd for Kirken. Dog er Gittre fra Hahns og Krabbes Kapeller flyttede til Vor Frue Kirke.

Ældst og skønnest af dem alle er de to vældige Smedejærnsgittre, der lukker for *Kristian IV.s Kapel* (Afb. 61, 62).

De skyldes en saare kunstfærdig og sindrig Smed, Caspar Fincke, ogsaa en meget selvbevidst Mand, der med al Renaissancemenneskets Selvfølelse har anbragt følgende Vers paa sit Værk, endda to Gange:

Caspar Fincke bin ich genant
dieser Arbeit bin ich bekant.

Denne mærkelige Mand, om hvis Arbejder i Roskilde Domkirke og andetsteds i Danmark Francis Beckett har skrevet i Tidsskrift for Industri 1913, begyndte paa Gittrene til Kongekapellet 1618, og saa hurtigt har Kunstneren arbejdet, at begge var færdige to Aar efter. Paa det østligste staar 1619 og paa det vestligste 1620. Først to Aar efter blev de smykkede med Farver og Forgyldning. Francis Beckett har gjort opmærksom paa, at disse herlige Gittre vistnok er de første Kapelgittre i Danmark af Smedejærn, ligesom et andet af Finckes Værker, Gitteret over Ringrendingsporten paa Frederiksborg Slot maa være det første Smedejernsgitter, der overhovedet er lavet i Danmark. Denne

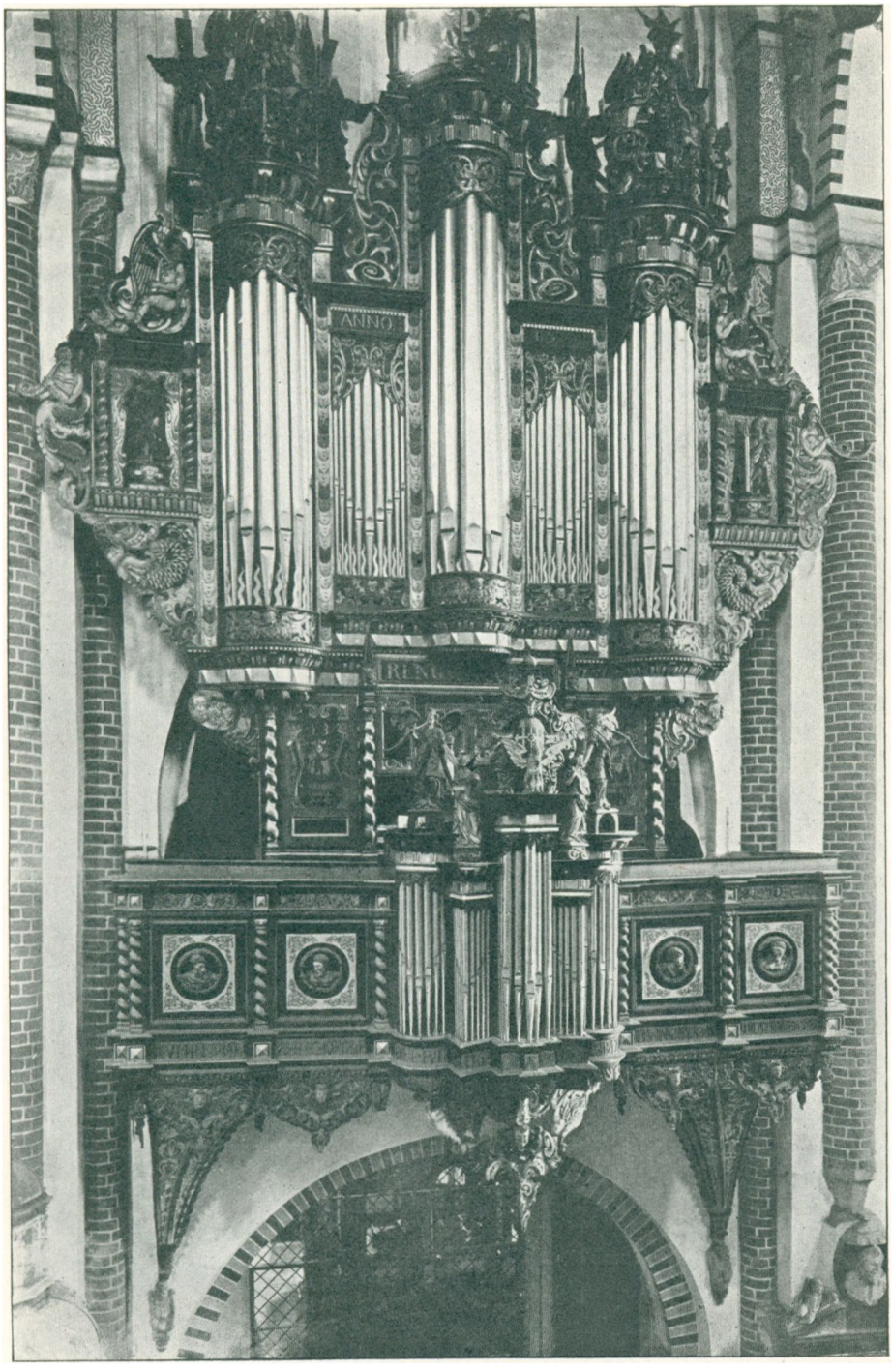

Afb. 60. Orgelet.

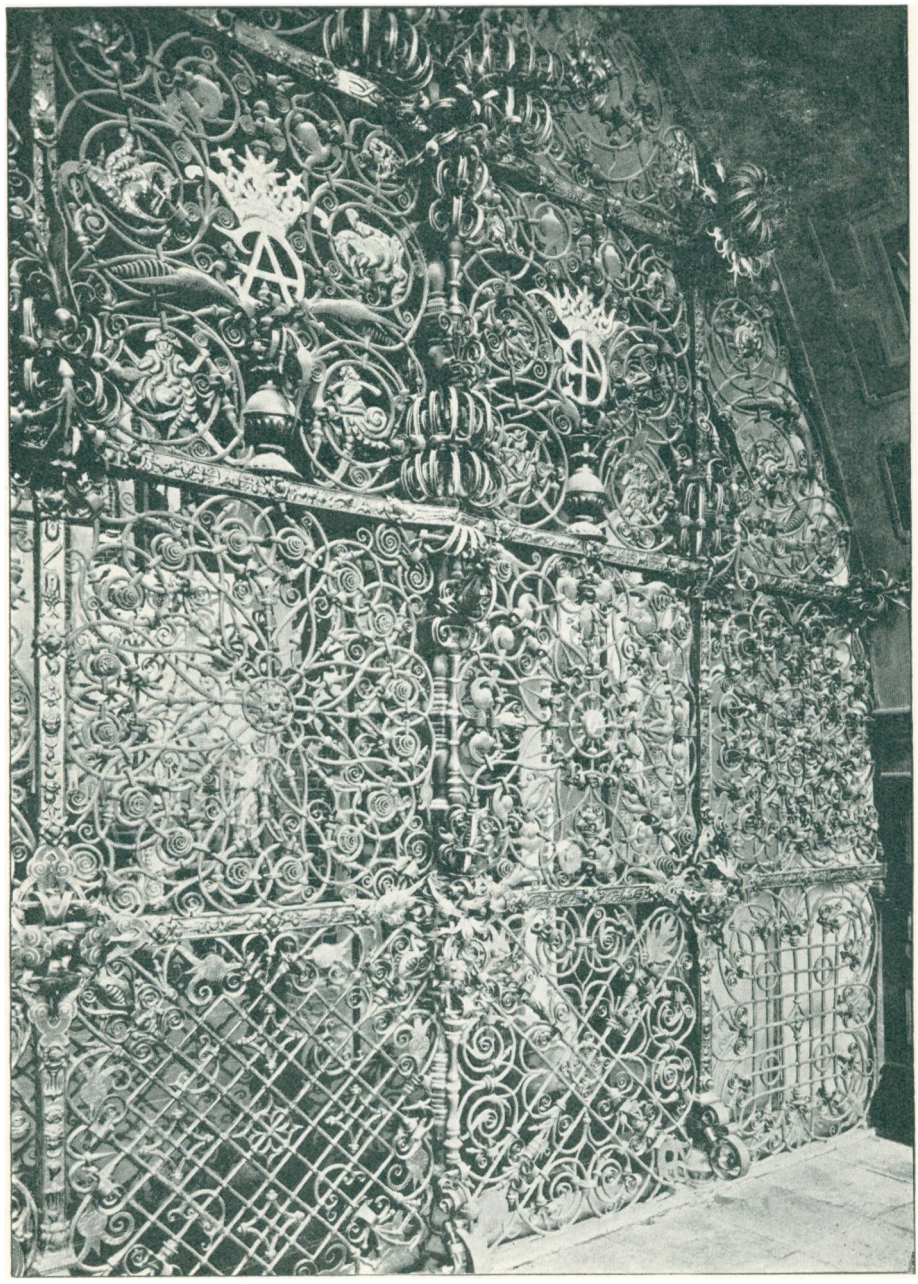

Afb. 61. Det vestlige Gitter for Kristian IV's Kapel.

nye Art af Kunsthaandværk maa Caspar Fincke have medbragt fra Tyskland, hvor den længe havde været holdt i Agt og Ære.

Begge de to Kapelgittre er ens komponerede, forsaavidt de er delte i tre Afsæt, med fire Felter i hvert, hvorover kommer Buestykket, inddelt i tre Felter. Rammestykkerne er i Almindelighed belagt med drevne Kobberplader og danner kun Skelettet. Men dette er levendegjort med en Opfindsomhed og Fantasi, der

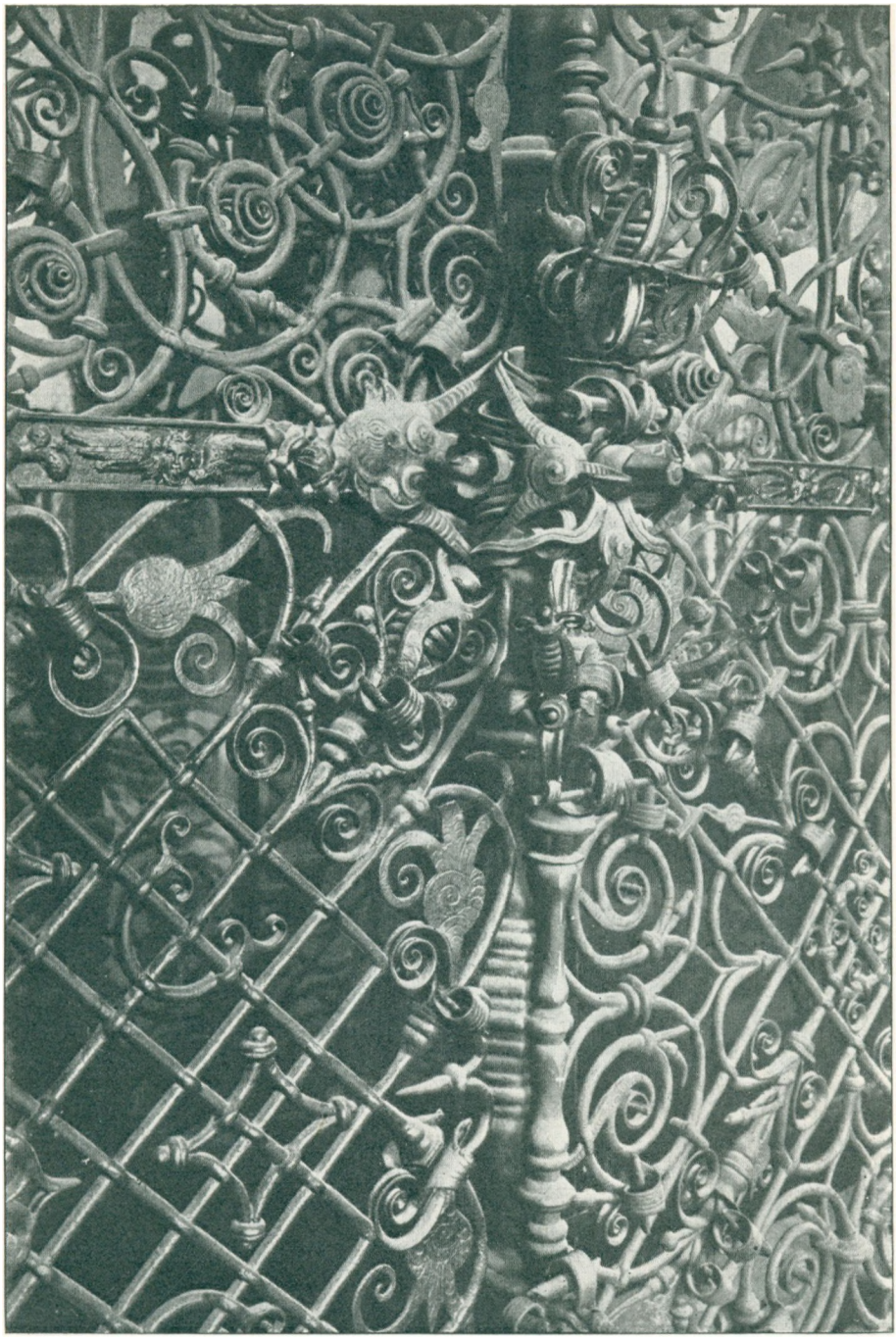

Afb. 62. Enkeltheder fra det vestlige Gitter for Kristian IV' Kapel.

i Overdaadighed søger sin Lige og er nær i Slægt med den, der har givet sig Udtryk i andre af Roskilde Domkirkes Arbejder fra samme Aarhundrede, som Prædikestol og Orgel.

Balusterformede Stokke er anbragt i Forbindelse med eller i Stedet for de

Afb. 63. Gitterdør fra Trollernes Kapel.

lodrette Rammestykker, og hvor de vandrette og lodrette Rammestykker mødes, lader denne vidunderlige Smed ofte pragtfulde Jærnblomster slaa ud, sammensvejsede med Balustrene. Ligesaa rige er Mønstrene i Felterne. De er af tre Slags — netagtige, Rosetter, dannede af hjærteformede Stænger med Spidserne sigtende mod Feltets Midte, og endelig Spiralslynger. I Felterne med Vaaben og Navnetræk er udhamret blomsterbærende Vaser og Spiraler. Alle Felter er forskellige! Ogsaa Caspar Fincke har skyet Gentagelsen. Fyldigst og rigest er vel nok det vestlige Gitter, men begge er de en Øjnenes Lyst; begge bekræfter de til Overmaal, hvilken Glæde den Tids Mennesker har følt overfor sindrigt udpønsede og elegant udførte Ornamenter, hvorledes deres Øjne har fulgt og opfattet dem i deres uendelige Mangfoldighed. Kun faa Steder i hele Roskilde Domkirke forstaar man det saa godt som overfor Caspar Finckes Mesterværk. Men trods al Begejstringen over Detailen glemte han ikke, saalidt som andre Datidens Kunstnere og Kunsthaandværkere, Helheden; Komposition og Inddeling er klar og fast.

Til den Frodighed og det Overskud af Kraft, der præger Caspar Finckes to Gittre, mærker man mindre i Domkirkens øvrige Kapelgittre, ihvorvel de ofte er ypperlige Arbejder i deres Art. Ogsaa disse senere Gitterdøre er af vandrette og lodrette Rammestykker afdelt i Felter. Ved Trollernes og Kragernes Kapeller er der tillige den Mærkelighed, at de har hver to *Gittre i Træ,* anbragte i de højtsiddende Aabninger. De er et interessant Forsøg paa i Træ at gengive Smedejærnsmotiver, efterlignet i Sorø Kirke af samme Mester.

Disse fire, nogenlunde samtidige, Gittre er nær beslægtede, ikke blot i Grundform og Felternes Inddelingsmaade, men ogsaa i Ornamentik; de minder i deres Motiver ikke saa lidt om Caspar Finckes Arbejder i samme Kirke. De fire Dørgittre forneden er alle af Smedejærn, men af forskellig Alder og Karakter; Jærnstængerne i Mønstrene er her ret spinkle.

Trægittrene i *Niels Trolles Kapel* bærer Trolle-, Rud-, Rosenkrantzvaaben, med fuldt Navn eller Navnebogstaver, samt Aarstallene 1655 (det østre) og 1656 (det søndre). Det førstnævnte Gitter har paa Fodrammen Navnet paa Snedkeren: Casper Lubbeke. At ogsaa det søndre Gitter skyldes ham er givet. Og Anbringelsen af samme Navn viser, at han tillige er Mester for de to Trægittre i Kragernes Kapel. Døren fra Sideskibet (Afb. 63) er smedet 1656, men hvem den skyldes, ved man intet om; den har sin egen udprægede Stilkarakter og er opfindsomt gjort, men er nok saa iøjnefaldende som smuk. Den store Troldefigur, der skal minde om Slægtsvaabenet, spolerer ganske Tegningen i de i og for sig saa dygtigt komponerede Mønstre. Døren fra Midtskibet er langt yngre. Den har siddet i Krabbernes Kapel, bærer Otto Krabbes og Hustrus, Birgitte Skeels kronede Navnetræk, og maa være bleven til i 1720erne, hvad det barokagtige Løvværk bekræfter.

Afb. 64. Gitterdør fra Kragernes Kapel.

I *Kragernes Kapel* stammer de to Trægittre henholdsvis fra 1664 og 1665. Det yngre Gitters Felter samler sig til sindrige stjærneformede eller vaseagtige Billeder; øverst i Buefelten er der stærkt sammensatte Rankeslyng. Det ældre er nok saa elegant i Motivernes slyngede Linieføring, uden at de enkelte

Afb. 65. Gitterdør fra Kragernes Kapel.

Felter dog ret vil samle sig til Helheder; men de er livligere, og Mesteren har ikke kunnet dy sig for at lade Snirkler og Sving løbe ud i Masker og Fugle. Om Vaabnene i Midtfelterne fortæller Indskrifter, at de er: »Hr. Otto Kragh til Volbergh (Voldbjærg) K. May. Rigens Raad federn oc möderne«, og »Fru Anne Rosenkrans til Skioldemose federne og möderne«. Døren for Midtskibet med de elegante slyngede Spiralsving har endnu adskilligt af ægte Renaissancekarakter, skønt ogsaa den maa formodes at være bleven til i 1660erne (Afb. 65). Trangen til at se Billeder har inspireret Mesteren til at smede et Par Drabantfigurer ind i de øverste Felter, og lade Snirklerne løbe ud i Dragehoveder og Blomster.

Af anden Art er Døren fra Sideskibet (Afb. 64). Ogsaa her er Felterne udfyldt med kunstfærdige Spiralslyng — en Fryd for Øjet; men Mønsteret er mindre klart med mange Sideslyng. Den kan ikke være ældre end 17. Aarh.s Slutning; derpaa tyder ogsaa Friherrekronerne i Laurbærkranse i de nederste Felter.

Af Gitterværker fra de to nedlagte Kapeller, nu i Frue Kirke, gengives her et Gitter til Krabbernes Kapel, et smukt og gedigent Arbejde; i Teknik og Stil staar det Trolde- og Drabantdøren ret nær (Afb. 66).

Yngst er det nylig opsatte Gitter til *det glyksborgske Kapel*, af ren, enkel Form, med Benyttelse af ældre Tiders Motiver. Det skyldes Arkitekt A. Clemmensen.

Bortset fra Opstillingen af Korgitteret i Begyndelsen af 18. Aarh. fandt i mere end Hundrede Aar ingen større og mere indgribende Forandringer Sted, hvad

Domkirkens Indre angaar. Dog anbragtes rundt om i Kirkens Skib en hel Del Pulpiturer, men de blev fjernede ved den sidste store Restauration i Midten af forrige Aarhundrede, da Sansen for Domkirkens historiske Værd ret var bleven levende, og Kirken lidt efter lidt fik sit gamle Udseende.

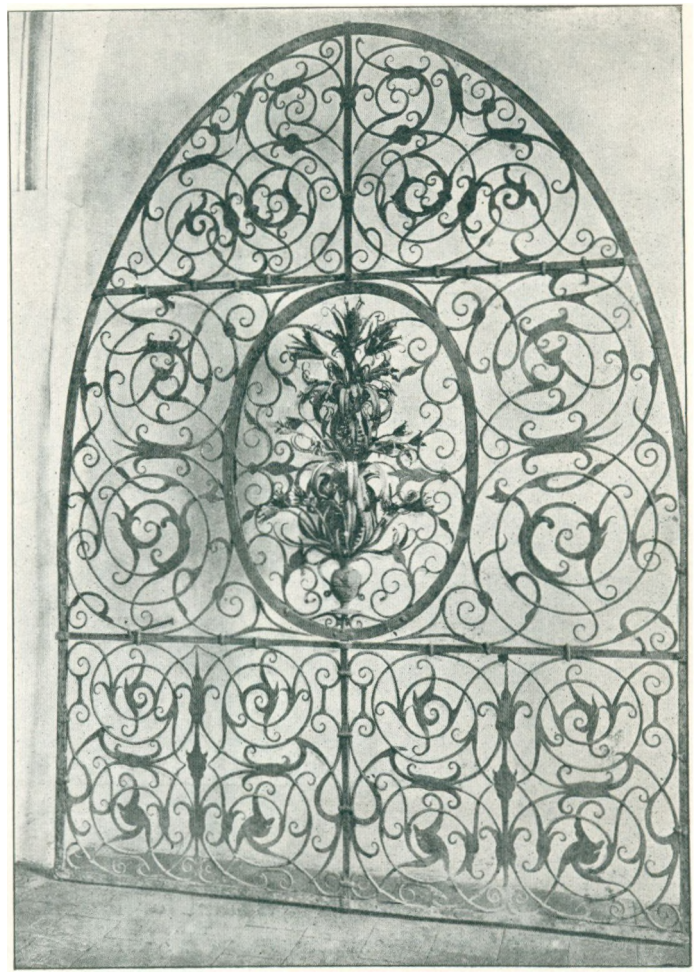

Afb. 66. Gitterdør fra Krabbernes tidligere Kapel. Frue Kirke.

Trangen til i Roskilde Domkirke at mindes Mænd, der har haft særlig Betydning for denne Kirke — og for den danske Kirke som Helhed — har fra Begyndelsen af 19. Aarhundrede ført med sig, at man i Koromgangen begyndte at ophænge *Mindeportrætter* af saadanne Mænd. Af Mænd fra Tiden før Reformationen er der Fantasibilleder af Ansgar, Absalon og Peder Jensen Lodehat; fra selve Reformationstiden er der Kopibilleder af Kristian III, Luther og Joh. Bugenhagen. Efter Reformationen er Bisperækken komplet, men de første 13 lutherske Bispeportrætter er kun Kopier. Fra Biskop Peder Hersleb († 1757) er Portrætterne Originalbilleder. I St. Birgittes Kapel er ophængt et Portræt af Stiftskriver Steen Friis, malet af V. Marstrand.

Allerede før man skred til de store Istandsættelsesarbejder, var den Tanke opstaaet, at Kristian IV.s Kapel, hvis Indre stod hen meget nøgternt og uden nogensinde at have faaet det Gravminde, der var det tiltænkt, ved Billedkunstens Hjælp skulde gøres til et storartet Mindesmærke over den folkekære Konge og hans Tid.

Kristian VIII tog Initiativet til en Udsmykning af Kapellet, og 1847 fik Historiemaleren Eddelin Bestilling paa at dekorere Kapellet med Frescomalerier — allegoriske Billeder, der skulde give Udtryk for Kongens kendte Valg-

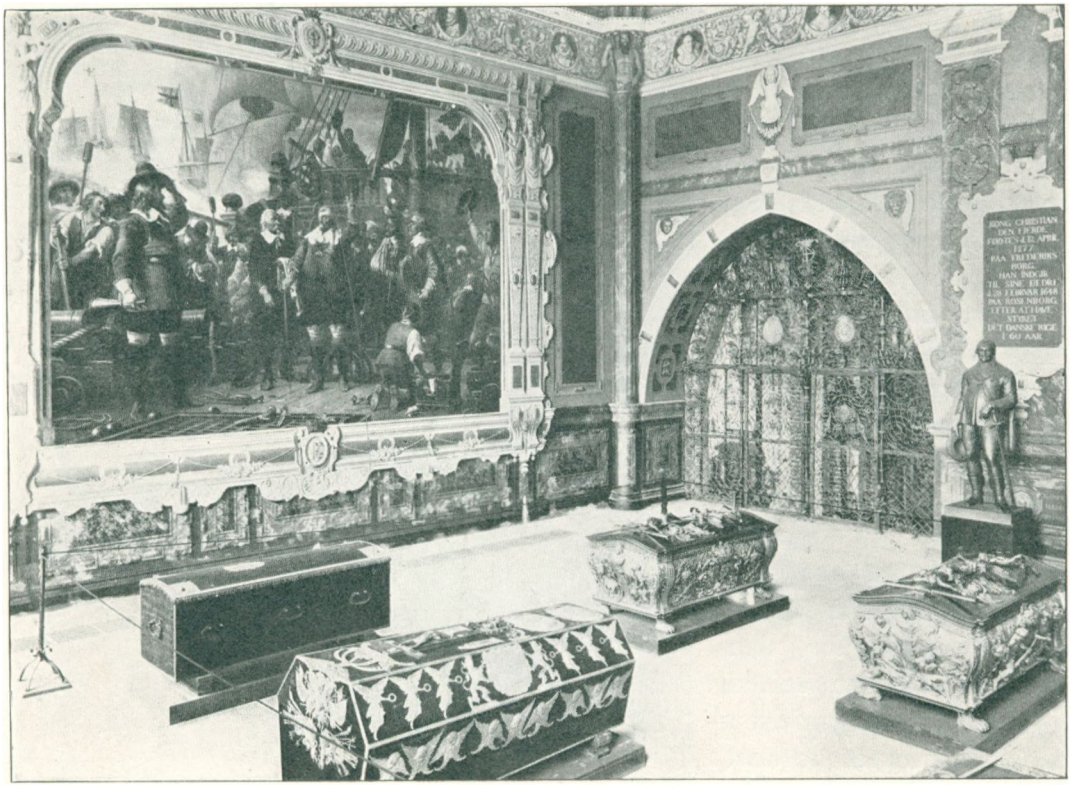

Afb. 67. Fra Kristian IV's Kapel.

sprog: Fromhed styrker Rigerne, samt for Tro, Haab, Retfærdighed, Sandhed og Maadehold, for Historien, Sejren og Tiden. Det skulde være et helt Galleri af Allegorier, forsaavidt ganske godt i Overensstemmelse med den humanistiske Side af Kristian IV.s egen Tidsalder. Ved Eddelins Død 1852 standsede Arbejdet, og Hilker fuldendte 1855 den paabegyndte Frise med Portrætter af berømte danske Mænd fra Kristian den IV.s Tid. Selve Portrætterne er gengivet efter Kartoner af Constantin Hansen. Længe laa Arbejdet hen, indtil det 1862 blev overdraget Malerne Vilh. Marstrand og Heinr. Hansen at fuldende Dekorationen med Billeder i Olie. Fire Aar efter var Kapellet færdigt. Vilh. Marstrand har malet Kapellets to store Billeder, mod Vest Kristian IV, der upartisk og efter Lovens strænge Ord dømmer Christoffer Rosenkrantz; mod Øst Kristian IV i Søslaget ved Kolbergerheide 1644. Indramningen af Malerierne skyldes Heinrich Hansen. Deres illuderende Virkning er overordentlig. Vilh. Marstrand har ogsaa malet Billedet paa nordre Væg af den opstandne Christus.

I Kapellet er opstillet Thorvaldsens Statue af Kong Kristian IV, støbt og ciceleret af Dalhoff. Ogsaa den er udført paa Kristian VIII.s Initiativ.

Vilh. Marstrands to store Billeder opfattedes med Rette som en kunstnerisk Bedrift; dansk Historiemaleri har her skabt to af sine allerbetydeligste Vær-

ker, fuldførte i de nærmeste Aar efter Ulykkesaaret 1864. Jul. Lange har — i en Afhandling fra 1867, trykt i Nutids-Kunst 1873 — paa en smuk Maade givet Udtryk for den Følelse af Selvbekræftelse, der saa stærkt greb ham og hans Samtid overfor disse Billeder af dansk Fortid. »Paa samme Tid, som hele vor nationale Tilværelse blev rystet i sin Grundvold, fremstod der et Værk, som for sene Slægter skal minde om, at det danske Folk kan udfolde et aandeligt Indhold og en ideel Dygtighed, som vilde kunne hævde sin Plads i hvilken Sammenligning det skulde være.«

Lad være, at Udsmykningen af det store Rum som Helhed ikke ganske tilfredsstiller Nutiden, der kræver mere samlede dekorative Virkninger. Den er dog et interessant historisk Vidnesbyrd om, hvorledes Slægtledet i forrige Aarhundredes Midte saa paa en saadan Opgave. Udsmykningen af Kristian IV.s Kapel yder sin Indsats — mellem alle de mange andre — i Roskilde Domkirkes brogede og mangestemmede Verden.

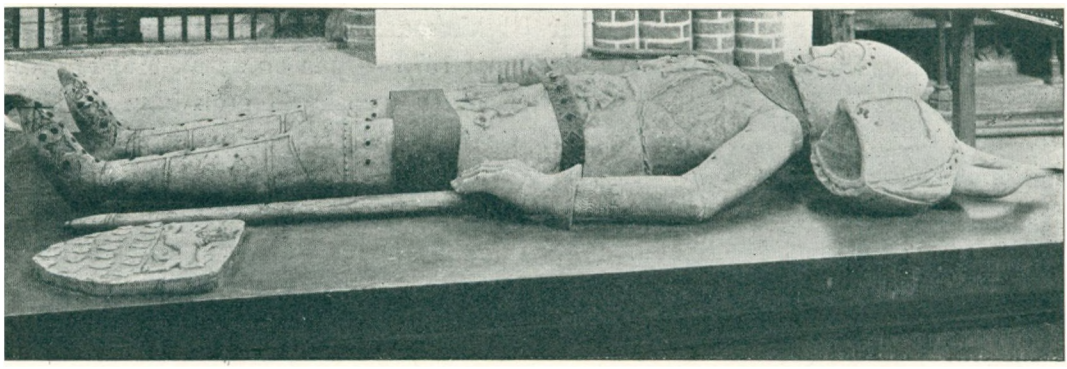

V. GRAVMINDER

ALMINDELIG OVERSIGT

INGEN Kirke i Danmark er som Roskilde Domkirke bleven sidste Hvilested for fremfarne Slægters Mænd og Kvinder. Igennem henved halvsjette Hundred Aar — lige til 1780'erne — gravedes Grav ved Grav under Kirkens høje Hvælvinger, og Landets store Slægter, med Kongeslægten i Spidsen, bisatte her deres Døde. Selv efter at den sidste Ligsten var lagt over den sidst gravede Grav, har Domkirken taget Kongeslægtens Døde i sin sikre Varetægt.

Det er ikke alle, der hviler i den gamle Kirke, der ogsaa har faaet Gravstedet betegnet ved et synligt Gravminde. Ikke i de ældste og i ældre Tider og endnu mindre i de senere Aarhundreder. Og mangfoldige Gravminder af alle Slags, Gravstene, Epitafier og Sarkofager er forlængst forsvundne. Alligevel er der ikke nogen anden Kirke i Danmark, der som Roskilde Domkirke har *bevaret* saa mange Mindesmærker af saa intim personlig Art, som Gravmindet er.

Sikkert meget tidligt har Kirkerne i Danmark aabnet deres Døre for at modtage de jordiske Rester af fromme Afdøde. Allerede i Reliquien i Alterbordets Plade eller i Helgenskrinene paa Alteret laa en Art Fortilfælde; men Kirkens Mænd var i Kristendommens første Aarhundreder vistnok meget tilbageholdende i Gæstfrihed mod de Døde. Af den nuværende Domkirkes Forgængere gemte allerede Harald Blaatands Trækirke Stifterens og senere Svend Tveskægs Grave og i Svend Normands Stenkirke, der afløste den, blev Ulf Jarls Enke og Svend Estridsen Moder, Estrid († ca. 1072), Biskop Vilhelm († ca. 1074), Svend Estridsøn († 1076), og Biskop Asser († ca. 1158) begravet. Da Peder Sunesøn lod den nuværende Kirke opføre, sørgede han for, at Skeletterne af Kirkens 4 »Stiftere« Harald Blaatand, Estrid, Svend Estridsøn og Biskop Vilhelm blev indmurede i Højkorets 4 Piller. Ved denne Lejlighed er Biskop Asser kommen med i Biskop Vilhelms Grav, som det paavistes, da alle fire Pillegrave aabnedes 1911. Ved samme Lejlighed viste det sig, at Harald Blaatands Grav var tom. De højst interessante Fund er behandlede af F. C. C. Hansen i: De ældste

Afb. 68. Junker Christoffers Gravmæle.

Afb. 69. Gravsten i Domkirkens Midtergang.

Kongegrave og Bispegrave i R. D. 1914. Men Talen er her ganske vist om Kongeslægten og to Bisper, hvoraf den ene var Grundlægger af selve den nye Stenkirke; at ogsaa fremragende Mænd i verdslige Stillinger kan have funden deres Hvilested i Domkirken i hine fjærne Tider, viser det eneste Gravminde fra Tiden før den nuværende Kirke blev rejst, der er bleven overflyttet til denne. Det er den dog kun delvis bevarede Mindetavle over Kong Niels's Kansler, Helge († 1128), nu indmuret i Sakristiet.

Det var derfor kun naturligt, at man, efter at den nye St. Lucius Kirke kunde tages i Brug, tillod, at ogsaa den brugtes som Gravkirke. Kongeslægten foretrak ganske vist — foreløbig — Benediktinernes Kirke i Ringsted. Kong Niels havde nemlig forbudt, at Knud Lavard maatte gravlægges i Domkirken, hvilket førte til, at han blev bisat i Ringsted. Knud Lavards senere Ophøjelse til Helgen havde til Følge, at Valdemarerne og deres Efterfølgere med forholdsvis faa Undtagelser i over 100 Aar blev begravede her med Erik Menved († 1319), som den sidste i Rækken. Først med Valdemar Atterdags Søn Christoffer vendte Kongeslægten igen tilbage til Roskildekirken og fra Dronning Margrethe — Erik af Pommern, Kong Hans, Kristian II og Frederik I ene undtagne — har alle danske Regenter og efterhaanden alle Medlemmer af den regerende Linie af Kongehuset fundet deres sidste Hvilested her.

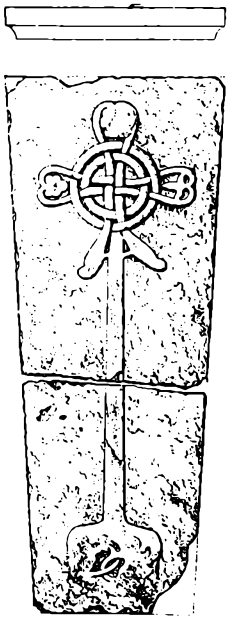

Afb. 70. Gravsten over Ubekendt. 13. Aarh.

Det var en naturlig Trang hos Middelalderens Mennesker at komme til at sove den sidste Søvn nær det Helligste, hvor den Døde paa en Maade blev delagtig i de hellige Ord, der her blev talt og den hellige Gerning, der her blev øvet. Naar den senere i Middelalderen saa almindelige Tilstrømning til Kirkerne ret begyndte i Danmark, ved man dog ikke med Sikkerhed, men allerede op gennem 13. Aarh. har det ikke været ualmindeligt, at først og fremmest Kirkens egne Gejstlige af højere og lavere Rang, men ogsaa fromme Lægfolk søgte og fandt deres Gravsted indenfor Kirkens skærmende Mure. Ogsaa i Roskilde Domkirke er der Vidnesbyrd derom. Og stadig talrigere blev efterhaanden de, der tyede ind under Kirkens Tag. To Betragtninger har øjensynlig været medvirkende hertil, en ideel hos Folk i Almindelighed og en mere beregnende hos Kirkens Ledere. At hvile i en Kirke følte vel nok som en Ære, men først og fremmest fandt en religiøs Trang her sit naturlige Udtryk. Og den Beroligelse, det i al Almindelighed maatte være for beængstede Sind engang at vide sig betroet et saa helligt Sted, kunde blive til en virkelig Tryghedsfølelse, naar der desuden kunde læses Sjælemesser for den Afdøde. Tanken om Skærsilden var plagsom. Paa den anden Side kostede alt dette. Man købte ikke ligefrem sin Gravplads — sit Lejersted — og det skal siges til den katholske Kirkes Ære, at den ikke havde faste Takster; men man skænkede Gaver — Penge eller Gods — til Kirken. Beløbene var højst forskellige. Dekanen Lars Nielsen giver 1434 4 Mark Sølv til Domkirken for sit Lejersted; Kong Christoffer af Bayern skænkede 1448 ikke mindre end 1000 Rhinske Gylden. At faa læst Messer over Graven paa hver tilbagevendende Dødsdag — Aartider — og paa særlige kirkelige Festdage kostede selvsagt endnu mere. At Mulighed for Indtægter ad denne Vej efterhaanden har gjort ogsaa Roskilde Domkirkes Styrere overordentlig imødekommende overfor Folk, der ønskede »at udvælge sig deres Lejersted« i selve Kirken, er højst rimeligt at antage.

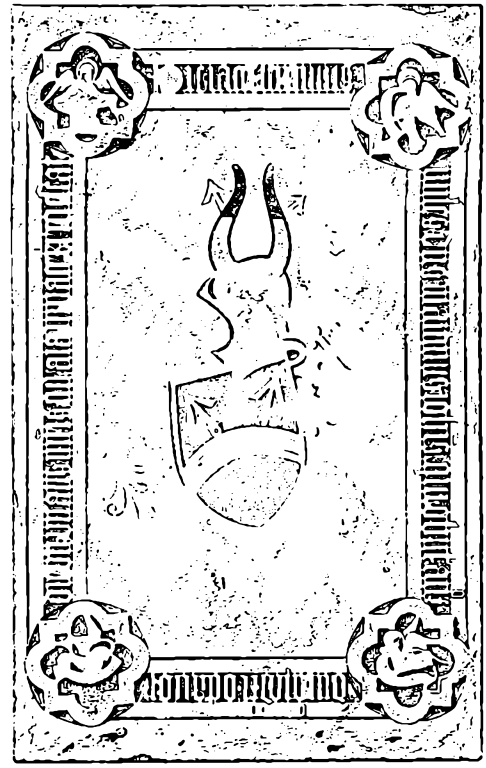

Afb. 71. Gravsten over Morten Jensen (Gyrstinge) † 1447.

De middelalderlige Gravminder er saa godt som alle *Gravstene*, bestemte til at dække selve Graven. Undtagelser er *Mindetavler* bl. a. Helges fra den tidligere Kirke, og de to monumentalt formede Gravminder — *Kenotafier* — over Junker Christoffer og Dronning Margrethe. Det fornemste og mest attraaede var at faa Gravsted i selve Højkoret *foran eller tæt ved Højalteret.* Men dette var ganske vist forbeholdt saare faa! De fleste maatte nøjes med beskednere Pladser andetsteds i Kirken. At blive begravet *foran et Sidealter* regnedes dog altid for særlig ønskeligt; men dertil krævedes vistnok i Regelen, at Vedkommende selv sørgede for, at et saadant blev stiftet og holdt oppe ved rigelige Gaver af Gods, som da Kanniken Peder Steg 1421 valgte sin Grav foran et Alter, han havde grundet og Biskop Jens Andersen Lodehat 1431 stedtes til Hvile foran det af ham stiftede Alter for de 10,000 Riddere. Gravstenen over den første kendes ikke; Gravstenen over den sidste er senere benyttet over andre, men er dog delvis kendt. Derimod er

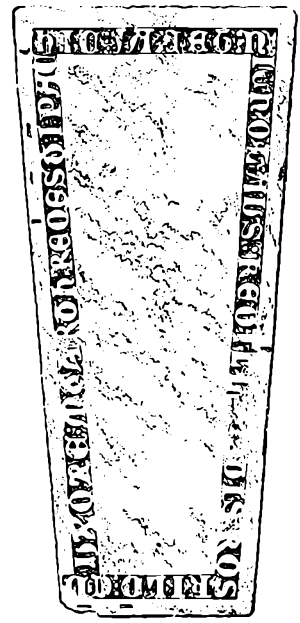

Afb. 72. Gravsten over Niels Keldsen og Hustru c. 1350.

Ligstenen over Biskop Niels Skave († 1500), der blev begravet foran det Vor Frue Alter, han selv havde funderet, i god Behold naaet ned til vor Tid.

Afb. 73. Gravsten over Peder Jensen (Lodehat) † 1416.

Særlig tryg følte man sig, naar man kunde komme til at hvile i *et Kapel*, man selv havde ladet bygge eller indrettet og ved hvis Alter Sjælemesser kunde læses. Af saadanne Kapeller opstod efterhaanden en Del. Men det var kun faa, der havde Raad til slig kostbar Gravluksus, som Bisperne Oluf, der 1320 begravedes i Vor Frue Kapel, Niels Jepsen Ulfeldt 1395 i St. Laurentius' Kapel, Peder Jensen Lodehat 1416 i St. Sigfreds Kapel og Oluf Mortensen Baden 1485 i St. Birgittes Kapel. De to sidstnævntes Gravstene er begge bevarede og Oluf Mortensens ligger endnu i Kapellet, omend ikke paa sin oprindelige Plads; men de to førstnævntes Gravstene er forsvundne; særlig beklageligt er det, at den kostbare Messingplade over Niels Jepsens Grav er gaaet tabt — med saa mange andre Kostbarheder blev den solgt

ved Auktionen 1806. Ogsaa rige Verdslige kunde stifte Kapeller, som Rigsraad Jens Andersen Brok til Gl. Estrup († 1408), der 1406 »har sat sig for at fundere et Kapel i Roskilde Domkirke, Gud, Vor Frue og St. Kathrine til Ære, hvor han udvælger sig sit Lejersted«. Om det blev til noget, vides dog ikke. Derimod blev St. Christoffers Kapel til Virkelighed, stiftet af den adelige Frue Kathrine Nielsdatter Bild († 1470), Enke efter Jens Pedersen Present til Vollerupgaard; hun selv med sine Børn laa her begravet. Ingen af disse Kapeller har dog opnaaet slig Navnkundighed som det Kapel, »den hellige Trefoldighed, Jomfru Maria, St. Anna og de hellige tre Konger besynderlige med alle Guds Helgene til Lov og Ære«, Kong Kristian I grundlagde ved sit Gavebrev af 1459; her skulde han og hans Dronning hvile, og Tanken var tillige her at skabe et Hvilested for den hele oldenborgske Kongeslægt. En særlig og ganske ejendommelig Hensigt knyttede sig til denne Stiftelse. Kapellet skulde nemlig ogsaa være til Brug for det af Kongen stiftede Broderskab.

Ved alle disse Kapelstiftelser var den ledende Tanke, at Kapellet samtidig med at være Gud og vedkommende Helgen eller Helgener til Ære, dog tillige skulde være at opfatte som Stifterens, eventuelt ogsaa hans Efterslægts *Gravkapel*, der paa sin Vis skulde bevare Mindet om de afdøde. Modsætningen hertil er Kapeller som det, der i 1390erne skulde stiftes af de ansete Brødre, Ridderne Folmer og Anders Jepsen Lunge og flere af Lungeslægten »til Ære for Gud, Jomfru Maria, St. Andreas og Johannes Døberen«, hvor Formaalet kun er det ellers sædvanlige — Messer og Forbønner for Forældres og Forfædres Sjæle og for deres egnes og Efterkommeres, men hvor det ikke forudsattes, at Stifterne eller deres Efterslægt begravedes her. Til denne Art hørte ogsaa det saakaldte Bethlehems Kapel, stiftet 1411 til Ære for Gud og Jomfru Maria af Dronning Margrethe for den henrettede Ridder Abraham Brodersen Baads Sjæl. Hvad enten Gravkapellet var indrettet i selve Kirken, eller det var en selvstændig Bygning ud fra Kirken, var det i begge Tilfælde, men særlig i den sidste Form, den mest monumentale Tanke, middelalderlig Opfattelse af Graven kunde iklædes. Kapellet selv blev paa den Maade det egentlige Monument over Mennesket og Slægten. Og et saadant Gravkapel var et i mærkelig Forstand levende Sted, hvor Efterslægten hyppigt dvælede og hvor Messens kraftfulde og hellige Ord stadig lød hen over de Afdødes Grave.

Reformationen forandrede intet i Trangen til at blive begravet i selve Kirkerne — for dem, der havde Raad dertil, og stadig udøvede Kirkehuset sin Tiltrækning. Men i selve Opfattelsen af, hvad det betød at hvile her, var der sket en betydelig Ændring. Selvom en vis Erindring om Fortidens fromme Tænkemaade gjorde sig gældende til at begynde med, var det religiøst betonede efterhaanden veget Pladsen for en Betragtning af mindre ophøjet Art. Læren om Skærsilden var jo afskaffet og langt stærkere end i Katholicismens Dage er nu den Tanke herskende, at det at hvile i Kirken var særlig hæderfuldt. Men tillige udløste Gravmælet en Trang til Selvhævdelse udover Graven, der særlig i Slægtleddene efter Reformationen var overordentlig levende; man

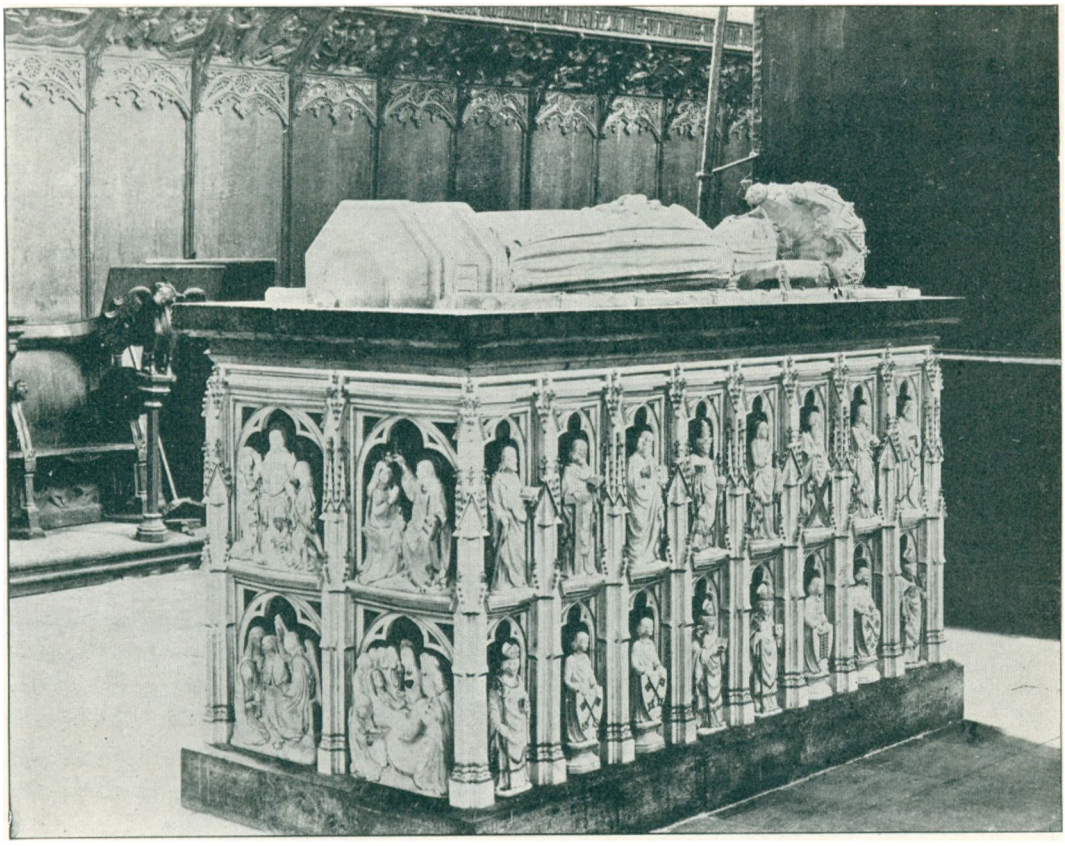

Afb. 74. Gravmæle over Dronning Margrethe († 1412).

vilde reddes fra at blive glemt! Denne Trang havde ogsaa givet sig stærke Udtryk i Katholicismens senere Tider, men for den tidlige Lutherdoms Mennesker var det Tanken paa Selvhævdelse nok saa meget som Ønsket om religiøs Tilkendegivelse, der vejede mest til. Først efterhaanden gør det religiøse sig jævnbyrdigt gældende.

Tilstrømningen til Kirkerne tog da ogsaa snarere til end af i 16. og 17. Aarh. og for Kirkerne blev det en ren Forretning med Gravsteder til bestemte Takster, idet Gravpladser i Koret betaltes med højeste Priser. Alt havde faaet en mere nøgtern kold Tone over sig. Kirkerne var ikke længere i samme Forstand som i Katholicismens Dage Allemands Hjem, hvor Dag og Nat de Efterlevende kunde mødes i Mindet om deres Afdøde og i fælles Forbøn. Gravens Tilknytning til Alter-Gudstjenesten med Messer og Forbønner var falden bort og der var stille om de Døde. Gravmindet var bleven et mere verdsligt Anliggende og det var i særlig Grad bleven et Æreminde. Det er derfor kun naturligt, at man i de første Slægtled efter Reformationen, men forøvrigt helt op i Nutiden, i Gravkapellet blev ved med at se den mest monumentale Form for Gravlæggelse. Men netop i Efterreformationens Gravkapeller træder den næsten verdslige Opfattelse i Modsætning til Katholicismens særlig grelt frem.

Her maatte Stilheden og Tavsheden føles næsten knugende. Ingen Gudstjeneste, ingen Besøg af Efterslægten. De Døde havde det jo godt nok, som de hvilede i deres »Sovekammer«, stille ventende paa Domsbasunen. Adgangen til disse Kapeller er derfor altid omhyggelig tilgitret og Døren aabnes kun paa Bisættelsesdage for straks efter at lukkes igen. Men gennem Gitterporten kan man se ind til Kister og Gravminder, læse Navnene paa de Afdøde og erindres om deres mange og store Gerninger i deres Livs Dage.

Af bevarede og kendte Gravminder fra Middelalderen i Roskilde Domkirke er det langt overvejende Antal over Medlemmer af den talrige Gejstlighed, der virkede ved Kirken og som havde en naturlig og hævdvunden særlig Adkomst til at hvile her. Efter Reformationen er det Lægfolk, der mere og mere faar Overtaget og Adelige og Borgerlige i mange forskellige Stillinger har ligget tæt, Grav ved Grav, i den store Kirke under dens Gulv. Stadig er Gravstenene den sædvanligste Form for Gravmindet. Men det er betegnende netop for den voksende Følelse for Personlighedsværdien, at man i Slægtleddene efter Reformationen ikke altid nøjedes med Gravstenene; det var, som om man ikke her rigtig kunde faa sagt alt, hvad man havde paa Hjerte. Derfor var det, man paa Kirkevæg eller Pille over Graven, til yderligere Forherligelse af Afdøde, anbragte en *Mindetavle* med Indskrifter, der berettede om den dødes Levnet og Fortjenester. Efter Reformationen, da Kirken var bleven Kronens, synes sligt ikke at have kunnet ske uden kongelig Tilladelse. I al Fald var det 1581 Frederik II, der paa Ansøgning tillod Opsættelsen af en Tavle over Hans Tune »i Muren hos hans Lejersted«, hvorpaa latinske og danske Vers fortalte om hans Levnet og sørgelige Endeligt. Tavlen er nu forsvunden som saa mange andre. Denne Skik var heller ikke Middelalderen fremmed i dens seneste Periode; det viser den Pergamentstavle med et Mindedigt, der blev ophængt ovenover Gravstenen over Biskop Johan Jepsen Ravensberg († 1512) og som, med mangfoldige andre Træk, vidner om, i hvor høj Grad Dyrkelsen af Personligheden var i Fremvækst allerede inden Renaissance og Reformation. Et ikke mindre interessant Vidnesbyrd derom er Anbringelsen af *Afdødes Vaabenskjold ophængt* over Graven, som det Skave-Vaaben, der nu hænger paa Domkirkens Sydvæg. Saadanne Æreminder paa den lodrette Væg eller Pille faldt mere i Øjnene, og den, der mulig ikke lagde Mærke til Gravstenen ved sin Fod, hans Blik fangedes af de højt anbragte Monumenter.

Havde Mindetavlen Billeder og anden kunstnerisk Udsmykning, gik den sædvanlig under Navn af *Epitafium* (ɔ: noget anbragt ved eller paa Graven). At Grænsen mellem de to Former for Gravminder er flydende, er dog en Selvfølge. Fra efterreformatorisk Tid har Roskilde Domkirke endnu bevaret adskillige Epitafier, der paa indtrængende Vis bringer den gravlagte i Erindring.

En Slags Epitafium er ogsaa *Vaabenskjolde,* efter middelalderlig Skik *malet* paa Kirkens Vægge, som Erik Walkendorfs til Glorup († 1568) og Hustrus paa Midtskibets nordlige Væg over deres anselige Ligsten. Beslægtet hermed er

Afb. 75. Fra Dronning Margrethes Gravmæle.

de to *Ahnetavler* af Træ i Kragernes Kapel. Et Epitafium af ganske særlig Art er Henrik Dithmars store, pompøse *Maleri af Kong Frederik III paa sin Ligseng*. Det hænger nu i St. Birgittes Kapel.

Foruden Gravstene med eller uden Mindetavler og Epitafier rummer denne Kirke fra efterreformatorisk Tid flere Gravmæler i *monumental Form*, *smykket med de Afdødes Billeder,* løftende sig højt og let synligt frem over Kapel- eller Kirkegulv i Lighed med de to fritstaaende, middelalderlige Gravmæler over Dronning Margrethe og hendes Broder. Hertil hører Monumenterne over Kongerne Kristian III og Frederik II; til en noget anden Type maa henregnes det aldrig fuldførte Gravmæle over Kong Christian IV.

Men foruden disse hævdvundne Former for Gravmindet, dukker nu en helt ny Form frem — *Ligkisten*. Medens Ligkister i Middelalderen kun var bleven brugt undtagelsesvis, var der med Reformationen sket en Ændring. Den længere Tid, der nu hengik mellem Død og Begravelse, nødvendiggjorde Kister og det blev for Adelen og velhavende Folk en Trang at hædre den afdøde ved prægtige Kister, læderbetrukne og med Messingbeslag, ofte rene Kunstværker, som Kristian IV's og andre Kongeliges Kister. Skønt i Regelen bestemte til at henstilles i murede Begravelser under Kirkegulvet, blev de ogsaa hensatte i Gravkapeller i aaben Begravelse. Enevældens Rangvæsen gjorde Storfolks Kister endnu prægtigere, kostelig zirede i Metal, Sandsten eller Marmor. I denne sin mest monumentale Form kaldes Kisten *Sarkofag* og er i sig selv

Afb. 76. Gravsten over Jens Rosengaard. † 1561.

et Æreminde over den Afdøde — et Æreminde, der blev fundet Konger og Dronninger fuldt ud værdigt. Men selve Sarkofagformen kunde ogsaa være Hovedmotivet i det kunstnerisk gennemarbejdede Gravmæle af særlig monumental Art; dette er Tilfældet med Gravmælerne over Kongerne Kristian VI, Frederik V og hans Dronning og over Christian IX og Dronning Louise.

Intimt personligt som Gravmindet er, vil vi gerne vide, først hvem det er, det skal minde om, men dernæst, hvorledes det i hvert enkelt Tilfælde ved Ordets og Kunstens Hjælp giver Udtryk for den Afdøde og hans Forhold til Livet, Døden og Eftermælet. At gennemføre en saadan Undersøgelse for samtlige Monumenter i Roskilde Domkirke vilde imidlertid her føre for vidt, og det vilde heller ikke være tilfredsstillende, fordi Opgaven vilde kræve et mere alsidigt og fyldigt Materiale, hentet ogsaa fra andre Kirker i vort Land.

For *Gravstenenes* Vedkommende skal her henvises til det monumentale Værk af I. B. Løffler: Gravstene i Roskilde Købstad 1885, hvor samtlige Gravstene i selve Domkirken og paa Domkirkegaarden er nævnt, med Indskrifter og Oplysninger af forskellig Art — ialt 178 Gravstene, hvoraf de 28 er gengivne i lithograferede Tavler. Her findes ogsaa en Fortegnelse over nu bortkomne Gravstene med tilhørende Indskrifter — ialt 87, hvoraf 1 er gengivet. Men alle de øvrige Gravminder af alle Slags — *Mindetavler, Epitafier, Kister og monumentale Grave* med de paa dem anbragte Inskriptioner, har enten aldrig været offentliggjorte, eller de er offentliggjorte og spredte i tit vanskeligt tilgængelige Arbejder. En indtrængende historisk og kunsthistorisk Undersøgelse har overhovedet kun saare faa af Domkirkens mere anselige Gravminder været Genstand for.

Forholdene har villet, at netop Roskilde Domkirke, med sine Hundreder af Gravminder helt fra 13. Aarh. og i fem Aarhundreder Kongeslægtens Gravkirke, rummer overordentlig mange typiske og ofte storslaaede Gravmæler. Det er kun et saare lille Tal, der vil blive omtalt her, og kun saadanne, der har en særlig historisk og kunstnerisk Interesse. Der vil dog formentlig hermed kunne betones visse vigtige Stadier i Gravmælets almindelige Historie i Danmark.

KATHOLICISMENS GRAVMINDER

Fra den nuværende Domkirkes første Aarhundrede, det 13., er Antallet af bevarede *Gravsten* kun ringe, alle har de Trapezform, som tilpassede efter en muret Grav, der fulgte Legemets Hovedform og smalnede til ned mod Fødderne. Materialet er den hjemlige Granit. Alle er de navnløse og, som det synes, uden Aarstal. De er Ydmyghedens Symbol, de betegner den fuldkomne Udslettelse af de efterlevendes Erindring, det pludselige og uigenkaldelige Brud med Livet og hvad Livets er. Disse Gravsten er kun at opfatte som Dækket over Graven, der nu engang skal til; hvad der gemmer sig under det, kan være Efterverdenen ligegyldigt. Gravstenen fortæller absolut intet. En Gravsten i Kirken fra c. 1350 er den yngste af denne Gruppe. De 3 Gravsten, der nu ligger inde i Kirken, er tillige uden enhver Antydning af Ornamenter eller andre Prydelser. Den mest navnkundige er en Sten i nordre Korsfløj, forsaavidt den efter Traditionen skal dække over Saxo Grammaticus' Grav. Undersøgelser 1833 og 1858 viste, at der ikke under den var Spor af nogen middelalderlig Grav og højst sandsynlig er Traditionen fejlagtig; men endnu hænger paa Korsfløjens Væg en Mindetavle af Træ fra ca. 1600 (opmalet 1728), der skal være Kopi efter en af Biskop Lage Urne († 1529) opsat Mindetavle over den store Krønnikeskriver fra en stor Tid. En fjerde *korsprydet Gravsten,* nu i St. Birgittes Kapel, tilhører sin egen Type, meget udbredt i det 12. og 13. Aarh.'s Danmark. Den vil dog vise eet, og for Efterverdenen saare vigtigt og væsentligt, trøsterigt fremfor alt andet — at denne Gravsten dækker over en kristen Mand. Derom vidner det kunstfærdigt udhuggede Kors, der i lavt Relief pryder Stenen i hele dens Længde og er det eneste og altbeherskende Tegn paa Graven (Afb. 70).

Afb. 77. Gravsten over Kirkeskriver Christoffer Nielsen † 1602.

Allerede ved denne Gravsten møder vi en Ejendommelighed, der saa hyppigt gaar igen i senere Tiders. Det er det mærkelige og ulogiske, at man paa en liggende Sten gengiver noget oprejst staaende. Thi Korset paa denne Sten er næppe et almindeligt dekorativt opfattet Motiv; det er sikkert en Gengivelse af et virkeligt Kors og, som Fodstykket viser, et Kors som dem, der øjensynlig fra meget gammel Tid rejstes over Kirkegaardens Grave.

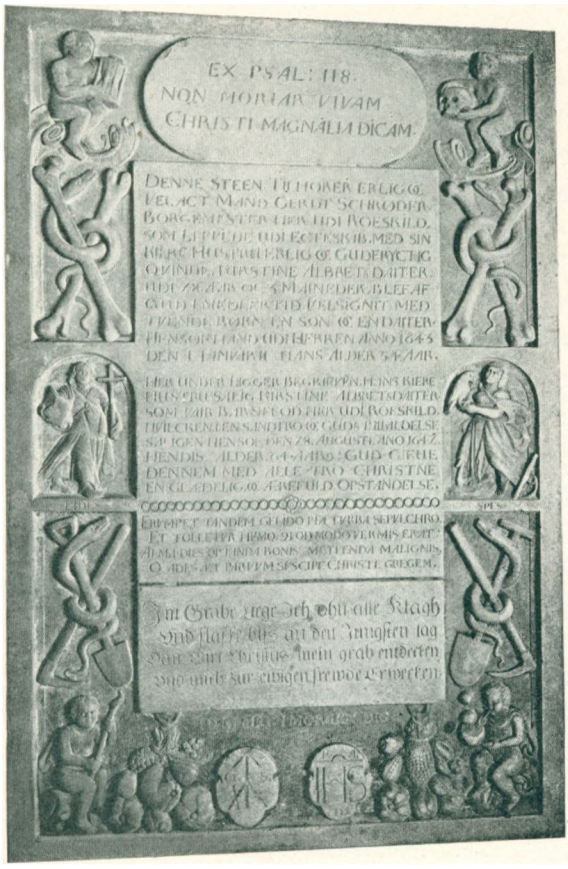

Afb. 78. Gravsten over Borgmester Gert Schrøder † 1643 og Hustru † 1642.

Den tidligere Anonymitet forsvinder fra Domkirkens Gravstene med Aarhundredskiftet. Da begynder Indskrifter med Omtale af den Afdøde. I St. Laurentius' Kapel ligger en Gravsten fra Aarene omkring 1300 over *Sognepræsten Keld* (Ketillus). Indskriftens Slutning er ulæselig, men hvad der kan læses er talende nok. Denne Mand skulde ikke glemmes, og har Stenen, hvad rimeligt er at tænke sig, haft Aaret for hans Død, har den yderligere skullet slaa fast, at det er den Præst Keld, der døde netop da, paa dette bestemte Tidspunkt — ikke til at forveksle med nogensomhelst anden. Denne Gravsten er et Vidnedsbyrd om, at Trang til Hævdelse af Personligheden ud over Graven begynder at gøre sig gældende i den jævnere Befolkning, i dette Tilfælde paa Stenen over en beskeden Sognepræst. Borgermanden *Niels Keldsens (Nicolaus Ketilli) og hans Hustrus* Ligsten fra c. 1350 er interessant ved at indeholde Grundformen for Indskrifter paa Domkirkens Gravstene gennem hele den katholske Tid. I al sin Enkelthed lyder Indskriften (oversat paa Dansk): »Her ligger Niels Keldsen, Borger i Roskilde, med sin Hustru Ingerd. Requiescant in pace. Hviler i Fred!« Dette Ønske i al dets inderlige Menneskelighed vedbliver længe, ja helt op i Nutiden, at ledsage den Døde og det er, med enkelte Tilføjelser, i Almindelighed den eneste Hentydning til det kristelige, der kommer frem i Katholicismens Gravindskrifter (Afb. 72).

Paa den Roskilde Borgers og Hustrus trapezformede Gravsten staar Indskriften langs Stenens Rande indhugget i den ældre Middelalders Majuskler, endnu mindende om Romernes store Bogstaver — en statelig, monumental Skrift, der med rolig Værdighed forkynder sit Indhold. Senere i Middelalderen, fra 14. Aarh., gaar man over til Minusklen, den særlig gotiske Skrift, der er gnidret og smaatskaaren, undertiden vanskelig nok at læse, med Mængder af Forkortelser; men Bogstavernes mærkelige Ensartethed giver Skriftlinierne en vis ornamental Helhedsvirkning. Oftest savner man rationel Mening i Maaden, hvorpaa Indskrifter er anbragt, idet man for at tyde dem, maa vandre Stenen alle fire Sider rundt.

Som Stenen over Roskildeborgeren viser, var den Maade, hvorpaa Indskriftlinierne forløber mod hinanden i Hjørnerne højst ubehagelig for Øjet. Hvad var naturligere end at udspare en Hjørneplads; det gav anderledes Ro og Fasthed i det samlede dekorative Billede, Stenen frembød. Men endnu mere tiltalende maatte det være at fylde den tomme Plads paa ornamental Vis og allerede tidligt forekommer her de fire Evangelistsymboler, indsat i Rammer. De fire Evangelisters Tegn bliver de mest benyttede gennem hele Resten af det katholske Tidsrum og langt ud over dette, og disse Tegn var i de allerfleste Tilfælde ene om at forkynde for Efterverdenen, at den, hvis Gravsten er prydet med dem, i Livet som i Døden havde sat sin Lid til Evangeliets Lære.

Afb. 79. Gravsten over Sofie Lindenow † 1652 og Rigsraad Christoffer Urne † 1663. Udført 1655.

Den stadig hyppigere Brug af Indskrifter havde hurtig belært Stenhuggerne om Granittens Umedgørlighed og dette Forhold staar i nøje Forbindelse med, at man — som ogsaa Gravstenene i Roskilde Domkirke viser — i 14. Aarh., ja mulig før, gik over til at benytte den mere let handlelige Kalksten.

Allerede i 14. Aarh., men navnlig i Tiden derefter, var det ogsaa paa Gravstene i Roskilde Domkirke sædvanligt at udfylde Stenens frie Midtflade med Fremstillinger af en eller anden Art. Det kunde være det fra langt ældre Tider benyttede Kors eller en Kalk, hvor det var en Gejstlig, der skulde mindes, eller det kunde være Vaabenskjolde, der forøvrigt i katholsk Tid benyttedes baade over gejstlige og verdslige Personer og yderligere fastslog Afdødes sociale Stilling. Særlig fra det 15. Aarhundrede og til Reformationen har Domkirken bevaret en Række typiske, ofte overordentlig smukke Gravstene, baade over gejstlige og verdslige, hver paa sin Maade Udtryk for nye Tanker om et Gravmæles Indhold; alle fremhæver de, om end paa ret diskret Maade, at Gravstenen er et Mindesmærke over ganske bestemte Mennesker. Til Roskilde Domkirkes Gravminder af denne Art hører Gravstenen over *Morten Jensen (Gyrstinge)* (Martinus Johannis) † 1448; den ligger i Sakristiets Vestibule og er af fuldt udviklet Type, firkantet, med Randindskrift, Evangelisttegn og Gyrstingernes hjelmklædte Vaabenskjold, lidt stejlt anbragt i Midterfeltet. Den er et smukt Mindesmærke over den berømte sjællandske Rigsraad, der var Erik af Pom-

Afb. 80. Epitafium over Kristian Gyldenstjerne † 1617 og Dorthe Rud † 1648.

merns trofaste Støtte i Kampen for Bevarelsen af Sønderjylland og længst muligt synes at have været Kongen tro (Afb. 71). En af de smukkeste Sten af denne Gruppe og tillige den religiøst set mærkeligste er Gravstenen over *Kanniken Claus Andersen* (Claus Andreæ) † 1527, nu i søndre Sideskib. Denne Sten fra Middelalderens Slutning er et mærkeligt Vidnesbyrd om den Forkærlighed for Symboler, der da begyndte at tage Overhaand i kirkelig Kunst; det skyldes Tidens stærkere Følelsesliv og Trang til personlig Fordybelse i

Afb. 81. Epitafium over Lektor Leth † 1606.

Kristendommen og er ikke uden Forbindelse med Reformationstidens aandelige Vækkelse. Paa denne Ligsten er i Midtfeltet i Relief gengivet tre Vaabenskjolde, overordentlig elegante i Formen og smukt friseagtigt sammenholdt af et Skriftbaand. Kalken og Herrens velsignende Haand i det øverste Skjold angiver afdødes Stilling; i Midtskjoldet ses Tornekronen og nederst et Dødningehoved — den direkte Hentydning til Døden, der senere, efter Reformationen, skulde blive saa almindelig paa Gravstene, men tidligere i Middelalderen er saa godt som ukendt. I ganske enkelte Tilfælde er Indskriften anbragt i Linier paa tværs af Stenen, læselige fra eet Standpunkt. Til disse i rationel Henseende langt rigtigere behandlede Gravsten hører i Roskilde Domkirke den overordentlig skønne Sten over *Biskop Niels Skave* † 1500. De velformede, store latinske Bogstaver er ordnede i Linier tre og tre og i det frie Felt i Midten staar Bispens adelige Vaaben Side om Side med Hue og Stav.

De abstrakte Kendetegn paa hele den her omtalte Gruppe af Domkirkens Gravstene blegner som Personlighedsvidnesbyrd ganske overfor en lille Række

Gravsten, hvor man har taget Skridtet fuldtud og i Midtfeltet afbildet den Afdøde selv i fuld Figur. Skikken var gammel, ogsaa i Danmark, og bragt i Anvendelse allerede paa romanske Ligsten. I Roskilde Domkirke er den ældste Sten af denne Type Gravstenen, der blev lagt over Dronning Margrethes trofaste Ven og Hjælper, Biskop Peder Jensen Lodehat (Biskop 1395—1416). Det er tillige den ældste bevarede Ligsten i selve Domkirken over dens lange Række katholske Biskopper (Afb. 73). Over 100 Aar ældre er det ældste i Danmark bevarede Gravminde over Roskildebisper — den statelige Sten over Johannes Krag († 1300) i Sorø Klosterkirke. Hans Eftermand Oluf († 1330) blev begravet i Domkirken under en Sten, der kun kendes fra en Tegning fra 18. Aarh., ligesom den prægtige Messingplade, der var lagt over Biskop Niels Jepsen Ulfeld († 1395), Peder Jensens Forgænger. Ogsaa de tre sidstnævnte Gravminder fra 14. Aarh. havde alle den afdøde Prælat fremstillet i fuld biskoppeligt Skrud, som han vistnok er lagt i Graven, at dømme efter spredte Vidnesbyrd om Bispegrave baade i Roskilde Domkirke og andetsteds. Messingpladen over Niels Jepsen indtog en Særstilling, den var et indført belgisk Arbejde og i Kraft af hele sin fremskredne gotiske Stil og den Idéverden, den udtrykker, langt forud for, hvad Danmark dengang selv kunde yde paa Gravkunstens Omraade.

Gravstenen over *Biskop Peder Jensen Lodehat,* nu i Koromgangen, er i Kompositionsskema typisk for den mest udtryksfulde Form for danske Gravstene fra 15. Aarh. og — som ogsaa Domkirkens Gravstene viser det — et godt Stykke ind i 16. Aarh, ja selv langt udover Katholicismens Dage. »Den ærværdige Fader og Herre« (venerabilis pater et dominus), som han kaldes i Indskriften, er fremstillet staaende, lyslevende i sin Bispedragt med Staven i sin venstre Haand og den Højre velsignende løftet — ganske som han saa mangfoldige Gange havde staaet foran Domkirkens Højalter. Hentydninger til Døden er bandlyst. Over Bispeskikkelsen spænder en Art Baldakin sin Æselrygbue og i Felterne til Højre og Venstre for Hovedet er anbragt løvværkprydede, hjelmbærende Vaabenskjolde med hans Slægtsvaaben og Roskilde Stifts Nøglemærke. Der er intet at tage Fejl af! Den Mand, der hviler her er tydelig karakteriseret som Sjællands Biskop; men det har heller ikke skullet glemmes, at han var en Mand af »Vaaben« — af sjællansk Adel. At man tillige har ønsket, at ogsaa hans Personlighed, som den har gjort sig gældende gennem Skikkelse og Ansigtstræk, skulde mindes til sene Tider, er meget muligt. Noget kunstnerisk Mesterværk er denne Gravsten dog ikke; det svagt gotiske i Figurens Stilling og Holdning viser, at Mesteren har tilegnet sig lidt af Tidens Skolepræg og forsøgt at give en Antydning af det yndefuldt svejede, der er karakteristisk for god gotisk Figurstil. Men i selve Skikkelsen er der næppe noget portrætagtigt; derimod er der i Hovedets Form og i Ansigtets Træk noget individuelt, langt fra al Skematisme, saa man her virkelig føler at staa overfor et Portræt — omend et saare mangelfuldt udført.

Ogsaa Biskop Peders Efterfølger og Slægtning, Peder Andersen Lodehat († 1431) blev fremstillet i fuld biskoppelig Dragt paa sin senere i 18. Aarh.

Afb. 82. Epitafium over Jonas Charisius † 1619.

over Købmand Boas benyttede Gravsten — en af Domkirkens allerstørste. Til samme Type hører ogsaa Gravstenen over den dygtige, virkelystne *Biskop Oluf Mortensen Baden* i St. Birgittes Kapel (Biskop 1461—85); den er ret vel bevaret. Selve Bispeskikkelsen er interessant. Atter her er vel en Art Portrætlighed paatænkt, men som Portræt virker Billedet unægtelig langtfra overbe-

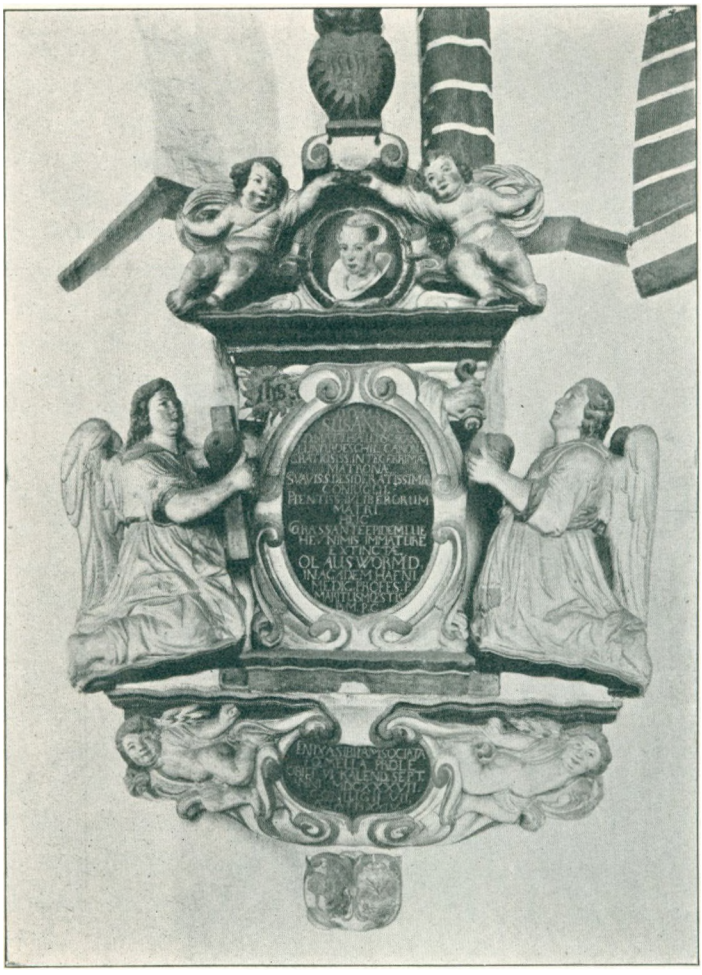

Afb. 83. Epitafium over Susanne Worm † 1637.

visende. Bispen er fremstillet fuldkommen frontalt, med korslagte Hænder; hans Bispeværdighed fremhæves yderligere af Staven, og hans Stilling som Gejstlig i al Almindelighed af Kalk med Patene. Denne Fremstilling er ualmindelig, omend den kan paavises andetsteds i Tidens Gravkunst. Det ejendommelige i den er, at Bispen staar op, lyslevende med aabne Øjne. Ikke destomindre er Bispestaven anbragt *liggende* under hans Hænder og ligesaa Kalk med Patene paa hans Bryst. Det hele er saa irrationelt som vel muligt. Sagen er, at en dobbelt Tradition forenes i denne Gravstens Billedfremstilling. Forestillingen om, at den afdøde bør gengives staaende, midt i Livets Gerning, der var meget gammel ogsaa i Danmark og har fundet Udtryk allerede paa romanske Gravstene, har her krydset Forestillingen om en Mand, der hviler livløs ovenpaa sin Grav. Man kan forøvrigt vanskeligt værge sig mod den Antagelse, at Stenhuggeren her har kopieret Bispefiguren paa Gravpladen over Biskop Niels Jepsen — men med en karakteristisk Forskel. Thi her var Bispeskikkelsen fremstillet hvilende med Hovedet paa en Pude som livløs eller døende og med halvt lukkede Øjne. Der var hermed antydet en Fremstillingsmaade, der i Danmark kun trængte langsomt frem og under Modstand. Man vægrede sig her hjemme i det længste mod altfor tydeligt at anerkende den uomstødelige Kendsgerning, at den Døde virkelig var død, og først i Katholicismens sidste Slægtled skulde den realistiske Opfattelse gøre sig stærkere gældende.

Gravstenene over de Roskildebisper, der fulgte efter Oluf Mortensen, tilhører andre og jævnere Typer.

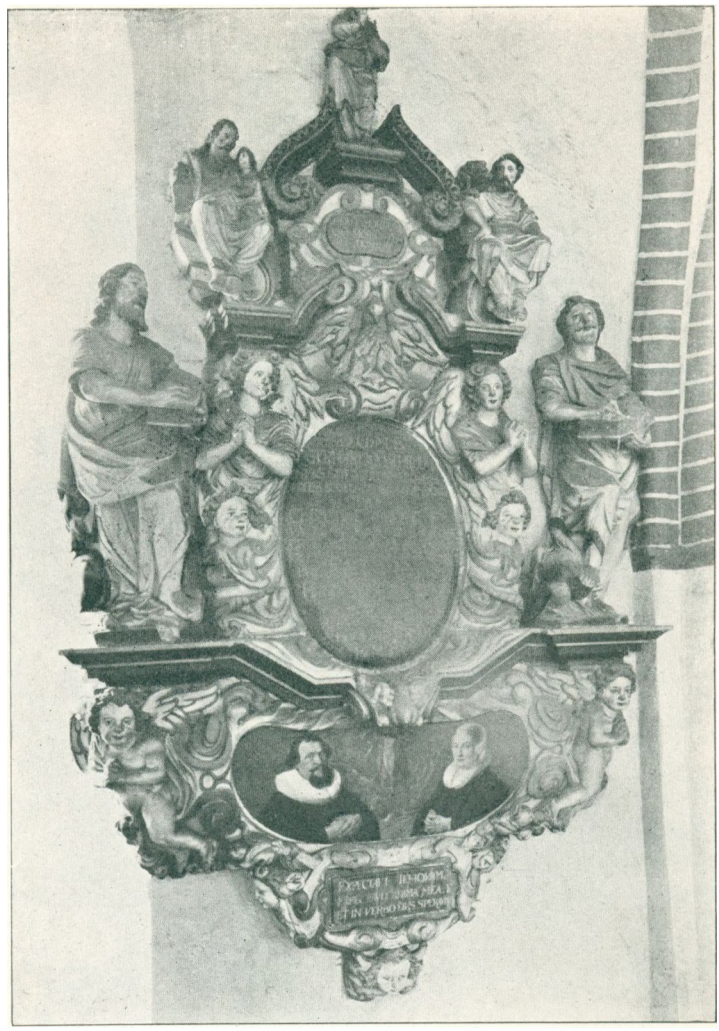

Afb. 84. Epitafium over Borgmester Gert Schrøder † 1642 og Hustru † 1643.

Som allerede nævnt arbejdede den ældre Middelalder fortrinsvis i Granit. Billedmæssige og dekorative Motiver gengives her — som i den anonyme Gravsten med Korset — i ophøjet Relief, idet Motivet løfter sig op over Stenens Flade. En saadan Gravsten virker udpræget plastisk. Efterhaanden som Kalksten blev benyttet i bestandig større Omfang, medførte dette væsentlige Ændringer i den tekniske Behandling. Kalkstenen er langt lettere at arbejde i end Granitten og tillader større Finhed i Detaillen; men den er tillige stærkere udsat for de mange Fodtrins Slid. Det gjaldt derfor om at værne bl. a. om Indskriften og samtidig sikre sig, at den blev tydelig. Allerede i romansk Tid var Bogstaver hugget ind i Granitsten; de stod mørkt skyggede og for at gøre dem endnu tydeligere var de fyldte med en mørk Masse. At indhugge Bogstaver vedbliver man med helt op i 14. Aarh. — som Domkirkens Gravsten over Præsten Niels Pedersen († 1360) viser det. Men da var man forlængst slaaet ind paa en anden Fremgangsmaade. Man lod Overfladen af Indskriftens Bogstaver ligge i Flugt med Stenens Overflade og arbejde sig ned i Stenen udenfor Bogstavernes Rande; Virkningen bliver derved en ganske anden. Fladens Enhed er bevaret og Bogstaverne træder lyst frem paa dunkel skygget Baggrund. Fladens Enhed blev ogsaa respekteret overfor dekorative Motiver som Rosetter, Evangelistsymboler og overfor Fremstillinger i Midtfeltet — Figurer, Vaabenskjolde eller andre Attributter — selvom de fik en plastisk Udformning. Men det var Tingenes Omrids, nok saa meget som deres plastiske Ud-

Afb. 85. Epitafium over Borgmester Hans Andersen Guntzow † 1655 og Hustru † 1658. Opsat 1653.

arbejdelse, der sprang i Øjnene. Endnu større Tilnærmelse til det tegnede viser flere af Domkirkens Gravstene, hvor man nøjedes med at gengive Fremstillingen i Midtfeltet ved at indhugge Linier i Omrids og Inderlinier. Gravstene af denne Art er karakteristiske for 15. og et godt Stykke ind i det 16. Aarh. (Afb. 73).

Det er naturligt — og det er menneskeligt — at Interessen stærkest fanges af Gravmæler, der viser den Afdødes Skikkelse, selvom Portrætligheden er omdisputabel. Gengivelsen af den menneskelige Skikkelse fængsler altid stærkt. Var dette allerede Tilfældet med Gravstenens, gælder det selvsagt i endnu højere Grad de monumentale Gravmæler over Valdemar Atterdags Søn, Junker Christoffer († 1363) og over hans Datter, Dronning Margrethe († 1412). Begge hører til den Form for Gravmæler, der kaldes Kenotafier (Græsk: en tom Grav). Den Afdøde er fremstillet hvilende ovenpaa en sarkofaglignende Underbygning (Tumba), der løfter den Afdødes Skikkelse højt op over Kirkegulvet. At man traadte paa Ligsten i Kirkegulvene havde i og for sig ikke forarget nogen og betragtedes heller ikke i Aarhundrederne efter Reformationen som noget, man i altfor høj Grad skulde opholde sig over. Men at det for Storfolk, ikke mindst for kongelige

Personer, med de store Midler og en naturligt stærkere Trang til ogsaa efter Døden at hævde deres Undtagelsesstilling, maatte staa som ønskværdigt at undgaa den ydmyge Plads i Kirkegulvet, er forstaaelig nok, og ogsaa her i Danmark trængte Kenotafieformen igennem, saavidt vides dog først i 14. Aarh., og kun kendt fra kongelige Gravmæler. Til denne Monumenttype hører Gravmælet over Kong Christoffer II og Gemalinde og over Kong Valdemar Atterdag, begge i Sorø Kirke. Til dem slutter sig de to Monumenter i Roskilde Domkirke over Valdemar Atterdags Søn og Datter i Kirkens Højkor, stilfærdigt indtrængende i deres tyste Tale, som det efter middelalderlig, katholsk Tankegang sømmede sig for Mindesmærker over Grave — ejendommelige i deres Modsætning til Højkorets højttalende, næsten larmende Gravmæler fra 17. og 18. Aarh.

Af *Junker Christoffers Gravmæle* er nu kun den Afdødes Skikkelse tilbage. Den unge Junker er fremstillet liggende udstrakt ovenpaa Gravmælets Underdel, Tumbaen, lyslevende og med aabne Øjne;

Afb. 86. Epitafium over Otto Krabbe † 1719.

Afb. 87. Kong Kristian III' Gravmæle.

han er i fuld Rustning, med Hjelm, Ringkrave og Panserskjorte; venstre Haand hviler paa Sværdet og højre fatter om en Dolk. Ved Hovedet ligger Turnerhjelmen; desuden er anbragt Rigsvaabenet, Hallands Vaaben (Leopard og Hjærter) og Laallands Vaaben (den kronede Drage), der tillige smykker hans Rustning; Skjoldemærkerne viser, at han er Tronarving, Hertug af Halland(?) og Hertug af Laalland. Hvad der er tilbage af Monumentet er udført i Alabast med Benyttelse af Metal bl. a. til Ringkrone og Bælte. Men alt er ret kummerligt bevaret, og som Kunstværk er den hvilende Skikkelse kun ringe, plump og haandværksmæssig i Udførelse, omend ikke uden vis Dygtighed i

Afb. 88. Kong Frederik II' Gravmæle.

Gengivelsen af Rustning og Dragt. Med Francis Beckett kan man vistnok slutte, at Monumentet er engelsk Arbejde fra Slutningen af 14. Aarh. (Afb. 68).

Et Kunstværk af ganske anderledes Lødighed er *Dronning Margrethes Gravmæle.* Det staar, efter alt at dømme, paa sin oprindelige Plads, midt i Højkoret, men da det blev rejst af Kong Erik af Pommern en halv Snes Aar efter hendes Død stod det foran Højalteret. Der har det kunnet virke med en ganske anden Monumentalitet end nu; da hørte det ligesom med i Kompositionen af Kirkens Indre — som en Helgenindegrav løftede det sig højt og synligt frem, stort nok og straalende nok til at gøre sig gældende midt i Kan-

nikekorets skønne og rige Udstyr; ingen Fyrste kunde ønske et stateligere Gravmæle eller en mere dominerende Plads for det. Og endda havde det ikke været Meningen, at den store Dronning skulde hvile her. Først var hun begravet i Sorø Kirke hos sine nærmeste Forfædre, men Biskop Peder Jensen Lodehat bortførte paa voldelig Vis hendes Lig herfra og lod det begrave i sin Domkirke (Afb. 74, 75).

Det var 1423 Monumentet rejstes, som det fremgaar af Indskriften paa Monumentets Rand, der i en senere, men formentlig paalidelig Gengivelse lyder saaledes: »Anno domini millesimo quadringentesimo duodecimo, in die sanctorum symonis et iude apostolorum, obiit illustrissima princeps et domina domina margareta quondam dacie swecie norwegieque regnorum regina, at anno sequenti quarto nonas iulii hic sepulta est, quam cum tota posteritas digne ut meruit simul honorare nequeat, hoc opus in ejus memoriam magnifici principis erici regis moderni sumptibus est constructum: 1423 (I Herrens Aar 1412, paa de hellige Apostles Simons og Judæ Dag, døde den højst navnkundige Fyrstinde og Frue, Fru Margrethe, fordum Rigerne Danmarks, Sveriges og Norges Dronning, og det følgende Aar d. 4. Juli blev hun begravet her. Da hele Efterverdenen ikke formaar at hædre hende, som hun fortjener det, er dette Mindesmærke oprejst til hendes Amindelse paa Bekostning af den høje Fyrste, nu regerende Kong Erik, Aar 1423.

Som vore andre middelalderlige Kenotafier er ogsaa Dronning Margrethes bleven ilde medhandlet gennem Tiderne, maaske har allerede Kirkens Brand 1443 skadet det, men langt værre var, da der paa et senere Tidspunkt, mulig i Reformationstiden, blev øvet Vold imod Relieffigurerne, medens i al Fald Dronningens Hoved blev skaanet. Hvad der var tilbage, er ved Vanrøgt bleven stadig mere ødelagt. Endelig 1863 oprandt bedre Tider for Gravmælet. Da blev det overdraget Billedhugger F. G. Hertzog at restaurere det, men han fik kun begyndt, og efter hans Død 1892 overdroges det Billedhugger C. Aarsleff at gennemføre en »fuldstændig Restauration«, der 1912 var afsluttet. C. Aarsleff har selv i sin Bog: Mindesmærket over Dronning Margrethe 1912, givet en fængslende Skildring af sin Fremgangsmaade under Genfremstillingen af Relieffigurerne og tillige skildret sit Syn paa Monumentet i Forhold til Tiden, da det blev til, og den Personlighed, det er rejst over.

Da Aarsleff fik med Dronning Margrethes Monument at gøre, var af oprindelige Dele af Udsmykningen kun følgende tilbage: den betydeligste Del af Dronningefiguren fra Fladen over Haarfrisuren til noget over Fødderne, Brudstykker af Reliefgrupper og Enkeltfigurer, samt nogle Stykker af den arkitektoniske Indramning, alt i Alabast.

Den blaasorte Mamortumbas Sider er ved en Slags Stræbepiller højdedelt i smalle Fag, der igen er vandret delt i den halve Højde, saa der har kunnet udformes to Rækker Buefelter hele Sarkofagen rundt, med Plads til Relieffer eller Enkeltfigurer. Det lykkedes ved grundige Studier af de bevarede Dele og af beslægtede Monumenter i Udlandet og ved snild Fortolkning af Hullerne, hvori

Afb. 89. Fra Kong Kristian III' Gravmæle.

de oprindelige fire Relieffer paa hver af Tumbaens Endeflader havde været indtappede, at fastslaa, at det har været Æmner af Marias og Jesu Liv, der har været fremstillet. Paa vestre Flade: 1. Bebudelsen, 2. Fremstillingen i Templet, 3. Getsemane og 4. Vandringen til Golgata, og paa østre: 1. Kvinderne ved Graven, 2. Christus som Verdensdommer, 3. Marias Død og 4. hendes Himmelkroning. I disse Æmner er søgt Udtryk for en kristelig Tankegang, der er ægte katholsk i Udformning. Optrin af Marias og Jesu Liv er sidestillede for at skildre Livet, Døden og Saliggørelsen.

Andre Tankerækker giver sig til Kende i de 16 + 16 Enkeltfigurer, der har været anbragt i Buefelter paa Langsiderne. Ogsaa her gav Taphuller, i Forbindelse med de bevarede Brudstykker, Vejledning, og ved sammenlignende Studier med andre samtidige Momenter lykkedes det ogsaa her at fastslaa Billedrækker,

omend ikke altid med saa tilnærmelsesvis stor Sikkerhed som for Relieffernes Vedkommende.

Af de 24 Buefelters Figurer er bevarede Brudstykker tolkede og gengivne som: Maria Magdalene, St. Lucius, St. Johannes Evangelist, St. Bartholomæus, St. Jacob d. Ældre, St. Margrethe og St. Birgitte. Tre Buefelter har man, omend med mindre Sikkerhed, ment maatte have indeholdt Figurer, forestillende Bisper i Odense, Roskilde, Aarhus. De øvrige Figurer er Apostel- og Bispeskikkelser, — deriblandt Erkebispens i Lund; de er frit komponerede og ligeledes de 8 Ynglinge med de 8 Bispedømmers Skjoldemærker. Helgener og Apostle har staaet Vagt om den store Dronning, og Skikkelser, der symboliserede hendes Magt over Riget med dets samtlige Bispedømmer, har sluttet op for at hædre hende. At der her hvilede et kristent Menneske og en Dronning maatte være klart for alle.

Paa Baggrund af det sortblaa Marmor træder den hvidgraa Alabast i Figurer og Arkitektur frem med stor Tydelighed; men Spor af Farver og Forgyldning paa bevarede Brudstykker lader ane, hvor koloristisk virkningsfuldt Tumbaen oprindelig har gjort sig gældende. Ved Istandsættelsen har man kun paasat Forgyldningen i det Omfang, der med Sikkerhed kunde paavises paa de fundne Brudstykker.

Medens alle de her nævnte Arbejder ved Tumbaen og dens Billeder skyldes Aarsleff, er Istandsættelsen af Dronningeskikkelsen med tilhørende Arkitekturdele væsentligst Hertzogs Værk.

Ophøjet og ensom, i forklaret Ro hviler Dronning Margrethe ovenpaa Tumbaen med dens mange Figurers myldrende Liv. Hendes strenge og rene Profil kender enhver Dansk. Hvorvidt der er Tale om et Portræt er det meget vanskeligt at udtale sig om. Det maatte i saa Fald gengive hende, som hun var i sine yngre Aar.

Men hvad enten Fremstillingen af Dronning Margrethe gengiver hendes Træk eller ej, er Monumentet som Helhed et værdigt Mindesmærke over en stor Fyrstinde over tre Riger. Det er tillige et Værk, der tilhører Verdenskunsten; thi det skyldes den dygtige flanderske Billedhuggerskole og glider smukt ind i Rækken af Samtidens store Gravmæler ude i Europa. Aarsleff har peget paa Pierre de Thury som Mesteren for Monumentet. Dronningens Skikkelse er fremstillet endnu i det 14. Aarh.'s Overlevering, med korslagte Hænder, og med Klædningens Folder som paa en staaende Figur; Øjnene er lukkede — ikke i Dødens Søvn, men ligesom til Hvile. Af det 15. Aarh.' realistiske Gengivelse af Døden er der intet.

Med Junker Christoffers og senere Dronning Margrethes Gravlæggelse i Roskilde Domkirke var Kongeslægten igen vendt tilbage til denne Kirke. Erik af Pommern døde fjærnt fra sit gamle Rige, men Christoffer af Bayern († 1448), den sidste af Estrids Efterkommere, blev begravet i Domkirkens Højkor; senere

Afb. 90. Fra Kong Frederik II's Gravmæle.

flyttedes Liget til de Hellige Tre Kongers Kapel, som *Christian I* († 1481) havde stiftet og bestemt som Hvilested for sig og sin Slægt[1]).

Hverken over Kong Christoffers eller over Kristian I's Grave, ej heller over begges Gemalinde, Dronning Dorothea, er Gravmæler, ja man kender end ikke Kong Christoffers Grav. Først 1870 lagdes i Kirkegulvet to enkle Sten til Minde om Stamforældrene til den oldenborgske Stamme.

EFTERREFORMATORISKE GRAVMINDER

Endnu længe efter Reformationen og medens Renaissancens dekorative Former var i Færd med at trænge igennem andetsteds, følger Gravminder i Roskilde Domkirke ikke alene den nedarvede Teknik, men ogsaa de hævdvundne gotiske Kompositionsskemaer, hist og her med Tilløb til Renaissancemotiver i Udsmykningen. Forandringer i det tilvante begynder først fra Midten af 16. Aarh. at gøre sig gældende paa tydelig Maade i Domkirkens Gravmæler. Af dem er atter *Gravstenene* langt de talrigste, som venteligt er.

[1]) Hverken Sønnen Kong *Hans* († 1513) eller Sønnesønnen *Kristian II* fik deres Grav her; Kong Hans havde først bestemt at ville hvile i Roskilde Domkirke, men ændrede det senere til Franciskanerkirken i Odense, hvor Sønnen Frants allerede var gravlagt og her begravedes senere, 1521, hans Dronning, Christine af Sachsen. At Kong Kristian II 1559 fik sin Grav i samme Kirke var kun naturligt; Dronning Elisabeth var da forlængst død i Udlændighed (1526) og begravet ved Gent i Belgien, hvorfra hendes Ben 1883 førtes til Odense St. Knuds Kirke; Kristian II var 1804 bleven overflyttet hertil tilligemed sine Forældre. Ogsaa *Frederik I* († 1533) og hans Dronning Sofie af Pommeren († 1568) blev gravlagt andetsteds, i Slesvig Domkirke.

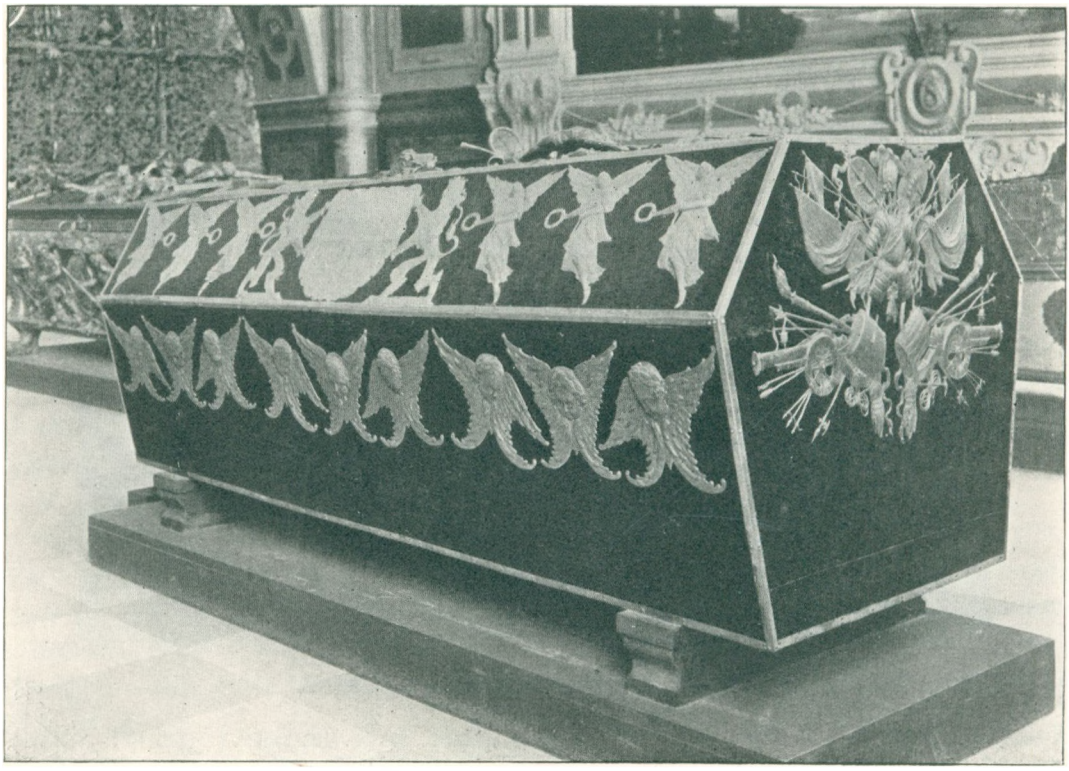

Afb. 91. Kong Kristian IV' Kiste.

Ændrede religiøse Forestillinger spores i Indskrifterne. Den evangeliske Tanke om Frelsen fra Døden ved Guds Naade alene kommer tydeligt til Orde. Paa den Aar 1560 afdøde Raadmand Niels Andersens Gravsten er Opstandelseshaabet klart og tydeligt udtalt i de Ord, der skulde blive saa hyppigt gentagne senere og som her lyder saaledes: Gud give hannem en salig Opstandelse og os alle. Amen! At mange af Ligstenene, særlig over adelige Personer, endnu længe vedbliver kun at nævne Navn, Stilling og Dødsaar, er kun et blandt mange Vidnesbyrd om, at Gravstenene af mange opfattes overvejende som et verdsligt Monument over den afdøde — et Æreminde.

Det er paa Gejstliges, Skolemænds og Borgerliges Gravstene religiøse Udtalelser og fromme Talesprog er hyppigst. Her begynder Domkirkens Gravstene fra 1560'erne at blive stadig mere veltalende, med Citater af Bibelen. Rørende nok er det især paa Børns Grave, man finder fromme Indskrifter; men hvad enten de gælder Voksne eller Børn, udtrykker de altid Haabet om Frelsen og det evige Liv i nøje Tilknytning til den lutherske Læres Opfattelse. Fra Overgangen til 17. Aarh. kommer noget Nyt til. Det er Trangen til at faa saa meget med som mulig af Afdødes Liv og Levnet, forenet med Ønsket om samtidigt at faa anbragt saa mange rørende og anerkendende Udtalelser, Pladsen tillader. Humanismens veltalende og ordrige Maade at udtrykke sig paa lader sig spore allerede i Midten af det 16. Aarh., og det er denne Tilbøjelighed til at bruge

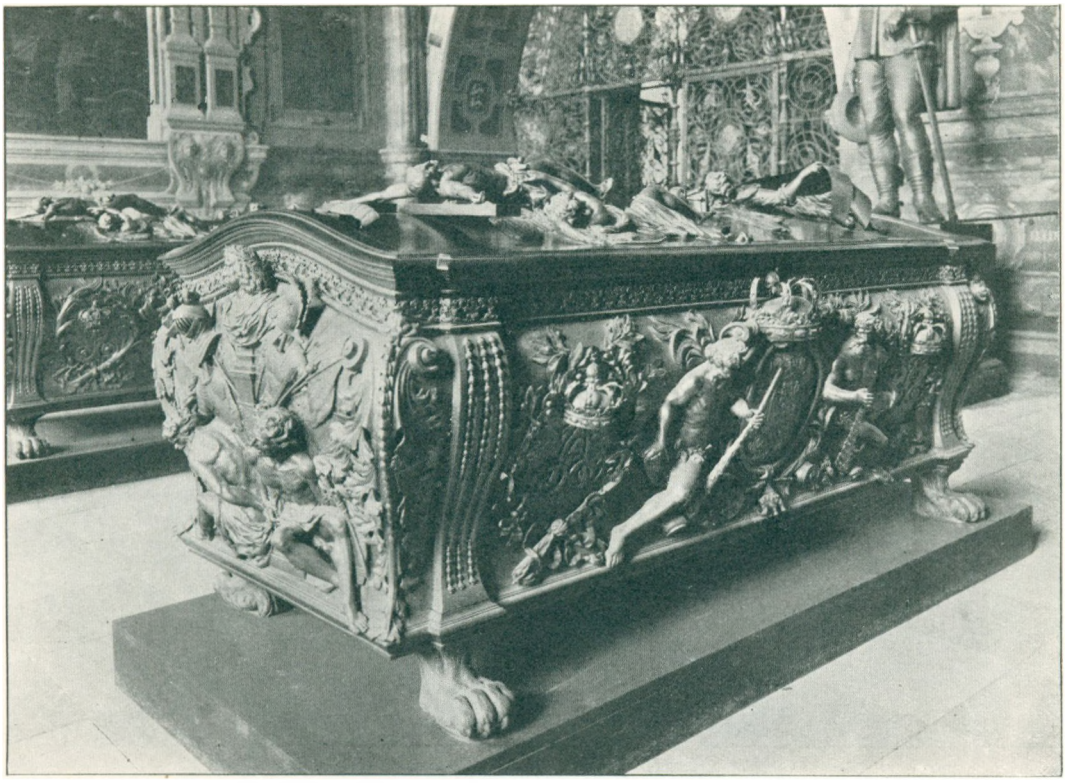

Afb. 92. Kong Frederik III' Kiste.

mange Ord, der, efterhaanden som Tiden gaar, stadig tager til for at kulminere i 18. Aarh.' svulstige Indskrifter.

Det religiøse kommer — foruden i dunkle Udtalelser og i Citater — frem gennem Symboler og billedmæssige Fremstillinger. Og dog er det paafaldende, saa sparsomt religiøse Forestillinger kommer til Orde paa denne Maade paa Domkirkens Gravstene i de første Slægtled efter Reformationen. Symbolet J. H. S., (Jesus eller Jesus hominum salvator [Menneskenes Frelser]) var ogsaa velkendt i katholsk Tid, men først ret sent møder man trøstende og beroligende Forsikringer i billedlige Fremstillinger af Christus som den gode Hyrde, eller holdende Jordkuglen i sin Haand, og af Lammet med Kors i Mund eller trædende paa en Slange. I Slutningen af 16. Aarh. dukker frem det Motiv, der mer end noget andet betonede Opstandelseshaabet, selve Christi Opstandelse.

Der var en Tankegang, der fandt Udtryk allerede umiddelbart efter Kirkeforandringen og er en Fortsættelse af og videre Udvikling af noget, der havde været i Færd med at slaa igennem i Katholicismens senere Tid. Det er den direkte Hentydning til Død og Forkrænkelighed, symboliseret paa forskellig Maade, hyppigst ved Dødningehoveder og Timeglas. Men alt i alt er saadanne symbolske Fremstillinger ikke altfor talrige paa Ligsten fra 16. og et godt Stykke ind i det følgende Aarh.

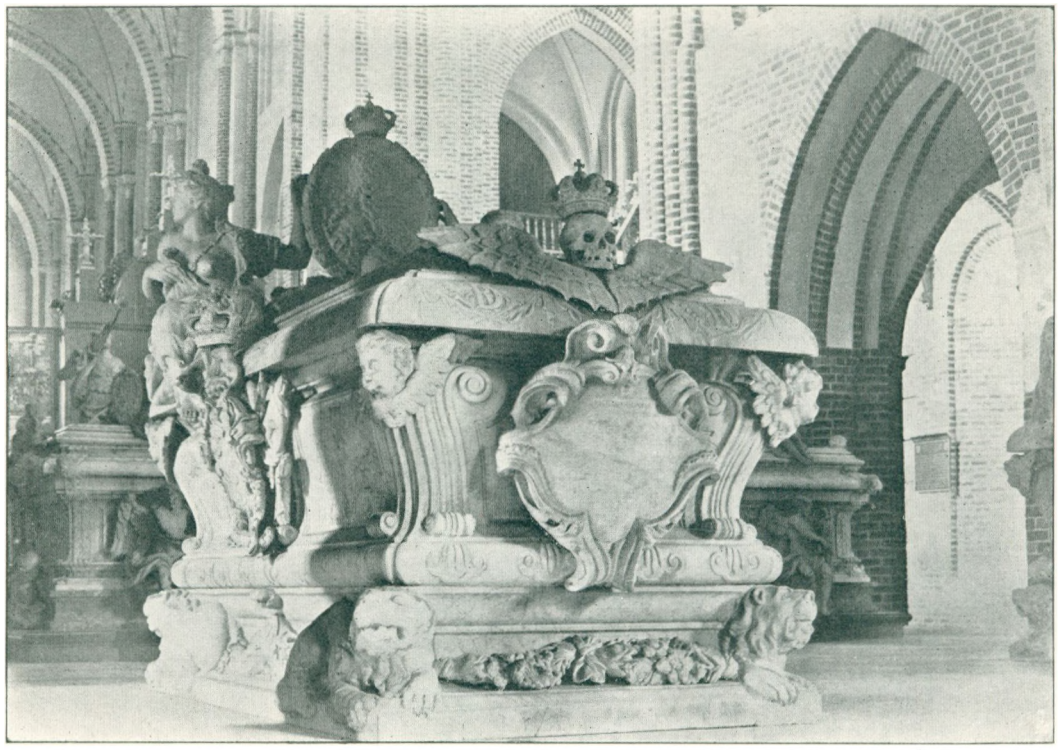

Afb. 93. Kong Kristian V' Sarkofag.

Det er fra Aarene omkring Midten af 17. Aarh. Hentydninger til Død og Grav og til Haabet om den evige Salighed bliver langt mere almindelige. Allerede Gravstenen over Borgmester Gert Schrøder († 1643) og Hustru († 1642) i Koromgangen varsler om et Omslag i Smagen paa dette Omraade, idet den indeholder ikke mindre end 10 sindbilledlige Fremstillinger, der paa forskellig Maade fortæller om Døden og Salighedshaabet. Fra da af og gennem hele 18. Aarh. skulde Tanken om Dødens Gru og Opstandelsens Glæde være det stærkeste Indtryk Gravstenen bød de Efterlevende (Afb. 78).

Tilbøjeligheden til at lade Indskriften svulme op og brede sig, medførte en overordentlig vigtig Følge for Gravstenskulturen. Ganske af sig selv fik det billedmæssige og kunstneriske stadig mindre og mindre Plads paa Gravstenene op igennem 17. og 18. Aarh. Kun det rent ornamentale blev efterhaanden tilbage, hvad enten det nu er opfattet symbolsk eller kun rent dekorativt. De rigt udhuggede Gravstenes Tid er i det Store og Hele forbi, da denne Udvikling tager Fart. Allerede i de første Tiaar af 17. Aarh. undergaar da ogsaa Gravstenene i Roskilde Domkirke en stadig tydeligere Udvikling i Retning af at blive rene Indskriftstene. Stenhuggerens Kunst maa vige for Ordet.

Det er karakteristisk for den tekniske og kunstneriske Behandling af efterreformatoriske Gravsten, at adskillige hele 16. Aarh. igennem følger den middelalderlige Methode med fordybede Omridslinier, men Størsteparten fortsætter

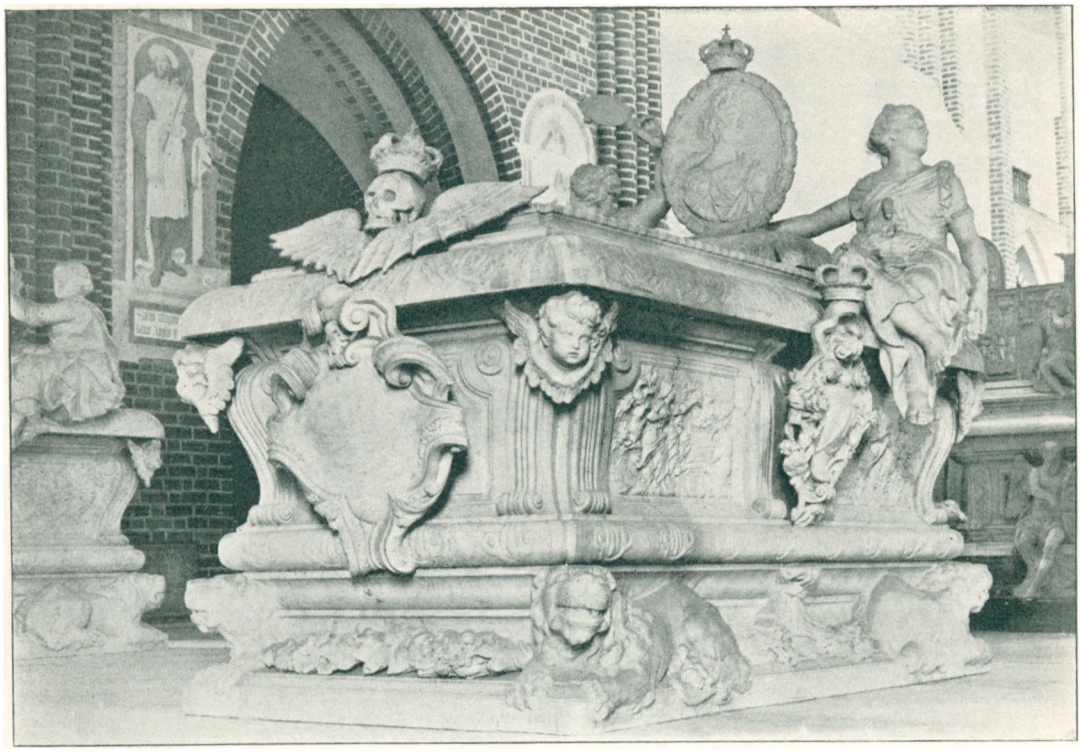

Afb. 94. Dronning Charlotte Amalies Sarkofag.

dog Traditionen fra de plastisk udarbejdede Gravsten. Efterhaanden præges baade Figurstil og Ornamentik stadig mere af Renaissancen. Interessantest er Domkirkens mange Figursten fra 16. og Begyndelsen af 17. Aarh., der — følgende middelalderlig Tradition — bærer Billedet af den Afdøde, ofte med Portrætlighed, anbragt i en dekorativ Portal.

Efterhaanden aflægges visse irrationelle gotiske Reminiscenser. Den Opfattelse gennemføres, at alt paa Stenen skal være staaende eller hængende, som om den — hvad den ganske vist ikke gør — skulde staa oprejst, indmuret i Kirkevæggen. Et virkeligt Fremskridt var det derimod, at Indskrifter, i Regelen med store latinske Bogstaver, altid anbringes saaledes, at de er læselige fra eet og samme Standpunkt. Velkendt er de vaabenprydede Figursten over Adelige, som Jens Rosengaard til Hagerup († 1561) (Afb. 76) i nordre Korsfløj.

Uden forøvrigt her at komme nærmere ind paa de forskellige Gravstenstyper fra efterreformatorisk Tid, skal dog nævnes en desværre stærkt slidt Gravsten i Midtskibet over Niels Hemmingsen († 1600), hvor man ser den berømte Theolog, undervisende midt i en Flok Disciple. Denne Fremstilling er anbragt i øverste af den i to omtrent ligestore Felter delte Sten — en i Domkirken ret almindelig Type, hvortil ogsaa hører Kirkeskriver Christoffer Nielsens († 1602) (Afb. 77), der er mærkelig ved sin tidlige Fremstilling af Christi Opstandelse. Fra 17. Aarh.s Begyndelse, da Figurstenene tager af i Tal, idet Indskriften nu for Alvor begynder at brede sig, bliver Variationerne i Stenenes Komposition

færre. Meget ofte nøjes man med en dekorativ Ramme om Indskriften; men denne Ramme kan undertiden blive meget billedrig, som paa den allerede omtalte Gravsten over Borgmester Gert Schrøder og Hustru i Koromgangen med de mange kristelig symbolske Fremstillinger (Afb. 78). Fra Tiden inden Indskrifterne tager Overhaand, er en af Domkirkens skønneste og største Gravstene, nu indmuret i Oluf Mortensens Vaabenhus (Afb. 79). Den er 1655 lagt over Sofie Lindenow († 1652), g. m. Rigsraad Christoffer Urne til Aarsmarke (Knuthenborg) († 1663). Ved sin noble og enkle Komposition og Friskhed i Detaljen staar den højt over den allermeste samtidige Gravstenskunst i Domkirken; ja den er et af Tidens ypperste Arbejder. Den skyldes da ogsaa, som paavist af Chr. Ax. Jensen, Datidens dygtige Billedsnider, Lorents Jørgensen i Holbæk.

Ligstenene fra det følgende Hundrede Aar er gennemgaaende kun lidet interessante, set fra et kunstnerisk Synspunkt. Ligstenshuggeriet havde allerede længe været i Tilbagegang, og Figurstil og Ornamentik stivner mere og mere i tørre Skemaer.

Hvad Ligsten havde været for 16. Aarh.s Mennesker, blev Epitafierne for det 17. Aarhundredes. Da kom de først rigtig paa Mode.

Til Gravstene over Mænd og Kvinder af Datidens Overklasse slutter sig naturligt et *Epitafium,* udfyldende og forklarende. Adskillige saadanne Epitafier har Domkirken endnu i Behold. En Del af dem er dygtige Værkstedsarbejder, men et Par er betydelige Kunstværker og hører til de ypperste i sin Art i Danmark. De ældste er udskaarne i Træ, stafferede med Forgyldning og Farver og slutter sig smukt til Tidens øvrige Træskærerkunst. Andre er i Sandsten og enkelte i Marmor. Saa godt som alle Domkirkens Epitafier er komponerede over samme Skema, der ikke er uden Forbindelse med den middelalderlige Altertavletype. De bestaar af et Hovedparti — Tavlen — til Billeder eller Indskrifter eller begge Dele, har Hængestykke — Underdel, Topstykke og Sidepartier — undertiden ganske som Renaissancealtertavlers Vinger. I Tankeindhold er de nok saa veltalende som Gravstenene, baade i Billeder og Symboler. Og navnlig lægges der i Epitafiet Vægt paa det omhyggeligt udførte Portræt, malet eller i Skulptur.

Ikke blot i Aandsindhold, men i fuld saa høj Grad i kunstnerisk Stil, bærer Domkirkens Epitafier fra 17. og Begyndelsen af 18. Aarh. skiftende Tiders Mærke.

Stræng korrekt arkitektonisk Opbygning præger de to Træepitafier over Lektor Leth († 1606) (Afb. 81) og Kristian Gyldenstjerne til Restrup († 1617) og Hustru, Dorthe Rud († 1648) — begge i søndre Sideskib; sidstnævnte er skaaret 1622; i Tavlens øverste Felt er begge malede — paa Tidens Manér knælende foran en Bedepult (Afb. 80). Til samme Gruppe hører det skønne og noble Epitafium over kgl. Raad Jonas Charisius († 1619) og Hustru. Det er af Marmor — sort, brunligt og hvidt — af overordentlig fin og sober Farvevirkning; det er tillige logisk og klart i Opbygning — et Mesterværk af Renaissancekunst.

Afb. 95. Fra Kong Kristian V' Sarkofag.

Sidepartierne dannes af Hermer i Profil; Topstykket bærer Charisius's energisk gjorte, udtryksfulde Portrætbuste mellem hvilende Genier. Dette Epitafium er det gennemførte humanistiske Gravminde! (Afb. 82).

Hvor sagligt det end er i sin Arkitektur, antyder dog Udsmykningen af Topstykket, at Barokken, med dens brudte og svungne Former er under Vejs. Den gør sig et Slægtled efter kraftig gældende i tre malede og forgyldte Sandstensepitafier i Koromgangen. Opløsningen af Typeformer og Ornamentstil kommer her meget tydeligt til Orde, men tillige møder man her en tung, overmoden Fylde af Motiver. Det hævdvundne Epitafieskema bliver næsten voldført i al den Rigdom af Figurer, af Rammeværk og Ornamenter i Brusbarokkens allermest fantastiske og vilde Former. Men interessante er de paa deres Vis, i al deres geniale Opfindsomhed. De tre Monumenter staar i Manér og Udførelse hverandre meget nær og kan meget vel stamme fra samme Værksted; de er tillige alle fra Midten af 17. Aarh. Alle er de prægnante Udtryk for Tidens kristelige Billedsprog, der her er ved at tage Overhaand over Humanismens rent menneskelige Tale.

Ret beskedent i Størrelse, men allerede segnefærdigt af Overlæsselse, er Epitafiet over Ole Worms Hustru, Susanne († 1637), med et ganske dygtigt malet Medaljonportræt i Topstykket. Midttavlen flankeres af Troen og Kærligheden (Afb. 83). Endnu mere voldsomt virker Epitafiet over Borgmester Gert Schrøder († 1643) og Hustru († 1642) (Afb. 84). Frejdige og fromme Engle i alle Størrelser flokkes om den ovale Indskrifttavle og de Afdødes livfuldt malede Portrætter, medens de fire Evangelister grupperer sig til Siderne og paa Topstykket, ivrigt talende. Det tredje Epitafium er sat over Præsten Augustinus Sandt († 1649) og Hustru († 1648); ogsaa det bærer malede Portrætter. Hovedfigurerne er her — meget selvfølgeligt — Moses og Aron, anbragt hver paa sin Side af Midttavlen.

Noget yngre og med et helt andet Værkstedspræg er Sandstensepitafiet i nordre Sideskib over Borgmester Hans Andersen Guntzow († 1655) og Hustru († 1658), opsat 1655 (Afb. 85). Det er langt mere kultiveret, behersket i Komposition og Ornamentik; det er i Færd med at arbejde sig ud af Bruskbarokken. Midtfeltet indtages af et højst uheldigt Maleri af de Afdøde, der modtages i Himlen af Christus; under dem brænder Helvedes Ild. Til Siderne staar Christus med Tornekrone og Johannes, der vidner om det Guds Lam.

Prisen blandt Domkirkens Epitafier bærer dog det storslaaede Mindesmærke over Geheimeraad Otto Krabbe († 1719). Det er ikke blot det største, men tillige det mest monumentale i Opbygning og Dekoration, storladent i Helhed som i Enkeltheder — et betydeligt Værk af en i europæisk Barokkunst skolet Kunstner. Epitafiets Bagstykke er sort Marmor med Enkeltornamenter i hvidt Marmor. Dette Materiale er ogsaa brugt til den piedestalbaarne Buste af Otto Krabbe — et udmærket Stykke Portrætkunst — imellem en basunblæsende Fama og en sørgende Kvindeskikkelse med Hjælm og Medusaskjold. Af hvidt Marmor er ogsaa Topstykkets kronede Vaabenskjold og Vasen med brændende Ild, anbragt mellem to henrivende Genier. Der ligger et Par Menneskealdre mellem de sidst omtalte Epitafier og dette Æreminde. Det er saa godt som helt præget af en almenmenneskelig Allegorisering, der staar de forrige Aarhundreders Humanisme meget nær. Epitafiet maa anses for et Værk af Billedhuggeren I. C. Sturmberg, i hvis Tjeneste Simon Carl Stanley udarbejdede de to Genier paa Topstykket.

Mere almindelig Minde- og Æretavle end egentlig Epitafium er *Tavlen over Viceadmiral Just Juul* i nordre Sideskib. Han faldt ved Rygen 1715. Tavlen er ganske prunkløs, kun med Indskrifter.

Renaissancens og Barokkens Udstyr og Epitafier havde ikke virket særlig forstyrrende i det store egentlige Kirkerum. Noget anderledes forholder det sig med de pompøse, storladne Gravmæler, der efterhaanden er bleven opstillet. I det udpræget gotiske Kristian I.s Kapel gør de to Monumenter over Kongerne Kristian III og Frederik II et meget fremmedartet Indtryk. De er

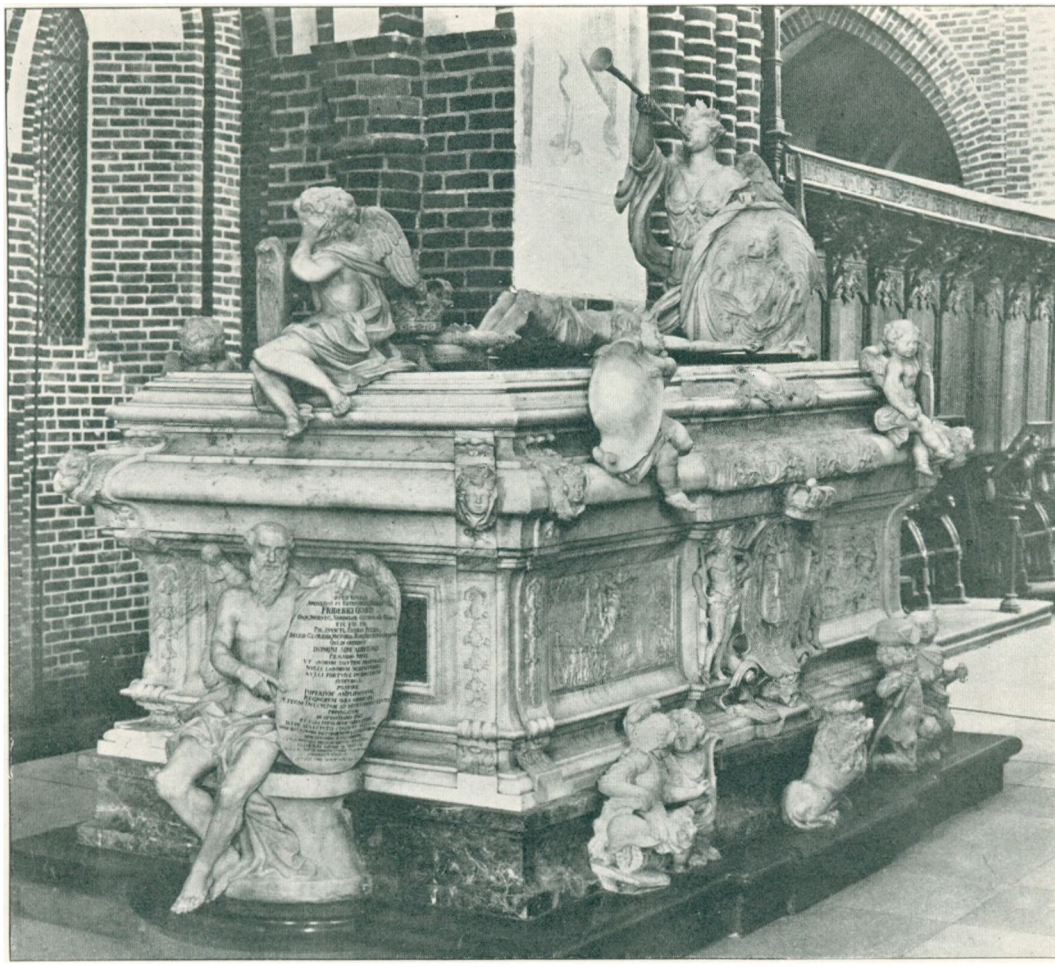

Afb. 96. Kong Frederik IV's Sarkofag.

hele selvstændige Renaissance-Bygværker, med fuldt gennemarbejdede arkitektoniske Former. De to mægtige Gravmæler, der har maattet stilles tæt op ad hinanden for overhovedet at faa Plads, er ganske ude af Maal med Rummet, hvori de er anbragt. Derfor sprænges Harmonien mellem Genstande og Rum. Den Modsætning, der altid let opstaar i gamle, gotisk bestemte Kirker mellem Arkitekturens spinkle, højstemte Spænstighed og senere tilkomne Renaissance- eller Barokværkers hvilende Bredde, Fylde og Formrigdom, gør sig i Roskilde Domkirke egentlig kun eet Sted eksplosivt gældende, og det er i dette Kapel. I nogen Grad er det samme Tilfældet med Sarkofagerne i Dronning Anna Sofies (tidligere Trollernes) og i Kragernes Kapel; langt mindre i Højkoret med Baroksarkofagerne over Kristian V og Frederik IV med deres Dronninger; thi her er selve Rummet langt større og Muligheden for en Sprængning udelukket. I Frederik V.s Kapel er der — efter den oprindelig paatænkte Anvendelse — den bedste Overensstemmelse mellem Rum og Monumenter, og

det samme gælder det Glyksborgske Kapel, hvor Korsarmenes og dermed hele Bygningens Dimensioner endda er beregnet efter Gravmælernes.

De to Monumenter i Kristian I's Kapel er besynderligt nok kun rejst over Kongerne, skønt ogsaa begge Dronninger er gravsatte i Hvælvingen under Kapellet.

Det varede mange Aar efter Kong *Kristian III's* Død, før Sønnen lod Arbejdet paa hans Gravmæle paabegynde. Da Kongens Lig i Juni 1578 blev ført fra St. Knud i Odense, hvor det foreløbig var bisat, til Domkirken, var Monumentet vistnok færdigt, men der hengik tre Aar, inden det var færdigopstillet paa sin Plads, og først da blev Dronning Dorothea bisat i Gravkælderen ved sin Husbonds Side. Kunstneren var den dengang vidtberømte Cornelius Floris de Vriendt i Antwerpen, hvem ogsaa andre storslaaede Gravminder i Datidens Danmark skyldes, bl. a. Frederik I's i Slesvig Domkirke.

Monumentet, der kan minde om en Paradeseng, er komponeret over Ædiculummotivet (ædiculum: en baldakinagtig Bygning), der gaar tilbage til Middelalderen og er anvendt bl. a. i et Par af de avignonske Pavers Gravmæler. Nærmeste Forbillede maa, efter Francis Beckett, søges i Jean Juste's Gravmæle over den franske Konge Ludvig XII og Gemalinde i St. Deniskirken, fuldendt 1531, der formentlig er det første Renaissancegravmæle af denne Type. Dennes kunstneriske Virkning beror paa Modsætningen mellem massivt og gennembrudt (Afb. 15, 87, 89).

Materialet er overmaade kostbart. Underdelen er af sort poleret Marmor, Søjlerne af flammet poleret Marmor og alle Figurer og Ornamenter saavelsom Kapitæler af Alabast. Der er tilstræbt en rig koloristisk Virkning; Farvesammensætninger og -modsætninger er kraftige, men ikke uharmoniske.

Dette Mindesmærke er et Renaissanceværk af europæisk Rang, klart og overskueligt i sin rektangulære Opbygning med eet Fag for Kortsiderne og to for Langsiderne. Paa Underdelens øverste tilbagevigende Afsæt hviler den afdøde Konge med lukkede Øjne. Han er i Rustning; fire lansebærende Drabanter, klædt som romerske Krigere, holder Vagt, støttende sig til Rigsvaabenet. De fire Figurer betoner stærkt Monumentets Firkantform, ligesom de fire sørgende Genier paa Bygningens Overdel.

Meget mærkelig er Monumentets Dobbeltgengivelse af Kongen. Efter den ældre middelalderlige Tradition i europæisk Gravkunst er Kongen fremstillet i roligt Blund, uden Antydning af, at det er Dødens. Og atter som Protest mod Døden og hvad dens er, har Kunstneren gengivet Kongen een Gang til, lyslevende, knælende foran Bedepult og Crucifix — i fuld Rustning, med Hermelinskaabe, og med Krone paa Hovedet. I begge Tilfælde er Kongens Portræt gengivet.

Det er da en kristen Mand, Danmarks og Norges Konge, Kristian III, der her er mindet — tillige fremstillet og opfattet som Kriger. Men hvad der ellers kunde være at sige i Ord, er aldrig bleven sagt. Alle Indskrifttavler staar tomme. Derimod er Tidens allegoriske, fra Antikken laante, Billedsprog ret

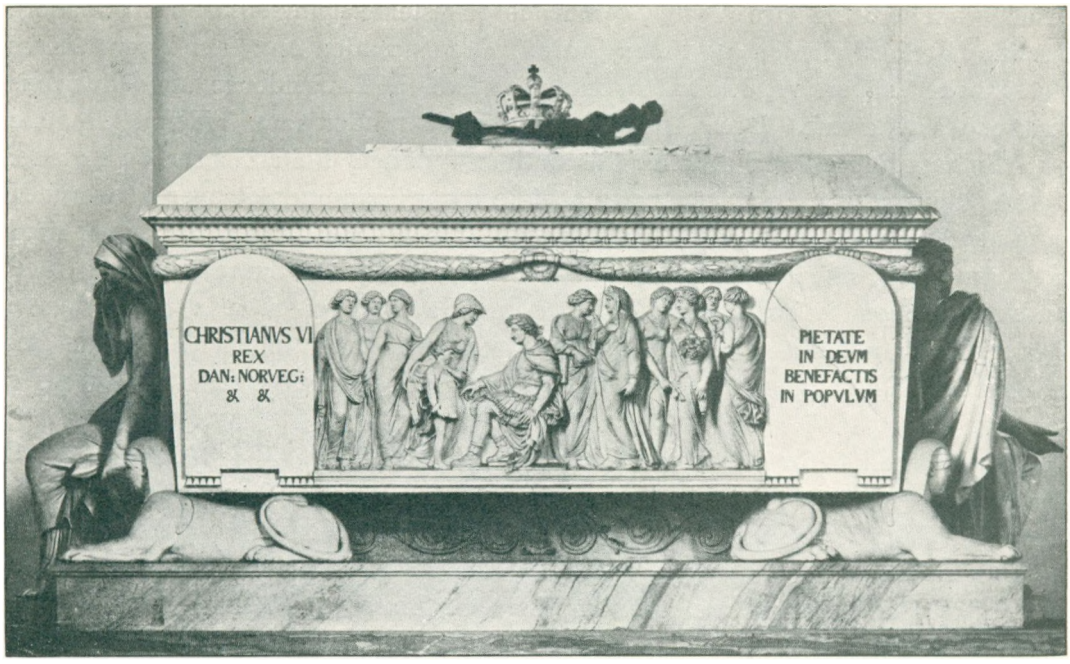

Afb. 97. Kong Kristian VI' Gravmæle.

stærkt benyttet. Allerede er nævnt de sørgende Genier med Dødens Fakler; over Kongens Hoved, i Kassetteloftets runde Felter, blæser vingede Kvindeskikkelser i Basuner — er det Fama eller er det Domsengle? Udvendig i Arkadebuernes Flige svæver Sejrsgudinder med Hæderens Kranse. Og overalt, i Ornamentfelter af alle Slags, har Kunstneren gengivet den tidlige Renaissances overordentlig skønne, baade beherskede og fantasifulde Motiver. Gesimsfrisen foroven er i sin fuldendte Elegance et lille Mesterværk!

Straks efter Kong *Frederik II's* Død var man betænkt paa at rejse et Monument over hans Grav. Det omtales allerede 1589 som bestilt og 1598 kunde det opstilles. Det vides at være bestilt i Nederlandene, men af en eller anden, nu ukendt Grund er det i al Fald bleven færdiggjort i Danmark, dels i Helsingør og dels i København. Kunstneren var den nederlandske Billedhugger Gert van Egen, men det er ikke klart, om ogsaa Udkastet skyldes ham; Kontrakten med ham skriver sig først fra 1594. (Afb. 88, 90).

Monumentet har tydeligt nok Kristian III's som Forudsætning, men den klare og faste Opbygning er her i Opløsning og som Kunstværk betraglet er det ringere end Faderens. Det skyldes, at Kongen her hviler ovenpaa en Art Sarkofag, hvorved Underbygningens øvre Afsæt er faldet bort og den skønne Virkning af Modsætningen mellem massivt og gennembrudt er svækket. Men det skyldes tillige de uklare Hjørneafskæringer og at der overalt er anvendt dobbelte Søjlestillinger, hvorved Elegancen i Ædiculum-Motivet forringes. Til det tungere og voldsommere bidrager ogsaa det, at Overdelens Smaagenier paa Kristian III's Monument her er erstattet af større allegoriske Figurer; Kongen

knæler mellem de fire Dyder: Charitas (Næstekærligheden), Spes (Haabet), Justitia (Retfærdigheden) og Fides (Troen). Men desuden optræder i denne Kres det danske Vaabendyr, Elefanten, midt for hver af Langsiderne, med Kongens kronede Navnetræk. Ogsaa paa anden Maade møder man Tidens Billedtale — i Smaagenierne med alskens Attributter; i Loftets Felter bærer de Kranse.

Det vilde være ubilligt at nægte, at ikke ogsaa Monumentet over Frederik II rummer store Skønheder. Selve Kongens Portræt maaler sig meget vel med Kristian III.s, og de allegoriske Skikkelser kan taale Sammenligning med andre tilsvarende fra samme Tid i deres Stræben efter at gengive ideale Typer. Men navnlig er det dekorative og ornamentale, med den modne Renaissances Tilbøjelighed til Overlæsselse, fuldt ud en nederlandsk Billedhugger værdig.

Ejendommeligt for Gravmælet over Frederik II er — i Modsætning til Faderens — de mange direkte Hentydninger til Kongens Person og Bedrifter. Her er Indskrifter. Paa den ene Kortside — Hovedendens — fortæller en latinsk Inskription, at Kong Kristian IV har rejst dette »monumentum« over sin salige Fader »ved hvis lykkelige Styrelse Danmark blomstrede«. Ud for Fodenden staar, ligeledes paa Latin, et Skriftsprog af Jesaias XXVI. Paa den ene Langside læses Kongens Valgsprog: Meine Hoffnung zu Gott allein. Treu ist Wildpret (Kongens Yndlingshund). Men at Kongen er Kriger understreges her særlig stærkt. Ikke blot svinger Genier i Kortsidens Arkadeflige ivrigt romerske Felttegn, og Ornamentfelter paa Søjlernes Fodstykke vrimler af Gengivelser af Vaaben og Kanoner; men Langsiderne er desuden prydet med Relieffer af forskellige »Geschach« — krigerske Bedrifter: Der er Ditmarskens Erobring 1559, Elfsborgs Belejring 1563, Halmstads Belejring 1563, Bahus' Belejring 1566, Akershus' Belejring 1563 og Varbergs Erobring 1569 — alle forøvrigt af stor historisk Interesse.

Begge disse Monumenter fra Slutningen af 16. Aarh. er typiske for Tiden. De er hver for sig karakteristiske Renaissanceværker; men de er tillige træffende Udtryk for Tidens Sammenblanding af det kristelige og humanistiske i Tilknytning til Æremindet over Personen.

Det Kapel, Kong Kristian IV opførte, var bygget til at rumme et monumentalt Gravmæle baade over hans 1612 afdøde Dronning Anna Cathrine, og over ham selv. Et saadant Monument har staaet færdigt til Opstilling 1633, men det blev foreløbig i Tøjhuset i København for først at anbringes, naar Kongen engang selv blev bisat i Kapellet. Det skal imidlertid være bleven ødelagt ved Tøjhusets Brand 1647 — kun et Aarstid før det kunde være bleven stillet paa Plads.

Fuldt bevisligt er kun Kongens Hoved i Alabast tilbage, nu i Nationalmusæet. Det skyldes muligvis — som Henry Petersen har formodet — Arkitekten og Billedhuggeren Hans Steenwinkel d. Y. og er modelleret før Aar

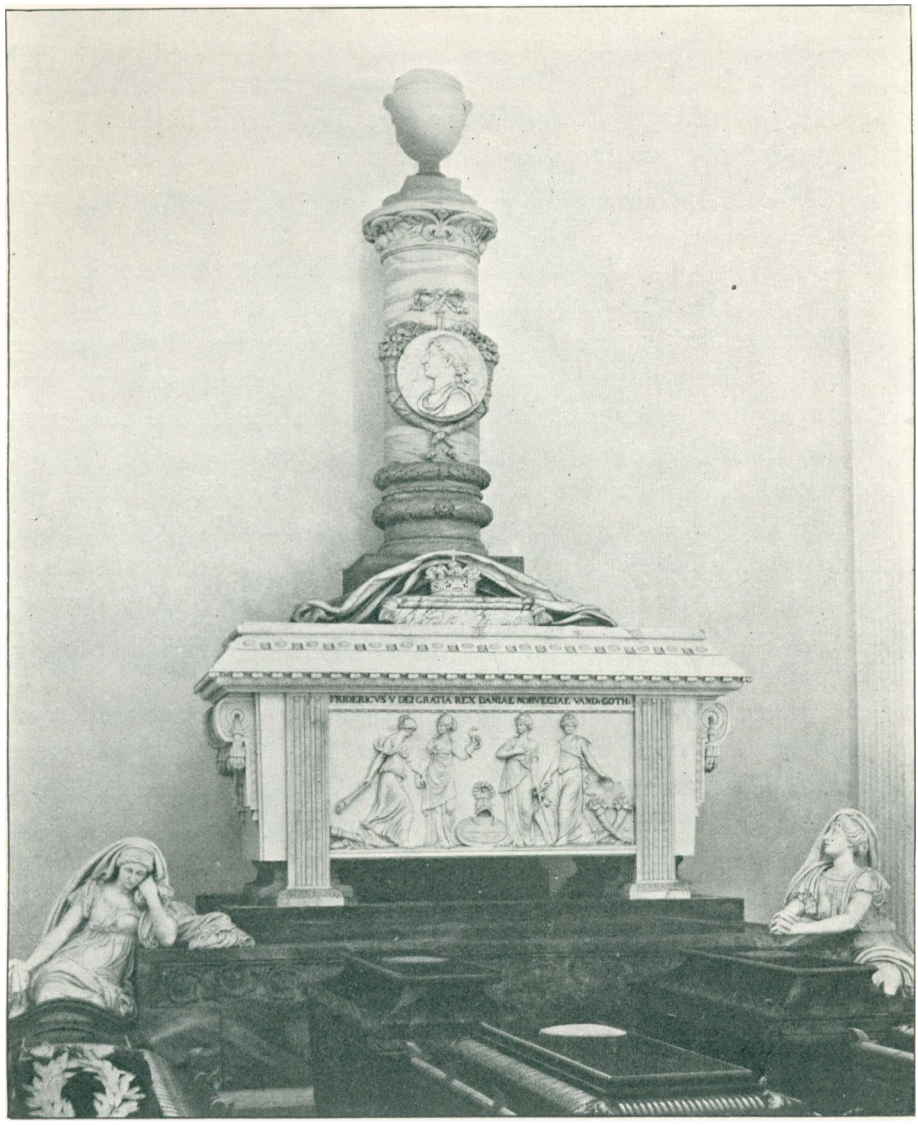

Afb. 98. Kong Frederik V's Gravmæle.

1617. Et over 3 m højt Sandstenscrucifix i Holmens Kirke har dog sikkert hørt til samme Gravmæle. Skønt man intet ved om dettes Udseende, fremgaar dog, at Kongens Hoved har tilhørt en knælende Skikkelse; men dette betyder atter, at Dronningen ogsaa har været fremstillet knælende. Har Crucifixet hørt til, har det vel været anbragt frontalt imellem dem og de selv i Profil til Højre og Venstre. Et saadant Motiv var saare almindeligt i Datidens monumentale Gravkunst. Men derved ledes man til den Tanke, at Gravmælet kan have været bestemt til at stilles op ad en af Kapellets Vægge og haft Form af et paa Gulvet *staaende Epitafium*, ikke uligt Epitafier over saa mange af Datidens Adelige.

At Kristian IV og hans Dronning ikke fik noget Gravmæle, bevægede langt senere den pietetsfulde Kong Kristian VI til at henvende sig til L. Thura og befale ham at »forfatte Tegning til et Mausoleum« over Kongen. Planen blev imidlertid aldrig virkeliggiort og Thuras Tegning kendes ikke. Men stadig følte det som et Savn, at der ikke fandtes et synligt Minde om den berømte Konge i Kapellet, og 1868 anbragtes hans Kiste her, tilligemed Dronningens og Sønnens, den udvalgte Prins's.

Kong Kristian IV's Kiste (Afb. 91) hvorpaa Kongens Sværd hviler ved Crucifixet, er af Egetræ, beklædt med sort Silkefløjl med Ornamenter i Sølv — alt drevet Arbejde. Fromme Skriftsprog forkynder Livets Sejr over Døden og en kort Indskrift fortæller om, hvem Kisten gemmer. Den ender med at berette, at Kong Kristian er her »efter nesten thov och halvtredsindstive aars møde och regering til en ærefuld opstandelse henlagt udi hvile«.

Dronning Anna Cathrines Kiste er ganske prunkløs, beklædt med sort Fløjl og prydet med forgyldte Sølvplader i drevet Arbejde. *Prins Kristian*, † 1647 — i en Indskrift kaldet Kristian den femte — hviler i en poleret Zinkkiste, helt dækket af indgraverede Bibelsprog og en Mindetavle, hver for sig indesluttet i en Ramme af forgyldt Sølv. Ogsaa denne Kiste bærer et Crucifix og Prinsens Sværd.

Ej heller Frederik III fik noget egenligt Gravmæle; Mindesmærket over ham fik omtrent samme Skæbne som Faderens; kun naaede det næppe videre end til Modellen. L. Thura beretter, at Kong Frederik III selv i levende Live havde ladet forfærdige Model til et Mausoleum over sig selv; da Kristian VI befalede Thura at give Udkast til et Gravmæle over Kristian IV, skulde han ogsaa sørge for et »Mausoleum« for Frederik III, idet han fulgte den bevarede Model. Planen blev aldrig til Virkelighed, og Thuras Tegning kendes heller ikke i dette Tilfælde.

Men allerede i August 1670 havde Hofguldsmed Ferdinand Küblich forfærdiget en Pragtkiste af Kobber, rigt forgyldt og prydet med Figurer, Emblemer og Lister af drevet Sølv; især skal fremhæves Kongens Brystbillede i fantasifuld Indramning. Det var Meningen, at den Kiste, hvori Kongens Lig var bisat, skulde anbringes i Gravkælderen under Kristian IV's Kapel. Uden at det kan forklares hvorfor, er denne Pragtsarkofag omsmeltet, thi efter Enkedronning Sofie Amalies Død 1685 og Ligets Bisættelse ved Kongens Side i Kapellet har Kongen faaet en Kiste af samme Art som Dronningen; begge er af Kobber og hviler paa Løvefødder af Messing; Tegningen skyldes Generalbygmester Lambert v. Haven og Arbejdet er vistnok udført af Guldsmeden Kohlman. Ogsaa disse to Kister stod indtil 1868 i Gravkælderen.

Kong Frederik III's Kiste (Afb. 92) bærer paa hver Side det danske Rigsvaaben med Krone og Navnetræk. For Hovedenden findes Kongens Byste, omgivet af Slaver og Trofæer. For Fodenden Tiden med Tavle, Griffel og Bog. Kistelaaget bærer et Crucifix mellem svævende Engle. En knælende Genius (Engel) holder et oprullet Blad med en lang latinsk Indskrift, der berømmer

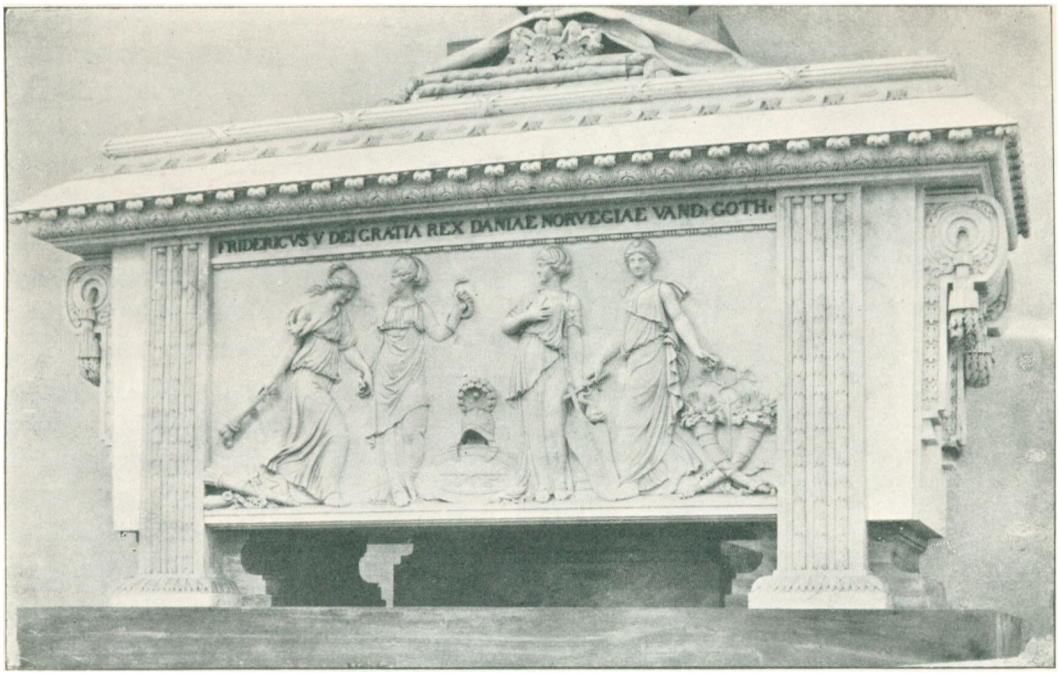

Afb. 99. Kong Frederik V' Sarkofag.

den første Enevoldskonges Dyder i Krig og Fred; men især fremhæves, som naturligt er, at han som den første af Danmarks Konger fik Arveenevoldsmagt og meget interessant tilføjes: »Det vil sige, han gjorde alle Borgere i sit Rige frie«. *Dronning Sofie Amalies* Kiste er endnu rigere udstyret. Hendes Brystbillede troner paa et Alter, ved hvis Fod Selvprøvelsen med Spejl og Haabet er anbragt. Ogsaa om hendes Dyder og Fortjenester fortæller en lang Indskrift paa klangfuldt Latin.

Begge disse Kister er saa betydelige som Kunstværker, og saa kostbare i Metalværdi, at man ikke ret forstaar, at de skulde anbringes i en mørk, utilgængelig Gravkælder — i en Tid, hvor det ellers var Skik at stille slige Pragtsarkofager frem i Dagens Lys oppe i selve Gravkapellet, synlige for alle. Med deres buede Flader og svungne Linier er de ganske prægede af barok Stilfølelse og den dekorative Manér kan nok minde om samtidig fransk Kunst. Kisterne fortsætter i Tankeindhold Linien fra Kristian III's og Frederik II's Monumenter, men med Eftertryk paa det humanistiske. Egentlig kun Crucifixet forkynder, at der her hviler Kristne.

Paa ejendommelig Maade er Kong Frederik III alligevel bleven mindet oppe i Kapellet. Her hang — til 1845, da det flyttedes til St. Birgittes Kapel, Henrik Dithmars i Kongens Dødsaar 1670 malede *Billede af Kongen paa sin Ligseng*. Han hviler, kosteligt indsvøbt i en Sølvmorskaabe, og med Hænderne foldet over Brystet. For en Gangs Skyld møder man her en villet Skildring af Døden i al dens Bitterhed og Hæslighed. Dette Maleri gengiver ubarmhjærtigt den Afdø-

Afb. 100. Fra Kong Frederik V' Gravmæle. Danmark.

de som Lig. Trøsterigt er det dog at se, hvorledes Dyderne flokkes om ham; Troen løfter Klædet fra hans Ansigt, og Haabet iler til med Evighedens Krone og Scepter, medens Kærligheden strør Blomster over hans Leje. Krampagtigheden i dette Billede virker mærkelig fremmedartet og udansk. Det har i sit Indhold mere Slægtskab med Tanker, der ofte er fremme i sydlandsk Gravkunst.

Andre Kister fra samme Tid, der endnu staar fremme i Kirken, efter at Kister og Sarkofager fra Hahnernes og Krabbernes Kapel 1868 er bleven flyttede til Frue Kirke, er to læderbetrukne *Kister i Kragernes Kapel*. Det er Otto Krags († 1666), og hans Hustrus, Anna Rosenkrantz's († 1688); den sidste er smukt prydet med Sølvornamenter.

Som allerede nævnt, gjorde Kristian V Højkoret ryddeligt til Opstilling af Sarkofager over sig selv og sin Dronning og nærmeste Efterslægt.

Monumenterne over *Kong Kristian V († 1699) og Dronning Charlotte Amalie († 1714)* (Afb. 93—95) er udførte 1716—19, i hvidt italiensk Marmor. Deres egentlige Skaber er Billedhuggeren I. C. Sturmberg, der havde forfærdiget Modellen. Men samme Dag, 15. Septbr. 1716, han underskrev Kontrakten, sluttedes en anden Kontrakt, hvorefter Billedhuggeren Andreas Gercken forpligtede sig til at udføre saavel Stenhugger- som Billedhuggerarbejdet efter Sturmbergs Model.

Da Andreas Gercken døde 1718, overdroges Arbejdets Fuldendelse til Brodersønnen Didrik Gercken. Ikke mindre end tre Billedhuggere har saaledes Æren for disse Sarkofager, men de gaar dog retteligst under Sturmbergs Navn. Det er ogsaa ham, der afleverer og opstiller dem.

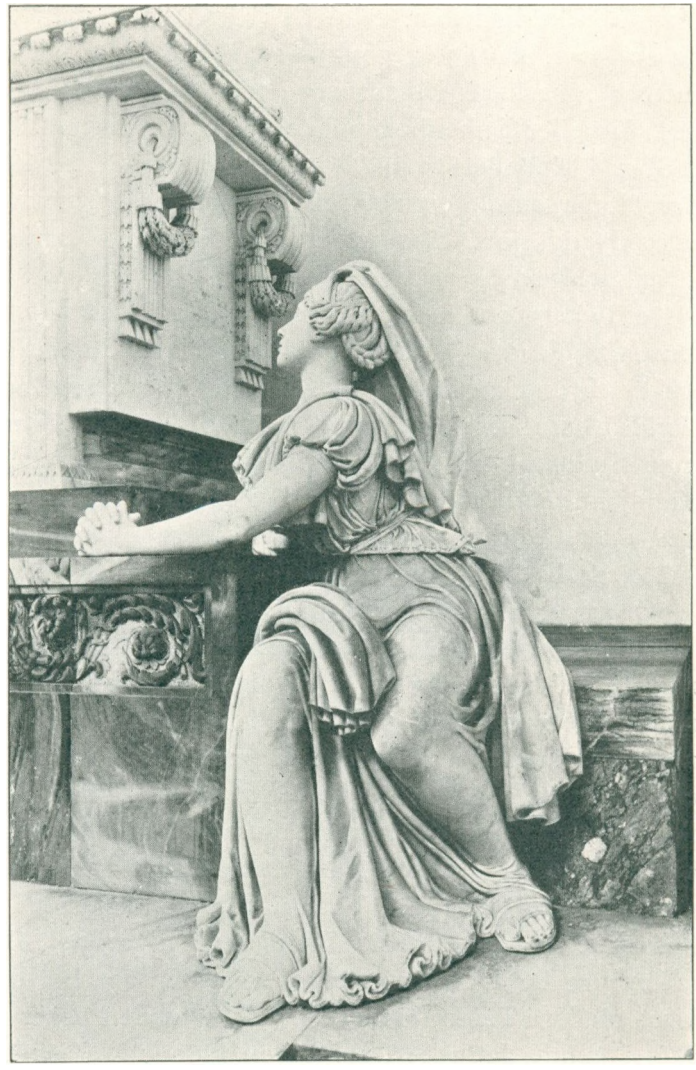

Afb. 101. Fra Kong Frederik V' Gravmæle. Norge.

De to i Formen ganske ens Monumenter er bygget op med al Barokkens Sans for Bredde og Masse, med tunge og svære Konturer. Men Monumenterne nøjes ikke med Sarkofagformen slet og ret, den er nok det væsentligste i deres Idé. Sarkofagen bærer her tillige kvindelige Skikkelser, faretruende yderligt anbragt paa selve Sarkofagdækket. Paa Kongens Monument forestiller den ene Retfærdigheden (Justitia) med Bind for Øjnene og Sværd i Haanden; den anden har et Overflødighedshorn og kan mulig være Pietas — Naaden, her den kongelige Naade; i saa Fald hentyder begge til Kongens Valgsprog: pietate et iustitia (Francis Beckett). Skikkelserne paa Dronningens Sarkofag forestiller Kærligheden og Sandheden. Mellem sig holder disse Kvindeskikkelser — i al deres affekterede Livfuldhed typiske for barok Figurstil — Portrætmedaljoner af Kongen og Dronningen. For Tidens Gravstemning er det vingede Dødningehoved for Sarkofagernes Fodende meget betegnende. Efter gammel Skik ligger et Crucifix paa Sarkofagdækket, her anbragt foran Krone, Scepter og Sværd. Reliefferne paa Siderne — to og to — gengiver paa Kongens Sarkofag: Søslaget ved Øland 1676, i Køge Bugt 1677, samt Stormen paa Wismar 1675 og Hamborgs Indesluttelse 1686; paa Dronningens Sarkofag: Barmhjærtigheden og

Menneskekærligheden, samt Gudsfrygt og Gavmildhed. Det er en Krigerkonge og en from, kærlig og godhjærtet Kvinde, der her er mindet i Tidens sindrige, men bombastiske Billedsprog, medens latinske Indskrifter, ganske i samme Stil, fortæller Enkeltheder i deres Liv og Levnet.

Som i Epitafiet over Otto Krabbe er det Arkitekturen i disse Monumenter, der tiltaler mest, og det rent dekorative og ornamentale er i al sin Overlæsselse dygtig gjort. Svagest er det Figurlige, hvori der er mere af Manér end af sund Menneskeskildring.

De to næsten ens *Marmorsarkofager over Kong Frederik IV* († 1730) *og Dronning Louise* († 1721) er bleven til »under L. Thuras Direktion«; han har sikkert leveret et Udkast og Sarkofagernes arkitektoniske Form maa i alt Fald skyldes ham. Arbejdet er udført af Didrik Gercken; Kontrakten sluttedes 1735; men Fuldendelsen trak i Langdrag. Aar 1743 var det saavidt fuldført, at Gercken kunde anmode de kongelige Herskaber om at besigtige det, fuld af Stolthed over, at hans Værk ikke vilde staa tilbage for fremmede Nationers. Aar 1746 var begge Monumenter i alt væsentligt færdige til Opstilling. Men det havde unægtelig taget Tid (Afb. 96).

Sammenlignet med de to ældre Arbejder er disse i een væsentlig Henseende ringere. Hvor de første er fyldige, med kraftige, buede Svejninger, er disse magre og tørre, med gnidrede Profileringer. De er til Gengæld i det Figurlige nok saa sanddru; de mange Smaagenier er saare elskværdigt opfattede. Gercken regnedes af Thura for »en af de største og erfarneste Billedhuggere«. Der er ogsaa i det ornamentale noget af den begyndende Rococcos elegante Ynde. Men de mange Figurer, smaa og store, oppe og nede, gør disse Monumenter meget urolige i Totalvirkning. Barokkens sikre Blik for Afvejning af Masserne indbyrdes er i Færd med at svigte. Den stærke, men dog mere stilfærdige Pathos i Sturmbergs Arbejder har her maattet vige for en larmende Uro. Medens Tiden, siddende ved Fodenden peger paa Tavlen med de Afdødes Pris i mange latinske Ord, og en kvindelig Gestalt med et brændende Hjærte sørger ved Hovedenden, blæser Fama, ovenud begejstret, Monarkernes Ry ud over Verden, idet hun med den frie Haand støtter sig til Medaljonen med deres Billede. Smaagenier sidder bedrøvet og grædende langs Sarkofagdækkets Rand, hvorimod der mellem pludrende og legende Børnegenier ved Sarkofagernes Fod hersker en livlig og munter Stemning. Relieffer paa Siderne fortæller om Kongens store og gode Gerninger og om Dronningens ædle Væsen og Karakter, yderligere fortolkede af de legende Børnegenier, to og to, forneden. Paa Kong Frederiks Kiste er fremstillet: Victoria med Sejr til Lands og til Vands og Vornedskabets Ophævelse 1702, samt Kongen, oprettende Landmillitsen 1701 og indstiftende Landsbyskoler 1721. Kongen er her interessant nok mindet ikke alene som Kriger, men ogsaa for sine civile Bedrifter — et nyt Træk i de kongelige Gravmælers Indhold. Paa Dronningens Kiste er fremstillet: Barmhjærtighed og Ædelmodighed, samt Dronningen modtagende den himmelske Løn, og Dronningen hensunken i Bøn.

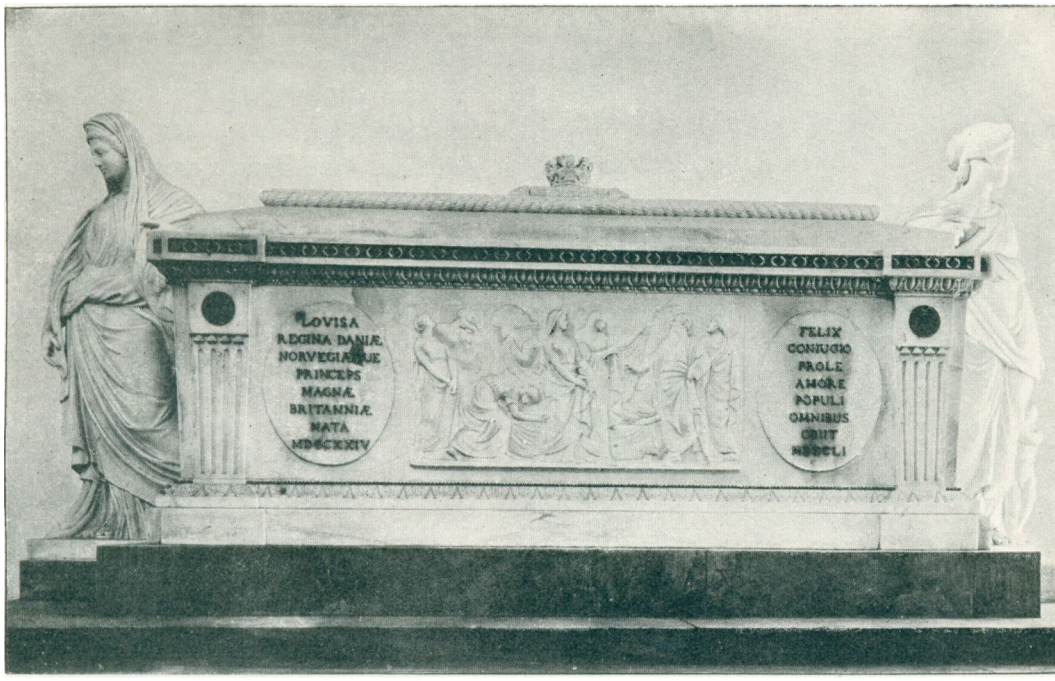

Afb. 102. Dronning Louises Gravmæle.

Der ligger et Tidsrum paa 100—150 Aar mellem de første Enevoldskongers Gravmæler og de to første efterreformatoriske Kongers. Stilpræget og den kunstneriske Udtryksform er overordentlig forskellig, men i og for sig er Tankeindholdet ikke meget ændret. Det er det protestantiske Nordeuropas Humanisme, der i disse senere fornemme Monumenter stadig hævder sig som noget væsentligt, med passende Hensyntagen til det aktuelt historiske og det kristelige. Samme Aandsindhold er betegnende ogsaa for Datidens fornemme, europæisk prægede Epitafier. Det er i jævne Menneskers Gravminder, man stærkest sporer religiøse Tilkendegivelser af mere intim, personlig Art.

Beskednere end de senest omtalte Gravmæler og af ren Sarkofagform er *Sarkofagerne* i det tidligere Trollernes Kapel, *over Dronning Anna Sofie (Reventlow)* († 1743) *og de tre af hendes Børn*, der var født efter hendes Ophøjelse til Dronning, men alle døde tidlig. Sarkofagerne er af sort Marmor — Ornamenter og Crucifixer af hvidt Marmor — værdige af Form, med svære Profilled. De skyldes alle Didrik Gercken.

Dronning Anna Sofies *Sarkofag* er den største. Sarkofagen til Højre gemmer Sønnerne *Frederik Kristian* († 1726) og *Carl* († 1729). Kisten til Venstre gemmer Datteren *Christiane Amalie* († 1724).

I Kragernes Kapel staar tre lignende Sarkofager. Det er Gehejmeraad *Niels Krags* († 1713) hans Hustru, *Sofie Juels* († 1722) og deres unge Søn, *Otto Christoffer Krags* († 1714).

Afb. 103. Fra Dronning Louises Gravmæle. Fromheden.

Da Harsdorff opførte det store Kongekapel ved Sydsiden af Kirken, var det Tanken, at det skulde rumme kostelige Gravmæler baade over Kristian VII.s Bedsteforældre og over hans Forældre. I Gravmælerne over Kongerne Kristian VI og Frederik V og sidstnævntes Dronning — førstnævntes fik kun en Pragtkiste — er Figurerne anbragt til Siderne for Sarkofagen, der er holdt fri, og ligesom mere indtrængende med stille Alvor maner til Eftertanke.

Gravmælet over Kong Kristian VI († 1746) i Forhallen til Venstre (Afb. 97) skyldes Billedhuggeren Johannes Wiedewelt, der 1759 efter nærmere forudgaaende Aftale tilbød at levere en Gipsmodel. Den endelige Kontrakt approberedes 1760 og Arbejdet kunde paabegyndes; men de 4 Aar, Billedhuggeren havde regnet med som tilstrækkelige til dets Fuldførelse, slog ikke til og først efter 1768 var Monumentet færdigt; det kunde dog ikke opstilles, før efter at Frederik V.s Kapel var i Orden.

Kongens Sarkofag hviler trygt og fast paa Sfinxers stærke Rygge. Tæt op ad Hoved- og Fodende sidder Sorgen og Eftermælet med Kongens Portrætmedaljon. Sarkofagens Langsider har Relieffer mellem Indskriftstavler. Paa Forsidens Relief sidder Kongen i romersk Imperatordragt mellem kvindelige Skikkelser, der forestiller de skønne Kunster, Videnskaber og Velstand. Minerva præsenterer for Kongen en lille Genius, der holder en Plan over Kristiansborg Slot op foran den ivrigt interesserede Konge. Paa Bagsiden ses tre Krigere, fredeligt Side om Side — Danmark, Norge og Sverrig; til Venstre holder en Kvinde Planen over Hørsholm Slot, en anden bærer Overflødighedshorn; til Højre rækker en Kriger, der har lagt Hjælm og Sværd fra sig, Fredskransen til en kvindelig Skikkelse, Krigen med brændende Fakkel og Sværd. Øverst paa Sarkofagens Laag ligger Kronregalierne. Det er Billeder, der her veltalende fører Ordet for at skildre den afdøde Monarks Betydning og Værd. Indskriftstavlernes Ord er korte og

knappe. Paa Forsiden: Christianus rex Dan. Norveg. etc. etc. og: Pietate in deum, benefactis in populum (From overfor Gud, gørende vel mod Folket). Paa Bagsiden: Constantia in foederibus, severitate in solum se ipsum (Trofast i Forbund, kun stræng mod sig selv) og: Semper et ubiqui seculi decus (Altid og overalt sin Tids Hæder). Ejendommeligt nok er der i dette Gravmæle kun en saare svag Hentydning til, at det er rejst over Danmark-Norges maaske frommeste Monark. Derimod er stærkt understreget, at han var en Fredens Fyrste, at i Forbindelse dermed Velstand og Overflod blomstrede i hans Riger og at Kunst og Videnskab trivedes. Dette sidste er noget helt nyt! Meget betegnende for Tiden er han tillige fremstillet som den store Bygherre.

Afb. 104. Fra Dronning Louises Gravmæle. Godgørenheden.

Ligeoverfor, tillhøjre i Forhallen, staar den Kiste, der gemmer *Dronning Sofie Magdalene* († 1770). Den er betrukken med sort Fløjl, besat med Guldgaloner og Tresser. Paa Laaget ses hendes kronede Navnetræk og paa Siderne er baldyret det danske og det Brandenborg-Culmbachske Vaaben, holdt af Vildmænd. Ved Hovedenden læses: Diva Sophia Magdalena regum consors mater avia (den højsalige S. M., en Konges Hustru, Moder og Bedstemoder) og ved Fodenden hendes Fødsels og Dødsaar — kort og knapt, uden Sindbilleder af nogen Art.

Den abstrakte Tone fra Kristian VI.s Gravmæle gaar igen i *Gravmælet over Kong Frederik V* († 1766), det mest monumentale af Domkirkens samtlige Mindesmærker; med sikker Følelse for Virkning er det anbragt midt for Indgangen til Kapellet i dettes Hovedrum, hvor det straks fanger Blikket. Paa en vis Maade er Harsdorffs Kapel komponeret til dette Monument — Johs. Wiedewelts Hovedværk (Afb. 98—101).

Allerede 1769 sluttede Billedhuggeren Kontrakt om Udførelsen. Forinden forelaa en approberet Tegning og før Arbejdet paabegyndtes, skulde Kunstneren udføre en Model. Monumentet skulde være færdigt senest 1777. I Aaret 1772

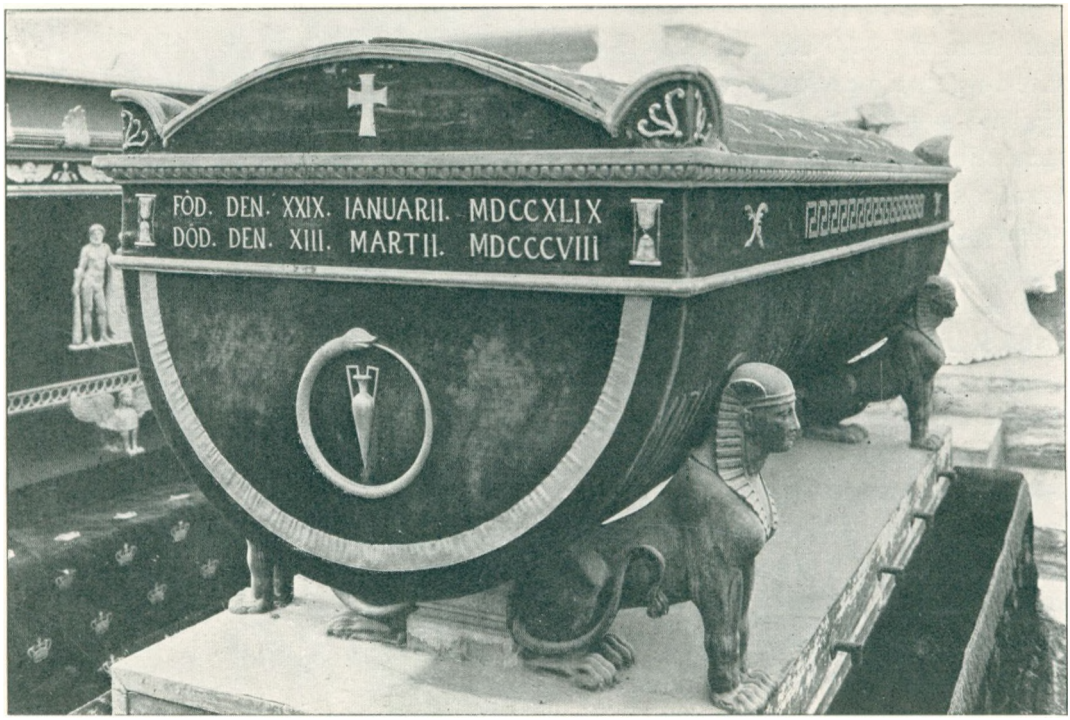

Afb. 105. Kong Kristian VII' Kiste.

var Underbygningen færdig og blev 1775 stillet paa Plads, men først 1789 kunde Monumentet afleveres som helt fuldendt. Wiedewelts Hjælper var N. Dajon.

Den brede Underbygning i blaagraa Marmor bærer til Siderne to siddende kvindelige Skikkelser — Danmark og Norge i hvidt Marmor. Mellem disse lavt anbragte Figurer skyder Underbygningens Midtparti opefter, løftende Kongens hvide, reliefprydede Marmorsarkofag højt over Sidefigurerne og Kapelgulvet; Bevægelsen opad fortsættes i Æresøjlen af mørkere Marmor og afsluttes med Askeurnen øverst. Der er rolig og selvfølgelig Vækst i dette Mindesmærke og naturligt Samspil mellem Sidepartier og Hovedparti, mellem dets Følelsesindhold og Kompositionens bærende Idé. Begge de sorgfulde Kvindeskikkelser støtter sig lænende til Sarkofagsoklen; Skikkelsen til venstre, Danmark, sidder med Haand under Kind, hensunken i Vemod, seende ret frem for sig — et Sorgens og Savnets Symbol. Skikkelsen til højre, Norge, stirrer taareblændet mod Kongens Sarkofag med de delvis tildækkede Kronregalier. Det er, som om hun i kærlig Erindring vil indprente sig Billedet af Kongen. Det hele er saa menneskeligt set og følt.

Sarkofagrelieffet taler ikke nær saa direkte. Det har fire kvindelige Skikkelser, fra venstre til højre: Forsigtighed, Standhaftighed, Fred og Overflod. Kongen er her hædret som den, hvis kloge Statskunst har faaet Skibsfart og Handel til at blomstre med Overflod i Følge — det er atter en Fredens Fyr-

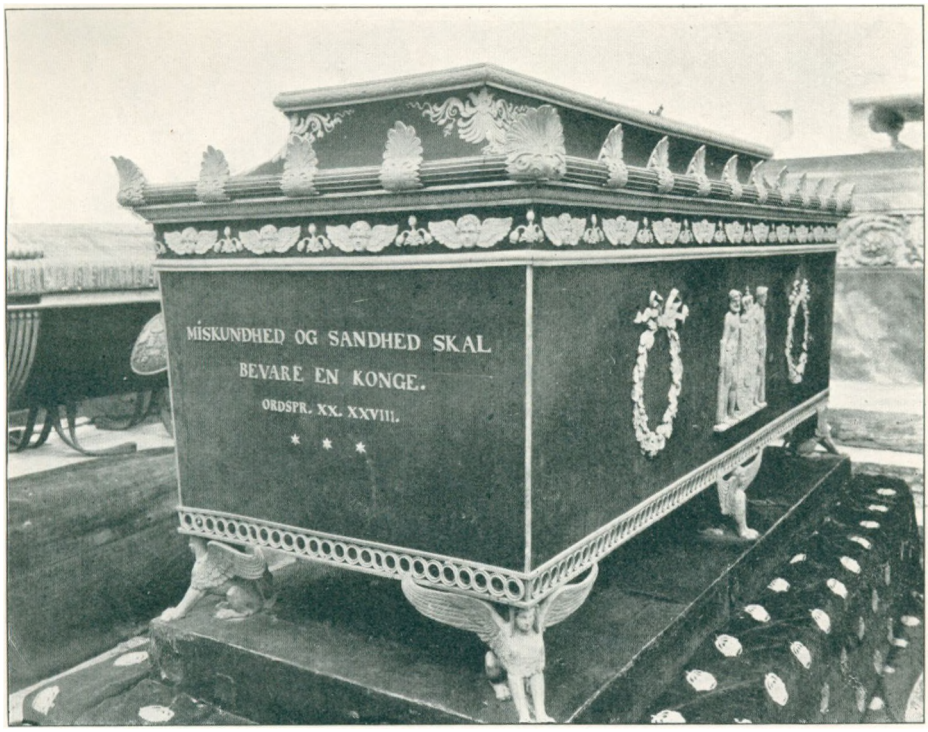

Afb. 106. Kong Frederik VI's Kiste.

ste, der er mindet. En Indskrift paa Sarkofagen meddeler, at her hviler Fredericus V, dei gratia Rex Daniæ, Norwegiæ, Vand. Goth.

Wiedewelts Monumenter over de to Konger taler et nyt kunstnerisk Sprog. Det er Klassicismens. I dette Kapel kom denne Retnings to største danske Kunstnere i Datiden — Harsdorff og Wiedewelt — til at virke sammen paa skønneste Maade. Til den klare Rumkunst svarer ganske den rene plastiske Form og strænge arkitektoniske Opbygning i de to Monumenter. I Storladenhed og i rolig, fast Komposition bærer Frederik V.s Monument Prisen. Men begge Monumenters store Figurer og Relieffer — af disse sidste særlig det paa Frederik V.s Sarkofag, er Klassicismens første betydelige Skulpturværker i Danmark, udførte af hjemlige Kunstnere. I Paris og senere i Rom havde Wiedewelt tilegnet sig den Strænghed i Linieføring og den plastiske Form, der havde Antikken som Forudsætning og nu satte Frugt i de to Kongegravmæler. Ved et besynderligt Skæbnelune blev det Klassicismens sobre Kunst, der sagde det sidste Ord om vor Rococcotids to Monarker; tilfældigvis er der en vis Overensstemmelse mellem Kristian VI.s retlinede Personlighed og Monumentet over ham. Men mellem den godmodige, men holdningsløse Frederik V og hans Gravmæle svigter den naturlige Samstemthed ganske.

Til Frederik V.s Gravmæle slutter sig naturligt Gravmælet over hans første *Dronning, Louise* († 1751). Ogsaa det hører til vor første Klassicismes betyde-

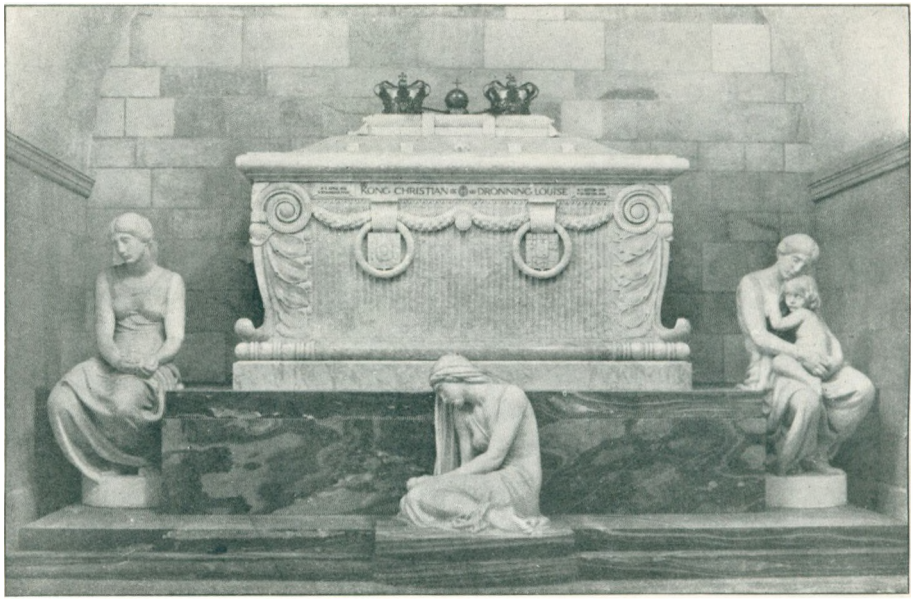

Afb. 107. Kong Christian IX' og Dronning Louises Gravmæle.

lige Værker. Trods sin store Skønhed staar det ikke fuldt paa Højde med de to tidligere omtalte Værker, omend Billedhuggeren — Carl Fr. Stanley — viser et nok saa skarpt Blik for Antikkens Væsen som Wiedewelt. Stanley havde først udført en lille Model i Voks til Dronningens Gravmæle og Kontrakten om Arbejdet approberedes 1768; Monumentet skulde være færdigt 4 Aar efter. Men det varede over 20 Aar, inden det kunde afleveres og stilles paa Plads.

Et Fodstykke af graat Marmor bærer den hvide Marmorsarkofag mellem to Kvindeskikkelser, forestillende Fromheden, der bærer Dronningens Portrætmedaljon, og Godgørenheden. Et Relief paa Forsiden mellem Indskrifttavler forestiller Apostelen Peter, der opvækker Tahitha; et Relief paa Bagsiden: Kongen og Dronningen, der rækker hinanden Haanden over et Alter, medens en Genius bekranser Dronningen — en Art Formælingsscene. Paa Indskrifttavlerne staar: Lovisa, regina Daniæ, Norvegiæque, princeps magnæ Brittanniæ, nata MDCCXXIV (L., Dmks. og Norges Dronning, Prinsesse af Storbritannien, født 1724) og: Felix conjugio, prole, amore populi, omnibus. Obiit MDCCLI. (Hun var lykkelig i sit Ægteskab, ved sine Børn, ved Folkets Kærlighed, kort sagt ved alt; hun døde 1751.)

Det gælder alle tre Monumenter fra den saakaldte Oplysningstid, at den humanistiske Allegorisering saa ganske har taget Overhaand — som paa saa mangfoldige andre af Tidens Gravminder. Selv Crucifixet er forsvundet fra disse kongelige Sarkofagers Dække; kun Kronregalierne — Tegnet paa Riget, Magten og Æren — er blevne tilbage. Og som Hentydningerne til det kriste-

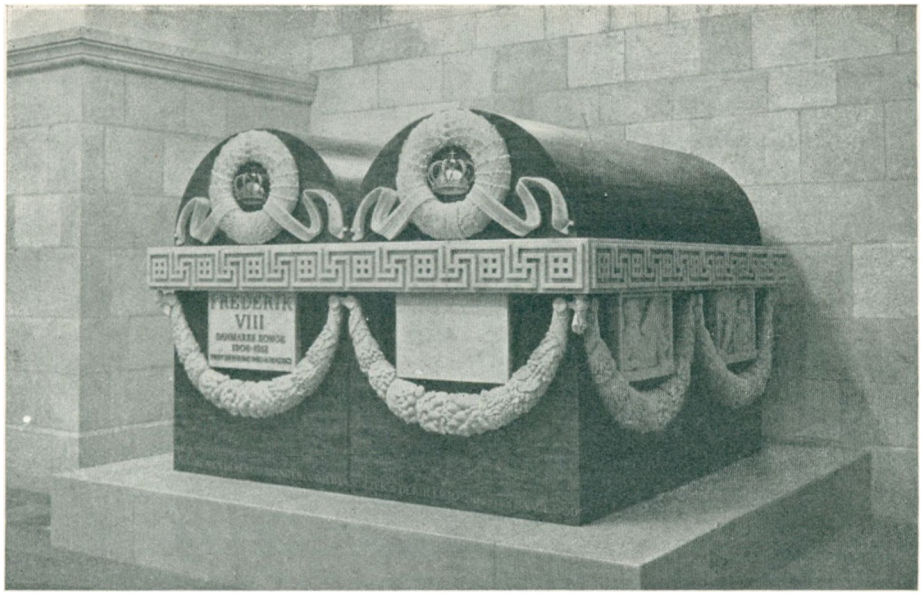

Afb. 108. Kong Frederik VIII's Sarkofag.

lige er saare sparsomme, er Hentydninger til Vedkommendes faktiske Personlighed og virkelige Gerninger næsten helt forflygtiget i almene Abstraktioner.

Mangeartede Aarsager bevirkede, at de nærmest følgende Konger og Dronninger ikke fik noget særligt Gravmæle. Baade de og de øvrige Medlemmer af Kongeslægten er bisatte i Kister. Følgende staar nu fremme i Kapellet, medens de øvrige er anbragt i den Gravkælder, der i nyere Tid er indrettet under det.

I Rækken nærmest Frederik V.s Monument, ud for hans første Dronning Louises, staar Sønnen, *Kong Kristian VII.s Kiste* († 1808) (Afb. 105). Ved Fodenden ses Evighedens Symbol: En Slange, der bider sig i Halen; ved Hovedenden: Den nedgaaende Sol over Kongens Navn og derunder det danske Vaaben. Efter Traditionen skal N. Abildgaard have givet Tegning til Kisten. Den næste Kiste i samme Række er *Frederik VI.s Dronning, Marie Sofie Frederikkes* († 1852); derefter følger *Kong Frederik VI.s Kiste* († 1839); begge er ens. Den sidste i Rækken er *Frederik V.s anden Dronning Juliane Maries* († 1796). I næste Række staar yderst til Højre Kisten, der gemmer *Kong Kristian VIII.s Dronning, Caroline Amalie* († 1881). I en ganske lignende Kiste hviler *Kong Kristian VIII* († 1848). Sidste Kiste i denne Række er *Landgrevinde Louise Charlotte af Hessens* († 1864), Moder til Kong Kristian IX.s Dronning, Louise.

Alle disse Kister er af Træ, fløjlsbetrukne, med forgyldte eller forsølvede Ornamenter og Prydelser. De fleste Kister har Skriftsprog og Indskriftplader. Tilsammen repræsenterer de Klassicismen i dens Udvikling fra det strænge, korrekt antikiserende til friere Former.

Alene for sig selv hviler den sidste af Frederik III.s Mandslinie, *Kong Frederik VII* († 1863) i en Egetræskiste med Bronceprydelser. Paa Laagets Rand holder Engleskikkelser Vagt. Paa Kistens ene Side viser et Relief Danmark sørgende over Kongens Død; Charons Baad har ført ham til Skyggernes Rige, men Frihedstræet, han har plantet, staar tilbage. Den anden Sides Relief er en Allegori over Kongens Valgsprog: Folkets Kærlighed, min Styrke. Her er Humanismens Sindbilledsprog folkeligt tillempet. Ogsaa denne Kiste bærer Skriftsprog.

Midlertidigt er foran i Kapellet Kong Christian IX.s († 1906), Dronning Louises († 1898) og Kong Frederik VIII.s († 1912) Kister opstillede.

I det Glyksborgske Kapel kunde nylig *Gravmælet over Kong Christian IX og Dronning Louise* anbringes. Den nye Kongeslægts første Kongepar fik meget naturligt sit Gravmæle paa den mest virkningsfulde Plads, i Nischen midt for Indgangen. Gravmælet skyldes et Samarbejde mellem Arkitekten H. Kampmann, der har givet Tegning til Sarkofagen og Billedhuggeren Edvard Eriksen, der har skabt Statuerne. Det er bygget over samme Idé, som Klassicismens kongelige Gravmæler. Underdelen i grønlig græsk Marmor bærer i Midten den hvide Marmorsarkofag med de gyldne Kronregalier. Til Siderne sidder to kvindelige Figurer — Erindringen og Kærligheden. Nyt er, at der her foran Sarkofagen er anbragt en tredje kvindelig Skikkelse — Sorgen. Som dette skønne Mindesmærke baade i Komposition og i Tankeindhold staar Wiedewelts og Stanleys Arbejder nær, føler man ogsaa i det, trods Statuernes moderne Naturalisme, den samme Stræben efter knap og koncis Form.

Kong Frederik VIII.s Sarkofag, der skyldes Billedhuggeren E. Utzon-Frank, staar i Nischen til Venstre; den er tung og vægtig af Form i blaalig Marmor og med rig plastisk Udsmykning i hvidt. Sidernes Relieffer symboliserer de fire Livsaldre og som Forældrenes Gravmæle er da ogsaa denne Sarkofag — eller rettere Dobbeltsarkofag — i sin Billedtale humanistisk; dog er her levende dansk Natur kommen med i Skikkelse af danske Blomster i de dekorative Motiver.

Saa er da den stille Tale, der lyder til os gennem Domkirkens Gravminder — fra de ydmyge og navnløse til de skønne og prægtige Gravmæler over henfarne danske Konger og Dronninger — nok værd at lytte til. Roskilde Domkirke bliver rigere for os derved!

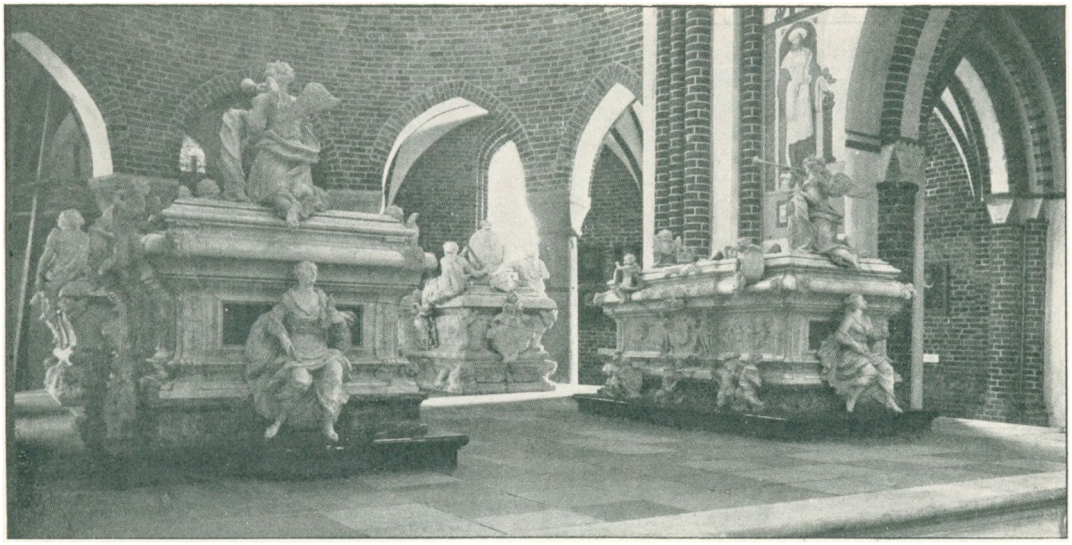

INDHOLD

FORORD.

I. BYGNINGSHISTORIEN.

Harald Blaatands Trækirke 9
Svend Normands Stenkirke 9
Peder Sunesøns Murstenskirke 11
Østpartiet, som det er 16
Østpartiet, som det var paatænkt ... 20
Forbilleder og Tilblivelsestid 22
Vestpartiet 28
Branden 1282 30
Kapitelhuset 30
Vor Frue Kapel 32
St. Laurentii Kapel 32
St. Sigfreds Kapel 32
Kapellet Bethlehem 32
Branden 1443 32
Kristian I' Kapel 34
Nordøstre Vaabenhus 36
Nordvestre Vaabenhus 38
Sydvestre Vaabenhus 38
St. Birgittes Kapel 38
Taarntagene 38
Absalonsbuen 39
Kristian IV' Kapel 40
Taarnspirene 44
Vestportal 44
Frederik V' Kapel 44
Kirkens Istandsættelse 1859—73 48
Det Glyksborgske Kapel 52

II. KIRKENS INDRE c. 1300.

Murværkets Behandling 54
Glasmalerier 55
Kalkmalerier 55
Hvælvingsdekorationer 56
Billeder i Apsis 60
Billeder i Skibet 60
Vaabenskjolde 60

Udstyr 60
Højalteret 61
Sidealtre 61
Kannikekor 61
Bispestav 61
Processionskors 61

III. KIRKENS INDRE KORT FØR REFORMATIONEN.

Murværkets Behandling 62
Glasmalerier 62
Kalkmalerier 63
Højkorets 63
Skibets 64
Teknik og Stil 66
Kristian I' Kapel 69
St. Birgittes Kapel 71
St. Laurentii Kapel 71
Bethlehems Kapel 71
Nordøstre Vaabenhus 72

Udstyr 72
Højalteret 72
Kannikekoret (Yderkoret) 72
Kannikestolene 72
Læsepulte 82
Lysestage 83
St. Lucii Billede 83

Højkoret (Inderkoret) 84
Altre 84
Biskop Niels Skaves Stol 84
Biskop Lage Urnes Prælatstol 85
Korskranke 86
Alterudstyr og Messerede 87
Alterbøger 87
Kalk og Disk 87
Messeklæder 87
Kister 87
Bøger 88
Reliquiegemmer 89
Altertavler 90
Døbefont 90
Billeder 91
Sakristiet 92
Alter 92
Kister 92
Afladskiste 92
Skriftestuen 92
Arkivskab 92
Uhr 92
Klokker 93

IV. KIRKENS INDRE EFTER REFORMATIONEN.
Murværk, Glasmalerier, Kalkmalerier .. 95
Udstyr 96
Kunstneriske og andre Forudsætninger 97
Altertavlen 98
Alterudstyr 102
Prædikestol 102
Lysearm 106
Kongestol 106
Døbefont 106
Orgel 107
Skabe 108
Indretning af Gravkapeller 109
Højkorets Omdannelse 109
Gitterværk 110
Mindeportrætter 117
Udsmykning af Kristian IV' Kapel 117

V. GRAVMINDER.
Alm. Oversigt 120
Ønske om Gravsted i Kirker 120
Former for Gravminder 123
Katholicismens Gravminder 129
Gravstene 129
Kenotafier 138
Efterreformatoriske Gravminder 145
Gravstene 145
Mindetavler 150
Epitafier 150
Gravminder i Kristian I' Kapel 154
» » Kristian IV' Kapel 156
» » Kragernes Kapel ..160, 163
» » Højkoret 160
» » Trollernes Kapel 163
» » Frederik V' Kapel 163
» » Glyksborgernes Kapel. 170

RETTELSER

S. 74 L. 8 Jærnskæg; læs: Lodehat.
S. 134 L. 2 f. n. Peder Andersen Lodehat; læs: Jens A. L.
S. 135 L. 2 Boas; læs: Boas Larsen.

NAVNE-, SAG- OG STEDFORTEGNELSE

Aarhus. Gl. Domkirke 11. Nuv. Domkirke 23.
Aarsleff, C., Billedhugger 142.
Abildgaard, N., Maler 169.
Absalon, Biskop 12.
Absalonbuen 40.
Ahnetavler 127.
Altre, Domks. 87 ff., 92. Altertavler 90, 92, 99. Bøger 88, 102. Kiste 87. Reliquiegemmer 89. Udstyr 87 f., 102.
Ambrosius, St. Billede 70.
Andersen, Claus, Kannik. Gravsten 131.
Andersen, Niels, Raadmand. Gravsten 146.
Andreas, St. Billede 71.
Anna, St. Billede 69. Reliquie 89.
Anna Cathrine, Dronning 40, 156. Epitafium 156. Kiste 158.
Antonius, St. Billede 69.
Apostlene. Billeder 68, 70 f., 144.
Apsis, Domks. 16 ff. Kalkmalerier 59 f., 63.
Apsisomgang, Domks., se Koromgang.
Arkivskabet 92.
Arras Domkirke 24.
Asser, Biskop 120.
Augustin, St. Billede 70.

Baad, Abraham Brodersen, Ridder 124.
Baden, Oluf Mortensen, Biskop 33, 36 f., 69. Gravsten 123, 135.
Barckmann, Gert, Billedhugger 44.
Bartholomæus, St. Billede 144.
Beckett, Francis, Dr. phil. 110, 141, 154.
Bibliothek, Domkirkens 88.
Bild, Kathrine Nielsdatter 38. Kapel 38, 124.
Birgitte, St. Billede 70, 144.
Bispegaard, Roskildes 39.
Bispestav 61.
Boas Larsen, Købmand. Gravsten 135.
Brevkammer, Domks. 30.
Brok, Jens, Rigsraad 124.
Børglum, Bispe- og Præmonstratenserkirke 18, 23.

Carl, Prins. Sarkofag 163.
Caroline Amalie, Dronning. Kiste 169.
Charisius, Jonas, kgl. Raad. Epitafium 150 f.
Charlotte Amalie, Dronning. Sarkofag 160.
Christiane Amalie, Prinsesse. Sarkofag 163.
Christusbilleder, Domks. 59, 60, 64, 91 f.
Clements, St. Billede 69.
Clemmensen, A., Arkitekt 52.
Cornelius, St. Billede 69.

Daa, Oluf, Biskop 33.
Daabsfad 107.
Dajon, N., Billedhugger 166.
Dalby Domkirke 11.
Dalhoff, I. B., Modellerer 118.
Dithmar, H., Maler 127, 159.
Dorothea, Dronning 89 f. Grav 145, 154.
Dorothea, St. Billede 68.
Døbefont, Domks.; gl. 90; nuv. 106, 119. Daabsfad 107.

Eddelien, M. H. E., Maler 117.
Egen, Gert van, Billedhugger 155.
Elisabeth, Dronning. Billede 90. Grav 145.
Epitafier 126, 150 ff., 157.
Erasmus, St. Billede 68.
Erik af Pommern, Konge 88, 142.
Eriksen, Edv., Billedhugger 170.
Estrid Svendsdatter 9. Billede 63. Grav 63, 120.

Fastenowe, Johs., Klokkestøber 93.
Fincke, Casper, Smed 110 f.
Fraadstenkirker 10.
Franciskus, St. Billede 70.
Frederik I, Konge. Gravmæle 145.
Frederik II, Konge 44, 89. Gravmæle 155.
Frederik III, Konge 89. Billede 127, 159. Gravmæle 158. Kiste 158.
Frederik IV, Konge 110. Sarkofag 162.
Frederik V, Konge 44. Kapel 44. Gravmæle 165.
Frederik VI, Konge. Kiste 169.
Frederik VII, Konge. Kiste 170.
Frederik VIII, Konge. Kiste 170. Sarkofag 170.
Frederik Kristian, Prins. Sarkofag 163.
Friis, Steen, Stiftsskriver 48. Billede 117.

Gagge, Holger, Domprovst 106.
Ganssog, Johs., Billedhugger 103.
Gerbrand, Biskop 9.
Gercken, Andreas, Billedhugger 160.
Gercken, Didrik, Billedhugger 161 f.
Goske, Fr. 106.
Gregorius, St. Billede 70.
Guntzow, H. A., Borgmester. Epitafium 152.
Gyldenstjerne, Kristian. Epitafium 150.
Gyrstinge, Morten, Rigsraad. Gravsten 131.

Hahn, V. J., Overjægermester 110.
Hans, Konge. Grav 145.
Hansen, Chr., Arkitekt 48.
Hansen, F. C. C., Anatom 120 f.
Hansen, Heinrich, Maler 118.
Harald Blaatand, Konge 9. Billede 63. Grav 9, 120. Trækirke 9.
Harsdorff, C. F., Arkitekt 44 ff.
Haven, Lambert v., Generalbygmester 158.
Helge, Kansler 30, 121.
Hellige tre Konger. Billede 68.
Helms, J., Præst, Kunsthistoriker 13.
Hemmingsen, Niels, Theolog. Gravsten 149.
Herholdt, J. D., Arkitekt 48.
Hersleb, Peder, Biskop 117.
Hertzog, F. G., Billedhugger 142, 144.
Hieronymus, St. Billede 70.
Hilker, G. C., Maler 118.
Holm, H. J., Arkitekt 52.
Højalteret, Domks. 61, 72, 84.
Højkor, Domks., se Kor.
Høyen, N. L., Kunsthistoriker 12, 47, 48.

Jakobsen, Peder, Biskop 28.
Jardin, N. H., Arkitekt 47.
Jensen, Chr. Ax., Mag. art. 150.
Johannes Døberen. Billede 68.
Johannes Evangelist. Billede 68, 70, 80, 144.
Juel, Sofie. Sarkofag 163.
Juliane Marie, Dronning. Kiste 169.
Juste, Jean, Billedhugger 154.
Juul, Just, Viceadmiral. Mindetavle 152.
Jørgen, St. Billede 68, 93.
Jørgensen, Lorents, Billedskærer 150.

Kalke, Domks. 87 ff., 102.
Kampmann, H., Arkitekt 170.
Kannikekor, Domks. 61, 72, 110. Stole 72. Læsepulte 82. Lysestage 83. St. Lucii Billede 83.
Kannikestole, Domks. 72.
Kapeller, Domks.
Bethlehem K. 32, 109, 124. Ahnetavler 127. Gittre 115 f. Kalkmalerier 71. Kister 160. Sarkofager 163.
Birgittes, St. K. 38, 123. Arkivskab 92. Bispestol 84. Gravsten 123, 129, 135. Kalkmalerier 69. Prælatstol 85.
Frederik V's K. 44 ff. Kister 169 f. Sarkofager 164 ff.
Frue K. 32, 44, 123.
Glyksborgske K. 52. Gitter 116. Sarkofager 170.
Hahns K. 110. Gittre 110. Kister 160.
Hellig Tre Kongers K., se Kristian I's K.
Kathrine, St. K. 124.
Krabbes K. 110. Gittre 110, 115 f. Kister 160.
Kristian I's K. 34 f., 124. Altertavle 90. Gravmæler 154 ff. Kalkmalerier 66 ff. Reliquier 89 f.
Kristian IV's K. 40 ff. Gittre 110 f. Gravmæler 156. Kister 158. Udsmykning 117.
Kristoffers, St. K. 38, 124.
Laurentius, St. K. 32, 123. Gravsten 130. Kalkmalerier 71.
Lungernes K. 124.
Reventlows, Anna Sofie, K., se St. Sigfreds K.
Sigfreds, St. K. 32, 109. Gittre 115. Gravsten 123. Sarkofager 163.
Trollernes K., se St. Sigfreds K.
Kapitelhus, Domks. 30.
Keld, Præst. Gravsten 130.
Keldsen, Niels, Borger. Gravsten 130.
Kenotafier 123, 138 f.
Kirsten Kimer og Per Døver 92.
Klokker, Domks. 92 f.
Knud d. Hellige, Konge 11. Billede 69, 86, 90.
Knud Lavard 121. Billede 86, 90.
Knud d. Store, Konge 9.
Kongestol, Domks. 106.
Kongsgaard, Roskildes 9.
Kor (Højkor), Domks. 16, 84, 110. Altre 84. Gravminder 120, 139 ff., 144, 160 ff. Højalter 61, 84, 90. Lage Urnes Prælatstol 85. Niels Skaves Stol 84. Kalkmalerier 57, 63. Pillegrave 63. Sarkofager 160.
Korgitter, Domks. 110.
Kornerup, Jak., Kunsthistoriker 12 f., 48.
Koromgang, Domks. 16 ff., 44. Epitafier 151 f. Gravsten 134. Kalkmalerier 57.
Korskranke, Domks. 86.
Krabbe, Otto, Gehejmeraad 110. Epitafium 110, 152.
Krag, Johannes, Biskop 30. Gravsten 134.
Krag, Niels, Gehejmeraad. Sarkofag 163.
Krag, Otto, Rigsraad 109, 116. Kiste 160.
Krag, Otto Kristoffer. Sarkofag 163.
Kristian I, Konge 34. Kapel 34.
Kristian II, Konge 88. Billede 90. Grav 145.
Kristian III, Konge 88. Gravmæle 154 f.

Kristian IV, Konge 40, 44, 96. Gravmæle 156. Kiste 158.
Kristian V, Konge 109. Sarkofag 160 f.
Kristian VI, Konge 109. Gravmæle 164.
Kristian VII, Konge 44. Kiste 169.
Kristian VIII, Konge 117 f. Kiste 169.
Kristian IX, Konge 52. Kiste 170. Gravmæle 170.
Kristian, udvalgt Prins. Kiste 158.
Kristine af Sachsen, Dronning. Grav 145.
Kristoffer, Junker. Gravmæle 139 f.
Kristoffer af Bayren, Konge 122. Grav 144.
Kristoffer af Oldenborg, Greve 88.
Kristoffer, St. Billede 69, 80.
Kunigunde, St. Billede 68.
Küblich, Ferd., Guldsmed 158.
København: Frue Kirke 25.

Landemodesal 34.
Lange, Jul., Kunsthistoriker 12, 47, 76, 119.
Laurentius, St. Billede 60, 68, 70, 83, 86.
Leth, Lektor. Epitafium 150.
Ligkister 127.
Lindenow, Sofie. Gravsten 150.
Lodehat, Jens Andersen, Biskop 74, 123, 142. Gravsten 134.
Lodehat, Peder Jensen, Biskop 32, 74. Gravsten 123, 134. Kapel 32.
Louise, Fr. IV's Dronning. Sarkofag 162.
Louise, Fr. V's Dronning. Gravmæle 165.
Louise, Kr. IX's Dronning. Gravmæle 170.
Louise Charlotte, Landgrevinde. Kiste 169.
Lubbeke, Casper, Snedker 115.
Lucius, St. 10. Billeder 37, 62, 64, 69, 79, 83, 87, 144. Reliquie 89.
Lunds Domkirke 11. Korstole 75. Prædikestol 103.
Lunge, Anders 124.
Lunge, Folmer 124,
Lysearm, Domks. 106.
Lysestager, Domks. 83, 102.
Læsepulte, Domks. 82.
Løffler, I. B., Arkæolog 13, 76, 128.

Magnus, St. Billede 92.
Margrethe, Dronning 74, 92. Gravmæle 141 ff.
Margrethe, St. Billede 70, 144.
Marie, Jomfru. Billede 60, 68, 69, 70, 71, 90.
Marie Magdalene. Billede 70, 144. Reliquie 89.
Marie Sofie Frederikke, Dronning. Kiste 169.
Marstrand, V., Maler 117 f.
Mauritius, St. Billede 68.
Messerede 87.
Meyer, Peter de, Maler 105.
Mikael, St. Billede 80.
Mindeportrætter 117.
Mindetavler 30, 121, 126, 129, 152.
Niels, Konge 121.
Nielsen, Kristoffer, Kirkeskriver. Gravsten 149.
Nielsen, Lars, Dekan 112.

Olof, St. Billede 64, 69.
Oluf, Biskop 32, 72, 123. Gravsten 134.

Paraderustning 110.
Parsberg, Niels 102.
Pedersen, Jens, Biskop 33.
Pedersen, Morten, Kannik 40.
Petersen, Henry, Arkæolog 156.
Present, Jens 124.
Processionskors, Domks. 61.
Prædikestol, Domks. 96, 102 ff.

Ravensberg, Jens Jepsen, Biskop 37, 93. Mindetavle 126.
Reliquiegemmer, Domks. 89, 91.
Reventlow, Anna Sofie, Dronning 109. Sarkofag 163.
Rosengaard, Jens. Gravsten 148.
Rosenkrantz, Anne 114. Kiste 160.
Roskilde: Bispegaard 39. Frue Kirke 10, 110, 116, 160. Kongsgaard 9.
Ribe Domkirke 13, 18.
Ringsted: Fraadstenskirke 10. Benediktinerkirke: Korstole 84.
Rud, Dorthe. Epitafium 150.
Rønnow, Joakim, Biskop 39.

Sakristi, Domks. 30. Alter 92. Kister 92. Mindetavle 121. Skab 108.
Sakristibygning, Domks., se Kapitelhus.
Sandt, A., Præst. Epitafium 152.
Sarkofager 127 f.
Saxo Grammaticus 129.
Schrøder, Gert, Borgmester. Gravsten 148, 150. Epitafium 152.
Sehestedt, Anna Elisabeth 102.
Sidealtre, Domks. 61, 87.
Sideskibe, Domks., se Skib.
Skabe 108.
Skave, Niels, Biskop 84. Gravsten 123, 133. Stol 84.
Skeel, Birgitte 115.
Skib, Domks. 28 ff. Gravsten 132 f. Døbefont (gl.) 98, nuv. 106. Epitafier 150. Kalkmalerier 57, 58, 60, 63 f. Kongestol 106. Lysearm 106. Orgel 107. Paraderustning 110. Prædikestol (gl.) 96, nuv. 102. Stole (gl.) 96.
Slagelse: Fraadstenskirke 10.
Sofie af Pommern, Dronning. Grav 145.
Sofie Amalie, Dronning. Kiste 159.
Sofie Magdalene, Dronning. Kiste 164.
Smedejærnsgittre 110 ff.
Stanley, S. C., Billedhugger 152.

Stanley, C. F., Billedhugger 168.
Steenwinkel, Hans d. Y., Billedhugger 156.
Steenwinkel, Lourens, Arkitekt 41.
Stefan, Biskop i Tournai 24f.
Steg, Peder, Kannik 123.
Stigsen, Niels, Biskop 28f.
Storck, H. B., Arkitekt 10, 13, 52.
Sturmberg, I. C., Billedhugger 157, 160.
Sunesøn, Peder, Biskop 12, 25, 120.
Svend Estridsøn, Konge 11. Billede 63. Grav 120.
Svend Normand, Biskop 10. Fraadstenskirker 10f. Stenkloster 10f.
Svend Tveskæg, Konge 9. Grav 9.
Sæby Karmelitterkirke 34.

Taarne, Domks. 28, 32, 33, 38, 44.
Thorvaldsen, B., Billedhugger 118.
Thura, L., Arkitekt 158, 162.
Thury, Pierre de, Billedhugger 144.
Tournai Domkirke 13.
Trolle, Niels 107f.
Trægittre, Domks. 114f.
Trækirke, Harald Blaatands 9, 120.
Træskulpturer 91f.
Tune, Hans. Mindetavle 126.
Tveskæg, Svend, Konge. Grav 120.
Tværskibet 16ff., 33.

Uhr, Domks. 92f.
Ulf, Jarl 9.
Ulfeldt, Niels Jepsen, Biskop 32. Gravplade 123, 134, 136. Kapel 32, 123.
Urne, Kristoffer, Rigsraad. Gravsten 150.
Urne, Lage, Biskop 39, 63. Prælatstol 85.
Utzon-Frank, Billedhugger 170.

Vaabenhus, nordøstre 36. Gravsten 150. Kalkmalerier 71.
Vaabenhus, nordvestre 38.
Vaabenhus, sydvestre 38.
Vaabenskjolde. Malede 60, 126. Ophængt 126.
Veronica, St. Billede 64.
Viborg Domkirke 13, 18.
Wiedewelt, Johs., Billedhugger 164ff.
Vilhelm, Biskop 9. Billede 63. Grav 63, 120.
Vind, Jacob 106.
Vitskøl Cistercienserkirke 13, 18.
Worm, Susanne. Epitafium 152.
Worsaae, J. J. A., Arkæolog 48.
Vriendt, Cornelius Floris de, Billedhugger 154.

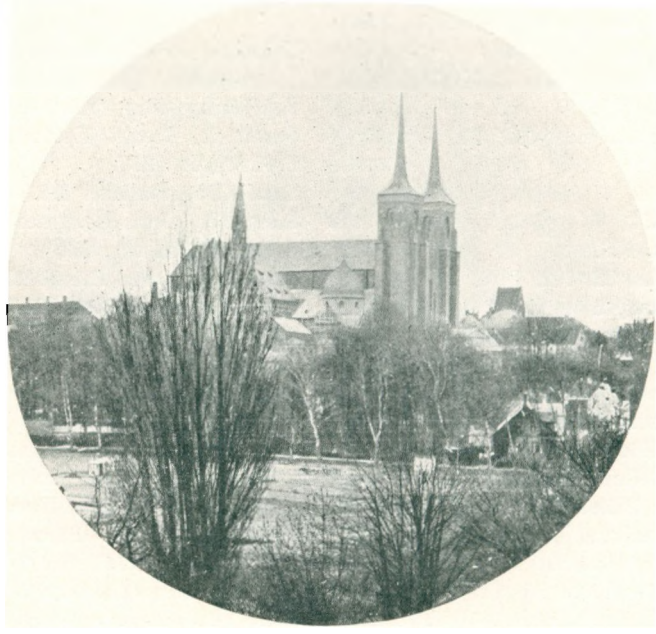

ERH. FLENSBORGS BOGHANDEL

ROSKILDE

har udgivet

ROSKILDE I GAMLE DAGE

Stort gennemillustreret Kvartværk med 68 interessante Billeder, deraf 23 i Helsidesformat. Tekst af Direktør, cand. phil. *Arthur Fang*. Farvetrykt Omslag efter Tegning af *P. Holm*.
Heftet: *6,00:* indbundet *9,00*.

ROSKILDES GRUNDPLAN 1677

efter Resens danske Atlas: 40 × 50 cm paa Karton.
Med Teksthefte af *Victor Hermansen* med Portræt af Resen.
Tilsammen: *4,50*.

TILSKUEREN I OG UDENFOR ROESKILDE

Roskildes ældste Avis fra 1792 i nøjagtig Gengivelse efter det eneste bevarede Eksemplar paa det kongelige Bibliotek.
Med Indledning og Noter af *Victor Hermansen*.
Heftet i originalt Omslag: *3,50;* i Kartonage: *4,50*.

ROSKILDE – ILLUSTRERET TURISTFØRER

ved *A. Fang*. — Med 42 Illustrationer og 2 Kort. — Udgivet af Turistforeningen for Roskilde og Omegn.
Heftet i farvetrykt Omslag af *Vald. Andersen*: *1,50*.

ROSKILDE I GAMLE DAGE

40 Postkort efter Kobberstik, Raderinger, Træsnit og Tegninger, i Album: *2 Kr*.

FRA HEDEBOEGNEN

Optegnelser af *Marie Christophersen*
Ordnede og udgivne af *Henrik Ussing*.
Farvetrykt Omslag efter Tegning af *P. Holm*.
173 Sider i stort Kvartformat. 33 Illustrationer. Pris: *4,50*, indb. *6,00*.

Af ældre Roskilde-Litteratur haves Restoplagene af:

B. KØBKE

ROSKILDE DOMKIRKE

23 Illustrationer. — Pris: *0,50*.

I. B. LØFFLER

GRAVSTENENE I ROSKILDE KJØBSTAD

Pragtværk i stort Kvartformat med 33 Tavler.
Pris: Før *35,00*, nu *5,00*.

STEEN FRIIS

KONG CHR. D. IV.s GRAVKAPEL

Pris: Før *1,00*, nu *0.50*.

C. AARSLEFF

MINDESMÆRKET OVER DR. MARGRETHE

Meget rigt illustreret. — Pris: Før *6,00*, nu *3,00*.

ERH. FLENSBORGS BOGHANDEL

ROSKILDE